

KIRKKO MUISTIYHTEISÖNÄ
JÄRVENPÄÄN SEURAKUNNAN MESSUJEN
MUISTIYHTEISÖLUONNE

Anneli Vartiainen

VÄITÖS

Esitetään Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen auditoriossa XIII
lauantaina 15. marraskuuta 2014 klo 10.

Helsinki 2014

Kannen kuva: Hannes Vartiainen

ISBN 978-951-51-0297-3 (nid.)

ISBN 978-951-51-0298-0 (PDF)

ISBN 978-951-51-0299-7 (EPUB)

Unigrafia

Helsinki 2014

KIITOKSET

Tutkimus ja opiskelu työelämän keskellä on ollut minulle keidas. Se on tarjonnut mahdollisuuden rauhallisiin päiviin ja viikkoihin kiinnostavan aiheen parissa. Seurana ovat olleet kirjojensa kautta viisaat ajattelijat. Opiskelu on tarjonnut myös inspiroivan yhteisön, jossa peilata ajatuksia ja saada huipputasoista ohjausta teologian maailmaan. Olen etuoikeutettu ja kiitän Helsingin yliopistoa, erityisesti käytännöllisen teologian laitosta.

Olen kiitollinen työni ohjaajille professori Jyrki Knuutilalle ja professori Markku Heikkilälle. Erityisesti kiitän professori Jyrki Knuutilaa, joka professori Heikkilän jäätyä eläkkeelle kantoi päävastuun ohjaamisestani. Hänen esittämänsä tärkeät ja oivaltavat kysymykset ovat auttaneet löytämään oleellisen ja palaamaan ajatusten harhapoluilta keskeiseen. Merkittävää on myös, että hän uskoi aiheeseeni jo siinä vaiheessa, kun itse vasta hapuillen sitä hahmottelin.

Kiitos työni esitarkastajille dosentti Voitto Huotarille ja dosentti Tapio Lampiselle terävistä ja rakentavista havainnoista. Ne antoivat arvokkaan näkökulman työn viimeistelyyn. Kiitän dosentti Voitto Huotaria myös siitä, että hän suostui vastaväittäjäkseni.

Tämä tutkimus ei olisi ollut mahdollinen ilman Järvenpään seurakunnan myönteistä suhtautumista aineiston keräämiseen. Kiitän lämpimästi kirkkoherra Vesa Koivistoa ja seurakunnan työntekijöitä siitä.

Olen saanut tutkimukselleni tukea työnantajaltani Kirkkohallitukselta. Kiitän Kirkon tutkimuskeskuksen apurahoista ja virkavapaista. Erityisesti kiitän esimiestäni kansliapäällikkö Jukka Keskitaloa kannustuksesta ja rohkaisusta. Hän on ymmärtänyt tutkimuksen seireeninlaulun ja suhtautunut siihen tarvittavaan aikaan myönteisesti ja ymmärtäen.

Sain viettää muutaman rauhaisan ja inspiroivan kirjoitusviikon Villa Lantessa Roomassa. Kiitos tästä ainutlaatuisesta mahdollisuudesta Suomen Rooman instituutille.

Monet ystävät ovat olleet kiinnostuneita tutkimuksestani ja valmiita keskustelemaan sen kuluista. On ollut todella tärkeää saada puhua sekä sen sisällöstä että prosessista. Sydänlämmmin kiitos teille kaikille. Kiitos ystävälleni piispa Irja Askolalle, jonka kanssa olen käynyt vuosien mittaan merkittäviä keskusteluja tutkimuksen aiheesta ja sen vierestä. Kiitos ystävälleni Luanne Siliämaalle abstraktin englanninkielisestä käännöksestä.

Tutkimukseen kulunut viiden vuoden jakso on nyt jäämässä taakse, osaksi oman elämäni kertomusta. Tunnen syvää kiitollisuutta äitiäni ja isääni kohtaan. He ovat arvostaneet opiskelua ja tukeneet siinä. Ilman tätä lapsuuden perheeni arvoa en luultavasti olisi uskaltanut edes ajatella väitöskirjan kirjoittamista.

Omistan tämän kirjan tuhansin kiitoksin ja rakkaudella Erkille, Hannekselle, Ossille ja Villelle, jotka ovat olemassa olollaan kirjoittaneet onnellisimmat luvut elämäni peruskertomukseen sekä ensimmäiselle lapsenlapselleni, joka suuntaa katseeni aivan uudella tavalla tulevaisuuteen.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	7
ABSTRACT	8
1 JOHDANTO	9
1.1. Yhteisöllinen muistaminen	9
1.1.1. Muistiyhteisöajattelun tausta.....	9
1.1.2. Muistiyhteisön määrittely.....	16
1.2. Kirkon muistiyhteisöluonne.....	21
1.2.1. Uskonnollinen muistiyhteisö	21
1.2.2. Yhteisöllinen muistaminen kirkossa.....	26
1.3. Tutkimustehtävä, -aineisto ja -menetelmät.....	38
2. PERUSKERTOMUS	44
2.1. Peruskertomus ja muistiyhteisö.....	44
2.1.1. Peruskertomus – yhteisön identiteetin perusta	44
2.1.2. Peruskertomuksen siirtyminen sukupolvelta toiselle.....	48
2.2. Peruskertomus messussa	67
2.2.1. Peruskertomus kerrottuna	67
2.2.2. Peruskertomus toimintana	92
3. YHTEENKUULUVUUS.....	107
3.1. Yhteenkuuluvuus kirkossa	107
3.1.1. Ateria yhteisöllisyyden keskuksena	107
3.1.2. Osallisuus yhteisöllisyyden luonteena	110
3.1.3. Merkitys yhteisöllisyyden sisältönä	115
3.2. Yhteenkuuluvuus messussa	121
3.2.1. Järvenpään pappien näkemykset yhteisöllisyydestä	121
3.2.2. Yhteenkuuluvuus sisältönä.....	126
3.2.3. Yhteenkuuluvuus toimintana.....	152
3.2.4. Kieli yhteisöllisyyden ilmaisijana	156

4. PERUSKERTOMUKSESTA NOUSEVAT ARVOT, MUUTOSTARVE JA TULEVAISUUSKÄSITYS.....	163
4.1. Peruskertomuksesta nousevat arvot.....	163
4.2. Muutokseen kehottaminen	191
4.3. Tulevaisuuteen suuntaaminen.....	201
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	216
5.1. Messu muistiyhteisön ilmentäjänä	216
5.2. Kirkko – tyypillinen muistiyhteisö	224
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	231
LIITTEET.....	241

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten messun muistiyhteisöluonne ilmenee Järvenpään seurakunnan messujen käytännöissä. Tutkimuksen teoreettisena taustana toimi Robert N. Bellahin ja hänen työryhmänsä näkemys muistiyhteisöstä ja sen peruselementeistä. Tutkimuksessa selvitettiin muistiyhteisön peruselementtien – peruskertomuksen, yhteisöllisyyden vahvistamisen, peruskertomuksesta nousevien arvojen, niistä nousevan muutostarpeen ja tulevaisuuskäsityksen -esillä oloa messun eri osissa.

Tutkimusaineiston muodostivat kirkkokäsikirja ja jumalanpalvelusten opas, Järvenpään seurakunnan yhden kirkkovuoden pyhäpäivien pääjumalanpalvelusten käsikirjoitukset ja havainnointi sekä niitä toimittaneiden ja niissä saarnanneiden seurakunnan pappien haastattelut.

Muistiyhteisön elementeistä peruskertomus oli merkittävin sisältö Järvenpään seurakunnan jumalanpalveluksissa, erityisesti niiden johdanto- ja sanaosassa, myös saarnoissa. Tämä heijastelee kirkon näkemystä peruskertomuksen merkityksestä yhteisön muistamisen kannalta.

Yhteisöllisyys oli erityisesti esillä yhteisessä esirukouksessa, missä yhteisöllisyysnäkemys laajeni seurakuntaa laajemmaksi ja ehtoollisen vietossa, missä yhteisöllisyys oli kirkon sisäistä. Peruskertomuksesta nousevat arvot olivat esillä jumalanpalveluksissa sanoitettuina vain vähän, vaikkakin esimerkiksi esirukouksessa ne ovat implisiittisesti läsnä. Yksi muistiyhteisön ominaisuus on, että se tunnustaa itse aiheuttamansa pahan ja on sen myötä valmis muuttumaan. Järvenpään seurakunnan messut ja kirkon käsikirjaan ja jumalanpalvelusten oppaaseen kirjaamat näkemykset eivät tuoneet esiin tätä. Vaikka messussa on rippi pahuuden käsittelemistä varten, se keskittyy yksilöön ja tavoittelee syyllisen vapauttamista syyllisyydestä.

Tutkimuksen mukaan kirkon erityispiirre muistiyhteisönä on aikakäsitys, joka ulottuu kuoleman jälkeiseen aikaan. Tämä vaikuttaa sekä tulevaisuuskäsitykseen että näkemykseen yhteisöstä.

Kirkko on tyypillinen muistiyhteisö. Se rakentuu peruskertomukselle, jota välitetään yhteisössä sukupolvelta toiselle kertomisen, opettamisen, rituaalien, symbolien, juhlien ja esikuvien kautta verbaalisella, visuaalisella ja toiminnallisella muistamisella.

ABSTRACT

The study investigated how the character of a worship service's community of memory was manifested in the Parish of Järvenpää's worship services. The theoretical background was Robert N. Bellah and colleagues' views on the community of memory and its foundational elements. The study sought to determine the community of memory's fundamental elements – including the constitutive narrative and the values arising from it, the strengthening of communality, the understanding of the future, and the subsequent need for change – as well as their prevalence in different segments of the worship services.

The research material comprised the church manual, service guidebook and scripts; observations of the parish's holy worship services over a one-year period; and interviews with the presiding and preaching pastors.

The constitutive narrative was found to be the most prominent element of the community of memory in the Järvenpää parish worship services, particularly in the Preparation and Service of the Word segments, as well as in the sermons. This reflects the church's view of the significance of the constitutive narrative in the community of memory.

Communality was observed, particularly in the joint prayer of intercession in which the view of community extended beyond the parish, and during Holy Communion in which case the community was contained within the church. Values based on the constitutive narrative were present in worship services in spoken form to a lesser extent, even though they are generally implicitly present in intercessory prayer, for example. A particular quality of the community of memory is to confess one's sins and express one's readiness to change. The views presented in the Järvenpää congregation's worship services, church manual and worship service guidebook did not articulate this. The worship services did include the confession of sins, but this focused on the individual and aimed to free the sinner from guilt.

The research found that a distinctive characteristic of the church as a community of memory is its comprehension of time, which extends to the afterlife. This impacts both the understanding of the future and view of community.

It was also concluded that the church is a typical community of memory. It is built around a constitutive narrative that is passed on within the community from generation to generation through recounting, teaching, rituals, symbols, celebrations and good example via verbal, visual and functional recollection.

1 JOHDANTO

1.1. YHTEISÖLLINEN MUISTAMINEN

1.1.1. MUISTIYHTEISÖAJATTELUN TAUSTA

Muistaminen on kiehtonut ihmisiä kautta aikojen. Muistamisen käsite ja sen ymmärtäminen on muuttunut vuosisatojen aikana. Antiikin ajasta keskiajalle saakka tunnettiin retoriikkaan ja dialektiikkaan liittyvä muistamisen tekniikka ”ars memorandi”. Muistaminen oli yksinkertaisesti väline asioiden hahmottamiseen, tutkimiseen ja selvittämiseen. Antiikin ajan muistamista kuvataan hyvin kahdessa tuon ajan kertomuksessa. Toinen on kreikkalainen tarina Mnemosynestä, muistin jumalattaresta, joka synnytti Zeukselle muusat. Heistä yksi, Kleio oli historiankirjoituksen ja sankarirunouden muusa. Tarinassa muistamisen käsite on hyvin lähellä luovuuden käsitettä. Toinen tarina liittyy profeetta Hesekieliin, joka näki sarjan näkyjä Jumalan majesteettisuuden olemuksesta ja luonteesta. Näyissä rauniona oleva temppeli rakennetaan Salomonin temppelin kaltaiseksi. Hesekielin mukaan tämä kollektiivinen muisto on tulevaisuutta varten, että yhteisö muistaisi Jumalan lupauksen johdattaa israelilaiset kotiin Babylonian pakkosiirtolaisuudesta.¹ Antiikin ajan käsitys muistamisesta on siis varsin kaukana säilyttävän muistamisen ajatuksesta. Sen suuntana on menneisyyden sijaan tulevaisuus, vieläpä niin, että muistamisen kautta muokataan tulevaisuutta.

Myös antiikin muistamisen tekniikka erosi nykyisen säilyttävän muistamisen tekniikoista. Cicero on kuvannut muistamisen sitomista paikkaan teoksessaan Puhumisesta (*De Oratore*, 55 eaa) tarinan avulla. Hän kertoo päivällisistä, joiden aikana Simonides -niminen vieras joutui hetkeksi poistumaan ruokasalista. Hänen poissa ollessaan talo romahti ja kaikki paikalla olleet kuolivat raunioihin. Kun ruumiit piti tunnistaa, Cicero kuvaa kertomuksessaan kuinka Simonides teki sen palauttamalla mieleensä heidän istumapaikkansa päivällispöydässä. Hän siis piti hyvänä muistamisen tekniikkana merkittävien asioiden sijoittamista mielikuviin ja paikkoihin.²

Muistamisen käsite ja tapa muuttui radikaalista saman vuosisadan aikana ja osittain saman kehityksen tuloksena kuin protestanttiset kirkot syntyivät. Suulliseen kerrontaan perustuvan muistamisen korvasi kirjallinen tallentaminen. Kirjapainotaito mullisti muistettavien asioiden säilyttämisen. Myös valistuksen jälkeinen tieteen kehittyminen edellytti tiedon tallentamista suullista kerrontaa

1 Carruthers 2010, 15-16.

2 Cicero 2001, 218-221.

tarkemmin. Kokemuksellisuuteen perustuva muistaminen sai väistyä tieteellisen tieltä. Valistuksen jälkeisen ajan muistamiselle tyypillistä on asioiden looginen mieleen painaminen ja kertaus. Tämä kehitys vaikutti vääjäämättä myös yhteisölliseen muistamiseen ja yksilöiden identiteetin rakentumiseen. Erasmus Rotterdamilainen on kiteyttänyt muutoksen kirjoittamalla vuonna 1512 *De ratione studii* -teokseensa: ”Vaikkakaan en kiellä, että muistamista voidaan helpottaa sitomalle se paikkoihin ja kuviin/mielikuviin, paras tapa muistaa perustuu kolmeen tärkeään asiaan, nimittäin tutkimukseen, järjestykseen ja huolellisuuteen.”³

MUISTI, MUISTAMINEN, MUISTO

Muistia määritellään monin tavoin. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia yhteisöllistä muistamista, mutta koska yksilön ja yhteisön muistamien ovat yhteydessä kiinteästi toisiinsa, on tarpeen huomioida myös yksilön muisti. Tässä tutkimuksessa käytetään Virpi Kalakosken määritelmää: Muistilla tarkoitetaan järjestelmää, joka vastaa tiedon hetkellisestä ja pitkäkestoisesta säilyttämisestä, kertaamisesta ja muokkaamisesta tietoa käsittelevässä järjestelmässä.⁴ Tässä Kalakosken muistin määritelmässä ovat mukana muistamiseen liittyvät prosessit: muistettavan asian tallettaminen ja säilyttäminen, muistamisen ylläpitäminen kertaamalla ja muistelemalla sekä muistettavan asian muokkaaminen, joka voi sisältää myös tulkintaa. Muistaminen on siis aktiivista, säilyttävää, välittävää ja tulkitsevaa toimintaa.

Muisti ja muistaminen luovat pohjan yksilön ja yhteisön identiteetille. Yhteisö on korvaamattoman tärkeä yksilön identiteetin kehittymiselle. Yksilön ja yhteisön olemassa olemiset liittyvät saumattomasti toisiinsa, myös muistaminen osana sitä. Toisaalta yksilön muistamisella on yhteisöllinen ulottuvuus ja yhteisön muisti on sen jäsenten yhdessä tapahtuvaa muistamista. Toisaalta yksilö muistaa yhteisön jäsenenä, jopa sellaisia yhteisön menneisyyteen liittyviä tapahtumia, joissa hän ei ole ollut läsnä.⁵

Tähän yhteisön muistamisen tutkimuksen pioneerin, ranskalaisen Maurice Halbwachsin havaintoon liittyy myös Paul Connerton. He näkevät yksilön ja yhteisön muistamisen siinä määrin tiiviissä yhteydessä toisiinsa, että kumpakaan ei voisi olla ilman toista. Hänen mukaansa yhteisössä yksilöt voivat saavuttaa, paikallistaa ja palauttaa muistiinsa asioita. Toiset ihmiset voivat sanoillaan tai toiminnallaan aktivoida yksilön muistia ja nostaa esiin asioita tai tapahtumia. Oleellista on, että ryhmä tai yhteisö on kiinnostunut samasta asiasta. Ryhmä on yksilölle kehys, jossa

3 Sherlock 2010, 30-31.

4 Kalakoski 2007, 13.

5 Halbwachs 1992, 22.

hän voi muistaa. Ryhmä tarjoaa muistamiselle kartan, jossa on mentaalisia tiloja ja polkuja muistamiselle. Mentaaliset tilat palautuvat myös materiaalsiin tiloihin, jossa ryhmä elää tai toimii. Yhteisöllistä muistia ei siis Halbwachsin mielestä voi olla ilman tiettyä sosiaalista tilaa, joka tarjoaa sille kehyksen. Muistot sijaitsevat yhteisön mentaalisessa ja materiaalisessa tilassa.⁶

Muistaminen ei ole ainoastaan asioiden säilyttämiseen liittyvää, vaan myös tulkitsevaa toimintaa. Kiteyttäen voidaan sanoa, että yksilön identiteetti syntyy yksilön historian tulkinnasta. Amerikkalainen narratiivisen teologian kehittäjä George W. Stroup pitää yksilön identiteettiä tulkinnallisena käsitteenä, joka liittyy menneisyyden tulkinnalliseen muistamiseen. Yksilön identiteetti ei rakennu tyhjiössä, vaan yhteisössä. Se perustuu muistamiseen ja tulkintaan. Identiteetin rakentuminen on myös jatkuva prosessi, koska muistaminen ja tulkitseminen jatkuvat koko ajan. Sitä mukaa kun yksilö kokee uusia asioita, muistaminen suhteessa menneisyyteen muuttuu.⁷

Kollektiivinen muisti syntyy, kun ihmiset tietyn ryhmän jäseninä muistavat, toteaa Maurice Halbwachs. Näin ollen kollektiivisia muisteja on niin monia kuin yhteisössä on sosiaalisia ryhmiä tai instituutioita. Kollektiivinen muisti on luova prosessi, menneisyyden konstruoimista nykyisyyden valossa. Kollektiivinen muisti tarvitsee jatkuvasti impulsseja ryhmästä. Näin ollen se tarvitsee toimiakseen sosiaalisen kehyksen. Myös yksilön muisti tarvitsee sosiaalisen tilan. Ihmisen muistot syntyvät yhteisössä ja yhteisössä ne muistetaan.⁸

Jan Assmann lähtee pohdinnoissaan liikkeelle Maurice Halbwachsin näkemyksestä muistin kollektiivisesta, sosiaalisesta luonteesta. Hän muistuttaa kuitenkin, että muistilla on myös neurologinen perustansa. Tämän tutkimuksen kannalta muistin sosiaalinen luonne on ensisijainen, joten tässä tutkimuksessa ei paneuduta muistin neurologiseen perustaan. Muistin sisältö ja käyttö muodostuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Kielellä, toiminnalla, vuorovaikutuksella ja tunteisiin perustuvilla siteillä toisiin ihmisiin on merkittävä rooli muistamisessa. Assmann erottaa muistamisessa kaksi puolta; kokemukseen perustuvan lyhytaikaisen muistamisen ja oppimiseen perustuvan merkityksien muistamisen. Kokemukseen perustuva muistaminen on usein yksilön omaa. Merkityksiin perustuva muistaminen on mitä suurimmassa määrin sidoksissa yhteisöön. Näiden kahden muistamisen eroa voi havainnollistaa kuvaamalla kokemukseen perustuvaa muistamista visuaaliseksi, kuin maiseman katsomiseksi. Merkityksiin perustuvaa muistamista voi kuvata kertomukselliseksi, kieleen perustuvaksi. Nämä kaksi muistamisen lajia eivät tietenkään ole tiukasti erillään, vaan ovat limittäin mukana sekä yksilön että yhteisön

6 Connerton 2009, 21-25, 36-37.

7 Stroup 1981, 107.

8 Halbwachs 1992, 22, 34, 38.

muistamisessa. Yksilön ja yhteisön muistia ei ole helppo, ehkä ei edes mahdollista erottaa toisistaan. Yksilön muisti on – kuten kieli ja tietoisuus – sidoksissa yhteisöön. Jan Assmann käyttääkin yhdessä Aleida Assmannin kanssa kehittämäänsä käsitettä ”vuorovaikutteinen muisti” (communicative memory) kuvaamaan yksilön muistin yhteisöllistä luonnetta.⁹

Tämän tutkimuksen tehtävän näkökulmasta muistamista on tarpeen tarkastella myös aikaperspektiivi huomioiden. Sukupolvelta toiselle ulottuvassa yhteisön muistissa, jota Jan Assmann kutsuu kulttuuriseksi muistiksi, ajan merkitys on toinen kuin samassa hetkessä elävien yksilöiden tai yhteisöjen vuorovaikutteiseen muistiin. Horisontaalisen ajan sijaan muistaminen kulkee vertikaalisesti. Assmannin vuorovaikutteiseksi muistamiseksi kutsuman, suullisen kertomisen kulttuurissa tapahtuvan muistamisen aikaperspektiivi on 80–100 vuotta. Kulttuurisen muistamisen perspektiivi on toinen. Monien asioiden suhteen kulttuurinen muistaminen perustuu siihen, että muistettavaa asiaa ylläpitää ja vaalii yhteisö. Siksi muistettavaa asiaa opetetaan, kerrotaan, tulkitaan tai sitä harjoitetaan yhteisössä sukupolvien vaihtuessa. Aleida Assmann erottaa toiminnallisen kulttuurisen muistin varastoitavasta kulttuurisesta muistista, joka tallentaa kuviin ja kirjallisesti. Raja näiden välillä liikkuu jatkuvasti ja se tarjoaa edellytyksen muutokselle ja uudistumiselle.¹⁰

Yksilön ja yhteisön muistamisen kiinteä suhde tulee näkyviin myös keinojen samankaltaisuudessa. Edellä kuvatut yhteisön kulttuurisen muistamisen keinot ovat samankaltaisia kuin Virpi Kalakosken yksilön muistin määritelmässä esitetyt: tallentaminen, kertaaminen ja muokkaaminen/tulkinta. Tässä tutkimuksessa keskitytään kulttuuriseen muistiin, joka on esillä suullisena, kirjallisena ja toiminnallisena jumalanpalveluksessa.

Muistot ovat muistamisen myötä syntyviä identiteetin rakennuspuita. Halbwachs on kuvannut muistoa siten, että se ei ole kuin fossiili, joka on tarkka kuva muistettavasta asiasta, vaan kuin talon rauniosta löytynyt kiven lohkar, joka ei jäljittele taloa tarkasti, mutta on ollut osa sitä ja näin viittaa siihen.¹¹

Varhaisimpia muistoja tutkittaessa on havaittu, että ne kuvaillaan useimmiten kuvina, ei esimerkiksi tuoksuina tai ääninä. Näiden kuvien luonteeseen vaikuttaa se, että vaikka aistein havaitaan koko ajan lähiympäristöä, se mikä ei herätä erityistä huomiota, ei tallennu tarkasti muistiin. Muistamisen luonteeseen kuuluu myös se, että se muutokset tallentuvat muistiin helpommin kuin se, mikä pysyy ennallaan.¹² Muistamisen prosessin kautta syntynyt muisto sisältää siis elementtejä tilanteesta, johon se viittaa, mutta ei välttämättä ole enää tarkka kuva koetusta ja eletystä. Muisto on useimmiten tuokiokuva tapahtumasta, johon liittyy jotakin erityistä.

9 Assmann J 2006, 1-3.

10 Assmann J 2006, 24-26, 113.

11 Halbwachs 1992, 47.

12 Draaisma 2001, 29, 181-182.

MUISTAMISEN MERKITYS

Muistamiseen liittyy monia yhteisön elämän kannalta tärkeitä piirteitä. Yksi niistä on valta. Paul Connerton toteaa, että hierarkiassa korkealla oleva voi käyttää paljon valtaa esimerkiksi sen määrittelemisessä, millaista tietoa yhteisön historiasta säilytetään ja mitä muistetaan. Mutta hän kysyy, voidaanko koko yhteisön muistia hallita. Ulkoa päin on mahdotonta määrittää, mitä yksilö muistaa. On mahdollista yrittää vakuuttaa yksilö jonkin asian merkityksettömyydestä tai peräti väärin muistamisesta, mutta jos muisto on yksilölle tarpeeksi tärkeä, hän muistaa sen.¹³

Sen sijaan yhteisön muisti on vallankäytön väline tai siihen tarkoitukseen sitä voidaan ainakin yrittää käyttää. Historiasta löytyy lukuisia esimerkkejä valloittajista, jotka ovat monin keinoin yrittäneet kitkeä menneisyyden ja siihen liittyvät muistot ja rituaalit valloittamiltaan väestöiltä. Vallan näkökulma on merkittävä, koska menneisyydellä on paljon vaikutusta nykyisyyteen. Connerton toteaa, että menneisyys määrittää nykyisen sosiaalisen järjestyksen. Erityisen selvästi tätä tapahtuu sukupolvien välisen kommunikaation kautta. Siinä välittyvät peruskertomukset, joiden myötä arvot ja mallit siirtyvät. Toinen muistamisen merkitys on nykyisyyden ymmärtäminen. Menneisyyden tunteminen antaa välineitä toimia nykyisyydessä. Yksinkertainen esimerkki menneisyyden tuntemattomuuden yksilölle tai ryhmälle aiheuttamasta hankaluudesta on toiseen yhteisöön ja kulttuuriin muuttaminen. Tästä on kokemusta monilla maahanmuuttajilla. Mitä vieraampaan kulttuuriin yksilö tai ryhmä muuttaa, sitä suuremmat haasteet ovat edessä. Yhteisön merkittävät ihmiset ovat tuntemattomia, tavat ja käyttäytymismallit outoja sekä arvot vieraita.¹⁴

Halbwachs, Assmannin ja Connertonin pohdintojen perusteella voidaan todeta, että muistaminen on tärkeää, koska kokemukset nykyisyydestä perustuvat suurelta osin tietoihin menneisyydestä. Koemme nykyisyyden suhteessa menneisyyden tapahtumiin ja asioihin, jopa sellaisiin, joita emme ole itse menneisyydessä kokeneet. On siis mahdotonta irrottaa nykyisyys menneisyydestä. Yhteisö on oleellinen ja ihmisten elämän kannalta kriittisen tärkeä ja samalla haastava elämän muoto. Aivan viime aikoihin saakka suurin osa ihmisistä on elänyt suurimman osan elämänsä sellaisten ihmisten kanssa ja keskellä, joiden kanssa he jakavat yhteisen uskon, tradition, elämän tavan, rituaalit sekä kertomukset taustastaan ja toivosta. Sellaisessa tilanteessa on helppo uskoa, että minun totuuteni on ainoa totuus ja minun yhteisöni elämäntapa ainoa mahdollinen. Tilanteen muuttuessa ja monikulttuurisuuden tullessa näkyväksi ja konkreettiseksi osaksi yhteisöjä myös erilaiset menneisyydet tuottavat niihin erilaisuutta.

¹³ Connerton 2009, 1.

¹⁴ Connerton 2009, 14-15.

SUKUPOLVIEN VÄLINEN MUISTAMINEN

Osa yhteisöjen muistamisesta on tiedostamatonta, osa tietoista. Ranskalainen kollektiivisen muistin tutkija Pierre Nora määrittelee tradition muistamiseksi, joka on tullut historiallisesti tietoiseksi muistamisestaan.¹⁵ Traditio voidaan määrittellä myös merkitysten siirtämiseksi sukupolvelta toiselle (mm Danièle Hervieu-Léger).¹⁶ Aleida Assmann puolestaan määrittelee tradition kommunikaatioksi, jossa kommunikoidaan vertikaalisesti, sukupolvien välillä. Traditio on siis sukupolvien välistä muistamista ja yhteisön pitkäkestoinen kulttuurinen identiteetti.¹⁷ Clifford Geertz nostaa kulttuuri-käsitteen lähelle tradition käsitettä määrittelemällä kulttuurin merkityksiä historiallisesti välittäväksi kaavaksi, joka ilmenee symboleissa eli periytyvien symbolisin muodoin ilmaistavien käsitteiden järjestelmien kautta.¹⁸ Yhteistä määritelmille on, että traditiossa on kysymys muistamisesta, joka ulottuu sukupolvien taakse ja näin edellyttää vertikaalista kommunikaatiota sekä että se tapahtuu symbolien ja riittien välityksellä eli edellyttää merkkejä ja toimintaa. Kyseessä on siis tietoinen muistaminen. Myös tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia yhteisön tietoista muistia.

Danièle Hervieu-Légerin mukaan modernismi on haastanut tradition. Laaja yhteisöllinen muisti ajautui kriisiin sen myötä. Yksilön itsenäisyyden vahvistuminen ja rationaalisuuden lisääntyminen särkivät instituutioiden tarjoaman sosiaalisen perustan ja muistin. Teollistuminen, kaupungistuminen ja kaupan laajeneminen vaikuttivat yhteisöihin, myös uskonnollisiin, ja loivat yhden yhteisen muistin tilalle kirjon erilaisia yhteisöllisiä muisteja. Kehitystä ovat myöhemmin vauhdittaneet globalisaatio ja median vaikutusvallan lisääntyminen.¹⁹ Toisaalta kehitys on murentanut uskonnollisten ja muiden perinteisten yhteisöjen asemaa. Toisaalta kehityksen myötä kaupunkien anonyymissä ja juurettomassa elämäntavassa kysymykset moraalista ja yhteisöllisyydestä ovat johtaneet myös uskonnolliseen etsintään.²⁰

Danièle Hervieu-Légerin kuvaaman kehityksen myötä monet traditiot, myös uskonnolliset, ovat katkenneet. Kuitenkin hän näkee uskonnollisilla traditioilla tehtävän: jatkuvuuden tuomisen yhteisöön yhteisöllisten merkitysten myötä.²¹

Modernismin vaikutusta perinteisiin yhteisöihin ja yksilöihin on pohtinut myös juutalainen rabbi Jonathan Sacks. Hän pitää yhteisön vaikutusta yksilöiden käyttäytymiseen merkittävänä. Yksilön on helppo suunnata käyttäytymistään itsekäistä tavoitteista lähtien, mutta yhteisössä muiden tarpeet ajavat ohi vastuuttoman

15 Nora 1997, IX.

16 Hervieu-Léger 2000, 86.

17 Assmann A 2004, 88. 114-115.

18 Geertz 1974, 77.

19 Hervieu-Léger 2000, 124-128.

20 McNeill, J.R. ja McNeill, William H. 2006, 399.

21 Danièle Hervieu-Léger 2000, 84-86.

egoismin. Yhteisö on Sacksin mukaan mahdollinen toimija sekä yksilön että valtion näkökulmasta. Yhteiskunnan moraalinen perusta on mahdollista rakentaa rakentamalla se yhteisöistä (community of communities). Yhteisöissä ihmisten auttamisen halu ja yhteisen hyvän puolesta toimiminen ajavat oman edun edelle. Yhteisössä yksilön oikeuksien rinnalle ja niiden edellekin tulevat myös velvollisuudet.²² Siksi Sacks monissa teoksissaan (esimerkiksi *The Home We Build Together*) kuvaa yhteisöjen merkityksen suurena ja on huolissaan niiden merkityksen heikkenemisestä.

Kun Sacks liittyy muistamisen yhteisöön, hän tekee eron historian ja muistamisen välillä: Historia on kertomus jostakin joskus tapahtuneesta, muistamisessa on kysymys jostakin minulle tapahtuneesta, minun tarinastani. Historia on tietoa, muistaminen on osa identiteettiä.²³ Tässä hän jakaa George W. Stroupin näkemyksen yhteisöllisen muistin merkityksestä yksilön identiteetille.

Sacks nostaa esiin myös yhteisöllisen muistin sisältämän paradoksin: Kuinka yksilö voi muistaa jotain sellaista, mitä ei tapahtunut hänelle ja joka tapahtui jopa ennen yksilön syntymää? Sacksin kysymys on tärkeä yhteisön yksilölle tarjoamien identiteetin rakennuspuiden vuoksi. Miten yhteisön yksilöä vanhemmasta tarinasta voi tulla osa yksilön tarinaa. Sacksin mukaan yksi vastaus on, että tämä voi tapahtua elämällä yhä uudelleen vanhoja tapahtumia kuin ne tapahtuisivat nyt, kertomalla niihin liittyvät tarinat ja liitämällä tapahtumaan symbolit.²⁴ Tämä viittaa yhteisöllisen muistamisen kannalta keskeiseen peruskertomukseen ja sen välittämiseen yhteisössä sukupolvelta toiselle.

Uudempi uskontososiologia onkin tuonut pohdintaan mukaan peruskertomuksen merkityksen, josta käsin sisällöt ja muodot rituaaleihin ja seremonioihin tulevat. Se välittää myös arvoja. Mikä tahansa sosiaalinen järjestelmä edellyttää yhteistä, jaettua muistia. Sosiaalinen muisti puolestaan edellyttää yhteisiä kertomuksia, sukupolvien välistä kommunikaatiota ja yhteistä toimintaa, rituaaleja. Näiden varaan yhteisöjen kulttuurinen muisti rakentuu ja niihin liittyvän toiminnan kautta se tapahtuu yhteisöissä. Koska peruskertomus sisältää käsityksen arvoista ja normeista, ei ole yllättävää, että menneen muistaminen oikeuttaa olemassa olevan sosiaalisen järjestyksen. Peruskertomuksen kautta opimme paljon identiteettistämme ja arvoistamme.²⁵

22 Sacks 1997, 56-61, 72.

23 Assmann J 2006, 114.

24 Sacks 2003, 29-30.

25 Connerton 2009, 2-5.

1.1.2. MUISTIYHTEISÖN MÄÄRITTELY

MUISTIYHTEISÖ

Tämän tutkimuksen teoreettisena taustana on Robert N. Bellahin ja hänen työryhmänsä näkemys muistiyhteisöstä. Tutkiessaan amerikkalaisen keskiluokan elämää ja pohtiessaan yhteisöllisyyden ja individualismin jännitettä 1980-luvulla professori Robert N. Bellah käytti muistiyhteisö-käsitettä kuvaamaan yhteisöjä, joilla on tradition siirtämiseen eli sukupolvien väliseen muistamiseen liittyviä tehtäviä ja asema. Bellahin työryhmä on määritellyt yhteisön ryhmäksi ihmisiä, jotka ovat sosiaalisesti toisistaan riippuvaisia, jotka osallistuvat yhdessä keskusteluun ja päätöksentekoon ja jotka jakavat käytäntöjä, jotka määrittävät ja vaalivat yhteisöä. Muistiyhteisölle on luonteenomaista, että sillä on menneisyys, jolle se perustuu. Se kuljettaa mukanaan merkityksiä, joiden kautta yksilöt näkevät roolinsa osana suurempaa kokonaisuutta ja voivat esimerkiksi sitoutua yhteiseen hyvään.²⁶

Georg W. Stroup on yhteisön määritelmässään lähellä Bellahin muistiyhteisön määritelmää. Hän määrittelee yhteisön ryhmäksi ihmisiä, jotka jakavat yhteisen menneisyyden, ymmärtävät samalla tavalla tietyt tärkeät tapahtumat menneisyydessä ja tulkinnan tulevaisuudesta ja jotka ilmaisevat identiteettiään peruskertomukseen liittyen. Stroup pitää peruskertomuksen merkitystä yhteisölle ratkaisevan tärkeänä.²⁷

Tämän tutkimuksen muistiyhteisön määritelmä perustuu Bellahin ja Stroupin luonnehdintaan sen perusominaisuuksista: Muistiyhteisö on yhteisö, jonka olemassa olo perustuu sen menneisyydelle ja joka peruskertomuksessaan kuljettaa mukanaan historiaansa ja merkityksiä, joiden kautta sen jäsenet jäsentyvät osaksi suurempaa kokonaisuutta.

Bellahin mukaan muistiyhteisöllä on viisi tehtävää:

1. Muistiyhteisö kasvattaa jäsenensä tuntemaan yhteisön menneisyyden kertomalla yhä uudelleen ja uudelleen peruskertomustaan.
2. Muistiyhteisö välittää arvojaan kertomalla peruskertomustaan ja tarjoamalla esimerkkejä ihmisistä, jotka niitä edustavat.
3. Muistiyhteisö lujittaa yhteenkuuluvuuttaan. Tämä tapahtuu yhteisen kohdan, esimerkiksi yhteisöä kohdanneiden kärsimysten ja vastoinikäymisten muistamisen sekä rituaalien ja juhlien kautta.

²⁶ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

²⁷ Stroup 1984, 132-133, 136.

4. Muistiyhteisö on valmis muutokseen. Se kertoo osana peruskertomustaan myös aiheuttamistaan kärsimyksistä. Nämä tarinat kehottavat muutokseen.

5. Muistiyhteisö suuntautuu tulevaisuuteen ja toimii näin toivon yhteisönä.²⁸

Yhteisön muistamisen peruselementtejä ovat peruskertomus, kommunikaatio sekä rituaalit ja symbolit. Siltä osin kuin muistamiseen liittyy myös merkitysten siirtäminen, muistiyhteisöllä on tradition välittämisen tehtävä. Yhteisö tarvitsee muistamiseensa instituutioita. Kristillisen yhteisön kohdalla kirkko on instituutio, joka huolehtii muun muassa yhteisön muistamisesta. Jonathan Sacks toteaa, että jos haluamme ymmärtää uskontoa tai kulttuuria, täytyy tutkia sen instituutioita. Ne kantavat ja siirtävät yhteisön arvoja sukupolvelta toiselle yhdessä sovittujen ja institutionalisoitujen käyttäytymismallien mukaan. On kuunneltava niiden julkilausuttua ja julkilausumatonta kieltä. Sen kautta voi ymmärtää, mikä tekee ihmisten ryhmästä muistiyhteisön, joka kantaa mukanaan arvoja, periaatteita ja elämäntapaa.²⁹

PERUSKERTOMUS

Muistamisen keskiössä on peruskertomus. Edellä olevan muistiyhteisön määrittelyn perusteella se on yhteisölle historiallinen, maailmaa universaalisti selittävä tarina, johon yksityinen ihminen voi liittää oman elämänsä kertomuksen ja antaa näin sille merkityksen. Uskonnot rakentuvat tyypillisesti tällaisen kertomuksen ympärille. Muistiyhteisöille on tärkeää kertoa peruskertomustaan yhä uudelleen ja uudelleen. Kertomisen myötä sopimus, jolle yhteisö perustuu, vahvistuu..

Muistiyhteisöissä kerrotaan tarinoita yhteisön alkuajoista ja varhaisista vaiheista, unelmista ja toiveista, visioista ja profetioista, sankareista, häviöistä, voitoista, lankeamisista ja uudelleen omistautumisesta. Usein tarina on matka; orjuudesta vapauteen, kuolemasta uudelleen syntymiseen, synnistä pelastukseen. Sen hahmot edustavat erilaisia ihmistyyppisiä ja tapahtuvat etenevät mutkikkaasti ja ennustamattomasti (toisin kuin esimerkiksi tieteen maailmaan kuuluvassa kerronnassa). Identiteetti, moraali ja arvot syntyvät ja välittyvät yhteisössä.³⁰

Tarinan kertominen on poliittinen toiminto. Tarina antaa ihmisille ja heidän olemiselleen historiallisen kontekstin, muistuttaa heitä tehdyistä sopimuksista, annetuista lupauksista, velvollisuuksista ja ihanteista. Muistiyhteisölle tarinankerronta

28 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

29 Sacks 1995, 6.

30 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

on keskeistä ja luonteenomaista. Tarinoiden avulla yhteisö muistaa. Muistaminen puolestaan luo ja tukee yksilön ja yhteisön käsitystä itsestään, identiteettiä.³¹

Tässä tutkimuksessa peruskertomuksen määritelmä perustuu Robert Bellahin ja Jonathan Sacksin luonnehdintoihin ja kristillisen kirkon kontekstiin: Peruskertomus on tarina kristinuskon ja kirkon synnystä ja vaiheista. Sen ydin on tallennettu yhteisön kanonisoimaan Raamattuun. Sitä tulkitaan yhteisössä ja se laajenee ja muok- kaantuu jatkuvasti.

KOMMUNIKAATIO

Kommunikaatio on muistiyhteisön perusominaisuus. Muistiyhteisön kommuni- kaatio on sekä horisontaalista että vertikaalista. Sen erityispiirre on opettava ja muisteleva ote. Muistiyhteisön kommunikaation tavoitteena on Bellahin mukaan tehdä tutuksi peruskertomusta ja välittää arvoja ja merkityksiä. Jonathan Sacksin mukaan yhteisön merkitys moraaliin kasvattajana on oleellinen. Moraali on kuin kieli: Se opitaan yhteisössä, kommunikaatiossa ja yhteydessä toisiin. Kielen ja moraalin analogia kertoo myös siitä, ettei vuorovaikutus ole yksilöllinen valinta. Se on yhteisöllinen toiminto. Kommunikaatiolla säädellään myös yhteisön jäsenten elämää sekä yhteisön sisällä että sen rajapinnalla ympäröivään maailmaan. Sen myötä määräytyvät yhteisön jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, jäsenen käyt- täytymisen vapausasteet ja yhteisön jäsenten vuorovaikutus yhteisön ulkopuolisten kanssa.³²

Tämän tutkimuksen kommunikaation määritelmä perustuu Bellahin ja Sacksin luonnehdintoihin muistiyhteisön kommunikaatiosta: Muistiyhteisön kommunikaatio on horisontaalista ja vertikaalista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on välittää yhteisön peruskertomus ja sen mukanaan kuljettamat merkitykset yhteisön jäse- nille, myös tuleville sukupolville.

TRADITIO

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeää on sukupolvien välinen kommunikaatio, joka muodostaa perustan yhteisön muistamiselle. Aleida Assmann määrittelee tradition kommunikaatioksi, jossa viestejä ei välitetä horisontaalisesti ja molemminpuolisesti, vaan vertikaalisesti sukupolvelta toiselle. Traditio on sukupolvien välisen muista- misen tapa, johon liittyvät myös rituaalit.³³

31 Saks 1997, 65-68, 128-130.

32 Saks 1997, 66

33 Assmann A 2004, 88. 114-115.

Bellah työryhmineen kuvaa tradition niiden käsitysten ja arviointien muodostelmaksi, joita yhteisö on aikojen kuluessa luonut. Traditio on inhimillisen elämän luontainen ulottuvuus.³⁴

Heikki Räisänen lisää traditiolle vielä yhden tehtävän pohtiessaan kristillistä traditiota: Sen tehtävänä on ollut antaa uskon sisällölle järjestelmällinen muoto. Raamattu sisältää uskon sisällön. Sen kanssa rinnakkain kehittymään alkanut traditio sisältää muun muassa varhaisten kirkolliskokousten päätökset kuten uskontunnustuksen.³⁵

Tämän tutkimuksen tradition määritelmä perustuu Bellahin, Assmannin ja Räisäsen näkemyksiin traditiosta: Traditio on tiettyihin muotoihin järjestetty peruskertomuksen sisältö, jota yhteisössä välitetään kerronnan ja toiminnan keinoin sukupolvien välisellä kommunikaatiolla.

RITUAALI

Rituaalit ja symbolit ovat peruskertomuksen ja kommunikaation ohella kolmas muistiyhteisön perusominaisuus. Assmannin mukaan rituaalit ovat osa traditiota, joka kantaa muistiyhteisön tehtäviä. Ne kasvattavat yhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta yhteisten symbolien kautta, ne legitimoivat instituutioita ja auktoriteetteja sekä ylläpitävät arvovakenteita.³⁶ Rituaalilla tarkoitetaan tietynlaisena toistuvaa kommunikatiivista toimintaa, jossa viestintä ei tapahdu vain merkkien, vaan myös symbolien kautta. Yhteisöt sinänsä eivät muista, siihen tarvitaan instituutioita, sosiaalisen järjestyksen ja yhteistyön rakenteita ja mekanismeja.³⁷ Kristillisessä yhteisössä tällainen instituutio on kirkko.

Paul Connerton on pitänyt esillä yhteisöllisen muistin tutkimuksessa fyysisen ja esittävän muistamisen näkökulmaa. Hän painottaa rituaalien merkitystä yhteisön muistille. Hän toteaa, etteivät rituaalit ole ainoastaan ilmaisia. Connertonin mukaan ne ovat ilmaisullisia enemmän kuin välineellisiä jonkun tavoitteen saavuttamiseen, mutta niillä on myös itsenäinen tehtävä. Rituaaleilla on syviä sisältöjä heille, joille ne ovat tärkeitä. Usein arkikielellä niistä puhuttaessa rituaaleja kuvataan tyhjiksi muodoiksi. Muille kuin yhteisön jäsenille ne eivät välttämättä merkitsekään muuta. Sen sijaan yhteisön jäsenille niillä voi olla suuri merkitys.³⁸

Rituaalien merkitys ei rajoitu vain rituaaliseen tilanteeseen tai määrättyyn aikaan ja paikkaan, vaikka niille onkin tyypillistä tietty säännöllisyys ja tietyt paikat. Niillä

34 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 27.

35 Räisänen 1992, 176.

36 Assmann J 2006, 110.

37 Feuchtwang 2010, 281, 285.

38 Connerton 2009, 44.

on kyky antaa arvoa ja merkitystä sellaisten elämään, jotka osallistuvat niihin. Rituaaleihin voi liittyä tunteiden purkamistakin, mutta se ei ole niiden keskeinen tehtävä.

Rituaalien voima perustuu niiden selkeään säännöllisyyteen. Niihin ei tyypillisesti sisälly spontaania vaihtelua tai vaihtelu pysyy tiettyjen rajojen sisällä. Rituaalit ovat kertautuvia ja tämä niiden ominaisuus merkitsee jatkuvuutta ja yhteyttä menneisyyden kanssa. On olemassa ryhmä rituaaleja, joilla on selvästi menneisyyteen katsova luonne. Ne perustuvat usein kalenteriin ja niillä on tiettyä asiaa tai tapahtuvaa muisteleva luonne, esimerkiksi syntymäpäivä, pyhimysten muistopäivä tai jouluku. Päivien viettoon liittyy esimerkiksi juhllisuuksia, kukkien antamista tai viemistä haudalle tai muistomerkille ja lippujen nostamista salkoon – monia toimia ja yhteen tulemisia. Näiden tekojen ja tapahtumien kautta kerrotaan muisteltavaa tarinaa yhä uudelleen ja uudelleen. Uskonnoilla on laaja kirjo kuvatuunlaisia rituaaleja.

Sosiaaliantropologisesta näkökulmasta jumalanpalvelusta tarkasteleva Gerard Rouwhorst on nostanut esiin myös rituaalien nykyisyyteen liittyvän luonteen toteamalla, että ne ovat monella tavalla uskonnollisen yhteisön mittareita. Ne kertovat, mitä yhteisöissä on meneillään ja millaisia vakaumuksia sen jäsenillä on. Lisäksi ne kertovat yhteisöjen sosiaalisesta rakenteesta ja hierarkioista, niiden kiinteydestä ja kiinnostuksesta ulkopuoliseen maailmaan. Erityisen tärkeitä rituaalit ovat muutosten aikoina.³⁹

Rituaaleilla ja muistelevilla seremonioilla yhteisö muistuttaa itseään identiteettistään siten kuin se on kerrottu yhteisön peruskertomuksessa. Peruskertomuksesta nousevat rituaalit luovat yhteisön kollektiivisen elämäkerran. Ne eivät ole kuin lehtiartikkeli ja muistelu, sillä niillä on sidos yhteisön kulttiin ja sitä ylläpidetään rituaalisen toiminnan keinoin. Kollektiivisen muistamisen seremoniat ovat osallistujien yhdessä tekemiä. Connerton toteaa, että jos on olemassa sosiaalinen muisti, se elää ja välittyy konkreettisten rituaalien ja niihin liittyvien seremonioiden kautta.⁴⁰ Rituaalit liittävät peruskertomuksen kalenteriin. Ne yhdistävät tarinan ja ajan eri ulottuvuudet.⁴¹ Muistiyhteisöjen rituaaleille on tyypillistä, että ne tuovat nykyisyyteen jotain kaukaista ja vierasta, sellaista, joka ei kuulu yhteisön arkielämään ja sen vuoksi sitä pitää säännöllisesti tuoda esiin.

Tämän tutkimuksen rituaalin määritelmä perustuu Assmannin ja Connertonin luonnehdintoihin: Rituaali on instituution järjestämää samanlaisena säännöllisesti toistuvaa toimintaa, jonka merkityssisältö on peräisin peruskertomuksesta.

39 Rouwhorst 2010, 137-138.

40 Connerton 2009, 45, 70-71.

41 Assmann A 2004, 35.

SYMBOLI

Rituaaleissa on mukana symboleja, jotka konkretisoivat merkityksiä. Veikko Anttonen mukaan ne ovat sellaisia esineitä tai ilmiöitä, joihin on liitetty merkityksiä sellaisille asioille tai ilmiöille, jotka eivät ole läsnä välittömän kokemuksen tasolla.⁴² Symbolit ovat siis konkreettisia esineitä tai asioita, jotka viittaavat johonkin toiseen asiaan tai ilmiöön. Ne voivat olla hyvinkin viitteellisiä ja yhteyden ymmärtäminen saattaa vaatia yhteisön peruskertomuksen tuntemista.

Assmannin mukaan symbolien ja muistin välinen vuorovaikutus on jatkuvaa ja tapahtuu kaikilla tasoilla. Se liittyy sekä unohtamiseen ja muistamiseen. Symbolien kautta yhteisö muistuttaa menneestä ja siitä traditioista, johon yksilö kuuluu. Tätä tehdessään yhteisö samalla opettaa ja siirtää peruskertomustaan uusille sukupolville. Symbolien järjestelmän kautta yhteisön jäsenen on mahdollista paitsi oppia, myös muistaa ja jakaa eteenpäin peruskertomusta ja siihen liittyviä merkityksiä.⁴³

Tämän tutkimuksen symbolin määritelmä perustuu Anttonen ja Assmannin luonnehdintoihin: Symboli on esine tai ilmiö, johon yhteisö liittää merkityksen omasta peruskertomuksestaan tai traditiostaan.

1.2. KIRKON MUISTIYHTEISÖLUONNE

1.2.1. USKONNOLLINEN MUISTIYHTEISÖ

Tämän tutkimuksen kohteena on muistaminen uskonnollisessa yhteisössä. Latinan kielessä uskontoa tarkoittava sana religio tarkoittaa jumalanpelkoa, pyhän kunnioitusta ja hartautta. Sanan taustalla on verbi religare. Se tarkoittaa kiinnittämistä, kiinni sitomista.⁴⁴ Tätä uskonnot ovat tehneet ja yhä tekevät; sitovat ihmisiä toisiinsa ja Jumalaan. Uskonnot muodostavat yhteisöjä, jotka toimivat kertomusten, kommunikaation, rituaalien ja symbolien kautta.⁴⁵

Ranskalainen sosiologi Émile Durkheim pitää uskontoa perin pohjin sosiaalisena ilmiönä, jonka representaatiot ovat yhteisiä ja ilmentävät yhteistä todellisuutta. Rituaalit hän näkee toimintatapoina, jotka syntyvät koolla olevien ryhmien keskuudessa ja joiden tavoitteena on luoda ja ylläpitää tiettyjä mielentiloja ryhmän keskuudessa. Durkheim näkee siis oleellisena uskonnollisen yhteisön toiminnallisen puolen, joka ilmenee rituaaleissa ja seremonioissa. Viime kädessä hän luonnehtii uskonnollista yhteisöä moraaliseksi yhdyskunnaksi, joka jäseniä yhdistää uskomusten ja tapojen järjestelmä. Näin hän nostaa esiin yhteisön toiminnallisen

42 Anttonen 1992, 13.

43 Assmann J 2006, 7-8.

44 Pitkäranta 2002, 540.

45 Sacks 2007 (a), 42.

puolen lisäksi myös moraalin. Durkheim hahmottaa uskonnollisen yhteisön mutkikkaaksi myyteistä, opinkappaleista, rituaaleista ja seremonioista muodostuvaksi järjestelmäksi. Tutkiessaan Australian toteemijärjestelmiä Émile Durkheim hahmotti uskontojen luonnehdinnan: jaon pyhään ja profaaniin, käsityksen sielusta, hengistä, myyttisistä henkilöistä, kansallisesta ja ylikansallisesta jumaluudesta, askeesiharjoituksista, uhrista sekä muistamiseen liittyvistä rituaaleista.⁴⁶

Ranskalaisen uskontososiologi Danièle Hervieu-Légerin mukaan uskonto on merkittävä kansakunnan perinteen siirtämisessä. Tietoisuus yhteisestä muistista on tärkeää sekä yksilön että yhteisön identiteetin kannalta. Ilman sitä on vaikea kohdata tulevaisuus. Hervieu-Léger kuvaa uskontoa ketjuna, joka tekee yksilöstä yhteisön jäsenen. Yhteisö puolestaan kokoaa aikaisemmat, nykyiset ja tulevat jäsenet ja kollektiivinen muisti (traditio) on yhteisön olemassa olon perusta. Haasteeksi muodostuu uskonnon ja tradition suhde uudessa kontekstissa. Uskonto edustaa perinnettä ja jatkuvuutta, mutta onko sen sisältö relevantti uudessa tilanteessa. Mitä uskonto voi tuoda yhteisön pohdintaan merkityksestä, joka nousee sekä yksilöiden että yhteisön arkisesta kokemuksesta. Samalla kun yhteisö kuljettaa historiaansa sukupolvelta toiselle, se myös muokkaa sitä ja tulkitsee sen kautta nykyisyyttä.⁴⁷

Kautta historian ihmisten yhteisöjen traditiot ovat liittyneet usein uskonnollisiin näkemyksiin. Yhteisöt ovat muistaneet kuolleita jäseniään tai selittäneet luonnonvoimia uskonnollisesta näkökulmasta. Yhteisöjen elämään on kuulunut uskonnollisia seremonioita ja juhlia. Uskonnolliset yhteisöt syntyvät jonkun tapahtuman, henkilön tai asian ympärille. Mutta ne syntyvät myös suhteessa olemassa olevaan. Muistiyhteisön elementeistä on hyvä erottaa usko ja sen perustana olevat asiat (kristillisessä kirkossa Raamatun sanoma), jotka eivät juuri muutu ja toisaalta rituaalit (toiminta), joihin aika ja kulttuurinen ympäristö vaikuttavat. Esimerkiksi kristillisen yhteisön sisällä kasteen ja ehtoollisen muoto on vaihdellut ajasta ja yhteisöstä riippuen, vaikka merkitys on pysynyt.

Uskonnollinen muistaminen elää ja toimii uskovien yhteisössä. Yhteisön sisällä jäsenet voi ryhmitellä karkeasti kahteen ryhmään; heihin, jotka muodostavat yhteisön ytimen (kristillisessä kirkossa papit ja aktiiviset maallikot) ja heihin, jotka kuuluvat yhteisöön, mutta eivät toimi siinä aktiivisesti eikä yhteisön usko muodosta heidän elämänsä keskeistä osaa. Näille ryhmille yhteisön muistilla on erilainen merkitys. Ensin mainitulle ryhmälle yhteisön peruskertomus ja rituaalit ovat elävää elämää, toiselle ryhmälle ehkä vain tapa, johon on jo liittynyt muita, vaikkapa perheen sosiaaliseen elämään liittyviä merkityksiä.

Tässä tutkimuksessa aineistona on kristillisen yhteisön jumalanpalvelus. Taustaksi käsittelen myös juutalaista yhteisöä, koska se on monella tavalla pohjana

46 Durkheim 1980, 32, 54, 64, 367.

47 Hervieu-Léger 2000, 84-89.

kristillisen yhteisön elämälle. Huomattava osa Raamatun teksteistä kertoo juutalaisen ja kristillisen yhteisön historiasta. Juutalaisten ja kristittyjen yhteiseen perintöön kuuluvassa Vanhassa Testamentissa muistaminen on merkittävästi läsnä, kehoitus muistamiseen löytyy sieltä peräti 169 kertaa.

On useammanlaista muistamista. Historia, tapahtumien muistaminen, on jonkin toisen tarina. Muisto, itse koetun muistaminen on minun tarinani. Muistamisessa on kysymys identiteetistä, kertomuksesta, jossa olen mukana. Historia vastaa kysymykseen, mitä tapahtui. Muistaminen vastaa kysymykseen, kuka olen.⁴⁸ Uskonnolliseen muistamiseen liittyy historian ja muiston paradoksi: Miten tarina tapahtumasta, jossa yksilö ei ole ollut läsnä, tulee hänen identiteettinsä rakennuspuuksi, hänen muistokseen.

Kristinuskon syntyä aikanaan suhteessa juutalaisuuteen. Kristillisen kirkon muistamisen perustana olevien rituaalien tausta löytyy juutalaisuudesta; rukoushetkillä ja jumalanpalveluksella on taustanaan juutalainen traditio.⁴⁹ Kristillinen oppi muotoutui juutalaiselta pohjalta, osittain myös sen kritiikkinä (esimerkiksi näkemys lain merkityksestä). Samoin kristilliset rituaalit syntyivät juutalaiselle pohjalle, mutta uusi, muotoutumassa oleva uskonto antoi niille omat merkitykset (esimerkiksi pääsiäisateria). Kristillisen muistiyhteisön kulmakivi on peruskertomus Jeesuksen elämästä ja kuolemasta. Myös sen osalta juutalaisuus ja kristinuskon kietoutuvat toisiinsa.

Kristinuskon muistiyhteisö perustuu ennen muuta kahteen Jeesuksen antamaan käskyyn: lähetyksäkäskyyn ja ehtoollisen asettamiseen. Niissä on sanoitettu peruskertomus ja sen kertomisen tehtävä sekä liitetty se rituaaliin ja symboleihin. Ajatus muistiyhteisön tehtävien luonteisista tehtävistä kulkee myös apostolien ja alkuseurakunnan elämää kuvaavissa teksteissä. Näkemys sukupolvien välisestä kommunikaatiosta on kuitenkin juutalaisuutta heikommin esillä. Se on ymmärrettävää, koska alkuseurakunta odotti Jeesuksen pikaista toista tuleamista. Näin ollen tehtävässä painottui viestin vieminen mahdollisimman laajalle omana aikana.

Koska juutalaisuudella on merkittävä rooli kristinuskon kehittämisessä, monet kristillisen muistiyhteisön elementit ovat saaneet vaikutteita siitä. Peruskertomuksen siirtäminen on juutalaisuudessa tietoisempi yhteisön tehtävä. Se sisältää kertomuksen siirtämisen, yhteisöön liittämisen ja arvojen välittämisen. Juutalainen yhteisö joutui jo antiikin aikana huolehtimaan yhteenkuuluvuudestaan ja identiteetistään, koska sen peruskertomus ja siitä nousevat merkitykset poikkesivat ympäröivän yhteisön vastaavista. Antiikin maailmassa jumaluus ja jumalat nähtiin usein luonnossa. Juutalainen näkemys poikkeaa antiikin monijumalaisesta näkemyksestä uskolla yhteen Jumalan. Toiseksi juutalaiset uskovat, että ihmiset voivat nähdä

48 Sacks 1995, 5-6; Sacks 2007 (b), 115-116.

49 Palvelkaa Herra iloiten 2009, 52.

Jumalan historiassa. Jumala ei ole ainoastaan luoja, vaan myös lunastaja.⁵⁰ Tästä näkemyksestä kumpuaa juutalaisuuden panostus yhteisön muistamiseen. Egyptin erämaavaelluksen muistaminen on Jumalasta kertomista.

Kirkon peruskertomuksesta ja sen synnystä on olemassa uskonnollisen yhteisön kanonisoima teos, Raamattu. Peruskertomukseen liittyvistä tapahtumista on myös joitakin historiallisia lähteitä, mutta suurelta osin kertomus on yhteisön muokkaama ja legitimoima. Huomionarvoista on myös, että kristillisen muistiyhteisön peruskertomus välittyi vuosikymmeniä ja osittain vuosisatojakin suullisen kulttuurin eli kertomisen kautta. Kun aikaa kului ja järjestäytyvä kirkko muotoili peruskertomusta, oppi luultavasti vaikutti siihen. Samoin kävi rituaalille, alkuseurakunnan ateriasta kehittyi symbolinen ehtoollinen.⁵¹

Kristillisten kirkkojen piirissä on muutamien viimeisten vuosikymmenien aikana kehittynyt narratiiviseksi teologiaksi kutsuttu suuntaus. Siinä pohditaan kristittyjen suhdetta peruskertomukseen. Narratiivisen teologian kehittäjiin kuuluva George W. Stroup näkee peruskertomuksen merkitystä analysoidessaan samoin kuin Jonathan Sacks muistamista pohtiessaan, että kysymys on identiteetistä. Stroup toteaa, että ihmisen identiteetin kannalta on oleellista, millainen hänen suhteensa uskonnolliseen peruskertomukseen ja sen esille tuomiin avainhenkilöihin on. Peruskertomuksella on myös se merkitys, että se liittyy kristinuskon tiettyyn historialliseen tapahtumaan ja kontekstiin.

Kristinuskon peruskertomus on tunnustuksellinen. Sen kaikilla muodoilla historiallisesta aineistosta myytteihin on tehtävä: julistaa ja pelastaa. Ne ovat historiallisia siinä merkityksessä, että ne luovat kristityn identiteettiä yhteisön menneisyydestä käsin, tulevaisuuteen suunnaten.⁵²

Kristinuskon peruskertomuksen luonteeseen kuuluu varioivuus ja dynaamisuus. Sitä tulkitaan erilaisissa konteksteissa eri tavoin. Tulkinnat vuosituhantisessa aikaperspektiivissä edellyttävät myös erilaisten kontekstien tuottamien ilmaisutapojen lukutaitoa. Koska uusille ilmaisutavoille ei ole kulloisessakin tilanteessa olemassa vakiintuneita lukutapoja, ne herättävät hämmennystä ja niiden vaatima lukutaito leviää hitaasti.⁵³ Tällainen hämmennys ja jännite voi vallita ilmaisun ja lukutaidon välillä esimerkiksi Raamatun ja uskontunnustusten tulkinnassa. Peruskertomuksen tulkinnasta on syntynyt erilaisia käsityksiä, jopa ristiriitoja myös kirkon sisällä. Ristiriitoja on syntynyt sekä siitä, miten kertomusta tulkitaan, että myös siitä, mikä on ydintä, jota ei voida tulkita uudelleen.

Jumalanpalvelus on yksi foorumi, jolla peruskertomuksen prosessiluonne on

50 Sacks 2003, 27-29.

51 Halbwachs 1992, 201-202.

52 Stroup 1984, 14-15, 17, 93-95.

53 Kovala 2004, 91.93.

esillä, kun sitä tulkitaan sekä sanoittamalla että toiminnalla. Koska se, kirkon asettamissa rajoissa tosin, tapahtuu yksittäisissä seurakunnissa, myös konteksti vaikuttaa peruskertomuksen kehittymiseen. Tämä merkitsee myös tulkintojen moninaisuutta kirkon sisällä.

Uskonnollisten yhteisöjen luonteeseen ei kuulu ainoastaan menneisyyteen katsominen. Yhteisö suuntautuu menneisyydestään käsin tulevaan. Tässä muistamisen tapa lähestyy antiikin muistamista. Kysymys ei ole ainoastaan säilyttävästä vaan myös luovasta muistamisesta. Kristilliselle yhteisölle näkemys iankaikkisuudesta on kuva ja lupaus tulevasta. Oman jännitteensä yhteisön muistamiseen tuovat muut uskonnolliset yhteisöt tai muutokset ympäristössä. Tyypillistä uskonnolliselle yhteisölle on kiinnittyä kerran hyväksytyyn oppiin ja painottaa sen muuttumattomuutta. Esimerkiksi kristinuskon on joutunut elämäänsä erilaisten näkemysten ja kulttuurien keskellä ja pohtimaan, mikä osa peruskertomusta, oppia ja rituaalia on muuttumaton ja miltä osin voidaan hyväksyä kontekstin vaikutus. Yhteisön jatkuvan pohdinnan aihe on, miten sen muistaminen tai tulkinta voi muuttua ajan kuluessa tai eri paikoissa.⁵⁴

Perinteisissä yhteisöissä uskonnollisilla symboleilla oli merkittävä asema. Ne kertoivat sekä yksilöiden että yhteisön synnystä ja selittivät maailman syntyä. Yhteisölliselle muistamiselle on tyypillistä myös sen normatiivisuus, tietyt asiat unohdetaan, toiset muistetaan ja joitakin seulotaan ja sepitetään. Uskonnollisen muistamisen kohdalla normatiivisuus nousee siitä, että ryhmä määrittelee itsensä uskon perijäksi ja osaksi sen jatkuvuutta. Uskonnollisen muistamisen käytännöt (anamneesi) ovat usein myös laajemman yhteisön rituaaleja (esimerkiksi konfirmaatio on paitsi uskonnollinen myös aikuistumiseen liittyvä rituaali). Rituaalien emotionaalinen intensiteetti tai symbolinen rikkaus vaihtelee, samoin kuin niiden muodollisuus. Tyypillistä niille on uskonnon keskeiseen dynamiikkaan kuuluva tradition ja toiminnan vuoropuhelu.

Uskonnollisen kollektiivisen muistin erottaminen muista kollektiivisen muistin muodoista ja instituutioista ei ole yksinkertaista. Yhteisöllistä muistia kantavat myös muut kuin uskonnolliset yhteisöt, esimerkiksi perheet, paikallisyhteisöt, kansat ja yhteiskuntaluokat. Kollektiivisen muistin moninaisuus johtaa myös jännitteisiin. Kollektiivisella muistilla on sekä rationaalinen että mystinen puolensa. Tämä näkyy esimerkiksi peruskertomuksessa, johon uskonnollinen muisti ankkuroituu. Toisilla tapahtumilla on historiallinen perusta, toiset ovat inhimillisesti ajatellen mahdollottomia, mutta uskon todellisuudessa mahdollisia. Uskonnolliset traditiot sitovat ihmisiä yhteisöiksi, jotka jakavat ainakin jossain määrin näkemyksen uskosta ja elämän tavasta. Yhteisössä opitaan käsitys yhteisestä hyvästä ja saadaan kokemus kuulumisesta johonkin.⁵⁵

54 Halbwachs 1992, 84-117.

55 Sacks 1997, 6, 72.

Uskonnoille on ominaista, että uudet jäsenet, varsinkin lapset, tuodaan yhteisöihin kertomalla tarinoita. Kerronta on erityisen tehokasta, jos siihen yhdistyy toimintaa, rituaaleja. Juutalaisessa yhteisössä kerrotaan kerta toisensa jälkeen esi-isien orjuudesta ja vapaaksi pääsemisestä pääsiäisaterian yhteydessä, kristityt kertaavat joulun aikaan Jeesuksen syntymään liittyviä tapahtumia käänteineen ja vaikeuksiin ja pääsiäisen aikaan hänen kuolemaansa liittyneitä tapahtumia.

Valistus haastoi perinteisen uskontojen ihmiskäsityksen tuomalla kaksi näkökulmaa: Ihminen on yksilö, joka luo omat merkityksensä ja tekee valintansa sekä humanisuus on universaalia, siihen ei tarvita uskontojen näkökulmaa. Perinteisesti juutalaisuus on ollut yhteisön mukana kulkeva identiteetti, juutalaisen äidin lapsi on juutalainen. He myös syntyivät yhteisöön, jossa kaikki olivat juutalaisia. Nyt, seka-avioliittojen ja avioerojen lisääntyttyä yhteisö ei ole enää selkeä eivätkä kaikki ympärillä elävät edusta samaa näkökulmaa elämään.⁵⁶

Aiemmin syntyminen juutalaiseksi merkitsi selkeää roolia ja identiteettiä, jotka perustuivat sosiaaliseen ryhmään. Ryhmän myötä rakentuivat myös arvot ja normit. Niinpä juutalaisuus näyttää Sacksin mukaan olevan syvimmin konfliktissa modernin kanssa juuri kysymyksessä itsestä (self).⁵⁷ Kristillinen kirkkokaan ei ole välttynyt tältä kehitykseltä, edes Suomessa. Aiempi itsestäänselvyys kirkkoon kuulumisesta on murentunut uskonnonvapauslaista (vuodesta 1922) alkaen.

Pohtiessaan juutalaisissa yhteisöissä tapahtuneita muutoksia, esimerkiksi jäsenten juutalaisen identiteetin haurastumista, Sacks nostaa esille valistuksen vaikutuksen. Valistuksen ajatusten myötä voimakas sosiaalinen koheesio mureni. Ennen valistuksen aikaa yhteisöön syntymisen ja kasvamisen myötä visiot ja arvot välittyivät muistiyhteisön tarinoissa sukupolvelta toiselle. Valistuksen korostamat, yhteisöstä irrallaan olevat yleinen ihmisyyys ja yksilöllisyys vapauttivat ihmiset perinteistä omiin valintoihin. Sacks pitää kuitenkin yhteisön ideaa merkittävänä tekijänä juutalaisten selviämiseksi lähes kaksi vuosituhatta kansana vailla kotimaata.⁵⁸

1.2.2. YHTEISÖLLINEN MUISTAMINEN KIRKOSSA

Kristityt ovat alkuseurakunnasta lähtien ymmärtäneet uskonsa olennaiseksi piirteeksi ja tunnusmerkiksi keskinäisen yhteyden. Yhteisöllisyys on siis osa kristinuskon perusolemusta. Useimmissa luterilaisen kirkon jumalanpalveluksissa käytetyssä Apostolisessa uskontunnustuksessa tästä käytetään ilmaisua ”pyhän yhteys”. Pyhän yhteys on moniselitteinen ilmaus, joka viittaa Heikki Kotilan mukaan ainakin

⁵⁶ Sacks 2008, 9-12.

⁵⁷ Sacks 2008: 154-157.

⁵⁸ Sacks 1993, 1-2, 9-11.

kolmeen kristillisen yhteisön luonteenpiirteeseen. Ensinnäkin ilmaisu viittaa rakkauteen, joka liittyy kristityt toisiinsa. Toiseksi se viittaa sakramentteihin, joiden kautta Jumalan lahjoittaa itsensä ihmisille. Kolmanneksi pyhien yhteys viittaa vielä elävien ja jo perille päässeiden kirkon yhteyteen eli yhteys ylittää ajan rajan. Pyhien yhteys on kohtalon yhteyttä Kristukseen ja lähimmäiseen. Se on uskoa Kristukseen ja lähimmäisen tarpeet huomioivaa rakkautta. Kirkon jumalanpalveluselämä on sekä yhteisöllisyyden lähde, että sen perusmuoto. Sakramentit mainitessaan Kotila nostaa kolmen kristillisen yhteisöllisyyden perusasian joukkoon rituaalin.⁵⁹

Jumalanpalvelus on kristillisen yhteisön keskeisin rituaali ja näin ollen heijastaa sen muistiyhteisöluonnetta. Jumalanpalvelus on myös kristillisen tradition keskiössä. Siinä on ilmenetty kertomisen, rituaalisen toiminnan ja symbolien kautta peruskertomusta yhteisön syntymisestä saakka. Tämän tutkimuksen aineistona oleva muistiyhteisö on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta. Kun jatkossa käytetään sanaa ”kirkko”, sillä tarkoitetaan Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa.

Kirkko on määrittänyt käsityksensä yhteisöllisyydestä tunnustuskirjoissaan. Augsburgin tunnustuksen artiklassa VII kirkko määritellään pyhien yhteisöksi, jossa evankeliumi puhtaasi julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan.⁶⁰ Tunnustuskirjojen luonnehdinnassa nousee yhteisöllisyyden peruselementeiksi peruskertomus (evankeliumi) ja rituaali (sakramentit).

Seppo Häkkisen mukaan tunnustuskirjojen käsitys yhteisöstä on kiinteästi yhteydessä reformaation vanhurskauttamisoppiin. Tunnustuskirjojen tarkoittama yhteisö on Jumalan tuntema, tosi vanhurskaista, uskovista ja pyhistä uskon kautta Kristukseen syntynyt. Tunnustuskirjat käyttävät tästä yhteisöstä metaforia, esimerkiksi Kristuksen ruumis, Kristuksen morsian, todellinen Jumalan kansa. Näiden myötä piirtyy kuva yhteisöstä, joka ei ole vain ihmisten, vaan siihen liittyy jumalallinen ulottuvuus.⁶¹

Yhteisö myös asettaa jäsenilleen kriteereitä, kirkon tapauksessa uskon Jumalaan ja Kristukseen. Muistiyhteisön näkökulmasta tällöin ollaan lähellä yhteisestä peruskertomuksesta nousevan merkityksen jakamista ja siihen sitoutumista, liittymistä yhteisön peruskertomukseen. Samaan tapaan kuin muistiyhteisössä rituaali on yksi peruskertomuksen muistamisen ja kertomisen tapa, myös tunnustuskirjoissa on nähty sen välineellinen merkitys. Augsburgin tunnustuksen mukaan ei ole välttämättöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tahi seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset. Augsburgin tunnustus näyttää heijastavan tässä tutkimuksessa käytettyä, Bellahin ja Assmannin määrittelyihin

59 Kotila 1994, 35-36.

60 Tunnustuskirjat 1990, 54-55.

61 Häkkinen 2010, 74-76.

perustuvaa tradition määritelmää, jonka mukaan yhteisölle on oleellista välittää sukupolvelta toiselle tiettyihin muotoihin järjestetty peruskertomuksen sisältö. Oleellista on siis sisällön samanlaisuus. Muotojen toistuvuutta tarvitaan, mutta ne voivat kontekstista riippuen vaihdella.

Kirkkoyhteisön tunnusmerkkeihin kuuluvat kiinteästi Jumalan sanan julistamisen lisäksi sakramenttien toimittaminen ja virka. Jumalan sanan julistamien on muistiyhteisön näkökulmasta auktorisoidun kertomuksen kuljettamista yhteisön mukana sukupolvelta toiselle. Sakramentit ja virka liittyvät läheisesti muistiyhteisön rituaaleihin (esimerkiksi kasteeseen ja messuun) ja niissä on yhteiset käytännöt kirkon sisällä, vaikka ne ovat voineet hieman muuttua vuosisatojen aikana.⁶² Sakramenteista kaste on luterilaisen kirkon jäsenyyden perusta. Sen kautta liitytään yhteisöön.⁶³ Ehtoollisen sakramentti puolestaan vaalii ja vahvistaa yhteenkuuluvuutta. Molempien juuret ovat peruskertomuksessa ja näin ollen sakramenttia toimitettaessa myös kerrotaan ja muistellaan peruskertomusta sanoin ja toiminnan kautta.

MEIDÄN KIRKKO – OSALLISUUDEN YHTEISÖ

Kirkko on sanoittanut käsitystään yhteisöluonteestaan vuoteen 2015 ulottuvassa strategiassa Meidän kirkko, osallisuuden yhteisö. Strategian ajatuksella yhteisöllisyydestä, kuten alaotsikossa ”Osallisuuden yhteisö” ilmaistaan, kirkko näyttää hahmottavan yhteisöllisyyskäsitteensä jäsenen näkökulmasta, osallisuudesta. Näin ollen kirkko näyttää tuovan esille käsitystä yhteisöllisyydestä, joka avautuu jäsenen, ei instituution lähtökohdista.⁶⁴ Strategiassa kirkko sanoittaa yhteisöllisyyttä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen asemoiden, yhteisöllisyyden muistiyhteisöluonne ei ole strategiassa vahvasti esillä.

Seppo Häkkinen on tarkastellut väitöskirjassaan kirkon yhteisöllisyyttä jäsenen sitoutumisen näkökulmasta. Hän erottaa kolmenlaista sitoutumista. Kansankirkollisessa sitoutumisessa kriteerinä on kirkkoon kuuluminen. Tällöin muistiyhteisön tehtävien näkökulmasta yhteisöllisyys on löyhää. Toisena sitoutumisen perustana Häkkinen näkee pietistisen kirkkokäsityksen, jolloin yhteisöllisyys nousee uskoon sitoutumisesta. Tällöin muistiyhteisön näkökulmasta sitoutuminen peruskertomukseen on vahvaa, mutta muu yhteisöllinen näkökulma heikko. Esimerkiksi aiheutettua pahaa tarkastellaan yksilön, ei yhteisön aiheuttamisen näkökulmasta. Kolmantena on liturginen kirkkokäsitys, jossa sitoutuminen liittyy

62 Häkkinen 2010, 74-76.

63 Katekismus 2000, 86.

64 Häkkinen 2010, 24, 31, 63-64.

toimintaan, uskon harjoitukseen. Muistiyhteisön näkökulmasta tällöin kyse on sitoutumisesta yhteisön rituaaleihin.⁶⁵

Mikään edellä kuvatuista sitoutumisen tavoista ei yksistään vastaa näkemystä sitoutumisesta muistiyhteisöön. Sen sijaan ne yhdessä luovat kuvan peruskertomukseen sitoutuvasta yhteisöllisyydestä, jota toteutetaan ja vahvistetaan rituaalilla. Vaikka rituaalisen toiminnan merkitys on Häkkisen tutkimuksessa huomioitu, sen tehtävä tradition näkökulmasta ei nouse vahvasti esille. Tutkimus nostaa kuitenkin esiin erilaisista motiiveista sitoutuvat yhteisön jäsenet. Myös muistiyhteisön näkökulmasta on tarpeen olla tietoinen siitä, että jokaisessa messussa jokainen muistiyhteisön ulottuvuus ei ole yhtä vahvasti esillä.

KOHTALONYHTEYS - USKONYHTEYS

Jonathan Sacks on erottanut kohtaloon ja uskoon perustuvan yhteisöllisyyden. Juutalaiset ovat esimerkki muistiyhteisöstä, jossa molemmat elementit ovat läsnä. Juutalaisuuteen on liittynyt sekä syntyperään että uskontoon liittyvää yhteisöllisyyttä. Juutalaiset ovat myös kuljettaneet vuosituhansien ajan peruskertomustaan, jonka ympärille yhteisön elämä ja uskonto rakentuvat. Kohtalonyhteydestä syntyvät yhteisöt jakavat yhteisen alkuperän, yhteiset uhat ja yhteisen historian. Tällainen yhteisön määrittely on lähellä Lehtosen määrittelyä vuorovaikutukseen perustuvista toiminnallisista yhteisöistä. Sacksin mukaan toiset yhteisöt syntyvät yhteisen uskon ympärille. Määrittely on lähellä Lehtosen määrittelyä yhteisen tietoisuuden ympärille syntyneistä yhteisöistä. Sacksin mukaan Egyptin orjuudessa juutalaisten yhteisö perustui kohtalon yhteydelle. Matkalla luvattuun maahan Siinain erämaassa heistä tuli kansa, jota Jumala hallitsi. Mooses sai matkan aikana vuorella kymmenen käskyä. Niiden myötä heille annettiin yhteiset arvot ja normit. Ne yhdessä yhteisen menneisyyden ja tulevaisuuden vision kanssa tekivät heistä uskonyhteisön, jonka yhteisyys perustui jaettuun tietoisuuteen. Juutalaisuudessa molemmat yhteisön ulottuvuudet – kohtalo ja usko - ovat samanaikaisesti läsnä.⁶⁶ Näiden ympärille kehittyi myös traditio, jossa peruskertomusta kuljetetaan kertomalla ja muistamalla sen tapahtumia rituaalisen toiminnan ja symbolien kautta.

Kirkko on Suomessa sekä yhteiseen historiaan ja kohtaloihin perustuva että yhteisen uskon ympärille rakentuva yhteisö. Suurin osa suomalaisista on tunnustukseltaan luterilaisia kristittyjä ja toisaalta huomattava osa sen jäsenistä jakaa yhteisen historian, sen kohtalot ja kulttuurin. Kohtalon yhteyteen perustuvat yhteisöllisyys kuitenkin murenee vähä vähältä, kun yhtenäiskulttuuri murtuu, muuttoliike yleistyy ja yksilöiden kohtalot poikkeavat entistä enemmän toisistaan.

65 Häkkinen 2010, 71.

66 Sacks 1995, 45-48.

Jumalanpalvelus liittyy tietenkin uskonyhteyteen, mutta myös kohtalonyhteyteen. Esimerkiksi Itsenäisyyspäivää juhlistetaan jumalanpalveluksella, joka kuuluu kävijämääriltään kymmenen suosituimman listalle.⁶⁷ Kirkko on kantanut ja kantaa edelleen jumalanpalveluksissaan suomalaisten arvoja, elämän perusperiaatteita ja käytäntöjä. Toisaalta suomalainen yhteiskunta käyttää jumalanpalvelusta osana merkittävien muistamisten, tapahtumien tai käännteiden huomioimista. Itsenäisyyspäivän lisäksi osana Valtiopäivien avajaisia ja päättäjäisiä on jumalanpalvelus, joka toimitetaan luterilaisessa kirkossa, nykyisin sisällöltään ekumeenisena. Samoin suurimpien kansallisten tragedioiden tai kriisein yhteydessä kansakunnan johtajat osallistuvat jumalanpalveluksiin (esimerkiksi tsunami-katastrofi, Jokelan ja Kauhajoen kouluampumiset).

Suurella osalla suomalaisista on kristillinen identiteetti, heistä useimmilla luterilainen. Jumalanpalveluksilla on edelleen merkitystä suomalaisen muistiyhteisön toiminnassa ja suosituimmat niistä liittyvät suomalaisen kulttuurin laajasti yhteisiin juhlakausiin eli kirkon traditio lomittuu kansalliseen traditioon.⁶⁸

Toimituksillaan kirkko myös liittyy suomalaisten enemmistön elämän taitekohtiin. Ihmiset pitävätkin kirkollisia toimituksia (kaste, avioliittoon vihkiminen ja hautaan siunaaminen) ja hautausmaiden ylläpitoa tärkeimpinä syinä kuulua kirkkoon.⁶⁹ Muina tärkeinä syinä pidetään kirkollisten juhlaypyhien kristillistä perinnettä ja oikeiden elämänarvojen opettamista lapsille ja nuorille. Myös kirkon sosiaalista työtä arvostetaan. Näin ollen kirkkoon kuulumisen syissä korostuvat sen yhteisöä tukevat ja tradition välittämiseen liittyvät tehtävät. Ne ilmenevät odotuksina kahdella ulottuvuudella, toisaalta perheyhteisön tukemisena, toisaalta kansallisella ulottuvuudella.⁷⁰ Suomalaisessa yhteiskunnassa uskonyhteydelle perustuva kirkkomuistiyhteisö lomittuu vielä voimakkaasti kohtalonyhteyteen perustuvaan kansalliseen muistiyhteisöön.

KIRKKOVUOSI – PERUSKERTOMUKSEN KERTOMISEN SYKLI

Kirkko kertoo peruskertomusta kirkkovuoden määrittämässä rytmissä. Kirkkovuosi rytmittää myös jumalanpalveluselämän. Kirkkovuoden aikana muistellaan Jeesuksen maanpäällisen elämän tapahtumia eli kerrataan peruskertomuksen ydintä. Sen lähtökohtana on kirkon sanoin ”Kristuksen pelastustyö” eli kysymys on pelastushistoriallisesta muistamisesta. Tästä kirkon uskon perustasta lähtien kirkkovuosi on pääsiäiskeskeinen, peruskertomuksen ydintapahtumasta määrittävä.⁷¹

67 Haastettu kirkko 2012, 100.

68 Haastettu kirkko 2012, 40, 99-100.

69 Haastettu kirkko 2012, 77.

70 Meidän kirkko 2007, 12-14.

71 Palvelkaa Herraä iloiten 2009, 39.

Kirkkovuosi jakautuu kolmeen jaksoon: joulujaksoon, pääsiäisjaksoon ja helluntaijaksoon. Kirkkovuoden jaksot rakentuvat peruskertomuksen avaintapahtumien ympärille. Tapahtumiin liittyvien juhlien vietossa on kolme vaihetta: valmistautuminen, juhla ja jälkivietto. Nämä määrittävät myös rituaalista toimintaa messuissa. Joulua ja pääsiäistä edeltävät niihin valmistavat paastonajat. Helluntaihin valmistaa helluntaiaatto. Varsinaisia juhlia seuraavat pyhät on nimetty järjestysnumeroin juhlapyhästä, mikä ilmentää niiden keskeisyyttä ja juhlan jälkiviettoa.⁷²

Jotta peruskertomuksen ydin tulee kerrottua yhteisön keskeisimmän rituaalin myötä mahdollisimman monipuolisesti, kutakin pyhää varten on yleensä kolme tekstivuosikertaa. Evankeliumikirjassa on myös teksteihin liittyviä vaihtoehtoja päivän rukouksiksi sekä suosituksia alkua- ja päivänvirreiksi. Kullekin pyhälle on annettu myös otsikko, joka tiivistää kunakin pyhänä kerrottavan peruskertomuksen jakson viestiä.⁷³ Yhteisö viestii peruskertomustaan jumalanpalveluksissa myös muuten kuin luettavien tekstien ja niihin liittyvien rukouksien ja virsien kautta. Pyhien luonnetta ilmaistaan visuaalisesti liturgisilla väreillä, kirkkosaliin tuoduilla kukilla ja alttarilla palavien kynttilöiden määrällä sekä pääsiäisjaksolla tuomalla pääsiäisen jälkeen pääsiäiskynttilä kirkkosaliin. Nämä viestit samoin kuin saarna ja pyhän otsikko sisältävät myös peruskertomuksen tulkintaa.

MESSU – MUISTIYHTEISÖN KESKEISIN RITUAALI

Kirkon näkemyksen mukaan jumalanpalvelus on ja on aina ollut seurakunnan elämän keskus. Se on kirkon ominta aluetta ja siitä kirkon tunnistaa kirkoksi.⁷⁴ Jumalanpalvelus tai nykyisin yleisesti ehtoollisjumalanpalveluksesta käytössä olevan termin mukaan messu on Jumalan pelastustekojen muistamista, anamneesia. Muistaminen on siis sisäänkirjoitettu messun tehtävä. Messun muistamisen tapa on arjen muistamisesta poikkeava. Siinä sekä menneisyys että tulevaisuus ovat läsnä. Kirkon peruskertomuksen kerronnan näkökulmasta se on Jumalan suurten tekojen nykyistämistä ja samalla tulevan Karitsan hääaterian viettämistä. Mukana ovat siis peruskertomuksen muistaminen ja siitä nouseva tulevaisuuteen suuntaaminen. Muistamisen nykyisyys perustuu Jeesuksen sanoihin ”tehdää se minun muistokseni”. Ei siis muistella joskus nautittua ateriaa, vaan tehdään se reaaliapresensissä.⁷⁵ Kirkon näkökulmasta seurakunta kokoontuu messuun palvomaan Jumalaa. Messun huipennus on kirkon keskeisin rituaali, ehtoollisen vietto. Keskeisimmät symbolit, leipä ja viini, jaetaan yhteisön jäsenille Kristuksen ruumiina ja verenä.

72 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 40–50.

73 Evankeliumikirja 2003, 8, 12, 142, 330.

74 Meidän kirkko 2007, 39.

75 Käsikirjakomitean mietinnön perusteet 1997, 43, 48.

Ne ovat saaneet symbolisen muodon, mutta tradition näkökulmasta tapahtuma viittaa kerran nautittuun ateriaan.

Kristillinen traditio on rakentunut juutalaisen tradition päälle, tulkiten tapahtumia uudesta näkökulmasta. Ensimmäiset kristityt olivat juutalaisia ja siksi kristillisen jumalanpalveluselämän taustana on juutalainen hartauselämä. Uuden testamentin syntyä aikana Jerusalemin temppeli oli juutalaisen jumalanpalveluselämän keskus. Tavalliset juutalaiset kävivät Jerusalemin temppelissä kerran vuodessa pyhiinvaelluksella tai uhraamassa elämän erityisissä taitekohdissa. Heidän jumalanpalveluselämänsä keskittyi synagogiin tai koteihin. Siihen sisältyi kolme päivittäistä rukousta ja aterian siunaaminen. Alkuseurakunnan jäsenet osallistuivat juutalaiseen jumalanpalveluselämään ja sillä on ollut vaikutusta muun muassa kristillisen hetkirukousjärjestelmän syntymiseen. Heillä oli kuitenkin jo alusta alkaen omia kokoontumisia. Niiden esikuvana oli Jeesuksen ja opetuslasten jäähyväisateria, jonka aikana Jeesus asetti ehtoollisen. Aterialla oli esikuva juutalaisessa kodin piiriin kuuluvassa Egyptin orjuudesta vapautumista muistavassa kultissa, mutta Jeesus antoi sille uuden merkityksen.⁷⁶

Kristillisen liturgian teologian ensimmäisen kuvan – muiston - on tallentanut evankelista Luukas (Lk 24: 13-35). Hän on kuvannut Emmauksen tien tapahtumat ja tilanteen. Jeesus johdattaa ylösnousemuksensa jälkeen Emmauksen tietä kulkevat oppilaansa yhdelle messun lähteistä. Emmauksen tiellä hahmottuu messun rakenne: kohtaaminen, kirjoitusten selittäminen ja yhteinen ateria. Kaikki kolme elementtiä perustuvat kommunikoinnille. Kulkijat pohtivat kirjoituksia kyselevällä mielellä, ylösnoussut Herra selittää ne kulkijoiden elämäntilanteessa vaikuttaviksi. Sen jälkeen Herra on omiensa kanssa, jakaa leivän ja viinin. Ylösnousemuksesta ja kohtaamisesta kumpuava rohkaisu leviää yhteisöön. Peruskertomuksen muistamiseen liittyvä tuokiokuva, muisto, on tullut keskeiseksi yhteisön peruskertomuksen tulkinnalle.

Luukkaan kertomukseen sisältyy elementtejä muistiyhteisön toiminnasta. Opetuslasten rinnalle ilmestynyt Jeesus keskustelelee heidän kanssaan (kommunikatio) sekä kertaa ja muistuttaa opetuslapsia profeettojen puheista, jotka ovat käyneet toteen (peruskertomus). Hän myös otti leivän, kiitti Jumalaa, mursi leivän ja antoi sen heille (rituaali).

Kirkko kuvaa jumalanpalvelusta näin: Jumalanpalvelus seurakunnan yhteisenä kokoontumisena on ikään kuin uskon pidot, ravinnon jakamisen hetki. Jumalanpalveluksesta Jumala lähettää meidät ihmisten keskelle arkeen, johon Hän lupaa mukaan johdatuksensa ja siunauksensa.⁷⁷ Vaikka kirkko ei sanoita jumalanpalvelusta muistiyhteisön näkökulmasta, tässä ilmaisussa nousee esiin kaksi

⁷⁶ Kotila 1994, 51-52.

⁷⁷ evl.fi/usko ja arvot/mihin uskomme, viitattu 10.2.2012.

muistiyhteisön piirrettä. Se, että muistiyhteisö lujittaa yhteenkuuluvuuttaan rituaalein ja se, että se suuntaa jäsenensä tulevaisuuteen toivon yhteisönä.

Jumalanpalvelusten pitäminen on määrätty seurakunnan tehtäväksi kirkkolain 4. luvun ensimmäisessä pykälässä.⁷⁸ Evankeliumikirja määrittää jokaisen jumalanpalveluksen viettoa. Evankeliumikirjalla on kirkossa merkittävä asema. Se hyväksytään kirkolliskokouksessa kolmen neljäsosan määräenemmistöllä. Kirkon jumalanpalveluselämä pitää sisällään kaikki seurakunnan kokoontumiset Jumalan sanan ja sakramenttien äärelle. Se sisältää pyhäpäivien messut tai sanajumalanpalvelukset, erityisjumalanpalvelukset (nuorten messu, konfirmaatiomessu, jne.), arkipäivien viikkomessut, kirkolliset toimitukset ja kotien rukouselämän.⁷⁹ Näissä määräyksissä näkyy rituaaliin liittyvä toiminnon toistuvuus ja sisällön toistettavuus. Yhteisössä merkittävä peruskertomus ja sen rituaalinen ilmaisu on esillä ennustettavissa muodoissa toteutettuna erilaisissa tilanteissa (kasteen, hautaan siunaamiset jne). Toteutus sisältää myös peruskertomukseen viittaavat symbolit viesteineen. Seurakunnilla on käytössään myös piispainkokouksen hyväksymä Jumalanpalvelusten opas Evankeliumikirjan tulkintaan ja soveltamiseen.

Tässä tutkimuksessa jumalanpalveluksella tarkoitetaan seurakunnan pääjumalanpalvelusta eli pyhäpäivinä useimmiten klo 10 vietettävää messua tai sanajumalanpalvelusta (poikkeuksena jouluaamun jumalanpalvelus klo 7 ja kiirastorstain messu klo 19).

MESSU - YHTEISÖLLISYYDEN VAHVISTAMISTA JA SEN ILMAUS

Ajatus yhteisöstä ja yhteisöllisyydestä on kirkon mukaan tärkeä ja luovuttamaton osa kristinuskoa. Jumalan kansa on keskeinen kuva, jolla ilmaistaan kirkon luonnetta. Kirkko sanoittaa tämän näkemyksen evankeliumikirjassa. Ohjeissa kirjan käyttäjille tuodaan esiin jumalanpalveluksen yhteisöluonne toteamalla, että messun luonteeseen kuuluu, että se valmistellaan yhdessä työntekijöiden ja seurakuntalaisten kesken.⁸⁰

Jumalanpalvelus on ihmisten kokoontuminen. He kokoontuvat kristittyjen pyhien asioiden ympärille. Jumalanpalvelus on järjestetty ihmisten käyttäytymistä ohjaavien kaavojen ja mallien mukaan. Seurakunnan kokoontuminen on kokoontumista toisten kanssa ryhmänä. Kokoontuminen itsessään toimii paitsi yhteisön kohtaustilana, myös symbolina.⁸¹

Näissä kirkon luonnehdinnoissa sanoitetaan messun luonnetta tradition

78 evl.fi/hallinto ja päättäjät/kirkollinen lainsäädäntö/kirkkolaki, viitattu 25.10.2009.

79 Palvelkaa Herraa iloiten 2000, 96.

80 Kirkkokäsikirja I-II, Jumalanpalvelusten kirja 2003, 10-11.

81 Karvonen 1998, 106.

siirtäjänä. Muistiyhteisön sanoin peruskertomuksen siirtämistä rituaalisen toiminnan ja symbolien kautta. Kirkko on pyhien ihmisten yhteisö, osallisuutta pyhiin asioihin. Liturgia kuljettaa mukanaan ihmisen kaipuuta. Kirkon näkemyksen mukaan liturgiassa Jumalan lahjat ovat tarjolla Jumalan kansalle. Jumalanpalvelusyhteisö on paradoksi: toisaalta jumalanpalvelus on avoin kaikille sitä haluaville, toisaalta se on rajattu kaikille sitä haluaville. Jo ensimmäisen vuosisadan lopulla ja toisen alussa Didakheen teksti varoittaa: Teidän kiitosateriastanne älköön syökö älköönkä juoko kukaan muun kuin Herran nimeen kastetut. Läsnä on siis kutsu ja varoitus. Toisaalta kokoontumisen keskuksessa on Hän, joka seisoo aina ulkopuolella, kutsumattomien ja jumalattomien rinnalla. Jumalanpalvelusyhteisö on siis toisaalta avoin, toisaalta suljettu yhteisö.⁸²

Näistä peruskertomuksen varhaisista luonnehdinnoista käy ilmi myös nykyinen kirkon yhteisökuva. Toisaalta se on avoin kaikille, toisaalta käytännössä esimerkiksi messun kävijöitä ajatellen muodostuu yhteisö voimakkaasti sitoutuneista. Viikoittaisena rituaalina messu on pienen, yhteisöön sitoutuneen ryhmän kokoontuminen, mutta toisaalta käyttökelpoinen tradition muoto esimerkiksi kansallisissa kriisitilanteissa myös löyhästi yhteisöön liittyville liittyä peruskertomukseen ja yhteisöön.

Messu on ollut kristittyjen keskeisin jumalanpalveluksen muoto alkukirkon ajoista lähtien. Keskiajalla messun yhteisöluonne oli kuitenkin osittain hävinnyt pappien roolin korostuttua voimakkaasti. Reformaattorit uudistivat teologiansa mukaisesti messua, joka oli kehittynyt 1500 vuoden aikana. Reformaation ja luterilaisuuden syntyaikoina messun asemaa ei kyseenalaistettu, sitä korostettiin seurakunnan elämän keskuksena. Reformaation myötä myös seurakunnan asema korostui. Yhteisön jäsenten tuli ymmärtää messun kulkua. Myös saarna, Sanan selittäminen (peruskertomuksen tulkinta), sai keskeisemmän aseman, joka näkyi jopa saarnatuolin paikan kautta. Näin muistiyhteisön näkökulmasta yhteisön perusta, peruskertomus, nostettiin jälleen keskeiselle paikalle yhteisön keskeisimmässä rituaalissa. Tähän liittyi toki saarnan rinnalla oleellisena Raamatun tekstien kansankielinen luenta.

Luther näki messua toimittavan papin ja seurakunnan kommunikaation niin tärkeänä, että puuttui kirjoituksissaan alttarin paikkaan, vaikka ei ryhtynyt käytännön toimiin sen muuttamiseksi. Hän kuitenkin totesi, ettei alttarin pitäisi sijaita siellä, missä se on (siis seinää vasten), vaan papin tulisi aina seisoa seurakuntaan päin kääntyneenä, kuten Kristuskin epäilemättä teki viimeisellä ehtoollisella. Luther näki aikanaan, että näin suuri ja konkreettinen uudistus ei tapahdu hetkessä ja totesi, että antakaamme tämän odottaa aikaansa. Nyt monissa vanhoissakin kirkoissa irrotetaan alttari kuorin takaseinästä niin että pappi voi toimittaa messun

82 Karvonen 1998, 11-13, 111-112.

seurakuntaan päin kääntyneenä.⁸³ Yhteisöllisyyden ja kommunikaation näkökulmasta kehitys on merkittävä.

Messun toimittamista on jo alkukristilliseltä ajalta leimannut hierarkisuus. Erityisen vahva piirre tämä oli keskiajalla. Toisenlaiset periaatteet ovat nousseet esiin tämän ajan messuun liittyvissä uudistuksissa: Yhteisöllisyys ja siitä nouseva tehtävien jakaminen. Yhteisöllisyyden korostaminen ei merkitse jossain määrin hierarkiaa ilmentävän kirkollisen viran vähättelemistä. Messun johtaminen on kautta aikojen mielletty papin tehtäväksi. Kirkon näkemyksen mukaan messu on kuitenkin yhteinen juhla, jonka erilaisiin tehtäviin tarvitaan yhteisön jäseniä. Luterilaisessa teologiassa uskovien yhteinen pappuus kuvaa kaikkien yhteisön jäsenten mahdollisuutta ja kutsua osallistua jumalanpalvelukseen ja sen toimittamiseen. Näyttää siltä, että tätä periaatetta on haluttu pitää esillä myös nykyisen kirkon messua valmistelleen käsikirjakomitean välimietinnön otsikolla ”Jumalan kansan juhla”.⁸⁴

Kirkon näkemyksen mukaan jumalanpalveluksen opas ”Palvelkaa Herraa ilolla” kuvaa messuun kokoontunutta seurakuntaa palvovaksi yhteisöksi, ei passiiviseksi yleiseksi. Yksi nykyisen jumalanpalvelusjärjestyksen tavoitteista näyttääkin olleen mahdollisuus kommunikaatioon. Kirkko on ohjeistuksessaan sitä mieltä, että jumalanpalveluksen sisälle on luotu dialogisia pareja, joissa seurakunnalla on mahdollisuus vastata kuulemaansa Jumalan sanaan (ensimmäinen lukukappale – vastausmusiikki, toinen lukukappale – päivän virsi, evankeliumi ja saarna – uskontunnustus). Dialogisuuteen kuuluvat myös seurakunnan aamenet. Kirkon uskosta nousevan käsityksen mukaan jumalanpalveluksen olemukseen kuuluu se, että myös seurakuntalaiset osallistuvat palvelutehtäviin.⁸⁵

Nykyisessä messun oppaassa näyttää olleen myös yritys tuoda monissa sisärkirkkoissa käytettyä seurakuntalaisten välistä konkreettista yhteyden ja dialogisuuden muotoa, rauhantervehdystä toisia seurakuntalaisia kätellen tai halaten tervehtien. Se ei ole kotiutunut suomalaiseen messuun, ei myöskään Järvenpään seurakunnan messuun. Osittain kysymys voi olla tottumuksesta, osittain kulttuurista, jossa esimerkiksi halaaminen on tullut tervehtimisen muodoksi vasta viime vuosikymmeninä.

JUMALANPALVELUKSEN MUOTO

Kristillisessä jumalanpalveluksessa sisältö määrää muodon. Muoto voi vaihdella eri aikoina, aina kuitenkin niin, että se on sopusoinnussa sisällön kanssa.⁸⁶ Jumalanpalveluksen muoto on määritelty Evankeliumikirjassa. Johdanto-osan

83 Kotila 1994, 136-138.

84 Kotila 1994, 146-149.

85 Palvelkaa Herraa ilolla 2009, 9; Käsikirjakomitean mietinnön perusteet 1997, 46.

86 Kotila 1994, 12.

alkumusiikki, -siunaus, vuorotervehdys ja johdantosanat aloittavat jumalanpalveluksen. Johdanto-osaan kuuluvat myös yhteinen rippi, Herra, armahda, kunnia ja kiitosvirsi sekä päivän rukous. Sanaosaan kuuluvat jumalanpalveluksen kolme lukukappaletta, päivän virsi, saarna, uskontunnustus ja yhteinen esirukous. Messun ehtoollisosaan kuuluvat uhrivirsi, ehtoollisrukous, Isä meidän -rukous, Herran rauha, Jumalan Karitsa, ehtoollisen vietto ja kiitosrukous. Jos ehtoollista ei vietetä, Isä meidän -rukous lausutaan yhteisen esirukouksen jälkeen. Päätösosaan kuuluvat ylistys, siunaus ja päätösmusiikki. Lisäksi jumalanpalvelukseen voi sisältyä joukko vapaavalintaisia osia, esimerkiksi virsiä tai muuta musiikkia.⁸⁷

Liturgia, joka on sanan mukaisesti ”kansan työtä”, käyttää toteutuksessaan kaikkia aisteja puhuttelevia elementtejä ja liikettä. Jumalanpalveluksessa ei olla vain sanan kuulossa, vaan siellä viestitään visuaalisesti, musiikilla, mauilla, mahdollisesti tuoksuillakin. Jumalanpalveluksen kommunikaatiossa käytetään paljon symboleita, jotka kantavat mukanaan peruskertomuksen merkityksiä.⁸⁸ Kaikkien näiden elementtien myötä yhteisö – seurakunta – on ottanut käyttöön peruskertomuksen siirtämiseen tarvittavat rituaaliset muodot. Kokonaisuudessaan ammentaen tässä aiempien sukupolvien ilmaisusta, kirkko rakentaa ja toistaa traditioita. Liturgia on siis yksi tradition kantava muoto.

Jumalanpalveluksessa ollaan kirkon näkemyksen mukaan salaisuuden äärellä. Se on haaste kielelle. Uskonnon äidinkieli on vertauskuvien kieltä, lähellä runoutta. Sanat ovat vain osa jumalanpalveluksen kieltä. Musiikki, hiljaisuus ja teot viestivät kirkkotilan ja siellä olevien kuvien ja esineiden rinnalla kirkon sanomaa. Symbolit ja merkit ovat keskeinen osa uskonnon ja jumalanpalveluksen kieltä.⁸⁹

Kirkko toteaa jumalanpalveluksen oppaassa, että liturgian kieli on paitsi sanallista myös symbolikieltä (liturginen elekieli eli gestiikka). Sillä ilmaistaan messun sisältöä ja merkitystä. Symbolit kantavat mukanaan kirkon sanomaa ja sitä todellisuutta, jota ne kuvaavat. Näin symbolit voivat tavoittaa sellaista, mihin sanat eivät tavoita. Ne voivat olla viestejä näkymättömästä todellisuudesta ja näin kuuluvat uskon ja liturgian olemukseen. Jumalanpalvelukseen liittyy laaja kirjo symboleja kirkkotilasta erilaisiin asentoihin.⁹⁰ Muistiyhteisön näkökulmasta, peruskertomukseen kiinnittyviä symboleja ovat erityisesti ehtoollisen viettoon liittyvät leipä ja viini. Niihin kirkon peruskertomuksen mukaan Jeesus liitti oleellisimman siitä, mitä yhteisön pitää muistaa, itsensä. Tämä muisto on myös tradition keskeisin säilytettävä tuokiokuva, sukupolvelta toiselle kuljetettava muisto.

Kirkon muistaminen rakentuu muistamisrituaalin ympärille.

87 Kirkkokäsikirja I-II, Jumalanpalvelusten kirja 2003, 18-47.

evl.fi/evankeliumikirja, viitattu 20.3.2008.

88 Karvonen 1998, 81.

89 Kotila 1994, 18.

90 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 113.

Jumalanpalveluksessa sen avainosat ovat ehtoollisen sakramentti sekä kasteen sakramentin muistaminen.⁹¹ Peruskertomuksen näkökulmasta kirkon jumalanpalveluselämä rakentuu pääsiäisen ympärille, keskuksena Jeesuksen elämään, kuolemaan ja ylösnousemukseen liittyvien tapahtumien muistaminen.⁹²

Rituaalit ilmaisevat messuun kokoontuvan yhteisön yhteisöllisyyden ja kollektiivisen muistin perustan, peruskertomuksen, joka antaa merkeille ja rituaaliselle toiminnalle merkityksen. Vaikka vain pieni osa seurakunnan jäsenistä osallistuu jumalanpalvelukseen, messua vietetään koko seurakunnan ja paikkakunnan puolesta. Messun yhteisöllisyys on myös todistamista.⁹³

JÄRVENPÄÄN SEURAKUNTA

Tässä tutkimuksessa tutkittava muistiyhteisö on Järvenpään seurakunta. Sen luonnetta selvitetään yhteisön keskeisintä rituaalia, sunnuntaiden ja muiden pyhäpäivien pääjumalanpalvelusta analysoimalla. Järvenpään seurakunta toimii Keski-Uudellamaalla Järvenpään kaupungin alueella. Seurakuntaan kuului vuoden 2011 lopussa 28497 jäsentä, 73,1 % kaupungin asukkaista.⁹⁴ Järvenpään seurakunnan pääjumalanpalvelukseen osallistui vuonna 2011 keskimäärin 163 henkilöä.⁹⁵ Järvenpään seurakunnalla on yksi kirkko, joten tutkittavat jumalanpalvelukset vietettiin seurakunnan vuonna 1968 valmistuneessa betonibrutalismia edustavassa Järvenpään kirkossa.

Järvenpään seurakunnan toimintaan tuovat oman lisänsä kirkon herätysliikkeet. Mikään niistä ei ole paikkakunnalla muita vahvemmassa asemassa. Niillä on seurakunnan toiminnassa omasta traditiostaan nousevia toimintamuotoja (esimerkiksi seurat, Sanan ja rukouksen illat) ja herätysliikkeiden tapahtumiin liittyen saarnaajia vieraillee silloin tällöin myös pääjumalanpalveluksissa. Järvenpäässä on ortodoksinen kirkko ja tataarimuslimien moskeija, mutta muut kuin luterilainen kristinuskon tulkinta ja muut uskonnot ovat paikkakunnalla pieniä vähemmistöjä.

91 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, VI-VII.

92 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 39.

93 Jumalan kansan juhla 1992, 36-37.

94 Koivisto, sähköpostitiedonanto 9.2.2012.

95 Seppänen H, sähköpostitiedonanto 10.2.2012.

1.3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -AINEISTO JA -MENETELMÄT

TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millainen kristillinen muistiyhteisö on luonteeltaan ja miten se ilmenee yhteisön keskeisimmässä rituaalissa, jumalanpalveluksessa. Tavoitteena on myös tutkia, miten muistiyhteisö näyttäytyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen yhden seurakunnan, Järvenpään seurakunnan messuissa. Tutkimuksen teoriapohja on Robert Bellahin ja hänen työryhmänsä luoma malli muistiyhteisöstä.⁹⁶ Sen pohjalta selvitetään muistiyhteisön elementtien, peruskertomuksen, yhteisöllisyyden vahvistamisen, peruskertomuksesta nousevien arvojen, niistä nousevan muutostarpeen ja tulevaisuuskäsityksen esillä oleminen kristillisen yhteisön keskeisimmässä rituaalissa, jumalanpalveluksessa.

TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusaineiston muodostavat kirkkokäsikirja ja jumalanpalvelusten opas sekä yhden seurakunnan yhden kirkkovuoden pyhäpäivien pääjumalanpalveluksien käsikirjoitukset, saarnat ja toteutuksista tehdyt havainnot sekä niitä toimittaneiden ja niissä saarnanneiden seurakunnan pappien haastattelut ja heille tehty kysely heidän näkemyksistään muistiyhteisön elementtien merkityksestä jumalanpalveluksen osissa. Tutkimuksen aineisto on kerätty Järvenpään seurakunnassa ensimmäisen adventin 2010 ja tuomiosunnuntain 2011 välisenä aikana.

Tutkimusaineistoon kuuluu

- 62 jumalanpalveluksen käsikirjoitukset. Ne sisältävät 60 sunnuntain tai muiden pyhäpäivien klo 10 jumalanpalvelukset sekä joulupäivän klo 7 ja kiirastorstain klo 19 jumalanpalvelukset.
- 51 Järvenpään seurakunnan pappien saarnaa. Vierailevien saarnaajien saarnat on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska ne eivät kuvaa Järvenpään seurakuntaa muistiyhteisönä.
- Paikan päällä tehdyt havainnot 53 messun toteutuksista. Havainnoissa ovat mukana ne visuaaliset elementit, jotka eivät normaalisti kuulu kirkkoon tai messuihin.

96 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

- Tutkimusta varten haastateltiin jumalanpalveluksia toimittaneet Järvenpään seurakunnan papit (11 pappia). Haastattelun yhteydessä he arvioivat lomakkeella muistiyhteisön elementtien merkittävyyttä jumalanpalveluksen eri osissa Likertin asteikolla 1 –5. Yksi papeista ei arvioinut ”saarnavirttä”, koska Järvenpään seurakunnassa sitä ei yleensä lauleta. Muilta osin kaikki täyttivät lomakkeen. Koska arvioijien määrä oli pieni, analyysivaiheessa yhdistettiin Likertin asteikon 1 ja 2 (muistiyhteisön elementti ei ole tärkeä) sekä 4 ja 5 (muistiyhteisön elementti on tärkeä).

Tutkimusaineistoon ei kuulu yksi Järvenpään seurakunnan papin saarna, joka pidettiin messussa, jossa tutkija ei ollut paikalla eikä sitä ollut tekstinä saatavilla. Aineistosta puuttuvat myös kolmen liturgin johdantosanat messuista, joissa tutkija ei ollut paikalla eikä niitä ollut kirjallisena saatavilla. Tutkimusaineistoon eivät kuulu kirkon visuaaliset elementit kuten ehtoollisvälineet tai liturgisia värejä kantavat tekstiilit, jotka ovat osa normaalia käytäntöä. Tutkimusaineistoon ei myöskään kuulu musiikillinen ilmaisu.

Tutkimuksessa on myös haastateltu Kai Vahtola ja Osmo Vatanen. Kai Vahtola oli kirkon käsikirjakomitean sihteeri 7.12.1989 lähtien ja Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan johtajana myöhemmin hyväksytyn työn toimeenpanijana merkittävä kirkon näkemyksen tulkintojen esittäjä. Osmo Vatanen toimi käsikirjakomitean välimietinnön 31.12.1991 jättäneen komitean sihteerinä. Hän on myöhemmin, toimiessaan kirkon jumalanpalveluskouluttajana, tehnyt merkittäviä tulkintoja kirkon messukäsityksestä kouluttaessaan kirkon työntekijöitä.

TUTKIMUSMENETELMÄT

Tämä tutkimus kuuluu laadullisilla tutkimusmenetelmillä tehtyjen tutkimusten piiriin. Sen aineistonkeruumenetelminä on käytetty sisällönanalyysiä, haastatteluja, lomakekyselyä ja havainnointia. Tutkimusaineisto koostuu monesta eri lähderyhmästä. Siihen kuuluvat kirkon jumalanpalveluksen vietosta määräävät dokumentit ja tutkimuksen kohteena olevien jumalanpalvelusten käsikirjoitukset ja saarnat on analysoitu sisällönanalyysin keinoin. Tutkimuksessa on käytetty myös tilastollista menetelmää jumalanpalveluksissa tehtyjä havaintoja analysoitaessa selkeyttämään ja kuvaamaan niitä. Muistiyhteisön elementtien esiintymiseen liittyvät tutkijan havainnot on luokiteltu ja niille on annettu intensiteetin perusteella numeraalinen arvo. Tämä on toiminut apukeinona selkeyttää havaintoja ja niiden vertailtavuutta.

Kiteyttäen voidaan todeta, että tämä tutkimus on yksityisiin ja julkisiin dokumentteihin, haastatteluihin, kyselyyn ja havainnointiin perustuvat teorialähtöinen tutkimus, joka pyrkii kuvailemaan ja ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä.

Tieteellisen toiminnan kahta puolta on kuvattu myös nimityksillä deskriptiivinen ja teoreettinen. Deskriptiivisen tieteen tavoitteena on tosiasioiden löytäminen ja kuvaaminen, teoreettisen tieteen hypoteesien ja teorioiden muodostaminen. Tämä tutkimus kuuluu deskriptiivisen tutkimuksen piiriin. Tavoitteena on löytää ja kuvata kirkon jumalanpalveluksesta muistiyhteisön piirteitä.

Tieteen aatehistoriasta käsin näitä kahta perinnettä on kutsuttu aristoteeliseksi (ymmärtäminen) ja galileiseksi (kausaalinen selittäminen) perinteeksi. Perinteiden erottelu perustuu tietämisen tapaan: ilmiötä voi joko ymmärtää tai selittää. Laadullinen tutkimus on ymmärtävää tutkimusta.⁹⁷ Tämän tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää jumalanpalveluksen kautta kirkkoa muistiyhteisönä, joten tutkimus kuuluu aristoteelisen perinteen piiriin.

Laadullisen tutkimuksen kirjallinen materiaali voidaan jakaa kahteen luokkaan, yksityisiin dokumentteihin (esim. puheet, kirjeet, päiväkirjat, muistelmat) ja joukkotiedotuksen (esim. lehdet, radio- ja tv-ohjelmat) tuotteisiin. Tämän tutkimuksen aineistona on kaksi julkista dokumenttia, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirjan osat I ja II sekä jumalanpalvelusten opas. Kirkkokäsikirjassa on kirjattuna Kirkolliskokouksen hyväksymät jumalanpalvelusten otsikot, päivän kuvaukset, niissä käytettävät raamatuntekstit ja jumalanpalveluksen kulku. Jumalanpalveluksen oppaassa on kirkkokäsikirjaa laajemmin jumalanpalveluksen toteutukseen liittyviä ohjeita ja vinkkejä. Näiden dokumenttien osalta tutkimuksen aineisto kuuluu joukkotiedotuksen tuotteisiin. Haastattelujen osalta aineisto kuuluu yksityisten dokumenttien piiriin. Jumalanpalvelusten käsikirjoitusten ja saarnojen tekstien osalta liikutaan välimaastossa. Toisaalta ne ovat toteutettuina julkisia, mutta kirjallisina niitä ei julkaista.

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan kuvaamaan ja ymmärtämään jotain ilmiötä tai tapahtumaa sekä antamaan sille teoreettisesti mielekäs tulkinta. Siksi aineiston määrä ei ole ratkaisevat tekijä, vaan se, että aineisto on harkiten valittu ja täyttää tarkoitukseen sopivuuden kriteerin.⁹⁸

Tämän tutkimuksen aineistona ovat kirkkokäsikirjan ja jumalanpalvelusten oppaan lisäksi yhden seurakunnan yhden kirkkovuoden aikana toteuttamat jumalanpalvelukset sekä toteuttajien haastattelut. Kirkkokäsikirjan ja jumalanpalvelusten oppaan analyysi antaa kuvan kirkon näkemyksestä ja tavoitteesta jumalanpalveluksen toteuttamisessa. Yhden seurakunnan jumalanpalvelusten analysointi ja toteuttajien haastattelut tarjoavat tietoa siitä, miten kirkon muistiyhteisöluonnetta yhdessä seurakunnassa ilmaistaan jumalanpalveluksessa. On selvää, että se ei tarjoa kattavaa tietoa kaikkien Suomen seurakuntien näkemyksestä muistiyhteisöstä ja tulosten yleistettävyyttä on syytä pohtia.

97 Tuomi & Sarajärvi 2003, 18, 26- 27, 32.

98 Tuomi & Sarajärvi 2003, 73, 86-88.

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusmenetelmä. Laadulliset analyysit voidaan jakaa induktiiviseen (yksittäisestä yleiseen) ja deduktiiviseen (yleisestä yksittäiseen). Kolmas tieteellisen päättelyn logiikka on abduktiivinen, jonka mukaan teorianmuodostus on mahdollista silloin, kun havaintojen tekoon liittyy jokin johtoajatus. Tämän tutkimuksen analyysi on abduktiivinen ja johtoajatus on Bellahin näkemykseen pohjautuvan muistiyhteisön havainnointi.

Laadullisen tutkimuksen analyysimuodot voidaan jakaa myös aineistolähtöiseen, teoriasidonnaiseen ja teorialähtöiseen analyysiin. Tässä tutkimuksessa käytössä on teorialähtöinen malli, jossa aineiston analyysia ohjaa aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys eli teoria muistiyhteisöstä.⁹⁹

Kulttuurit voidaan luokitella kirjoituskulttuureihin ja kirjoituksettomiin kulttuureihin. Luokittelu on karkea ja useimmiten kirjoituskulttuurienkin taustalla on suullista kulttuuria. Tämän tutkimuksen kohteena oleva jumalanpalveluselämä on esimerkki tästä. Kirjoituskulttuuria on tyypillisesti tutkittu kirjallista materiaalia analysoimalla. Tässä tutkimuksessa sen muodostavat kirkkokäsikirja ja jokaisen tutkittavan jumalanpalveluksen käsikirjoitukset sekä saarnojen käsikirjoitukset.¹⁰⁰ Toisaalta jumalanpalveluksen toteutus edustaa kirjoituksetonta kulttuuria.

Hahmoteltaessa kuvaa kirkosta muistiyhteisönä on haettu näkökulmia teologian ulkopuolelta, toisenlaisiin tilanteisiin tehdyistä pohdintoista, esimerkiksi teoreettiseen kehykseen sosiologian, viestintään työyhteisöviestinnän puolelta ja muutokseen japanilaisesta liike-elämän piirissä syntyneestä Kaizen-ajattelusta. Nämä nostavat esiin uudenlaisia kysymyksiä ja näkökulmia. Niiden myötä tutkimus voi tuoda uudenlaisia piirteitä esiin jumalanpalveluksesta.

Jumalanpalveluksissa koottu havaintomateriaali muistiyhteisön piirteiden (yhteisöön kasvattaminen peruskertomusta kertomalla, arvojen siirtäminen, yhteenkuuluvuuden lujittaminen, muutokseen kehottaminen, tulevaisuuteen suunnautaminen) esiintyminen sen eri osissa on analysoitu tilastollisella menetelmällä, SPSS -tilasto-ohjelmalla. Tehdyt havainnot on arvioitu Likertin asteikolla 0–3 sen mukaan, miten muistiyhteisön elementit esiintyvät jumalanpalveluksen eri osissa. Havainnoille on annettu numeroarvo sen mukaan, miten muistiyhteisön elementti on esillä:

- 0 = muistiyhteisön elementti ei ole lainkaan esillä jumalanpalveluksen osassa
- 1 = muistiyhteisön elementti esiintyy jumalanpalveluksen osassa vähän, siihen viitataan, mutta sitä ei varsinaisesti pohdita

99 Tuomi & Sarajärvi 2003, 93-99.

100 Pentikäinen 2004, 303-305, 316.

- 2 = muistiyhteisön elementtiä pohdintaan jumalanpalveluksen osassa muun asian yhteydessä
- 3 = muistiyhteisön elementti on jumalanpalveluksen osan pääasia

Aineistossa havaintojen määrä on sen verran pieni, että neljän asteikolla on vaikea saada tilastollisesti merkitseviä eroja, joten analyysia varten muuttujat yhdistettiin siten, että 0 ja 1 muodostavat yhden muuttujan ja 2 ja 3 toisen muuttujan. Havaintojen pienen määrän vuoksi tilastollisen merkitsevyyden testaamisessa on käytetty Fisherin tarkkaa testiä.

Tämän tutkimuksen aineisto ei sisällä seurakunnan jäsenten näkemyksiä ja kokemuksia messusta muistiyhteisön ilmentäjänä. Seurakuntalaisten mukaan ottaminen olisi laajentanut tutkimusta siinä määrin, ettei sitä tässä yhteydessä ollut mahdollista tehdä kerätyn aineiston lisäksi. Aineiston valinta siten, että se koostuu tutkijan havaintojen lisäksi messun toimittajien ja kirkon näkemysten kartoittamisesta on valittu siksi, että se kertoo toisaalta siitä, miten kirkko ja sen papit yhdessä seurakunnassa muistiyhteisöä haluavat ilmentää, toisaalta tutkijan havaintojen kautta siitä, miten se näyttäytyy jumalanpalveluksessa. Seurakuntalaisten näkemysten kartoittaminen olisi toki tuonut lisää tietoa, mutta se vaatii uuden tutkimuksen.

LUOTETTAVUUSTARKASTELU

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden tarkastelussa kysymykset totuudesta ja objektiivisuudesta ovat merkittäviä, niin tässäkin tutkimuksessa. Koska osa tutkimusaineistosta muodostuu havainnoista, myös niiden luotettavuus ja puolueettomuus on tärkeää.¹⁰¹

Tutkija on Järvenpään seurakunnan jäsen ja kirkon työntekijä, mutta ei ole pappi. Tämä oli tarpeen huomioida tutkimusaineistoa koottaessa ja analysoitaessa. Tehtävä edellytti selkeää roolia havainnoijana osallistumisen sijaan. Jumalanpalveluksen, seurakunnan ja joidenkin pappien tunteminen voi tuottaa ymmärtämistä ja myönteistä tulkintaa aineistoa kerätessä ja analysoijaa tehtäessä. Tutkimusaineista analysoitaessa teoria on ohjannut työtä ja auttanut pitämään huolta siitä, että tutkijan mahdolliset omat asenteet eivät vaikuta tulkintaan.

Tutkija ei aineiston keräämisen aikana osallistunut mihinkään messujen sisältöön vaikuttavaan toimintaan. Tutkijan roolissa hän on tarkkaillut omasta tutkimuksen näkökulmasta messujen sisältöjä ja toteutusta. Tutkimuksen aineistona olevissa jumalanpalveluksissa tutkija ei osallistunut niihin seurakuntalaisena,

101 Tuomi, Sarajärvi 2009, 134-136.

vaan havainnoiden, havaintolomaketta täyttäen ja havaintopäiväkirjaan kirjoittaen. Sisällönanalysejä tehtäessä käsikirjoituksista ja saarnoista niitä ei käsitelty toimittajien ja saarnaajien nimillä, vaan ne oli numeroitu. Saarujen osalta pappien nimet tulivat esille alaviitteissä silloin kun saarnaa käytettiin tekstissä. Messujen käsikirjoituksiin viitattiin päivämäärän, ei liturgin mukaan.

Havaintojen osalta kysymys on tutkijan arviosta. Jotta tulos kuvaa muistiyhteisön elementtien esiintymistä ja havaintoja voidaan vertailla, ennen aineiston keräämistä luotiin kullekin arvolla yllä kuvattu kriteeri. Yhden havainnoitsijan arviointiin perustuvissa johtopäätöksissä on luotettavuuteen liittyviä riskejä. Tässä tutkimuksessa aineisto on koottu omatoimisesti ja käytetty valmista aineistoa. Tämä on huomioitu tuloksia esitettäessä. Jos olisi ollut mahdollista käyttää useampia havaintojen tekijöitä, havaintojen luotettavuutta olisi ollut mahdollista tarkastella monipuolisemmin. Jotta yhden havainnoitsijan havainnot olisivat mahdollisimman samoin perustein tehtyjä, käytettiin luokitusta ja numeraalisia arvoja, jossa on määriteltä selkeät kriteerit arvoille. Näin oli mahdollista eliminoida eri jumalanpalveluksen osien ja jumalanpalvelusten välillä tapahtuvat erot havaintojen kirjaamisessa.

Myös kaikki pappien haastattelut suoritettiin ennalta laadittujen kysymysten mukaan. Tällöin tutkijan ja papin mahdollinen tuttuus tai muut tekijät eivät päässeet vaikuttamaan haastattelun kysymyksiin. Tiedonantajat eivät ole voineet kommentoida tutkimustuloksia ja siten vaikuttaa tuloksiin ja niiden tulkintaan.

Tutkija on myös analysoinut tutkimusaineistoon kuuluvat dokumentit (kirkkokäsikirja ja jumalanpalveluksen opas) teorian ohjaamana.

Laadullisessa tutkimuksessa yksi luotettavuuden parantamiseen liittyvä keino on triangulaatio eli se, että aineistoa kerätään useasta lähteestä, tutkimusta toteuttaa useampi henkilö, käytössä on useampi teoria tai useita metodeja. Mikäli yhdessä tutkimuksessa käytetään kahta tai useampaa triangulaation päätyyppiä, puhutaan monitriangulaatiosta.¹⁰²

Tässä tutkimuksessa on käytetty kahta triangulaation päätyyppiä. Tutkimuksessa on käytetty useampia aineistoja. Näkemystä kristillisestä muistiyhteisöstä on haettu sekä virallisista dokumenteista että keskeisimmän rituaalin toteuttamisesta. Lisäksi on kartoitettu rituaalin toteuttaneiden pappien näkemyksiä. Myös metodinen triangulaatio on ollut käytössä. Tutkimuksessa on käytetty havainnointia, haastattelua, lomakekyselyä ja dokumenttien sisällönanalyysiä. Tutkittavaa kysymystä on siis lähestytty useammalla metodilla.

102 Tuomi, Sarajärvi 2009, 144-145.

2. PERUSKERTOMUS

2.1. PERUSKERTOMUS JA MUISTIYHTEISÖ

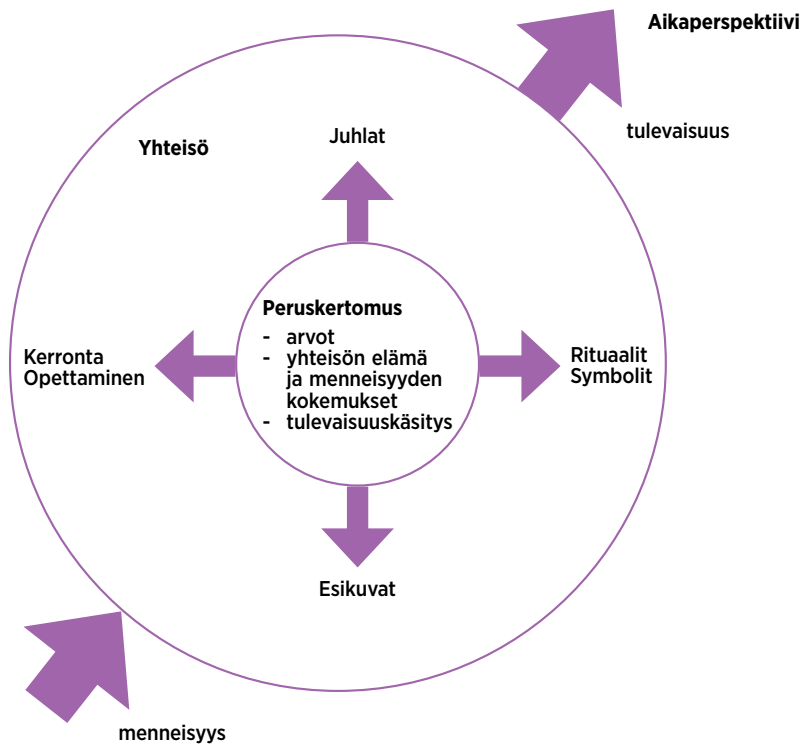
2.1.1. PERUSKERTOMUS – YHTEISÖN IDENTITEETIN PERUSTA

Peruskertomus on muistiyhteisön perusta. Muistiyhteisö syntyy ja kehittyy sen vuoksi ja sen ympärille. Peruskertomus on yhteisön kannalta merkittävä myös siksi, että sen mukana kulkee eri aikoihin ja paikkoihin monia yhteisön kannalta oleellisia asioita, kuten arvot ja näkemys tulevaisuudesta. Siihen liittyvät yhteisön rituaalit, symbolit ja juhlat. Sekä yhteisö että yksilö ammentavat identiteettinsä rakennusaineita siitä. Muistiyhteisöön kasvattaminen tapahtuu peruskertomuksen kertomisen kautta. Se edellyttää yhteisön jäsenten kesken tapahtuvaa (horizontaalista) ja sukupolvien välistä (vertikaalista) kommunikaatiota.

Peruskertomuksen kertominen on tärkeä yhteisön kommunikoinnin muoto. Sitä tapahtuu esimerkiksi muistelemisen myötä. Lapset luovat käsitystä taustastaan kuullessaan vanhempiansa tai muiden yhteisön jäsenten muistelevan yhteisön syntyä ja sen vaiheita. Samalla he oppivat tuntemaan peruskertomuksen ja jäsentävät itsensä osaksi sitä. Muistelemiseen sisältyy myös tulkintaa; tapahtumia järjestellään ja sijoitellaan uudelleen. Peruskertomuksen siirtäminen sukupolvelta toiselle voi olla myös opettamista.

Peruskertomus on yhteisön ytimessä. Se on yhteisöllisesti hyväksytty ja ydin-kohtiltaan kanonisoitu. Siitä voidaan johtaa yhteisön toimintaan, näkemyksiin ja uskoon liittyvät asiat. Huomion arvoista on, että merkittävä osa yhteisön toiminnasta liittyy peruskertomuksen muistamiseen ja opettamiseen uusille sukupolville. Niitä ovat kertominen ja opettaminen, rituaalit, juhlat ja esikuvat. Peruskertomuksen unohtuminen olisi yhteisölle perustavanlaatuinen katastrofi.¹⁰³

103 Halbwegs 1992, 38.

Kuva 1. Peruskertomus muistiyhteisön perustana.

Kristilliselle muistiyhteisölle on ajan kuluessa ja kristinuskon levitessä eri puolille maailmaa muodostunut haasteeksi kontekstien erilaisuus verrattuna alkuperäisen yhteisön elinympäristöön ja kontaktien moninaisuus. Peruskertomus syntyy ja siirtyy sukupolvelta toiselle yhteisön sisäisten ja ulkopuolelta tulevien vaikutteiden kentässä. Se ei kulje ajassa muuttumattomana, vaan sitä haastetaan ja kyseenalaistetaan.

Tieteen kehitys on ollut yksi kirkon peruskertomuksen haastamiseen johtanut tekijä. Se on haastanut kertomusta muun muassa totuuskäsityksellään. Kirkon peruskertomus kanonisoidussa muodossaan Raamatussa sisältää jo itsessään risiiritäisyyksiä. Esimerkiksi evankelistat kertovat tapahtumista toisistaan poikkeavasti. Peruskertomukseen kuuluu kuitenkin kanonisoitu ydin, jonka muuttaminen ei ole mahdollista. Peruskertomuksen tulkinnat sen sijaan vaihtelevat jopa yhteisön sisällä, samoin näkemykset siitä, mikä kuuluu kanonisoituun ytimeen.

Muistiyhteisön kommunikaatiossa liikutaan tuhansien vuosien aikaperspektiivissä. Tämän vuoksi tarvitaan erilaisten kontekstien tuottamien ilmaisutapojen lukutaitoa. Pohtiessaan modernistista lukutapaa (taiteessa) ja sen kritiikkiä Urpo Kovala toteaa, että uusille ilmaisutavoille ei ole olemassa vakiintuneita lukutapoja ja sen vuoksi ne herättävät hämmennystä ja niiden vaatima lukutaito leviää hitaasti. Taiteen alueella tämä näkyy esimerkiksi siinä, että uuden musiikin tai abstraktin

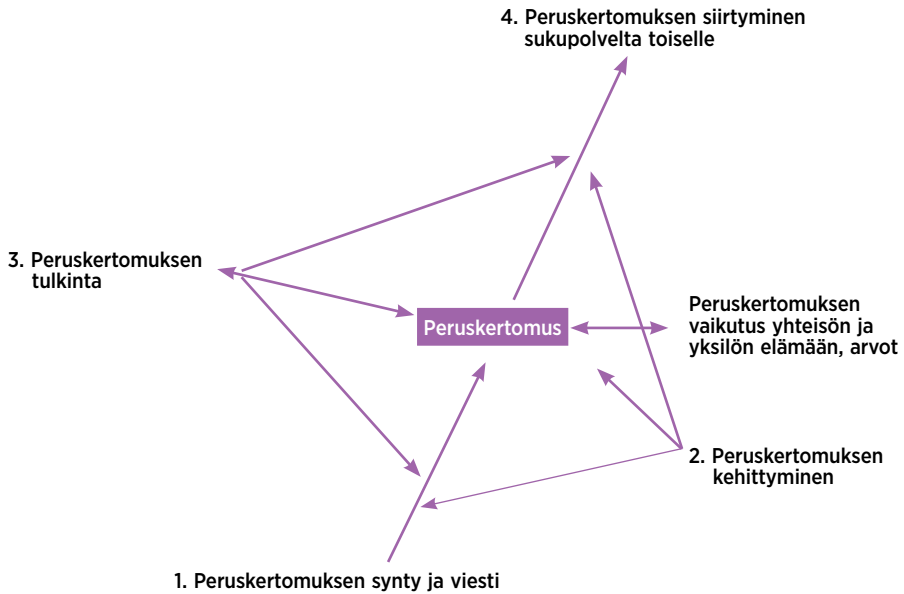
maalaustaiteen yleisöt ovat suhteellisen pieniä.¹⁰⁴ Sama hämmennys ja jännite voi vallita ilmaisun ja lukutaidon välillä myös modernin maailman lukijan kohdalla antiikin ilmaisun kanssa. Kirkon elämässä tämä näkyy esimerkiksi Raamatun ja uskontunnustusten totuuskäsityksissä ja tulkinnassa.

Tähän merkitysten ja tulkintojen jännitteisyyteen törmätään myös jumalanpalveluksessa. Valistuksen jälkeisenä, tieteellisen maailmankuvan ja totuuskäsityksen aikana antiikin ilmaisu ja sanoittamisen tapa voivat olla vieraita ja niille esitetyt vaatimukset kohtuuttomia. Esimerkiksi uskontunnustuksen totuudellisuuden pohjittaminen tieteellisen totuuskäsityksen kanssa johtaa harhaan suhteessa uskon sanoittamiseen, kun sanoitus on varhaisten vuosisatojen maailmasta ja suhteessa niiden kysymyksenasetteluihin, maailmankuvaan ja totuuskäsitykseen..

Peruskertomuksen tulkinnasta syntyy erilaisia käsityksiä, jopa ristiriitoja myös yhteisön sisällä sekä siitä miten kertomusta tulkitaan että myös siitä, mikä on ydintä, jota ei voida tulkita uudelleen. Kirkko on törmännyt tällaisiin yhteisön sisäisiin erimielisyyksiin suhteessa peruskertomuksen merkityksiin. Media nostaa näitä aika ajoin myös julkiseen keskusteluun esimerkiksi käsitellessään kysymyksiä naisten mahdollisuudesta pappisvirkaan tai samaan sukupuolta olevien parisuhteiden siunaamisesta. Keskustelua tulkinnasta käydään sekä yhteisön ytimessä olevien jäsenten kesken että ympäröivän yhteisön kanssa.

Vaikuttaminen peruskertomuksen, muistiyhteisön ja sitä ympäröivän yhteisön välillä on kaksisuuntaista. Yhteisö ja sitä ympäröivä maailma vaikuttavat peruskertomukseen ja peruskertomus vaikuttaa niihin. Peruskertomuksen pohjalta nousevat arvot, elämän käytännöt ja näkemys tulevaisuudesta muokkaavat yhteisöä ja heijastuvat myös sen ympärille. Esimerkiksi länsimaisten yhteiskuntien perusarvot ovat suurelta osin peräisin kristinuskon peruskertomuksesta. Toki voidaan todeta, että useimmissa ihmisyyhteisöissä uskonnosta riippumatta tietyt arvot, esimerkiksi toisesta huolehtiminen, hyväksytään. Niiden sanoitus esimerkiksi Euroopassa on kuitenkin perinteisesti noussut kristillisestä sanastosta, kertomusperinteestä ja esikuvista.

104 Kovala 2004, 91.93.

Kuva 2. Peruskertomukseen vaikuttavat tekijät

Aikajänteellä kuvattuna peruskertomukseen vaikuttaa neljä tekijää:

1. Peruskertomus syntyy jonkin asian tai tapahtuman ympärille ja sen ydin viesti määrittyy siitä käsin.
2. Peruskertomus kehittyy ja muuttuu erilaisissa konteksteissa. Vanhojen peruskertomusten yhteyteen syntyy myös näissä konteksteissa traditioita, jotka osaltaan kuljettavat peruskertomusta, toisaalta muokkaavat sitä.
3. Peruskertomusta tulkitaan. Tulkintaa tapahtuu suhteessa yhteisön kullakin hetkellä hyväksymään peruskertomukseen, mutta yhteisö voi myös arvioida ja tulkita uudelleen niitä tulkintoja, joita on tehty aiemmin historiassa. Nämä arviot voivat vaikuttaa nykyhetken tulkintaan ja siihen, missä muodossa peruskertomusta siirretään tuleville sukupolville.
4. Peruskertomus siirretään sukupolvelta toiselle. Nämä prosessit (muisteleminen, opettaminen, rituaalit, juhlat) tapahtuvat peruskertomuksen ja ympäröivän yhteisön vuorovaikutuksen keskellä ja muokkaavat toisiaan. Ne määrittävät yhteisön sisällä ja joskus myös yhteisön ulkopuolella elävien yksilöiden elämään.

Kristinuskon peruskertomuksen ytimen osalta käytiin keskustelua ensimmäisellä vuosisadalla ennen kaanonin hyväksymistä. Keskustelu on jatkunut esimerkiksi Raamatun käännösten yhteydessä. Se jatkuu myös nykyään messuissa, erityisesti saarnoissa. Yksi tavoite on saarnata niin, että peruskertomus on esillä nykykontekstissa ymmärrettävästi. Tällöin saarnaajat myös tulkitsevat kertomusta.

Elämän käytännöt ovat asioita, joissa yhteisön tulkinnat voivat muuttua. Muutospaineissa yhteisö joutuu pohtimaan muutosta toisaalta peruskertomuksen, toisaalta siitä nousevien arvojen näkökulmasta. Vuosituhansia vanha peruskertomus ei voi antaa mallia tai ratkaisua kaikkiin nykyisiin kysymyksiin. Silloin joudutaan ”lukemaan” sanojen ja lauseiden sijaan peruskertomuksen ydinviestiä, joka toimii yhteisölle tienviittana tulkintoja ja ratkaisuja tehtäessä. Tässä sanojen ja lauseiden taakse menevässä yhteisön ytimen ymmärtämisessä traditiolla, jonka myötä sisältöä on järjestetty tiettyihin muotoihin, on merkittävä tehtävä (esimerkiksi uskontunnustus).

2.1.2. PERUSKERTOMUKSEN SIIRTYMINEN SUKUPOLVELTA TOISELLE

Peruskertomus syntyy yhteisön sisällä ja yhteisö syntyy peruskertomuksen ympärille. Ilman peruskertomusta ei olisi yhteisöä ja ilman yhteisöä peruskertomus unohtuisi sukupolvien saatossa. Kristinuskon peruskertomus syntyi juutalaisuuden sisällä. Se tulkitsi juutalaisuuden peruskertomusta siinä määrin uudella tavalla, että ajan myötä yhteisö ei voinut enää jakaa juutalaisuuden peruskertomusta ja se erkani omaksi yhteisökseen. Raja uuden yhteisön syntymiseen on hämärä. Rajanveto juutalaisuuteen tapahtui vähitellen. Esimerkiksi Paavali muotoili syntyvän kristillisen yhteisön kantoja suhteessa juutalaisuuden lakiin ja puhtaussääntöihin (Room. 2: 17-29, Gal. 5: 1-12). Peruskertomus kantaa mukanaan juutalaisen tradition perintöä, mutta on paitsi haastanut juutalaisuutta myös luonut oman perinnön osin antaen uusia tulkintoja vanhalle (esimerkiksi pääsiäisen merkitys).

Voidaan ajatella myös, että kristinuskon peruskertomus syntyi kehittyvän yhteisön sisällä. Kehittyvä yhteisö otti juutalaisuudesta mukaan paljon elementtejä, muun muassa VT:n tekstit. Se tulkitsi niitä uudesta näkökulmasta ja antoi niille uusia merkityksiä yhteisön tarpeista käsin. Se myös loi uutta kertomusta tapahtumista, joiden myötä yhteisö syntyi. Niitäkin tulkittiin. Sama prosessi itse asiassa jatkuu yhteisön sisällä tulkinnan osalta nykyäänkin. Yksi Järvenpään seurakunnan papeista sanoitti tulkinnan tavoitettaan linkkien luomiseksi tähän päivään, sovellettavaksi meidän elämään. Kanonisoidun tekstin osalta kysymys on tietenkin toinen kuin yhteisössä ennen peruskertomuksen kanonisointia.

Kristinuskon peruskertomuksen ydinviestin määrittely on vaikeaa ja sen tulkinta kiistanalaistakin. Yhteisö syntyi Jeesus Nasaretilaisen toiminnan ja julistuksen

tuloksena. Hänen puheitaan ja toimintaansa on kirjattu evankeliumeihin, jotka yhteisö on kanonisoinut. Hänen julistuksensa ytimessä on Jumala tai kuten evankelista Markus asian ilmaisee, Jumalan valtakunta (Mark. 1: 15) tai Matteuksen sanoin taivasten valtakunta (Matt. 13: 31). Jeesuksen aikana juutalaiset hahmottivat Jumalan valtakunnan omasta todellisuudestaan, Rooman valtakunnan vallankäytöstä, käsin. Jumalan valtakuntaa odotettiin. Uskottiin, että tulevaisuudessa se olisi täällä. Evankeliumien mukaan Jumalan vallan tuleminen merkitsi vapautusta sorretille, köyhille ja sairaille. Jeesuksen julistukseen liittyy myös näkemys, että Jumalan valtakunta on lähellä tai jopa jo läsnä hänen toimintansa kautta. Siihen osallistuvat voivat siis jo olla osallisia siitä. Hänen viestinsä sisältää odotuksen ihmisten kääntymisestä Jumalan mielen mukaiseen elämään. Omana aikanaan Jeesus reagoi opetuksessaan ympärillä näkemäänsä köyhyyteen ja epäoikeudenmukaisuuteen.¹⁰⁵

Jo peruskertomuksen ydinviestissä ovat mukana muistiyhteisön peruselementit: yhteisöllisyys, arvot (vapaus ja oikeudenmukaisuus) sekä yhteisön suuntaaminen tulevaisuuteen muutoksen ja toivon näkökulmista. Kristinuskon peruskertomus syntyi tiettyyn historialliseen aikaan ja kulttuuriin. Ne vaikuttavat yhä ja uudessa kontekstissa vaativat tulkintaa, jonka pohjalta peruskertomukseen on syntynyt uusia kerrostumia, joita yhteisö on eritasoisesti kanonisoinut.

PERUSKERTOMUKSEN KEHITTYMINEN

Kristillisen seurakunnan elämä perustuu Raamatussa olevaan peruskertomukseen Jumalan johdattuksesta ja erityisesti Uudessa Testamentissa kuvattuun Jeesuksen elämään, kuolemaan ja ylösnousemukseen. Jeesuksen ylösnousemus muodostaa taitekohdan, joka näkyy Raamatun rakenteessa. Vanha testamentti viittaa vanhaan liittoon Jumalan ja ihmisten välillä, Uusi testamentti kertoo Jeesuksen Kristuksen tuomasta uudesta liitosta. Kristillinen kirkko lukee ja tulkitsee peruskertomustaan Jeesuksen kuoleman ja ylösnousemisen näkökulmasta.¹⁰⁶

Ensimmäisen vuosisadan Välimeren maissa, missä peruskertomus syntyi, kristinuskoko joutui pohtimaan suhdettaan juutalaisiin juuriinsa. He uskoivat samaan Jumalaan ja käyttivät samoja tekstejä. Arvojen osalta otettiin kantaa erilaisiin kysymyksiin siitä, miten elää tässä maailmassa (esimerkiksi avioliitto, avioero).¹⁰⁷

Kristinuskon peruskertomuksen avainkertomus Jeesuksen elämästä, kuolemasta ja ylösnousemuksesta kulki aluksi suullisena hänen seuraajiensa keskuudessa. Jossakin vaiheessa kertomuksia alettiin kirjoittaa muistiin. Kertomukset

¹⁰⁵ Sanders 1993, 169-170; Kuula 2008, 210.

¹⁰⁶ Riekkinen 2008, 305-306.

¹⁰⁷ Kuula 2008, 179-180.

levisivät myös kirjeissä. Yhteistä kaikelle materiaalille on, että se oli kerrottu ja kirjoitettu uskon pohjalta ja näkökulmasta sekä että niitä pidettiin arvovaltaisina kertomuksina Jeesuksen elämästä. Kristityt käyttivät myös juutalaisten peruskertomusta tulkiten sitä omasta näkökulmastaan. Kristillisen tulkinnan mukaan Jeesus on Vanhan testamentin lupaama Messias ja Jumalan Poika.

Peruskertomuksen ydin päätyi neljään evankeliumiin. Niiden kirjoittajia ei tunneta. Matteusta ja Johannesta pidetään Jeesuksen oppilaina, Markus oli Paavalin ja mahdollisesti myös Pietarin oppilas ja Luukas Paavalin käännättämä. Nämä henkilöt ovat eläneet, mutta ei ole varmuutta siitä, että he kirjoittivat nimiään kantavat evankeliumit. Alkuun evankeliumien kirjoittajia ei mainittu, nimet ilmaantuivat vuoden 180 tienoilla. Neljän Raamatun kirjakokoelmaan hyväksytyjen evankeliumien lisäksi aikanaan oli liikkeellä muitakin ja kristillinen yhteisö kävi keskustelua siitä, mitkä niistä hyväksytään mukaan kanonisoituihin teksteihin.

Peruskertomus muotoutui keskeisiltä osiltaan ensimmäisen vuosisadan aikana. Samaan aikaan luotiin myös siihen linkittyviä arvoja eli pohdittiin miten kristittyjen on eletävä. Peruskertomus siis syntyi yhteisön syntyessä ja laajetessa. Osa siitä talletui tuleville sukupolville yhteisöjen ja julistajien kirjeenvaihdossa. Kirjeet ovatkin vanhimmat säilyneet dokumentit. Peruskertomus myös laajeni Jeesuksen elämän kuvauksista hänen seuraajiensa, apostolien, vaiheiden kuvaamiseen Apostolien teoissa.¹⁰⁸

Keskiajan jumalanpalveluselämän latinankielisine messuineen on nähty hämärtäneen seurakuntalaisten yhteyttä peruskertomukseen, sekä sen kuulemiseen ja ymmärtämiseen että todeksi elämiseen seurakunnan kokoontumisessa. Katsottiinkin, että reformaation yksi päätehtävä oli palauttaa peruskertomus messuun eli tuoda kansankieli jumalanpalveluselämän kieleksi ja vahvistaa Raamatun sanaa selittävän saarnan asemaa. On varmasti epäilyttävää vuosisatojen jälkeen tulkita Martti Lutherin toimintaa muistiyhteisön näkökulmasta, käsittehen ei kuulunut hänen sanastoonsa. Tämän tutkimuksen näkökulmasta voi kuitenkin ajatella, että peruskertomuksen asema yhteisössä ja sen keskeisimmässä kokoontumisessa oli hänen kritiikkinsä tai ehdotustensa taustalla. Hänen vaatimuksensa kansankielestä, ehtoollisen viettämisestä jokaisessa messussa ja myös viinin jakamisesta seurakuntalaisille ovat toimia, joilla peruskertomusta kerrotaan, tulkitaan ja eletään todeksi messussa yhteisönä, ei ainoastaan pappien toimintaa katsellen.¹⁰⁹

Peruskertomus ei ole luonteeltaan muuttumaton, vaikka sen ydin halutaan kuljettaa sukupolvelta toiselle muuttumattomana. Kristinuskon peruskertomuksen ydin syntyi suullisen kulttuurin piirissä ja sai kirjallisen muotonsa muutama vuosisadan aikana. Jossakin yhteisön kehittymisen vaiheessa ainakin osa

108 Sanders 1993, 33, 61-64; Nissinen 2008, 19-20; Kuula 2008, 179-182.

109 Kotila 1994, 102-107.

peruskertomusta kanonisoidaan ja siitä tulee yhteisön hyväksymä ”totuus”, jota ei voida muuttaa. Näin tapahtui myös kristinuskon peruskertomukselle varhaisissa kirkolliskokouksissa. Nykyinen kirkko käyttää kuitenkin peruskertomusta, jota on muokattu ja tulkittu, esimerkiksi käännösten yhteydessä.

Peruskertomuksen ydin, Uusi testamentti on syntynyt tiettyyn tarpeeseen: Johanneksen evankeliumin sanoin ”...että te uskoisitte Jeesuksen olevan Kristus, Jumalan Poika...” (Joh. 20:31). Se on myös kehittynyt kirkon tarpeisiin, luettavaksi jumalanpalveluksissa Vanhan testamentin rinnalla.¹¹⁰ Näin ollen sillä on alusta alkaen ollut läheinen yhteys yhteisön keskeisimpään rituaaliin.

Monia asioita peruskertomuksessa voidaan kuitenkin arvioida uudelleen. Kirkon peruskertomus on hyvä esimerkki tästä. Peruskertomuksen keskiössä oleva Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus on ydin, jota ei muuteta. Erilaisia kulttuurisia ja eettisiä kysymyksiä voidaan yhteisössä arvioida uudelleen.

Erilaisiin kulttuureihin eri aikoina levinnyt peruskertomuksen ympärillä elävä yhteisö on muokannut peruskertomuksen yhteyteen syntynyttä elämää rituaaleineen (esimerkiksi reformaatio ja sen myötä syntyneet käsitykset yhteisöstä, messun kehittymien). Yhteisön kontekstiin liittyvä muutokset ovat haastaneet myös yhteisön peruskertomuksesta nousevat käytännöt (esimerkiksi naisten asemaa yhteisössä).

Peruskertomus on yksi tämän tutkimuksen avainkäsite. Kuten edellä on kuvattu, sen tarkka määrittely on vaikeaa, ellei mahdotonta. Tämän tutkimuksen näkökulmasta peruskertomus näyttää kolmella tasolla. Yhteisön kanonisoima kertomus on Raamattu. Jumalanpalveluksen kontekstissa yhteisö on valinnut siitä kuhunkin pyhään neljä tekstiä ja nostanut niitä evankeliumitekstin merkittävimmäksi. Kolmantena jumalanpalveluksissa esillä olevaa peruskertomuksen sisältöä ja muotoa määrittävät yhteisön hyväksymät käsikirja, jumalanpalveluksen opas ja virsikirja.

PERUSKERTOMUKSEN TULKINTA

Luterilaisessa perinteessä Raamattua on pidetty uskon ylimpänä auktoriteettina. Auktoriteettiaseman tunnustamisesta huolimatta kirkon sisällä käydään aika ajoin raamatuntulkintaan liittyviä keskusteluja. Usein keskustelun ytimessä on jännite modernin raamatuntulkinnan ja Raamatun kirjaimellisen tulkinnan välillä. Maailmakuva nykyisin on toinen kuin Raamatun syntyä aikana. Samoin osa yhteiskunnallisia sääntöjä ja näkemyksiä on muuttunut radikaalisti (esimerkiksi käsitys orjuudesta, naisten asemasta ja homoseksuaalisuudesta). Kirkon perinteessä Raamattua ja sen ydinsanomaa on jo apostolien ajasta lähtien tulkittu erilaisissa tilanteissa.¹¹¹

¹¹⁰ Riekkinen 2008, 305-306.

¹¹¹ Kuula, Nissinen, Riekkinen 2008, 308-311.

Peruskertomusta voidaan siis toistaa vuosisadasta toiseen, mutta siitä vedettävät johtopäätökset joudutaan pohtimaan kunakin aikana ja kussakin tilanteessa. Raamattuun kirjaimellisesti uskova ei anna tietoisesti tulkinta-oikeutta kenellekään. Koska Raamattu on sisäisesti ristiriitainen, tulkintaa on kuitenkin tehtävä ainakin sen osalta, mitkä kohdat valitaan totuudeksi. Ongelmia sisältyy myös valistuksen jälkeisen modernin maailmakuvan pohjalta tehtyihin tulkintoihin. Tiukka, esimerkiksi historiallis-kriittiseen tieteelliseen maailmankuvaan pohjaava tulkinta ei tee oikeutta kertomukselle, joka on kerrottu erilaisen maailmakuvan sisällä uskon, ei tieteen lähtökohdista. Messussa tulkintaa tehdään sen yhteisön keskellä, missä kertomus on syntynyt ja siitä lähtökohdasta (usko), josta se on syntynyt. Tässä kontekstissa kysymys totuudesta muotoutuu toisin kuin esimerkiksi tieteen näkökulmasta.¹¹² Uskon näkökulmasta kirkko voi kuulla Raamatun viestin Jumalan sanana, mutta myös omassa valistuksen jälkeisessä kontekstissaan hyödyntää raamatuntutkimuksen tarjoamia näkökulmia tulkinnassaan.

Kirkon viestinnän näkökulmasta voimakkaasti merkityksen antoa ja tulkintaa korostava viestintäkäsitys on keskeinen ja haastava. Kirkon viestinnässä, myös messussa välitetään ja tulkitaan peruskertomuksen viestiä. Kysymys on yhteisön näkemyksestä, mutta myös merkityksistä yksilölle.¹¹³ Raamatunkertomuksen asemoiminen nykyaikaan ja varsinkin vielä nykyajan kehyksessä yksittäisen ihmisen tilanteeseen vaatii saarnaajalta toisaalta kuulijan kontekstin tuntemista, toisaalta kertomuksen syntykontekstin ymmärtämistä, jotta kertomus voi välittyessään kahden vuosituhannen takaa säilyttää ydin viestinsä.

Keskeinen kysymys on, miten viesti saa merkityksensä. Antti Raunio on kirkon viestintää pohtiessaan hahmottanut neljä vaihtoehtoa:

1. Viestin merkitys voi olla se, mitä lähettäjä on tarkoittanut.
2. Viestin merkitys voi olla se, mitä viesti itse asiassa sanoo.
3. Viestin merkitys on vastaanottajan tulkinta viestistä.
4. Viestin merkitys syntyy lähettäjän ja vastaanottajan vuorovaikutuksessa.

Kirkon viestin merkitys muotoutunee kaikkien neljän mahdollisen vaihtoehdon jännitekentässä. Kirkon näkemys on, että evankeliumeissa merkitys on lähettäjän tarkoittamassa muodossa. Toisaalta viestin merkitys yksittäiselle vastaanottajalle syntyy tulkinnan kautta, johon muun muassa vastaanottajan konteksti vaikuttaa. Vuorovaikutuksen osalta Raunio pohtii lisäksi, syntyykö merkitys vai löytyykö se vuorovaikutuksessa. Ainakin yksittäisen muistiyhteisön jäsenen tilanteessa voisi arvella, että merkitys löytyy yhteisön sisällä vuorovaikutuksessa. Lisäksi huomion-arvoista on, ettei viestinvälittäjä ole itsenäinen suhteessa kirkon viestin tulkintaan.

¹¹² Keskitalo 2004, 82-83.

¹¹³ Haikarainen 2002, 44.

Luterilaisen teologian pohjalta kirkon viestin merkitykset ovat osittain annettuja. Tämä näkemys nousee uskon todellisuudesta: Kirkon viestin perustava merkitys on lahja.¹¹⁴

Jumalanpalveluksessa kirkko siis muistelee omaa menneisyyttään samalla kun elää yhteisönä nykyisyyttään.¹¹⁵ Sen kautta yhteisö kertoo Jumalan pelastus-teoista eli peruskertomustaan ja tekee sen yhteisön keskellä eläväksi todellisuudeksi. Kirkkovuoden keskus, pääsiäinen, kertautuu paitsi kirkkovuoden kierrossa myös jokaisessa jumalanpalveluksessa.¹¹⁶ Pääsiäisen tapahtumat ovat siis kirkon tulkinnan perusta. Jumalanpalveluksessa tulkintaa tapahtuu erityisesti saarnassa ja virsien sanoissa.

Jonathan Sacks on todennut juutalaista yhteisöllistä muistia pohtiessaan, että yhteisöllinen muistaminen voi tapahtua elämällä yhä uudelleen vanhoja tapahtumia kuin ne tapahtuisivat nyt, kertomalla niihin liittyvät tarinat ja liitämällä tapahtumaan symbolit.¹¹⁷ Samasta asiasta kirjoittaa professori Martin Nicol pohtiessaan saarna. Hän liittyy eri puolilla Amerikkaa ja Eurooppaa levinneeseen uutta homiletiikkaa pohtivaan traditioon dramaturgisen homiletiikan käsitteellään. Hänen mielestään saarnassa oleellista on Raamatun tekstin löytäminen tapahtumassa. Eikä tekstien tulkinta tapahtumassa merkitse ainoastaan paluuta vanhalla tapahtumapaikalle ja vanhoihin tapahtumiin merkityksineen, vaan kommunikaatioprosessi on monimutkaisempi.

Kun tekstiä pyritään ymmärtämään alkuperäisestä tilanteesta käsin, se ei vain kuvaa todellisuutta, vaan voi myös tuottaa uusia todellisuuksia ja avata uusia merkityksiä. Jos raamatuntekstien syntyminen ja vastaanottaminen ymmärretään tekstien ja kontekstien katkeamattomana vuorovaikutuksena, silloin yksittäisen jumalanpalveluksen yksittäinen saarna asettuu tähän ketjuun. Saarna on siis puhetta tekstien ja kontekstien jännityskentässä. Saarna ei kutsu vain saarnaajaa tekstien tapahtumapaikoille, vaan saarna on myös kuulijalle kutsu astua samaan kuvaan, samalle tapahtumapaikalle.¹¹⁸

Jumalanpalvelus on kristillisen yhteisön keskeinen rituaali, joka kantaa mukanaan paitsi uskoa, myös yhteisön kulttuuria. Jumalanpalvelustapahtuma etenee sukupolvelta toiselle siirtyvien, yhdessä sovittujen käyttäytymismallien mukaan. Kysymys on traditiosta, jonka Aleida Assmann määrittelee sukupolvien väliseksi kommunikaatioksi. Kristinuskon juutalainen tausta ja sen sanomaan kuuluva yhteisöllinen korostus selittävät, miksi uskoa ilmentävä ja ruokkiva yhteisöllinen kultti muodostui kristinuskon tärkeäksi osaksi.¹¹⁹

114 Raunio 2010, 1, 18.

115 evl.fi/evankeliumikirja, viitattu 20.3.2008.

116 Jumalan kansan juhla 1992, 64-65.

117 Sacks 2003, 2-3.

118 Nicol 2006, 79-83, 88.

119 Kotila 1994, 12.

Peruskertomuksen matka yhteisön elämässä on tulkintojen ketju. Kanonisoitujen kertomusten merkitys avautuu tekstin, tulkitsijan ja kuulijan vuorovaikutuksessa. Jan Assmann on todennut, että kanonisoidut traditiot kehittävät ympärilleen tulkitsevia instituutioita. Tulkitsemisestä tulee muistamisen muoto, tulkitsijoista tulee muistajia ja muiden muistuttajia.¹²⁰ Kirkko ja sen papisto on esimerkki kristillisestä tulkitsevasta instituutiosta ja tulkitsijoista muistajina ja muistuttajina.

Tulkintaa on tapahtunut kristillisen yhteisön alusta saakka. Heikki Räisänen on todennut, että evankeliumien toimittajat ovat tulkinneet ja jopa muunnelleet kertomuksia omien tai seurakuntiansa näkemysten valossa. Synoptisista evankeliumeista Markuksen eroaa Matteuksen ja Luukkaan evankeliumeista. Räisänen on sitä mieltä, että Matteus ja Luukas ovat silotelleet Markuksen evankeliumiin sisältyneitä vaikeuksia.

Esimerkiksi Mark. 10: 17-18 ja Matt. 19: 16-17 Markuksen kuvaus Jeesuksesta on tyyliä: miksi sanot minua hyväksi, Matteus puolestaan puhuu hyvistä teoista tai Mark. 10: 35-40 ja Matt. 20:20-23 tyhmä kysymys taivaspaiakasta ei Matteuksen tulkinnassa tule apostoleilta vaan kysyjänä on poikien äiti.¹²¹

Tulkinta ei ole kuitenkaan tapahtunut sattumanvaraisesti. Sitä on ohjannut peruskertomuksen ydin. Kristillinen yhteisö omaksui nopeasti Vanhan testamentin allegorisen tulkinnan, jonka avulla löydettiin esimerkiksi Kristus-ennustuksia. Näin voitiin myös tulkita yhteisön peruskertomuksen taustalla olevan VT:n uskonnolliselta ja moraaliselta kannalta ongelmallisia kohtia yhteisölle sopivaksi.¹²²

Kirkolla on ollut ja on erityinen asema Raamatun tulkinnassa. Sen keskeisin rituaali, jumalanpalvelus, on merkittävä seurakunnan elämän keskellä tapahtuvan tulkinnan foorumi yhteisön näkökulmasta katsoen. Tulkintaa tehdään toki myös kirkon johdossa. Kirkolliskokous käyttää merkittävää tulkintavaltaa esimerkiksi hyväksyessään Raamatun käännökset ja piispoilla on siinä suuri rooli esimerkiksi silloin, kun he piispainkokouksena ottavat kantaa kirkon oppiin.

Reformaatio ja Lutherin raamattunäkemykset on vaikuttanut voimakkaasti tämän tutkimuksen kohteena olevan kirkon Raamatun tulkintaan ja jumalanpalvelukseen. Lutherin mukaan Raamattu on Jumalan ilmoituksen väline ja sen tehtävänä on ”ajaa Kristusta”. Luther ei myöskään pitänyt kaikkia Raamatun kirjoja samanarvoisina ja hyväksyi tulkinnan, jossa etsittiin kirjoittajan tarkoittamaa merkitystä.¹²³ Raamatuntulkintaperinteitä on useita ja ne jakavat kirkon sisällä näkemyksiä. Ne voisivat näkyä voimakkaastikin jumalanpalveluksen, erityisesti saarnan toteutuksessa. Tämän tutkimuksen aineistona olevissa Järvenpään seurakunnan

120 Assmann J 2006, 42-43.

121 Räisänen 1984: 18-20, 26.

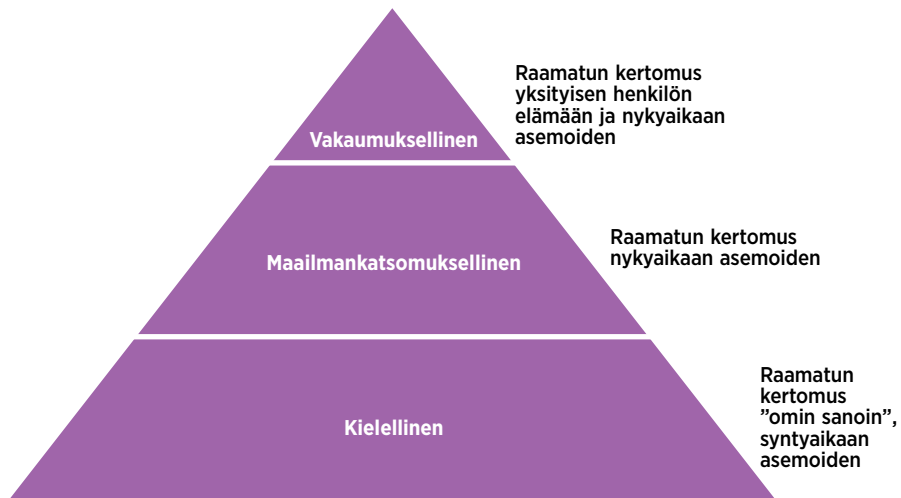
122 Räisänen 1984, 8.

123 Riekkinen 2008, 312-313.

jumalanpalveluksissa ei ollut voimakkaasti vastakkaisista perinteistä nousevia messun toteutuksia tai saarnoja, joten erilaisten tulkintojen aiheuttamia ristiriitoja ei aineistossa noussut esiin.

Peruskertomuksen voi haastaa myös muutos yhteisön ulkopuolella. Tieteen kehittyminen ja kirkon yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneet muutokset ovat vieneet siltä auktoriteetin tulkita myös muita kuin uskoon liittyviä asioita yhteisössä. Tällä rajapinnalla on käynnistynyt keskusteluja joistakin peruskertomukseen liittyvistä asioista.

Kirkko on antanut erityisen tulkinnan tehtävän papeilleen. Papit käyttävät sitä eriasteisesti. Oman tulkinnan määrä vaihtelee. Raamatun kertomusta ”omin sanoin” kerrottaessa sitä on jonkun verran esimerkiksi sen myötä, mitkä asiat kertomuksesta valitaan mukaan kerrontaan. Omasta vakaumuksesta nousevassa puheessa tulkintaa on luonnollisesti huomattavasti enemmän. Joskus jopa siinä määrin, että kertomusta käytetäänkin oman vakaumuksen oikeellisuuden vakuuttamiseen huomioimatta kertomuksen alkuperäistä sanomaa. Kielellistä tulkintaa voidaan tehdä yrittäen säilyttää tekstin sanoma, joskin myös kieleen liittyä tulkinnallisia valintoja esimerkiksi sanojen ja ilmaisujen arvolatausten suhteen.

Kuva 3. Peruskertomuksen tulkinnan tasot muistiyhteisössä.

Peruskertomuksen liikkua ajassa ja paikassa se täytyy vähimmillään sopeuttaa kielellisesti kerronnan kontekstiin ja avata kertomuksen syntykontekstia sen verran, että viestin ymmärtäminen on mahdollista. Kielellinen tulkinnan taso (sisältäen muun muassa Raamatun käännöksen) on pohjana seuraaville. Tämän tutkimuksen materiaalissa nousi seuraavaksi tasoksi kertomuksen muokkaaminen kulttuurisesti ymmärrettäväksi kulloiseenkin kontekstiin. Tällä tulkinnan tasolla huomioidaan

yhteisön tiedollinen ja aatteellinen konteksti. Sitä kutsutaan tässä tutkimuksessa maailmankatsomuksen huomioivaksi tulkinnaksi. Yhteenkuuluvuuden vahvistamiseksi ja yhteisön jäsenten identiteetin rakentamiseksi voidaan kertomusta kertoa myös yksilöllisestä näkökulmasta. Tällöin yhteisön jäsen voi omaksua sen omaksi kertomukseksi, liittyä siihen ja kokea olevansa varma yhteisön perustana olevasta uskosta. Tässä tutkimuksessa tätä tasoa kutsutaan vakaumuksen tasoksi.

Järvenpään seurakunnan saarnoissa tulevat esiin kaikki kolme peruskertomuksen tulkinnan tasoa. Enemmistö (8) Järvenpään seurakunnan papeista mainitsi saarnatessaan tavoitteekseen Raamatun tekstin avaamisen. Vajaa puolet (4) nosti tavoitteekseen ymmärrettävän kielen. Reilut puolet papeista (6) ilmaisi tavoitteekseen tuoda Raamatun viestin nykyaikaan ja kuulijan kontekstiin. Näistä tavoitteista huolimatta lähes puolessa saarnoista he kuitenkin kertoivat peruskertomusta Raamatun kertomusta toistaen ja selittäen, ajallisesti ja paikallisesti sen Raamatun maailmaan asemoiden. Kolmasosassa saarnoista tulkittiin tekstiä myös nykyaikaan ja ympäröivään yhteisöön liittyen. Viidesosassa saarnoissa tekstiä tarkasteltiin kristityn henkilökohtaisen elämän näkökulmasta. Nämä näkökulmat edustavat erilaisia tulkinnan tasoja ja kertovat siitä, että saarnatessaan papit toimivat tulkinnallisten kenttien jännitteessä ja luovat yhteisön sisällä jatkuvasti tulkintoja.

Tutkimusvuoden aikana nousi esiin esimerkki ulkopuolisista tulkintaan vaikuttaneista asioista mediassa. Kysymyksessä on oppi neitseestä syntymisestä. Se on asia, joka mainitaan uskontunnustuksessa ja on näin ollen osa uskon ja peruskertomuksen ydinsanoitusta. On hyvä huomata, että kirkon peruskertomukseen liittyen käydään keskusteluja monella tasolla. Yhteisön linjausten kannalta vaikutusvaltaisimmat keskustelut käydään yhteisön sisällä sen korkeimmissa päätöksissä tekevissä elimissä. Yhteenkuuluvuuden näkökulmasta yhteisön eri tavoin peruskertomusta tulkitsevien ryhmien väliset keskustelut, jopa kiistat voivat olla merkityksellisiä. Yhteisöä haastavat myös sen ulkopuolelta, esimerkiksi mediasta tulevat kysymyksenasettelut. Erityisesti viime aikoina kirkon kohdalla ne on liitetty kirkon jäsenyyteen tai siitä eroamiseen.

Ulkoiset seikat ovat esimerkkinä olevassa kysymyksessä uskontunnustuksen kohdasta neitseestä syntymisestä vaikuttaneet kahtena eri aikana kahteen eri suuntaan. Peruskertomuksen kirjoittamisen aikaan 80- ja 90-luvuilla Matteus ja Luukas kirjasivat Jeesuksen syntymän toisin kuin se on kirjattu vanhimpaan Markuksen evankeliumiin. Matteuksen ja Luukkaan versiotkaan eivät ole yhteneväiset, itse asiassa ne ovat keskenään ristiriitaiset. Evankeliumien kirjoittajilla tai Jeesuksen oppilailla ei ollut tietoa Jeesuksen syntymästä, he olivat tutustuneet aikuiseen mieheen. Kun syntymä haluttiin kuitenkin liittää peruskertomukseen, kerronnan lähtökohdana oli ajatus siitä, että Jeesuksen elämä on ennustettu Vanhassa testamentissa

ja tulkitsemalla VT:n tekstejä tarinat luotiin.¹²⁴ Tulkintaan siis tässäkin tapauksessa vaikutti peruskertomuksen ydin.

Nykyajassa, tieteen kehityksen ja valistuksen jälkeisessä järjen arvostuksen ajassa kysytään toiseen suuntaan. Voiko neitseestä syntyminen olla mahdollista ja onko se uskon näkökulmasta avainasia, kirjaimellisesti ymmärrettävä ja uskottava. Esimerkiksi dosentti Kari Latvus on todennut, että on olennaista huomata se, että evankeliumeissa neitseellisellä syntymällä viitataan Jeesuksen merkittävään tulevaan elämään. Hänen mukaan kysymyksessä on kirjoittamisajankohdan yleiseen kulttuuriin liittyvä tapa kertoa merkittävydestä. Vastaavia kertomuksia tunnetaan antiikissa runsaasti suurmiesten lapsuudesta. Toisaalta evankeliumeissa – tai myöskään yleisemmin kristikunnan alkuvuosisatoina – ei viitata Jeesuksen syntyneen neitseestä, jotta Jeesus olisi synnitön ja siten voisi lunastaa maailman. Sitä perustellaan Apostolien teoissa ylösnousemuksella, ei syntymällä.¹²⁵ Neitseestä syntyminen on siis esimerkki siitä, millaisiin vaikeuksiin voidaan tulkinnassa ja kysymyksessä totuudellisuudesta päätyä, kun tulkitaan toisessa maailman kuvassa syntyynyttä viestiä toisen lähtökohdista.

Lars Aejmelaeus toteaa, että kristinuskon kertomus syntyi siitä, että Jeesuksen opetuslapset vakuutuivat Jeesuksen kuoleman jälkeen kokemuksistaan ylösnousemukselta. Raamattu tarjoaa kirjoituksissaan keskenään jännitteisiä ja yhteen sopimattomia kuvauksia Jeesuksen ilmestymisistä ja tyhjän haudan kokemuksista (esimerkiksi Matteuksen mukaan opetuslapset kohtaavat Jeesuksen Galileassa, Luukkaan ja Johanneksen mukaan Jerusalemissa). Alun perin niukoista perimätiedon sirpaleista on luotu laaja kertomussikermä. Tyypillistä on, että mitä myöhemmin syntyneistä kuvauksista on kysymys, sitä enemmän yksityiskohtia niihin on kertynyt varhaisiin kuvauksiin verrattuna.¹²⁶ Tulkinnalla tavoitellaan siis yhteisön ydinviestiä vahvistavaa tarinaa.

Peruskertomuksen tulkintaan liittyvät ristiriidat ja niistä käyty keskustelu eivät nousseet esiin Järvenpään seurakunnan messuissa. Esiin ei noussut myöskään tutkimusvuoden aikana käyty keskustelu peruskertomuksen tulkinnasta suhteessa samaa sukupuolta olevien parisuhteiden siunaamiseen. Näitä keskusteluja käytiin mediassa ja kirkon muilla foorumeilla. Tutkimusaineiston valossa näyttää siltä, että tulkintaan liittyvät haasteet eivät vaikuta välttämättä Järvenpään seurakunnan julistukseen. Yhden seurakunnan perusteella ei tietenkään voi tehdä koko kirkkoa koskevia johtopäätöksiä.

124 Aejmelaeus 2000, 116-120.

125 Latvus, Kotimaa24.fi/blogit, viitattu 31.12.2011.

126 Aejmelaeus 2000, 48-49.

PERUSKERTOMUKSEN VÄITTÄMINEN VERTIKAALISESTI

Yhteisöllinen muistaminen perustuu peruskertomuksen siirtämiseen sukupolvelta toiselle, vertikaaliseen kommunikaatioon. Vaikuttavimpana esimerkkinä tällaisesta rituaalisen muistamisen tekniikasta Jan Assmann pitää juutalaisten tapaa muistaa menneitä tapahtumia, lujittaa niiden kautta yhteisöä ja kertoa peruskertomusta sukupolvelta toiselle vakuuttavasti. Juutalaisuudessa rituaalisen muistamisen tavoitteena on estää yhteisöä unohtamasta matkaansa Egyptin orjuudesta luvattuun maahan ja sen aikana koettua Jumalan johdatusta yhteisön eläessä toisessa ajassa ja aivan toisenlaisessa maailmassa.¹²⁷

Kristinusko ei rakentanut alkuun yhtä voimakkaasti peruskertomuksen muistamiseen tähtäävien kertomusten pohjalle. Jeesuksen oppilaat odottivat Jeesuksen toista tulemistä jo omana elinaikanaan, joten sukupolvien välinen muistaminen ei ollut ajankohtainen kysymys. Sen sijaan rituaali oli mukana alusta alkaen. Alkukristityt kokoontuivat yhteisiin jumalanpalveluksiin, joille kehittyi pian muoto, sisältö ja symboliikka.

Aluksi syntyvän kristinuskon peruskertomus ja muu yhteinen materiaali välitettiin suullisesti. Pian seurakuntien elämää alettiin tallentaa kirjeisiin, ei kuitenkaan ainoastaan siinä tarkoituksessa, että yhteisö muistaisi. Kirjeillä oli käytännöllinen yhteydenpitämisen ja ohjeiden antamisen tehtävä.

Ensimmäisen kristillisen vuosisadan loppuun mennessä kuitenkin apostolit ja seurakuntien ensimmäisen sukupolven johtajat olivat kuolleet. Tuossa tilanteessa tietoisuus siitä, että uskon traditio oli vain perimätiedon varassa, vahvisti tarvetta laatia kristillistä kirjallisuutta. Näin syntyivät evankeliumit, joihin koottiin Jeesuksen elämää ja toimintaa koskeva aineisto sekä Paavalin kirjekokoelmaa täydentävät kirjeet ja Apostolien teot, joissa kerrotaan apostolien vaiheista ja kristinuskon leviämisestä.¹²⁸ Tätä voidaan pitää muistiyhteisön peruselementteihin kuuluvana, peruskertomuksen välittämiseen sukupolvelta toiselle tähtäävänä toimintana.

Assmannin mukaan hyvä esimerkki muistiyhteisön rakentamisesta yhteisölle on Mooseksen kirjassa. Kuvaus sijoittuu juutalaisten erämaavaelluksen loppuun, jolloin Mooses antaa kansalle käskyn ja ohjeet peruskertomuksen muistamiseen.¹²⁹

”Herra, teidän Jumalanne, vie teidät nyt siihen maahan, jonka hän on esi-isillenne Abrahamille, Iisakille ja Jaakobille vannomallaan valalla luvannut teille. Te saatte omaksenne suuria ja kauniita kaupunkeja, joita ette ole rakentaneet, taloja, jotka ovat täynnä kaikenlaista hyvää, mitä ette ole niihin hankkineet, kallioon hakattuja vesisäiliöitä, joita ette ole itse hakanneet, viinitarhoja ja oliivipuita, joita ette ole istuttaneet. Kun sitten syötte itsenne kylläisiksi, varokaa unohtamasta Herraa, joka johdatti teidät pois Egyptistä, orjuuden maasta.” (5. Moos. 6: 10-12)

¹²⁷ Assmann J 2006, 8-9.

¹²⁸ Kuula 2008, 180-181.

¹²⁹ Assmann J 2006, 8-9.

Viidennessä Mooseksen kirjassa on selkeä sanoitus rituaaliselle muistamiselle. 40 erämaavaelluksen vuoden jälkeen yhteisö oli tullut monella tavalla rajalle ja muutoksia on edessä. Ensimmäinen raja on konkreettinen: Jordanvirta. Se on sekä visuaalinen että konkreettinen elementti. Edessä on sen ylittäminen. Toinen muutos liittyy yhteisön elämäntapaan: pitkä matka ja sen myötä väliaikaisuus päättyy. Kolmas muutos koskee elinympäristöä: vaeltava elämä muuttuu paikalleen asettuneen yhteisön elämäksi, hedelmällisellä alueella vastakohtana karulle erämaalle. Neljäs muutos tapahtui yhteisön asemassa: se siirtyi orjuudesta vapaaksi kansaksi.

Pitkässä jäähyväispuheessaan Mooses, joka ei voi mennä yhteisön kanssa luvattuun maahan, antaa heille yhteisöllisen muistamisen ohjeet ja velvoittaa yhteisön kuljettamaan peruskertomuksen sukupolvelta toiselle.

”Olkaa kuitenkin varuillanne ja pitäkää tarkoin huoli siitä, ettette unohda, mitä olette omin silmin nähneet, ettette koko elämänne aikana anna sen lähteä mielestänne ja että kerrotte siitä lapsillenne ja lastenlapsillenne. (5. Moos. 4: 9)

Matkansa aikana israelilaiset olivat saaneet kymmenen käskyä, yksi tehtävä oli siis muistaa laki. Toinen tehtävä oli muistaa tarina matkasta orjuudesta vapauteen, jonka aikana syntyivät yhteisön normit. Sukupolvi, joka oli lähtenyt Egyptistä, ei 40 vuoden vaelluksen jälkeen päässyt luvattuun maahan. Jotta muisto lähdestä ja matkasta ei kuole heidän mukanaan, se piti muuttua traditioksi. Viidennessä Mooseksen kirjassa on mainittu seitsemän kulttuurisen muistamisen muotoa:

1. Muistaminen

- ”Painakaa tarkoin mieleenne nämä käskyt, jotka minä annan, Sitokaa ne merkiksi käteenne ja pitäkää niitä tunnuksena otsallanne.” (5. Moos.11: 18)
- ”Pidä aina mielessäsi nämä käskyt, jotka minä sinulle tänään annan.” (5. Moos.6: 6)

2. Kommunikoiminen toisille – tuleville sukupolville

- ”Teroita niitä alinomaa lastesi mieleen ja puhu niistä, olitpa kotona tai matkalla, makuulla tai jalkeilla.” (5. Moos. 6: 7)
- ”Kirjoittakaa ne kotienne ovenpieliin ja kaupunkienne portteihin...” (5. Moos.11: 20)

3. Näkyväksi tekeminen

”Sido ne merkiksi käteesi ja pidä niitä tunnuksena otsallasi.” (5. Moos.6: 8)

4. Julkaiseminen

”Heti kun olette päässeet Jordanin yli siihen maahan, jonka Herra, teidän Jumalanne, teille antaa, teidän tulee pystyttää suuria kiviä, sivellä ne kalkilla ja kirjoittaa niihin tämän lain kaikki käskyt... Kirjoittakaa kiviin selvästi tämän lain kaikki käskyt.” (5. Moos.27: 2, 8)

5. Juhlat

Juutalaisuudessa on kolme erämaavaelluksen muistamiseen liittyvää juhlaa:

- Matsah, pääsiäinen Egyptin orjuudesta lähtemisen muistoksi
”...Tämä hätäleipä muistuttaa teitä koko elämänne ajan siitä päivästä, jona lähditte Egyptin maasta...” 85. Moos.16: 3)
- Shavuot eli viikkojuhla, jonka aikana muistetaan kuinka Jumala antoi lain Moosekselle
”Muistakaa, että itse olitte orjina Egyptissä. Noudattakaa sen tähden tarkoin näitä käskyjä.” (5. Moos.16:12)
- Sukkot eli lehtimajajuhla, jonka aikana muistetaan niitä 40 vuotta, joina israelilaiset asuivat lehtimajoissa vaelluksellaan erämaassa

6. Muistojen kokoaminen ja välittäminen

”Kirjoita siis muistiin tämä laulu ja opeta se israelilaisille...” (5. Moos.31: 19)

7. Kanonisointi

Teksti muodostuu ylimmäksi auktoriteetiksi, johon ei myöhemmin voi lisätä mitään eikä siitä voi ottaa mitään pois. Se saa pyhän luonteen, aseman, jonka Toora on juutalaisessa yhteisössä saanut.

Peruskertomusta matkasta Egyptin orjuudesta luvattuun maahan kerrotaan kehyksenä yhteisön arvoille ja normeille. Kertominen pitää yllä yhteisön jäsenten identiteettiä Jumalan kansana. Näiden sääntöjen ja tämän muistamisen riitin myötä juutalaisuus mieltää itsensä oppimisen ja muistamisen yhteisöksi, jonka ihanteena ovat viisaat ja ymmärtäväiset ihmiset, kuten 5. Moos. 4: 6 kuvaa: Noudattakaa niitä ja pitäkää ne, sillä ne ovat muiden kansojen silmissä osoitus teidän viisaudestanne ja ymmärryksestänne.¹³⁰

Uudesta testamentistakin voi löytää joitakin rituaalisen muistamisen elementtejä.

130 Assmann J 2006, 16-19.

Mooseksen puheeseen verrattava tehtäväksi anto on lähetyskäsky. Sen suunta on kuitenkin horisontaalinen: menkää kaikkeen maailmaan. Sukupolvien välinen viestintätehtävä ei ole siinä läsnä. Se on enemmän läsnä ehtoollisen vietossa. Kristinuskon peruskertomuksesta ja siihen kuuluvien Jeesuksen kuoleman ja ylösnousemuksen yhteydessä Jeesus antaa Mooseksen tapaan yhteisölleen muistamis-tehtävän ja siihen tarvittavat konkreettiset elementit, leivän ja viinin, sekä niihin sisältyvät symbolit ja sanat. Tapahtumat liittyvät juutalaiseen muistamisen rituaaliin, pääsiäisateriaan. Tapahtuma, joka juutalaisille on Egyptistä luvattuun maahan vaelluksen muistamista, saa uuden sisällön ja muuttuu kristittyjen muistamisen rituaaliksi Jeesuksen ja hänen oppilaidensa viimeisellä aterialla. Tässä muistamisessa tavoitteena on painaa yhteisön ja sen jäsenten mieleen kristinuskon perustaan liittyvät tapahtumat ja niiden merkitykset, Jeesuksen merkitys Jumalan suunnitelmassa, hänen elämäänsä ja erityisesti kärsimykseensä liittyvät tapahtumat sekä ylösnousemus ja sen vaikutus. Joitakin yhteisön muistamiseen liittyviä ajatuksia löytyy myös alkuseurakunnan elämästä kertovista Uuden testamentin teksteistä:

1. Muistaminen

Muistaminen lienee ollut ensimmäisille kristityille itsestään selvyys eikä erityinen haaste. Hehän eivät hahmottaneet muistamisen perspektiiviä sukupolvien mittaiseksi. Lähetyskäsky on kehoitus tai suorastaan velvoite kristityille tehdä asia tietoiseksi. Siinä ei ole suoraa muistamisen kehoitusta, mutta sitä noudattaminen toki edellyttää.

”Menkää siis ja tehkää kaikki kansat minun opetuslapsikseni: kastakaa heitä Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen ja opettakaa heitä noudattamaan kaikkea, mitä minä olen käskennyt teidän noudattaa.” (Mt 28: 19-20)

Muistamiseen liittyy myös kertomus naisesta, joka voiteli Jeesuksen pään tuoksuvalla öljyllä. Jeesus sanoiksi kirjatussa lauseessa ei anneta erityistä tehtävää muistaa hänen elämänsä viimeisiin aikoihin liittyviä tapahtumia, vaan tekstin kirjoittaja olettaa, että tapahtumista tullaan puhumaan eli ne muistetaan, jopa tämän tekstin yksityiskohtaa myöten.

”Totisesti: kaikkialla maailmassa, missä ikinä evankeliumin sanoma julistetaan, tullaan muistamaan myös tämä nainen ja kertomaan, mitä hän teki.” (Mt 26:13)

Muistaminen on selkeimmin liitetty yhteen kristinuskon peruserituaaliin, ehtoolliseen, Jeesuksen omin sanoin. Siltä osin muistaminen on yhteisön keskiössä. Ehtoollisen vieron muistamis-tehtävässä ei kuitenkaan ole kysymys keskusteleavasta vaan toiminnallisesta muistamisesta.

”Tehkää tämä minun muistokseni! (Lk 22: 19)

2. Kommunikoiminen toisille

Myös rituaalisen muistamisen toisen kohdan perusta on lähetyskäskyssä: ”opet- takaa heitä noudattamaan kaikkea, mitä minä olen käsenyt teidän noudattaa”. Lähetyskäsky ei niinkään korosta vertikaalista kuin horisontaalista viestin viemistä. Tosin sitä on myöhemmin alettu tulkita myös sukupolvien väliseksi tehtäväksi. Muistamisen näkökulma on kuitenkin juutalaista muistamisen ja sukupolvelta toiselle kertomisen ajatusta heikommin läsnä kristityillä. Sitä selittää alkukristit- tyjen näkemys, että Jeesus tulee takaisin jo heidän elämänsä aikana. Näin ollen peruskertomuksen välittäminen sukupolvelta toiselta ei tuntunut tarpeelliselta, sen sijaan tärkeää oli pelastavan sanoman levittäminen laajalle. Opettaminen ja sen myötä peruskertomuksen välittäminen on alkuseurakuntien elämää kuvaavissa teksteissä selkeästi esillä.

”Olen saanut Herralta tiedoksi tämän, minkä olen myös opettanut teille...”
(1Kor 11: 23)

3. Näkyväksi tekeminen

Ehtoollisen vietossa kristillinen muistaminen on visuaalista ja fyysistä, myös mui- hin kuin näköaistiin nojaavaa. Sekä ehtoollisen näkyväksi tekemisen käsky että lähetyskäskyyn liittyvä kastekäsky (kastakaa heitä Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen) liittävät yhteisön perusviestin rituaaliin; toimintaan ja konkreettisiin ele- mentteihin (vesi, leipä, viini).

”Aterian aikana Jeesus otti leivän, siunasi, mursi ja antoi sen opetuslapsilleen sa- noen: Ottakaa ja syökää, tämä on minun ruumiini. Sitten hän otti maljan, kiitti Juma- laa, antoi heille ja sanoi: Juokaa tästä, te kaikki.” (Mt 26: 26-27)

4. Julkaiseminen

Kertominen ja julkaiseminen liittyvät myös kristillisen yhteisön muistamiseen. Samalla yhteisön tehtävä liittyy jatkumona Jeesuksen tehtävään kertoa Jumalan valtakunnan sanomaa. Tässäkin kysymys on horisontaalisesta kommunikaatiosta.

- ”Menkää kiireesti sanomaan hänen opetuslapsilleen: Hän on noussut kuolleista.” (Mt 28: 7)
- ”Menkää kaikkialle maailmaan ja julistakaa evankeliumi kaikille luoduille.” ja ”Ope- tuslapset lähtivät matkaan ja saarnasivat kaikkialla.” (Mk 16: 15 ja 20)
- ”Te olette tämän todistajat.” (Lk 24: 48)
- ”Niin kuin Isä on lähettänyt minut, niin lähetän minä teidät.” (Jh 20: 21)

5. Juhlat

Jumalanpalvelus on kristillisen elämän keskus, sitä kutsutaan myös Jumalan kansan juhlaiksi. Jumalanpalveluselämään kuuluvat myös monet yhteisön jäsenten elämän kaaren juhlat (syntymä, aikuistuminen, perheen perustaminen, kuolema). Samoin siihen liittyvät yhteisön peruserituaalit, kaste ja ehtoollinen. Jumalanpalveluksessa myös kerrotaan yhteisön peruskertomusta kirkkovuoden mukaisesti ja juhliitaan yhteisön kertomuksen kohokohtat.

”Joka päivä he uskollisesti kokoontuivat temppeliin, ja kodeissaan he yhdessä mursivat leipää ja aterioivat riemullisin ja vilpittömin mielin. He ylistivät Jumalaa ja olivat koko kansan suosiossa, ja päivä päivältä Herra liitti heidän joukkoonsa niitä, jotka pelastuivat.” (Ap 2: 46-47)

6. Muistojen kokoaminen ja välittäminen

Kristillisen yhteisön suullinen traditio on jo aikoja sitten muuttunut kirjalliseksi. Kautta vuosisatojen kristinuskon peruskertomus on inspiroinut taiteilijoita, joten sen ympärille on syntynyt laaja kirjo kirjallisuutta, musiikkia ja kuvataidetta. Ennen lukutaidon leviämistä varsinkin kuvataiteella on suuri merkitys peruskertomuksen kertomisessa ja mieleen painamisessa. Historiallinen muistojen kokoaminen on synnyttänyt runsaasti kirjallisuutta ja jopa yliopistollisen oppiaineen, kirkkohistorian.

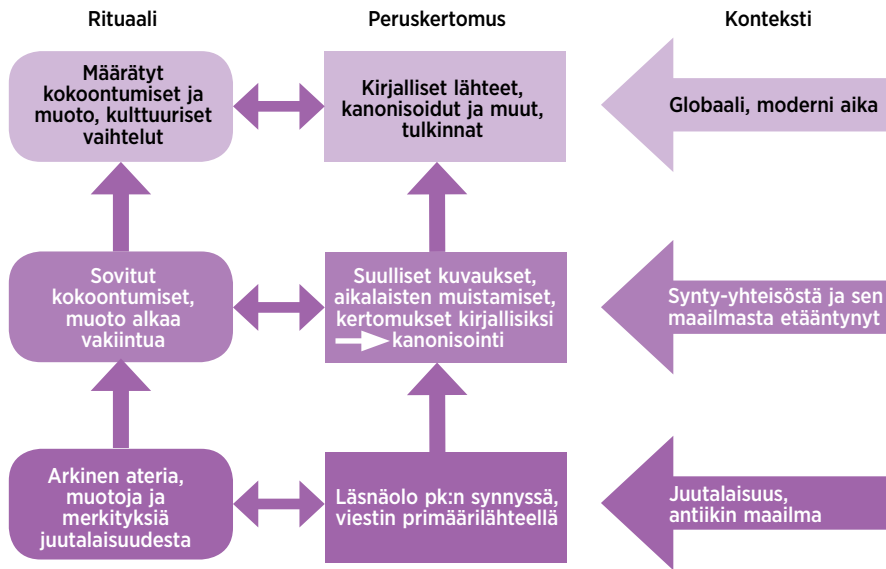
”Veljet, minä palautan mieleenne sen evankeliumin, jonka ole julistanut teille.”
(1Kor 15: 1)

7. Kanonisointi

Kanonisoitaessa teksti muodostuu ylimmäksi auktoriteetiksi, johon ei myöhemmin voi lisätä mitään eikä siitä voi ottaa mitään pois. Se saa pyhän luonteen. Raamatulla on kristityille pyhän kirjan luonne ja uskonnollisten instituutioiden kanonisointi, jolla turvataan sen säilyminen.

”Olen hämmästynyt, kun te näin pian olette luopumassa hänestä, joka on armossaan kutsunut teidät, ja olette siirtymässä toisenlaiseen evankeliumiin. Mitään toista evankeliumi ei kuitenkaan ole.” (Gal 1: 6)

Peruskertomuksen ja siihen liittyvien rituaalien muodot vaihtelevat sen mukaan, kuinka paljon aikaa on kulunut peruskertomuksen synnystä. Peruskertomus siirtyy muistiyhteisössä sukupolvien välisessä kommunikaatiossa kerrottuna ja rituaaleissa, joissa yhteisön jäsenet osallistuvat ja elävät todeksi yhteisön peruskertomusta.

Kuva 4. Peruskertomus, konteksti ja rituaali muistiyhteisön eri vaiheissa.

Peruskertomuksen syntyaikoihin ja ensimmäisinä vuosikymmeninä sen jälkeen muistaminen perustui suulliseen kerrontaan ja rituaalilla oli lähellä arkista ateriaa. Jo tuolloin kuitenkin käytössä oli syntykontekstista lainattuja muotoja. Esimerkiksi kristillinen kirkko peri juutalaisuudesta tavan lukea kokoontumisissaan pyhiä kirjoituksia. Kirjoitusten lukeminen ja selittäminen liittyy peruskertomuksen syntyvaiheisiin ja on kuvattu kristillisen yhteisön käytäntöihin kuuluvaksi jo evankeliumeissa (esimerkiksi ylösnoussut Kristus selitti kirjoituksia oppilailleen Emmauksen tiellä, Luuk. 24:27).¹³¹

Toisessa vaiheessa, peruskertomuksen syntyyn osallistuneen sukupolven kuoltua, suulliseen kerrontaa perustuva muistaminen ei ollut enää kovin luotettavaa. Yhteisön ensimmäisinä vuosisatoina siirryttiinkin kirjalliseen peruskertomuksen tallentamiseen. Juutalaisuudesta lainatun aineiston rinnalle alkoi syntyä yhteisön omaa materiaalia. Vanhan testamentin tekstien rinnalla pyhäpäivien kokoontumisissa luettiin myös evankeliumeita ja apostolien kirjeitä jo ensimmäisellä vuosisadalla. Toisen ja kolmannen vuosisadan taitteessa vaikuttanut kirkkoisä Hippolytos Roomalainen kehotti pappeja ja diakoneja selittämään tekstejä myös arkipäivinä ehtoollisen viettoon kokoontuneille. Pyhien kirjoitusten lisäksi piispat kehottivat seurakunnissa lukemaan kirjeitä toisista seurakunnista ja selvityksiä marttyyrien kamppailuista ja voitoista. Näin ollen peruskertomukseen alkoi rakentua pyhien tekstien lisäksi muutakin yhteisön elämään liittyvää aineistoa. Yhteisön tulkintaa

¹³¹ Lathrop 1999, 108.

oli myös se, mitä valittiin luettavaksi ja kerrottavaksi ja mikä jäi ulkopuolelle.¹³²

Kolmannessa vaiheessa ollaan sekä ajallisesti että paikallisesti kaukana peruskertomuksen syntymaailmasta. Peruskertomus on talletettu kirjalliseen muotoon ja sen ydin kanonisoitu. Samoin rituaali on etääntynyt arkisesta ateriasta ja saanut muodon. Koska yhteisö toimii erilaisissa konteksteissa, ne vaikuttavat sekä peruskertomuksen tulkintaan että rituaalin toteuttamiseen.

Tapa lukea yhteisissä kokoontumisissa pyhiä tekstejä on siis peräisin juutalaisista synagogajumalanpalveluksista. Niissä luettiin lakia eli Mooseksen kirjaa jatkuvan lukemisen tapaa noudattaen. Ainoastaan suurina juhlina luettiin niihin liittyviä tekstejä, perikooppeja. Kristillisen yhteisön näkemys omasta identiteetistään liittyi osittain teksteihin: Varhaiskristillinen seurakunta näki itsensä profetoiden täytenä. Näin ollen yhteisö ja sen julistus rakentui Vanhan testamentin pohjalle. Kristillinen peruskertomus alkoi rakentua, kun apostoli Paavali kirjoitti eri puolella eläville seurakunnille ajatuksiaan, ohjeitaan ja seurakunnan elämän perustana olevista tapahtumista. Hän myös kehotti seurakuntia lukemaan ääneen lähettämiään kirjeitä yhteisissä kokoontumisissa. Kirjeiden lisäksi alkoi syntyä myös Jeesuksen elämää ja opetuksia käsittelevää kirjallista aineistoa, evankeliumeja.¹³³

Peruskertomuksen sanoittaminen on ollut haaste sukupolville kautta vuosisatojen. Jo alkuseurakunta joutui pohtimaan kontekstin vaikutusta peruskertomuksen sanoitukseen (esimerkiksi Ap.t. 17: 23). ja tulkitsemaan ongelmallisia kohtia yhteisölle sopivaksi.¹³⁴ Tämä prosessi jatkuu yhä. Yhteisön keskellä elävän saarnaajan on mahdollista huomioida kuulijaa, jolloin viestin perille meno voi olla tehokkaampaa. Leif Åbergin mukaan vastaanottajaa kannattaa ajatella empaattisesti. Saarnaajalle on eduksi, jos hän tuntee kuulijoitaan jonkin verran ja tietää, mitä he tietävät peruskertomuksesta ennestään ja millaiseen elämänpiiriin hän on viestiään lähettämässä.¹³⁵

Jumalanpalvelusten kirjassa todetaan, että messun ytimenä ovat Jumalan sana ja sen saarna sekä ehtoollisen sakramentti. Messun ydin liittyy siis muistiyhteisön rituaaliseen muistamiseen: siinä kerrotaan peruskertomusta, selitetään ja tulkitaan sitä sekä tehdään sitä näkyväksi. Jumalanpalvelusten kirjassa todetaan myös, että messuun kuuluvat erottamattomasti seurakunnan rukous, tunnustus ja ylistys. Mukana on siis rituaaliseen muistamiseen liittyvää kommunikaatiota.¹³⁶ Messussa symbolit ja liturginen toiminta vahvistavat sanojen sanomaa.

Messussa peruskertomusta kerrotaan kaikille aisteille. Kaikessa tässä on mukana tekijän, yksittäisen seurakunnan ja messussa palvelevan tulkinta. Jumalanpalvelusta uudistettaessa 1980- ja 1990-luvuilla symbolien entistä rikkaampi käyttö oli yhtenä

132 Jungmann & Mauritsson 1981, 47-48.

133 Kotila 2004, 197-198.

134 Räisänen 1984, 8.

135 Åberg 2000, 43-44.

136 sakasti.evl.fi, viitattu 12.10.2010.

tavoitteena. Käsikirjakomitea totesi välimietinnössään, että luterilaisessa kirkossa on kiinnitetty vain vähän huomiota symbolien käyttöön ja messu on symbolien pelossa jäänyt turhan rationaaliseksi.¹³⁷ Symbolien kautta voidaan liittyä peruskertomuksen juuriin ja välittää merkityksiä. Symboleita on messussa runsaasti. Kysymys onkin, avautuvatko ne messuun osallistujille.

Kirkkorakennus sisältää runsaasti symboliikkaa. Sen tarkempi analyysi ei kuulu tämän tutkimuksen tehtävään. Järvenpään kirkossa tehtiin tutkimusvuoden aikana yksi kirkkotilaan liittyvä, symbolisesti merkittävä muutos, joka on syytä mainita. Yhtenä kirkon sisustamiseen liittyvänä tavoitteena messun uudistamisen yhteydessä oli alttarin asettaminen keskelle siten, että liturgia voidaan toteuttaa kasvot seurakuntaan päin. Näin alttari viittaa ruokapöytänsä, jonka ääressä ehtoollisen asettaminen aikanaan tapahtui. Järvenpään kirkossa alttari siirrettiin päätyseinän vierestä kuorin keskelle tutkimuksen aineistonkeräysjakson aikana, tammikuussa 2011.

Myös jumalanpalvelukseen kokoontuva seurakunta on Jumalan kansan ja yhteyden symboli. Jumalanpalveluksessa käytettävät esineet (esimerkiksi ehtoollisvälineet), tekstiilit ja kukat viittaavat peruskertomukseen. Myös ihmisen kehoon liittyvät symbolit, erilaiset asennot (esimerkiksi seisominen ja polvistuminen), liturgiset liikkeet (esimerkiksi ristinmerkki), liturginen toiminta (esimerkiksi kulkueet ja kolehdin kerääminen) ja aistitoiminnot (esimerkiksi kuunteleminen ja maistaminen) ammentavat merkityksen peruskertomuksesta.

Peruskertomuksen muistaminen kiteytyy ehtoollisen viettoon. Luterilaisen käsityksen mukaan ehtoollinen ei ole symboli vaan todellisuutta. Ehtoolliseen liittyy kaksi kristinuskon keskeistä symbolia: leipä ja viini, jotka ehtoollisen asettusanojen mukaan viittaavat Kristuksen ruumiiseen ja vereen. Ehtoollisella käytetään useimmiten paperinohutta leipää, johon on painettu ristiinnaulitun kuva. Jumalanpalvelusuudistuksen yhteydessä pohdittiin myös mahdollisuutta käyttää oikeaa, seurakuntalaisten leipomaa leipää, josta jokainen murtaa palan. Tähän ei kuitenkaan päädytty. Samoin yhteismalja viestisi Käsikirjakomitean mukaan yhdestä ehtoollispöydästä ja yhdestä, jakamattomasta Herrasta.¹³⁸ Nykyisin kuitenkin käytetään useimmiten erillisiä pikareita. Näin toimitaan myös Järvenpään seurakunnassa.

Ehtoollisleivälle tapahtunut kehitys on tyypillinen symbolille tapahtuva. Peruskertomuksen syntymisen aikaan leipä oli jokapäiväisillä aterioilla käytetty, ympäröivän kulttuurin mukaista leipää. Vähitellen sille annettiin yhteisön kokoon-tumisissa uusi merkitys. Kehityksen toisessa vaiheessa leipä irrotettiin arkisesta yhteydestään ja vietiin julkiseen tilaan, kirkkoon. Ajan myötä myös yhteisön erilaiset kontekstit ja käyttötarkoitukset rituaaliin kuuluvana symbolina alkoivat vaikuttaa

¹³⁷ Jumalan kansan juhla 1992, 145.

¹³⁸ Jumalan kansan juhla 1992, 145-146.

siihen ja leipä muuttui vain peruskertomukseen viittaavaksi, paperinohueksi öylä-tiksi, jollainen ei arjessa voisi täyttää leivän tehtävää ruokana.

2.2. PERUSKERTOMUS MESSUSSA

2.2.1. PERUSKERTOMUS KERROTTUNA

Yhteisöt itsessään eivät muista. Ne tarvitsevat siihen instituutioita, kuten kristillinen yhteisö kirkkoa. Muistaminen ei myöskään ole helposti hallittavissa. Muisti ei tottele käskyjä muistaa tai olla tallentamatta muistiin jotain, jota ei haluttaisi muistaa.¹³⁹ Instituutiot ovatkin kehittäneet erilaisia keinoja, esimerkiksi rituaaleja, muistamiseen. Rituaaleihin sisältyy sekä toimintaa että sanoitusta, voimakkaasti yhteisön säätelemässä muodossa.¹⁴⁰ Ne siis tarjoavat yhteisölle mahdollisuuden valita, minkä muistamista pidetään yllä ja mikä hävytetään yhteisön muistamisen areenoilta.

Usein yhteisölliselle muistamiselle on erityinen paikka, jossa muistamiseen liittyvät toiminnot tapahtuvat. Paikat voivat olla esimerkiksi muistettavien tapahtumien paikkoja tai muisteltavien ihmisten hautoja. Paikat saavat erityisen aseman, ne erotetaan arkisista paikoista. Kristillisessä kielessä erotettua paikkaa kutsutaan pyhäksi paikaksi. Kirkot ovat erityisiä muistamisen paikkoja, ne on erotettu eli vihitty jumalanpalveluksen, peruskertomuksen rituaalisen muistamisen paikaksi. Monista muista yhteisöllisen muistamisen paikoista ne eroavat siinä, että ne eivät sijaitse muistettavien tapahtumien autenttisilla paikoilla. Katolisessa perinteessä alttariin sijoitettu reliikki tuo osan muistettavasta kertomuksesta fyysisesti paikalle, mutta protestanttisessa perinteessä tätä käytäntöä ei ole. Sen sijaan kirkkoon on rakennettu monia muistettaviin tapahtumiin viittaavia asioita, esimerkiksi alttari, joka viittaa joko ruokapöytään tai hautaan.

Peruskertomus on muistiyhteisölle keskeinen, sille muistiyhteisö rakentuu.¹⁴¹ Siksi on yhteisön elämän ja säilymisen kannalta kriittisen tärkeää, että yhteisö siirtää peruskertomuksen sukupolvelta toiselle. Peruskertomuksen opettaminen uusille jäsenille on yhteisöön kasvattamisen kannalta oleellista myös siksi, että sen myötä jäsenet oppivat myös yhteisön arvot ja tulevaisuuskäsityksen. Rituaali on yksi peruskertomuksen välittämisen foorumi. Kirkossa messu on paitsi peruskertomuksen välittämisen foorumi, myös siihen liittymistä. Kristillinen yhteisö on syntymästään saakka kokoontunut peruskertomuksen ympärille, sekä kertomaan sitä että elämään sitä todeksi.

Raamattuun kuuluu sisällöltään ja kirkon näkemyksen mukaan painoarvoltaan erilaisia tekstejä. Näistä pelastushistoriaa kertovat tekstit ovat merkittävimmät. Niiden varaan rakentuu sekä kirkkovuosi että messu. Jokaisessa messussa

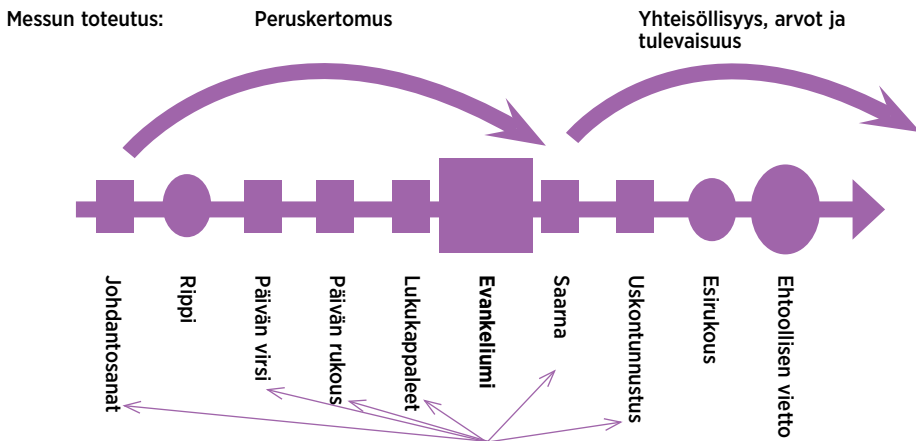
¹³⁹ Draaisma 2001, 7.

¹⁴⁰ Feuchtwang 2010, 282, 284.

¹⁴¹ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

muistetaan kirkon uskon ydintä, Jeesuksen kärsimystä, kuolemaa ja ylösnousemusta. Jumalanpalveluksen oppaassa todetaan, ettei kirkkovuosi merkitse Jeesuksen maanpäällisen elämän yksittäisten tapahtumien mieleen palauttamista.¹⁴² Niissä ja hänen opetuspuheissaan ovat puolestaan esillä tämän tutkimuksen piiriin kuuluvat arvot ja tulevaisuuskäsitys.

Evankeliumi on messussa peruskertomuksen perusta.¹⁴³ Kirkon uskon mukaan se on peruskertomuksen keskushenkilön, Jeesuksen ääni. Tällä perusteella sillä on erityinen rooli, sillä siitä käsin koko johdanto- ja sanaosa saarna mukaan lukien saavat sisältönsä. Sen vaikutus ulottuu muihinkin messun osiin päätösmusiikkiin saakka.

Kuva 5. Peruskertomuksen vaikutus messussa evankeliumitekstin kautta.

Vaikutus evankeliumin ja messun välillä on kaksisuuntaista. Messun toteutuksessa johdanto-osa ja sanaosan alku valmistavat seurakuntaa evankeliumiin ja siitä edelleen saarnaan. Vaikutussuunta on myös päinvastainen: kunkin pyhän evankeliumiteksti vaikuttaa johdantosanojen sisältöön, virsivalintoihin ja rukouksiin. Evankeliumitekstin vaikutus ulottuu kirkon näkemyksen mukaan myös messua pidemmälle: se ja myös messu kokonaisuudessaan valmistavat kristittyä elämään ja palvelemaan arjessa.

Uskontunnustuksella ja ehtoollisosalla on muistiyhteisön näkökulmasta merkittävä rooli kahden muistiyhteisön elementin, yhteisöllisyyden ja peruskertomuksen näkökulmasta. Uskontunnustus sanoittaa kiteytetysti peruskertomuksen ja samalla yhteenkuuluvuuden perustan. Yhteenkuuluvuutta korostaa myös se, että seurakunta lausuu uskontunnustuksen yhteen ääneen. Ehtoollisen vietto on yhteisöllinen

142 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 39.

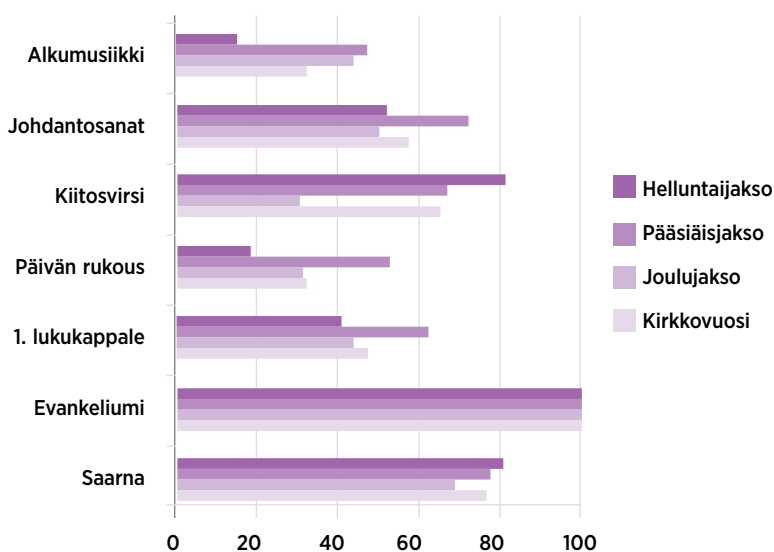
143 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 14.

tapahduma. Se myös kertoo peruskertomuksen ydintä sanoitettuna ja toiminnalla. Esirukouksessa esille nousevat peruskertomukseen pohjautuvat yhteisön arvot.

Järvenpään seurakunnan messut toimitettiin hyvin pitkälle Kirkkokäsikirjan mukaan, tosin kaikkia käsikirjan tarjoamia mahdollisuuksia hyödyntämättä (esimerkiksi rauhantervehdykseen liittyvä kättely tai vastaukset raamatunteksteihin eivät olleet käytössä). Näin ollen ne edustavat kirkon näkemystä messusta ja peruskertomuksesta siinä.

Peruskertomukseen syntyy uusia kerrostumia kaikissa niissä yhteisöissä, joissa sitä käytetään ja kuljetetaan sukupolvelta toiselle. Järvenpään seurakuntaan on syntynyt joitakin kirkkovuoden kiertoon liittyviä kertomisen käytäntöjä, jotka tuovat mukanaan tulkintaa. Esimerkiksi Mikkelinpäiväksi kaupungin päiväkotien lapset askartelivat enkeli aiheisia kuvia, jotka olivat messussa esillä. Näiden kuvien kautta luotiin näkemystä enkeleistä. Adventtiaikana alttarin eteen rakentui viikko viikolta seimiasetelma. Se visualisoi jouluevankeliumia ja rakentaa siihen uusia tulkinnan kerrostumia.

Messulla on muitakin tehtäviä kuin peruskertomuksen välittäminen, mutta se on esillä kerrottuna erityisesti tietyissä messun osissa. Järvenpään seurakunnan messuissa se oli esillä erityisen usein evankeliumin lisäksi saarnassa, kiitosvirressä, 1. lukukappaleessa, johdantosanoissa ja alkumusiikissa. Alkumusiikkia lukuun ottamatta mainituissa osissa ainakin jonkun kirkkovuoden jakson aikana peruskertomus oli merkittävänä sisältönä yli puolessa kyseessä olevissa messun osissa. Myös alkumusiikissa se oli merkittävä sisältö lähes puolessa pääsiäis- ja joulujakson messuissa.

Kuva 6. Peruskertomus merkittävänä sisältönä messun osissa %-yksikköinä.

Evankeliumiteksti on peruskertomuksen näkökulmasta messun avainteksti. Se on aina osa peruskertomuksen ydintä. Muita messun osia, joissa peruskertomus on merkittävä sisältö, olivat Järvenpään seurakunnan messuissa saarna, 1. lukukappale, päivän rukous, kiitosvirsi, johdantosanat ja alkumusiikki. Näistä 1. lukukappale on käsikirjassa määritelty ja päivän rukoukseen on annettu vaihtoehdot, joten seurakunnan jumalanpalveluksen toimittajilla on vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa niiden sisältöön. Sen sijaan alkumusiikin ja kiitosvirren valinnoilla sisältöön voidaan vaikuttaa. Suurin mahdollisuus yksittäisellä papilla on vaikuttaa johdantosanojen ja saarnan sisältöön, vaikka niistäkin on kirkon ohjeistus.

Evankeliumi määrittää laajasti paitsi messun osien myös koko pyhän sisällön ja luonteen. Kaikille pyhille on Evankeliumikirjassa annettu aihe ja useimmille kuvaus pyhän luonteesta. Kuvaus puuttuu jouluaatolta, jouluaamulta, joulupäivältä ja heluntaipäivältä. 82 %:a pyhän aiheista liittyy peruskertomukseen.

Erityisesti joulu- ja pääsiäisjaksolla kuvauksissa liitytään peruskertomuksen tapahtumiin. Molemmilla jaksoilla kaikki pyhän aiheet yhtä lukuun ottamatta liittyivät peruskertomukseen kuvaten Raamatun tapahtumia tai henkilöitä. Osa peruskertomukseen liittyvistä aiheista kuvaa yhteisön elämää Raamatun tapahtumien jälkeen. 3. sunnuntaina ennen paastonaikaa, tuhkakeski- ja 3. paastonajan sunnuntaina ja 5. sunnuntaina pääsiäisestä kuvaukset liittyvät yhteisön vanhoihin käytäntöihin (papiston paastonajan alkaminen, paastoon liittyneen tuhkan sirottaminen päälle, pahan hengen ulosajaminen, 300-luvun rukouskultueet). Helluntaijaksolla 56 % aiheista liittyy peruskertomukseen. Erityispyhien aiheista kaikki yhtä lukuun ottamatta liittyvät peruskertomukseen. Tutkimusaineistona olevan kirkkovuoden aikana tekstit luettiin toisen vuosikerran mukaan.

Evankeliumin merkitystä korostetaan jumalanpalveluksessa sillä, että seurakunta kuuntelee sen seisten ja sillä, että sen lukee kirkon virkaan vihitty henkilö, pappi tai diakoni.¹⁴⁴ Järvenpään seurakunnan messuissa evankeliumin luki aina pappi. Järvenpään seurakunnan messuissa luettiin kirkkokäsikirjan määräämä evankeliumiteksti kaikissa messuissa paitsi laskiaissunnuntain perhemessussa, missä evankeliumia ei luettu, vaan messun päätekstiksi ja saarnatekstiksi oli valittu toinen lukukappale. Näin ollen Järvenpään seurakunnan toiminta messussa oli lähellä kirkon ohjeistamaa tilannetta evankeliumitekstien osalta.

Järvenpää seurakunnan papisto piti evankeliumia merkittävänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisessa: 10 pappia piti sitä tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä.

Evankeliumitekstit kertovat yhteisön peruskertomuksen ydintapahtumat. Antiikin kerronnan ja muistamisen käsityksen mukaan kertomusten kautta muistetaan myös merkityksiä (esimerkiksi profeetta Hesekielin näky tempppelin

144 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 14.

rakentamisesta muistuttaa Jumalan lupauksesta). Koska tuon ajan käsitys muistamisesta on lähellä luomisen käsitettä, kerrottaessa myös luodaan ja tulkitaan merkityksiä.¹⁴⁵ Sitä tekee yksittäinen seurakuntalainen kuunnellessaan ja pappi yhteisön organisoimassa muodossa saarnatessaan.

Seurakunta kuulee tekstit luettuna. Se voi päästä osalliseksi peruskertomukseen esimerkiksi samaistumalla kertomuksen henkilöihin tai tunnistaa omakseen tekstissä esillä olevan uskon- tai elämänkysymyksen. Aristoteles on Runousopissaan todennut, että se, minkä katseleminen elävässä elämässä on piinallista, miellyttää meitä kuvana. Ne, jotka katselevat kuvia, huomaavat oppivansa ja keksivänsä jotain. Pentti Saarikoski, Runousopin kääntäjä, on esipuheessaan avannut Aristoteleen näkemystä tragedian katsomisen aiheuttamasta kathariksesta: Tragedia aiheuttaa katsojassa pelon ja säälin tunteita, mutta Aristoteles ei katharsiksella tarkoittanut näistä tunteista vapautumista vaan näiden tunteiden tervehdyttämistä. Evankeliumitekstit piirtävät seurakunnalle kuvia paitsi Jeesuksen ja hänen seuraajiansa elämästä, myös jokaisen ihmisen ja yhteisön syvistä elämänkysymyksistä. Erityisen dramaattisesti tämä toteutuu kärsimysajan tekstien yhteydessä. Samalla kun seurakunta katsoo Jeesuksen kärsimystä, se katsoo myös peiliin.¹⁴⁶

Jo Raamatun kirjakokoelman syntyminen yhteisön sisällä kertoo sen peruskertomuksen ja yhteisön vuorovaikutteisesta suhteesta. Yhteisöllä on paitsi peruskertomuksen muistamisen ja sukupolvelta toiselle siirtämisen säilyttävä tehtävä, myös sen muokkaamiseen ja tulkintaan liittyvä dynaaminen, kontekstualisoiva tehtävä.¹⁴⁷ Tämän näkemys pohjalta voidaan myös muistiyhteisö näkökulmasta todeta, että liittyessään muistiyhteisöönsä ja sen kautta peruskertomukseensa kristityt toisaalta asettuvat osaksi traditiota, toisaalta etsivät omasta elinympäristöstään näkökulmia peruskertomuksen tulkintaan ja muokkaavat traditiota.

Jumalanpalveluksen opas antaa mahdollisuuden toteuttaa evankeliumin lukemisen tapahtuma vuorovaikutteisesti siten, että seurakunta laulaa Hallelujasäettä ennen ja jälkeen tekstin tai vastaa liturgin toteamukseen ”Tämä on pyhä evankeliumi” lauseella ”Ylistys sinulle Kristus”. Järvenpään seurakunnassa sanallista kommunikaatiota ei toteutettu. Hallelujasäe oli käytössä juhlapyhinä.

Ensimmäinen lukukappale on Vanhan testamentin (VT) teksti. Kuten kuvassa on esitetty, Järvenpään seurakunnan messuissa ensimmäisessä lukukappaleessa peruskertomus oli merkittävä sisältö 48 %:ssa koko kirkkovuoden aikana. Pääsiäisjakson aikana se oli merkittävä sisältö 63 %:ssa (joulujakso 44 % ja heluntaijakso 41 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Havainnot kertovat myös Evankeliumikirjan tekstivallinnoista, koska Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin raamatuntekstejä Jumalanpalvelusten kirjan ja Evankeliumikirjan velvoittamalla tavalla viittä poikkeusta lukuun ottamatta.

¹⁴⁵ Carruthers 2010, 15-16.

¹⁴⁶ Aristoteles 2007, 8-9, 17, 23; Vartiainen 2008, 45.

¹⁴⁷ Keskitalo 2004, 82-83.

- laskiaissunnuntain perhemessussa luettiin vain toinen lukukappale selkokielellä
- 1. paastonajan sunnuntaina ensimmäisenä lukukappaleena luettiin osa ensimmäisen vuosikerran ensimmäisestä lukukappaleesta
- konfirmaatiomessussa 19.6.2011 ei luettu toista lukukappaletta
- konfirmaatiomessussa 10.7.2011 ensimmäinen lukukappale luettiin ensimmäisen vuosikerran mukaan
- 16.10.2011 rovastikunnallisen kirkkopyhän messussa käytettiin ensimmäisen vuosikerran tekstejä selkokielellä

Jumalanpalveluksen oppaan mukaan ensimmäiseen lukukappaleeseen voidaan liittää dialogi, jossa lukija sanoo, että ”Tämä on Jumalan sana” ja seurakunta vastaan ”Jumalalle kiitos”.¹⁴⁸ Näin teksti tulisi ankkuroitua peruskertomuksen ydinsisältöön. Järvenpään seurakunnassa ei dialogi ollut käytössä sen myötä menetettiin yksi kirkon messulle asettamiin tavoitteisiin kuuluva seurakuntalaisten osallistumismahdollisuus.

Järvenpää seurakunnan papeista suurin osa piti ensimmäistä lukukappaletta merkittävänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisessa: yhdeksän pappia piti sitä tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Muistiyhteisön näkökulmasta ensimmäisen lukukappaleen lukeminen jumalanpalveluksessa liittyy kristillisen yhteisön peruskertomukseen kahdesta näkökulmasta. Ensiksi se tuo esiin kristinuskon juutalaisen taustan ja näin taustoittaa yhteisön historiaa ja peruskertomusta. Toiseksi ensimmäisen lukukappaleen tulkinta kristillisessä jumalanpalveluksessa tapahtuu yhteisön päätöksen mukaisesti, sen peruskertomuksen ytimen valossa. Jo tekstin valinta suhteessa evankeliumitekstiin sisältää yhteisön tulkintaa ja ohjausta siitä, miten peruskertomus VT:n tekstin osalta pitää ymmärtää.

Toinen lukukappale sisältää apostolien opetuksen. Järvenpään seurakunnan messuissa toisessa lukukappaleessa peruskertomus oli esillä merkittävästi 29 %:ssa (joulujakso 31 %, pääsiäisjakso 35 % ja helluntaijakso 24 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Tulos kuvaa hyvin Evankeliumikirjan tekstien sisältöä, koska Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin sen edellyttämiä tekstejä lähes aina.

Järvenpää seurakunnan papeista suurin osa piti toista lukukappaletta merkittävänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisessa: 10 pappia piti sitä tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä.

Apostolien opetukset liittyvät sekä kristinuskon peruskertomukseen että sen rituaaleihin. Toisen lukukappaleen teksteissä kerrotaan muistiyhteisön alkuaikojen kysymyksistä, ratkaisuisista ja yhteisön valitsemista suunnista. Apostolien teossa

148 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 12.

kerrotaan myös, miten jo alkuseurakunnassa kuunneltiin apostolien opetuksia (Ap.t. 2:42). Apostoli Paavali kirjoitti kirjeitä seurakunnissa luettaviksi nimenomaan yhteisissä kokoontumisissa eli jumalanpalveluksissa. Hän myös kehotti kierrättämään niitä (Kol. 4:16).

Toisessa lukukappaleessa siirtyy yhteisön sisällä sukupolvelta toiselle peruskertomuksen sisältöä, tulkintaa ja yhteisön käytäntöjä. Ne antavat myös kuvan niistä prosesseista, joissa varhaisimmat tulkinnat peruskertomuksesta syntyivät toisaalta yhteisön sisäisen rajankäynnin tuloksena, toisaalta yhteisön ja ympäristön rajapinnalla. Kirjeissä ja Apostolien teoissa välitetään peruskertomusta, kerrotaan tapahtumista sitä tehtäessä ja tulkitaan Jeesuksen sanoihin liittyvää perimätietoa. Kirjeissä myös kerrotaan yhteisön näkemys eli tulkintaa siitä, mikä yhteys tapahtumilla on ollut profeettojen ennustuksiin.¹⁴⁹ Näin ollen voidaan ajatella, että toisen lukukappaleen tekstin ovat peruskertomuksen ydintapahtumien myötä syntyneen yhteisön kertomuksen seuraavia kerroksia. Myös ne päätyivät kanonisoituun versioon peruskertomuksesta.

Peruskertomuksen kehittyminen on jatkunut läpi vuosisatojen ja jatkuu yhä. Jo toisen lukukappaleen teksteissä on nähtävissä myös peruskertomuksen kehittymisen erilaiset variaatiot erilaisissa konteksteissa. Myös tämä konteksteja huomioiva kehitys on jatkunut ja jatkuu yhä. Se on nähtävissä esimerkiksi erilaisten kristillisten kirkkojen, tunnustuskuntien ja perinteiden runsaudessa.

Päivän psalmi kuuluu messun valinnaisiin osiin eli se voidaan myös jättää pois jumalanpalveluksesta. Päivän psalmi ei ollut vakituinen osa Järvenpään seurakunnan messuissa. Silloin kun psalmin oli mukana messussa, sen toteutti musiikkiryhmä ja seurakuntalaiset osallistuivat siihen kuunnellen.

Psalmi oli Järvenpään seurakunnan messussa tutkimusvuoden aikana ripin jälkeen kolme kertaa:

- jouluaamuna kuoron laulamana
- 6. sunnuntaina loppiaisesta kuoron laulamana
- helluntaina kvartetin laulamana

Muutaman kerran psalmi tai psalmin tekstin pohjalta tehty laulu oli vastausmusiikkina. 12. sunnuntaina helluntaista päivän psalmi oli kanttoreiden laulamana kolehtivirren paikalla.

Järvenpään seurakunnan papeista suurin osa piti psalmeja merkittävänä peruskertomuksen kertomisen ja sitä kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta: seitsemän piti sitä tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä. Tämä näkemys ei kuitenkaan näkynyt messujen toteutuksessa, psalmin käyttö Järvenpään seurakunnassa oli tutkimusvuonna vähäistä.

¹⁴⁹ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 13.

Psalmilla jo itsessään on muistiyhteisöön liittyvä tehtävä, se liittyy jumalanpalveluksen yhteisön sukupolvien ketjuun juutalaisuutta myöten. Psalmi on olleet alusta alkaen kristillisen seurakunnan jumalanpalveluslauluja. Niitä on rukous ja jumalanpalveluselämässään käyttänyt myös yhteisön peruskertomuksen keskuhenkilö Jeesus. Päivän psalmi liittyy pyhäpäivän kirkkovuoden mukaiseen teemaan ja on yksi jumalanpalveluksen päivän teksteistä.¹⁵⁰ Se siis liittyy peruskertomuksen kertomiseen ja tekstistä riippuen voi myös välittää arvoja ja suunnata seurakunnan elämää tulevaan toivon näkökulmasta. Psalmin toteutuksessa on monia vaihtoehtoja. Jumalanpalveluksen opas suosittelee kertosaikasta toteutustapaa, jossa esilukija, -laulaja tai kuoro ja seurakunta vuorottelevat.¹⁵¹ Näin sillä on myös muistiyhteisölle tyypillinen yhteenkuuluvuutta ilmentävä ja vahvistava tehtävä.

Päivän rukous liittyy sisällöllisesti pyhän Raamatun teksteihin. Evankeliumikirjassa on kullekin pyhälle vaihtoehtoisia rukouksia. Osa vaihtoehtoista liittyy kiinteästi peruskertomukseen, osa sanoittaa nykyihmisen elämää pyhän aiheen näkökulmasta. Seurakunta voi valita päivän rukouksen annetuista vaihtoehtoista.

Peruskertomus oli Järvenpään seurakunnan messuissa merkittävänä sisältönä 32 %:ssa päivän rukouksia. Pääsiäisjakso poikkesi muista jaksoista, sen aikana peruskertomus oli merkittävästi esillä 53 %:ssa päivän rukouksista (joulujakso 31 % ja helluntaijakso 19 %). Ero jää juuri tilastollisen merkitsevyyden alapuolelle ($p=0,054$, Fisherin tarkka testi). Se antaa kuitenkin viitteen siitä, että koska pääsiäisjaksolla liikutaan peruskertomuksen kannalta oleellisissa tapahtumissa, ne on huomioitu myös päivän rukouksissa.

Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin Evankeliumikirjan vaihtoehtoja päivän rukouksiksi kahta poikkeusta lukuun ottamatta (konfirmaatiomessu, jossa päivän rukouksessa liitettiin kasteeseen ja Mikkelinpäivän messu, jossa kiitettiin enkeleistä). Kerran päivän rukous oli muokattu Evankeliumikirjan tekstin pohjalta (rovastikunnallinen kehitysvammaisten kirkkopyhä). Joulujakson aikana valittiin Järvenpään seurakunnan messuissa peruskertomukseen liittyviä päivän rukouksia erityisesti joulun ajan juhlapyhinä. Rukouksissa seurattiin Jeesuksen syntymään liittyviä tapahtumia.

Ensimmäisenä adventtina päivän rukouksessa liitettiin sekä kirkkovuoden ajan-kohtaan ja peruskertomukseen

- ”Tänään, ensimmäisen adventtikynttilän sytyttämisen päivänä”
- ”Sinä, Herramme Jeesus, saavuit kerran kansasi luo”

¹⁵⁰ Kotila 2004, 183.184.

¹⁵¹ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 6-7.

Jouluaamun jumalanpalveluksessa päivän rukous vei peruskertomuksen tapahtumapaikalle

- ”kumarramme kiittolisin Poikaasi hänen seimensä äärellä”

2. sunnuntaina joulusta seurattiin Jeesuksen elämään liittyviä tapahtumia

- ”Sinä tahdoit jo lapsena viipyä tempelissä”

Loppiaisena jatkui joulun kertomus

- ”johdatit idän tietäjät Betlehemin seimelle”

Peruskertomukseen liitettiin myös yhteisön tarinaan liittyvien henkilöiden kautta.

3. adventtisunnuntaina viitattiin Johannes Kastajaan

- ”kiitos Johannes Kastajasta”

Tapaninpäivänä peruskertomuksesta oli mukana sekä Jeesuksen että Stefanoksen kärsimys

- ”tiesi kulki seimestä Golgatalle... Uskollinen todistajasi Stefanos kivitettiin”

Pääsiäisjakson aikana peruskertomus on joulujakson tapaan esillä päivän rukouksissa juhlahyvinä. Niissä seurataan peruskertomuksen tapahtumien kulkua. Pääsiäisen jälkeisten pyhien päivän rukouksissa on myös viittauksia ylösnousemukseen. Osassa rukouksia on muisteleva sävy, esimerkiksi palmusunnuntaina rukous sanoittaa peruskertomukseen liittymisen kuulijan mielessä, ei reaali-presensissä eläen tapahtumia nyt.

Marian ilmestyspäivän rukouksessa on päivän päähenkilö esillä

- ”sinä valitsit neitsyt Marian Vapahtajamme äidiksi”

4. paastonajan sunnuntaina viitataan peruskertomuksen tapahtumaan

- ”Jeesus, sinä näit edessäsi nälkäisen kansanjoukon... siunasi pienen pojan viisi ohra-leipää ja kaksi kalaa”

Palmusunnuntaista alkaen päivänrukouksessa muistellaan peruskertomuksen tapahtumia

- ”Haluamme liittyä mielessämme niihin, jotka tervehtivät palmunlehvät käsissään.”

Pitkäperjantaina peruskertomukseen liittymisen sävy on muisteleva

- ”ettet säästänyt ainoaa Poikaasi, vaan annoit hänen kärsiä ristinkuoleman”

Pääsiäispäivänä matka jatkuu tyhjälle haudalle

- ”Ihme on tapahtunut, Jeesuksen hauta on tyhjä.”

Helluntaijaksolla liitettiin peruskertomukseen muutaman kerran.

Helluntaipäivän rukouksessa sanoitettiin peruskertomuksen ydin

- ”Sinä olet lähettänyt Pyhän Hengen”

Juhannuspäivänä peruskertomukseen liitettiin henkilön, Johannes Kastajan kautta

- ” Me kiitämme sinua Johannes Kastajasta ”

Pyhäinpäivänä viitattiin peruskertomuksen keskeisimpään asiaan

- ”Poikasi Jeesus Kristus on kuolemallaan ja ylösnousemisellaan saanut voiton kuolemasta.”

Järvenpää seurakunnan papeista suurin osa piti päivän rukousta merkittävänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisessa: kahdeksan pappia piti sitä tärkeänä ja kolme jossain määrin tärkeänä.

Messun musiikista Raamatun teksteihin liittyvät saumattomasti ensimmäisen ja toisen lukukappaleen välissä oleva vastausmusiikki sekä evankeliumia edeltävä päivän virsi.

Vastausmusiikkina voidaan kirkon antamien ohjeiden mukaan käyttää psalmeja, virttä, laulua, soitinmusiikkia tai hiljaista mietiskelyä. Vastauksen tulee Jumalanpalveluksen oppaan mukaan liittyä kuuluun lukukappaleeseen.¹⁵² Näin ollen se antaa kuulijalle aikaa pohtia kuulemaansa tekstiä ja voi tuoda tulkinnan pohjaksi lisänäkökulmia.

Järvenpään seurakunnan messuissa vastauksessa peruskertomus oli merkittävästi esillä 21 %:ssa (joulujakso 25 %, pääsiäisjakso 33 % ja helluntaijakso 13 %, ero ei ole tilastollisesti merkitseviä). Vastausmusiikki Järvenpään seurakunnan messuissa oli useimmiten instrumentaalimusiikkia, vain 11 messussa siinä oli sanat, joiden pohjalta havainnot on tehty. Havaintojen määrä on niin pieni, ettei niiden perusteella voida tehdä yleistäviä johtopäätöksiä.

Vastausmusiikin merkityksestä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamiselle Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset vaihtelivat: yksi piti sitä tärkeänä, viisi jossain määrin tärkeänä ja viisi ei pitänyt tärkeänä. Näkemys näkyi myös toteutuksessa. Soitinmusiikilla ohjattiin kuulijoita omaan sisäiseen pohdintaan sen sijaan, että vastausmusiikin myötä olisi tuotu lisää näkökulmia tekstin tulkintaan.

¹⁵² Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 12.

Psalmien käytöllä vastauksena on pitkä historia, niitä on laulettu jo patristisella kaudella. Psalmilaulu on paitsi luetun mietiskelyä, myös vastausta ensimmäiseen lukukappaleeseen ja valmistautumista toiseen.¹⁵³ Vastaus voi olla myös muuta musiikkia tai hiljaisuus. Kommunikaatiossa, sekä samassa ajassa elävien että sukupolvien välisessä, on kysymys yhteisen tulkinnan löytämisestä. Vastaus vie peruskertomuksen pohdinnan ja tulkinnan myös yksilön sisäiseksi, joka kuitenkin tapahtuu yhteisön keskellä, ohjauksessa ja yhteisön antamien virikkeiden pohjalta.

Päivän virsi on jumalanpalveluksen päävirsi ja sen sisältö liittyy pyhän tekstien sisältöön. Päivän virressä korostuu Jumalanpalveluksen oppaan mukaan seurakuntavirren luonne julistuksena, sanan mietiskelynä ja rukouksena.¹⁵⁴ Näin ollen sillä on yhteisön kannata samanlaisia tehtäviä kuin ensimmäisen ja toisen lukukappaleen välissä olevalla vastauksella. Se antaa kuulijalle mahdollisuuden pohtia pyhän tekstejä ja tuo näkökulmia tulkinnan pohjaksi.

Päivän virsi on ainoa messun pakollinen virsi. Järvenpään seurakunnassa Jumalanpalvelusten kirjan määräystä noudatettiin kahta messua lukuun ottamatta (laskiaissunnuntain perhemessu, laulu ”Rakkaus on lahja Jumalan” ja Kansanlaulumessu 15.5.2011, päivän laulu).

Evankeliumikirjan suositukset ohjasivat voimakkaasti virsivalintoja. 69 %:ssa messuista päivän virsi oli joku suositusten vaihtoehtoista, 27 %:ssa messuista se oli muu kuin suositeltu.

Päivän virressä peruskertomus oli esillä merkittävästi 30 %:ssa (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 39 % ja helluntaijakso 19 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Peruskertomukseen liittyviä päivän virsiä olivat esimerkiksi

- 1. adventtina ”Valmistu Herran kansa nyt vastaanottamaan...” (vk 7)
- 5. paastonajan sunnuntaina ”Vieraalla maalla kaukana on kumpu kivinen...” (vk) 78

Mielenkiintoista on, että vaikka reilut 2/3 päivän virsistä oli kirkon suositusten mukaisia, vain vajaassa 1/3 niistä peruskertomus oli merkittävä sisältö. Kuitenkin kirkon ohjeen mukaan päivän virsi liittyy pyhän sisältöön, jota taas määrittää voimakkaasti evankeliumiteksti. Järvenpää seurakunnan papeista suurin osa piti päivän virttä merkittävänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvatamisessa: seitsemän pappia piti sitä tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä. Tämän perusteella ei voida ajatella, että pappien asenteet olisivat vaikuttaneet virsien valintaan siten, että niissä peruskertomus on vähäisemmin esillä.

¹⁵³ Kotila 1994, 173.

¹⁵⁴ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 13.

Päivän virren sisältö messussa poikkesi usein sekä kirkon että Järvenpään seurakunnan pappien näkemyksestä peruskertomukseen liittymisestä. Virret valittiin messua suunnitelleessa tiimissä, jossa mukana olivat sekä papit että kanttorit. Tämän tutkimuksen aineistosta ei selviä, miksi päivän virsissä keskeiseksi sisällöksi nousivat yhtä usein kuin peruskertomus, yksilölliset uskonharjoittamisen kysymykset. Ne eivät tietenkään ole ristiriidassa keskenään, peruskertomus sanoittaa usein sekä yhteisön että yksilön uskonkysymyksiä ja on yhteisöllisen ja yksilöllisen näkökulman välinen kysymys, miten niitä päivän virressä käsitellään. Päivän virsien voidaan toki katsoa liittyvän peruskertomukseen myös silloin, kun ne jatkavat evankeliumitekstin käsittelyä esimerkiksi käsittelemällä siinä olleita kysymyksiä. Muistiyhteisön näkökulmasta ne eivät tällöin kuitenkaan siirrä kertomusta yhteisössä sukupolvelta toiselle.

Alkumusiikki koostuu alkusoitosta ja/tai alkuvirrestä. Jumalanpalvelusten oppaan mukaan sen valinnassa otetaan huomioon kirkkovuoden ajankohta ja jumalanpalveluksen luonne eli huomioidaan kunakin pyhänä kerrottava peruskertomuksen kohta.¹⁵⁵

Järvenpään seurakunnan messuissa alkuvirsi sisältyi lähes aina alkumusiikkiin ja sen valinnassa noudatettiin Evankeliumikirjan suosituksia 61 % messuista, 32 % messuista laulettiin muu kuin suositeltu virsi ja 7 % messuista ei laulettu alkuvirttä lainkaan. Peruskertomus sisältönä on arvioitu alkuvirren sanoista. Alkumusiikissa peruskertomus oli merkittävä sisältö koko kirkkovuoden aineistossa 32 %:ssa. Kirkkovuoden jaksoit poikkeavat toisistaan: Peruskertomus on esillä alkumusiikissa useammin joului- ja pääsiäisjaksoilla (joulujakso 44 % ja pääsiäisjakso 47 %, helluntaijakso 15 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,032$ Fisherin tarkka testi).

Ero kirkkovuoden jaksojen välillä selittyy niiden erilaisilla luonteilla. Jokaiseen jaksoon kuuluu peruskertomukseen liittyviä merkittäviä tapahtumia, mutta joului- ja pääsiäisjaksolla peruskertomuksen kertominen on intensiivistä ja vie suuren osan koko jakson pyhistä. Helluntaijaksolla siirrytään helluntain ja sitä seuraavan sunnuntain jälkeen seuraamaan Jeesuksen opetuksia, jolloin ollaan enemmän tekemisissä yhteisön arvojen ja tulevaisuusnäkökuvan kanssa.¹⁵⁶

Joulu- ja pääsiäisjaksolla alkuvirsi johdatti tapahtumapaikalle peruskertomuksen kannalta merkittävänä pyhinä. Ensimmäisenä adventtina ja palmusunnuntaina messu alkoi samalla virrellä ”Tiellä ken vaeltaa” (vk 15). Näiden pyhien evankeliumitekstit kertovat samasta tapahtumasta, johon valittu virsi myös liittyy. Näin jo alkuvirrellä luodaan yhteys näiden pyhien viestille kahdessa erilaisessa kontekstissa, syntymäjuhlaan ja kuolemaan valmistauduttaessa.

Alkuvirsi johdatti peruskertomuksen tapahtumapaikoille joului- ja pääsiäisjaksolla esimerkiksi

¹⁵⁵ Palvelkaa Herra iloiten 2009, 2.

¹⁵⁶ Palvelkaa Herra iloiten 2009, 40.

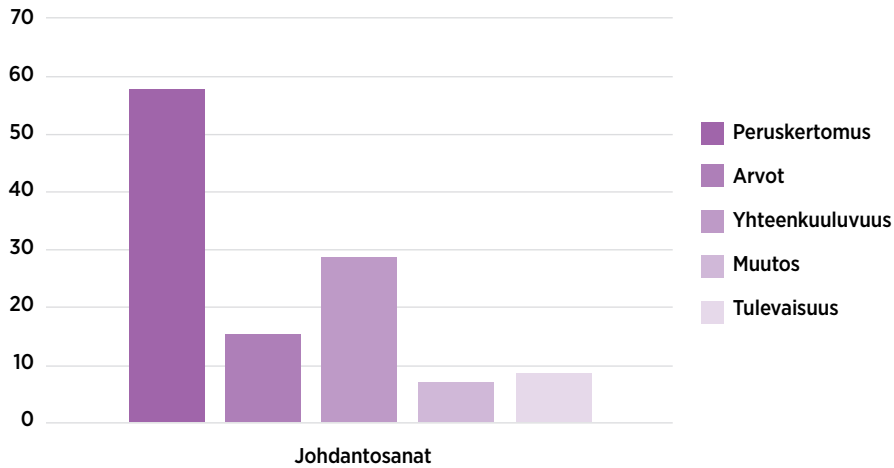
- ensimmäisenä adventtina ("Tiellä ken vaeltaa, ken aasilla ratsastaa", vk 15)
 - joulupäivänä ("rientäkää, kutsuu nyt Betlehem", vk 27)
 - tapanpäivänä ("Nyt saavuit, Vapahtajani, on seimen oljet vuoteesi.", vk 26)
 - loppiaisenä ("Kun viisaat itämaasta luo seimen saapuivat")
 - Marian ilmestyspäivänä ("Maria, Herran äiti, ei nähnyt eteenpäin", vk 52)
 - palmusunnuntaina ("Tiellä ken vaeltaa, ken aasilla ratsastaa", vk 15)
 - pitkäperjantaina ("Tulkaa kaikki, katsokaatte piinaa rakkaan Herramme...käsistänsä, jaloistansa on hän ristiinnaulittu")
 - pääsiäispäivänä ("On kolmas päivä koittanut...ei hauta häntä teljennyt", vk 92)
- Helluntaijaksolla pyhän peruskertomukseen liittyvä aihe oli esillä esimerkiksi
- helluntaina ("Oi Pyhä Henki, Herramme", vk 111)
 - mikkelinpäivänä ("Enkeleiden kanssa aamulla varhain,.. enkeleiden kanssa rukoilkaa!" Lasten virsi 111)
 - tuomiosunnuntaina ("Vihan päivä kauhistava!", vk 158)

Alkuvirrellä on muitakin tehtäviä kuin peruskertomuksen välittäminen, joten on luontevaa, että noin reilussa puolessa sen sisältö oli muuta. Alkuvirsi johdattaa paitsi pyhän aiheeseen, myös yhteisön kokoontumiseen. Sillä on tehtävä myös seurakuntalaisen valmistamisessa messuun. Ympäröivän yhteisön tilanteesta riippuen alkuvirsi voi johdattaa myös niihin liittyviin teemoihin (esimerkiksi Itsenäisyyspäivä).

Järvenpään seurakunnan 11 papista neljä piti yhteisöön kasvattamista peruskertomusta kertomalla alkumusiikin tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja neljä ei pitänyt tärkeänä tehtävänä.

Johdantosanoilla liturgi toivottaa seurakunnan tervetulleeksi ja kertoo lyhyesti pyhäpäivän tai jumalanpalveluksen erityisluonteesta.

Järvenpään seurakunnassa messuissa johdantosanoissa peruskertomus oli merkittävä sisältö 58 %:ssa (joulujakso 50 %, pääsiäisjakso 72 %, helluntaijakso 52 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Kuva 7. Muistiyhteisön elementit johdantosanoissa %-yksikköinä.

Johdantosanat ovat siis alkumusiikin ohella messun ensimmäinen sanoitus peruskertomukseen. Peruskertomus on johdantosanoissa merkittävästi esillä muita muistiyhteisön elementtejä useammin. Johdantosanat ovat silta nykyhetken ja peruskertomuksen välillä, ne tarjoavat mahdollisuuden kutsua seurakuntalaiset muistelemaan reaaliapresensissä, kutsua heidät evankeliumin tapahtumapaikalle, osallisiksi yhteisön elämään liittyvästä tapahtumasta. Parhaimmillaan johdantosanoilla viritetään kuulijat tulevaan messuun ja näytetään suunta, mihin kunakin pyhänä ollaan menossa. Johdantosanoilla johdatetaan paitsi peruskertomuksen kuulemiseen, myös sen elämiseen toiminnan kautta.

Johdantosanat ovat liturgin vapaata puhetta. Evankeliumikirjassa annettua pyhän aihetta ja kuvausta ei ole tarkoitettu sellaisenaan kerrottavaksi johdantosanojen osana, mutta usein niin tehdään. Jumalanpalvelusten oppaan mukaan kuvausta voidaan käyttää apuna.¹⁵⁷ Jos liturgi tyytyy käyttämään suoraan evankeliumikirjan kuvausta, kuulijan tilanne jää huomiotta. Samoin johdantosanoista puuttuu puhujan omakohtainen näkökulma pyhän aiheeseen. Vapaan puheen jakso antaisi tähän mahdollisuuden. Kiinnostavuuden näkökulmasta yhteys johonkin elementtiin kuulijan todellisuudessa tarjoaisi mahdollisuuden sanoman parempaan perillemenoon.¹⁵⁸

Peruskertomuksen sisältöön liittyen Järvenpään seurakunnan messuissa toteutettiin johdantosanoja kolmesta näkökulmasta. Osassa johdantosanoja seurakunta kutsuttiin peruskertomuksen tapahtumapaikalle.

¹⁵⁷ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

¹⁵⁸ Vartiainen 2013, 261.

Esimerkiksi

- loppiaisena liturgi käytti preesensia ("Tänään, loppiaisena, olemme viisaiden tietäjien kanssa Vapahtajan seimen ääressä...")
- jouluaamuna (... "enkeli tuo sanoman Vapahtajan syntymästä...")
- pääsiäispäivänä ("Meillä on syytä iloita ja juhlia, sillä Jeesus nousi kuolleista...")
- helluntaina ("Jumalan lupaus on toteutunut. Pyhä Henki on vuodatettu...")

Osassa johdantosanoja lähdettiin kirkkovuoden ajankohdasta.

Esimerkiksi

- 4. adventtisunnuntaina ("Herran syntymä on jo lähellä")
- 2. sunnuntaina ("Kirkkovuodessa olemme siirtyneet Jeesuksen toiminnan alkuun...")
- 3. sunnuntai ennen paastonaikaa ("On kolmas sunnuntai ennen paastonaikaa ja sen latinankielinen nimi septuagesima ilmaisee päivien lukumäärän pääsiäiseen...")
- juhannuspäivä ("Juhannuspäivä on Johannes Kastaja päivä...")

Muutaman kerran liitettiin koolla olevan seurakunnan tapahtumaan.

Esimerkiksi

- konfirmaatiomessussa (... "Vietämme tänään konfirmaatiomessua yhdessä näiden nuorten kanssa...")
- apostolien päivänä ("Raamatun kohdat puhuvat apostolien kutumisesta ja opetuslasten tehtävästä. Tänään sopii hyvin viettää uuden nimikkolähettimme lähtöjuhlaa...")

Johdantosanojen sanoittamiseen ja ilmaisuun liittyen Järvenpään seurakunnan messuissa oli myös kolme lähestymistapaa. Osassa johdantosanoja oli lähtökohtana Evankeliumikirjan pyhän aihe ja kuvaus, jotka liturgi sanoitti omin sanoin.

Esimerkiksi

- toisen adventtisunnuntain johdantosanoissa liturgi sanoitti preesensissä pyhän kuvauksen ajatuksen (... "seurakunta odottaa Kristusta...")
- 2. sunnuntaina ennen paastonaikaa ("Tänään me kuulemme ja laulamme Jumalan sanan kylvämisestä...")
- 1. sunnuntaina pääsiäisestä (... "Tämän pyhän aihe on Ylösnousseen todistajia. Me kaikki kristityt olemme ylösnousseen Jeesuksen Kristuksen todistajia...")....")

Osassa johdantosanoja oli päädytty myös siteeraamaan Evankeliumikirjan kuvausta suoraan.

Esimerkiksi

- 2. sunnuntaina joulusta ("Tämän pyhäpäivän perinteisen evankeliumin aihe on Jeesus kaksitoistavuotiaana tempelissä...")
- 4. sunnuntai loppiaisesta ("Tämän sunnuntain teemana on Jeesus auttaa hädässä...")

Joissakin messuissa, erityisesti silloin kun juhlittiin jotakin seurakunnan elämään liittyvää asiaa, liturgi puhui johdantosanoissa siitä mainitsematta lainkaan Evankeliumikirjan antamaa pyhän aihetta (esimerkiksi konfirmaatiomessuissa).

Peruskertomuksen viestimisen kannalta tapahtumapaikkoihin ja sisältöihin liittyvät johdantosanat välittävät kertomusta parhaiten. Ne luovat tuokiokuvia, jotka voivat olla tai joista voi tulla yhteisön jäsenelle muistoja. Kuvaamalla paikkaa tai tapahtumia preesensissä liturgi tarjoaa kuulijalle mahdollisuuden luoda omia mielikuvia ja näin osallistua peruskertomuksen tapahtumiin. Pyhän aiheen tai teeman esittely on helposti ulkokohtaista, puhetta vain älyn tasolla. Mielikuvia luova viestintä koskettaa myös tunteita.

Kirkkosali tarjoaa mahdollisuuden viitata peruskertomuksen tapahtumapaikkoihin. Järvenpään kirkko on moderni betonikirkko, joten siellä on melko vähän peruskertomukseen liittyviä, mielikuvia ruokkivia virikkeitä. Huomion vie voimakaimmin alttarin suuri, puinen krusifiksi. Vaikka kirkkoa ei ole juurikaan koristeltu, jo alttarin, lukupulpetin ja saarnatuolin sijoittelulla on peruskertomukseen liittyviä viestejä. Tutkimusvuoden aikana näitä mahdollisuuksia ei hyödynnetty johdantosanoissa (saarnassa viitattiin kerran krusifiksiin). Peruskertomuksen liittäminen messun yhteydessä kirkkotilaan tarjoaisi yhden keinon yhteisöön kasvattamiseen ja peruskertomuksen ja siihen liittyvän symboliikan opettamiseen.

Sisällön ja sanojen ohella viestin perille menoon vaikuttaa merkittävästi ilmaisu. Osa Järvenpään seurakunnan liturgeista luki johdantosanat, osa puhui ne vapaasti. Vapaaseen puheeseen liittyy mahdollisuus kontaktiin kuulijan kanssa. Siinä myös puheen rytmi muodostuu luonnostaan sellaiseksi, että kuulijan on helppo ottaa viesti vastaan. Puhe rytmittyy niin, että sen ehtii ymmärtää ja painotukset kertovat, mikä on tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää. Evankeliumikirjan aiheet ja kuvaukset eivät ole tarkoitettu johdantosanoiksi, niiden kieli ja ilmaisun tapa eivät palvele puhuttua, kuulijaa älyn ja tunteen tasolla koskettavaa ilmaisua.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät johdantosanoja peruskertomuksen kannalta tärkeinä. Yhdeksän pappia piti yhteisöön kasvattamista peruskertomusta kertomalla johdantosanojen tärkeänä tehtävänä ja kaksi jossain määrin tärkeänä. Tulos näkyy myös käytännössä, peruskertomus oli usein mukana johdantosanoissa. Johdantosanoista välittyi myös se, että liturgit toimivat näkemyksensä mukaan eli

johdattelivat johdantosanojen myötä seurakunnan pyhän evankeliumin tapahtumapaikoille ja tekstin sisältöön.

Herra, armahda -rukous liittyy peruskertomuksen kertomuksiin Jeesuksen ja ihmisten kohtaamisista (Matt. 9:27 ja 15:22). Sokeat tai kanaantilainen nainen osoittivat kyrien sanat Jeesukselle.¹⁵⁹ Alun perin se on kuulunut esirukoukseen seurakunnan vastauksena diakonin rukouspyyntöihin.¹⁶⁰ Kirkon näkemyksen mukaan Herra, armahda on Jumalan kansan vaelluslaulu, jolla on yhteisön vahvistamiseen liittyvä luonne.¹⁶¹ Herra, armahda -rukouksen toteuttamiseen on kaksi perusvaihtoehtoa: kyrie-litania (vaihtoehto A) ja Herra, armahda -rukous (vaihtoehto B). Kyrie-litaniasta on käsikirjassa kolme perusvaihtoehtoa ja 11 eri kirkkovuoden ajankohtiin tai pyhiin sopivaa vaihtoehtoa. Pääjumalanpalvelukseen suositellaan kyrie-litaniata (A), joka ilmaisee vahvemmin Kyrien esirukousluonteen ja sen yhteyden rippiin.¹⁶² Herra, armahda -rukousta (B) suositellaan käytettäväksi muissa jumalanpalveluksissa.

Käsikirjan ensimmäisessä ja kolmannessa Kyrie-litaniassa on viittauksia kristinuskon peruskertomukseen:

- ...Sinä olet meidät luonut... Herramme Jeesus Kristus, syntiemme sovittaja. Sinä olet kuolleista noussut...
- ...Isämme, Jumala kaikkeuden, Luojamme, elämän antaja... Herramme, Kristus, tuot sovituksen... ..”)
- jumalanpalveluksissa.

Toinen Kyrie-litania sanoittaa jumalanpalveluksessa koolla olevan yhteisön selkeästi: Rukoilkaamme tässä huoneessa kokoontuvat seurakunnan puolesta...

Tiettyihin kirkkovuoden jaksoihin tai pyhiin tarkoitetut Kyrie-litaniat ovat voimakkaasti kiinni peruskertomuksessa ja joissakin tapauksissa kertovat suoraan peruskertomusta.

- joulukuusi: Aika on täyttynyt, Jumala lähetti Poikansa vapahtamaan maailmaa... Sana tuli lihaksi ja asui keskellämme... Suuri ilo on tullut kaikille ihmisille: Meillä on Kristus, Vapahtaja...
- pitkäperjantai ja hiljainen lauantai: Rukoilkaamme Herraa, joka oli kuuliainen kuolemaansa asti... Rukoilkaamme Herraa, joka laskettiin hautaan... Rukoilkaamme Herraa, joka voitti kuoleman...
- pääsiäinen: Rukoilkaamme kuolleista noussutta Herraa... Rukoilkaamme ylösnoussutta Herraa...

159 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 7.

160 Kotila 2004, 186.

161 Vatanen, haastattelu 12.4.2011.

162 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 8.

- helatorstai: Rukoilkaamme taivaaseen astunutta Herraa...
- helluntai: Rukoilkaamme Herraa, jotta hän lähettäisi Henkensä...

Näin ollen muistiyhteisön tunnusmerkkeihin kuuluvissa yhteisissä juhlissa Kyrie -litanian antaa vaihtoehdoissaan mahdollisuuden avata juhlan aihetta ja sen taustalla olevaa tapahtumaa. Näin tehdessään se tarjoaa messuun osallistuvalla mahdollisuuden kokea olevansa mukana peruskertomuksen tapahtumassa ja työstää myös omia kokemuksiaan, ehkä myös kokea yhteyttä niihin ihmisiin, joita Jeesus aikanaan kohtasi ja joista pyhän teksteissä kerrotaan.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset yhteisöön kasvattamisen merkityksestä peruskertomusta kertomalla jakautuivat Kyrie -litanian osalta: neljä papeista piti sitä peruskertomuksen kannalta tärkeänä, neljä jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä. Kyrie-litania on messun käsikirjassa annettua liturgista aineistoa. On mahdollista, että osa papistosta ei miellä sitä peruskertomuksen kannalta merkittävänä, koska ei henkilökohtaisesti käy sitä läpi, vaan saa sen sanamuodot suoraan käsikirjasta. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella tätä ei voi päätellä, mutta kysymys voidaan esittää jatkossa, jos halutaan tutkia pappien näkemyksiä messusta.

Peruskertomusta kerrotaan myös sellaisissa messun osissa, joissa muistiyhteisön muut tunnusmerkit ja tehtävät ovat voimakkaammin esillä (arvot, yhteenkuuluvuus, tulevaisuuteen suuntaaminen). Uskontunnustuksessa peruskertomus ja yhteisöllisyys ovat yhtä aikaa läsnä. Uskontunnustus kertoo peruskertomuksen ytimen ja sen lausuessaan yhteisö ilmentää ja vahvistaa yhteenkuuluvuuttaan ja sen perustaa.

Esirukouksella ja ehtoollisosalla on kunkin pyhän sisällöstä riippumaton asema, mutta myös ne ovat kiinteästi peruskertomuksesta nousevia. Esirukouksessa ovat esillä erityisesti peruskertomuksesta nousevat arvot ja ehtoollisosassa peruskertomukseen liittyminen ja sen myötä yhteenkuuluvuuden lujittaminen. Ehtoollisen vietto on peruskertomukseen liittymistä ja sen kertomista paitsi sanoin myös toiminnan kautta. Uskontunnustus, esirukous ja ehtoollisen vietto viittaavat myös tulevaisuuteen, sekä muutoksen että toivon näkökulmista. Loppumusiikissa on vielä mahdollisuus nostaa esiin kunkin pyhän evankeliumin sisältö, samalla suunnaten tulevaan.

Erityisesti messun sanaosassa kerrotaan yhteisön peruskertomusta. Kirkon näkemyksen mukaan seurakunta kuuntelee Jumalan sanaa ja vastaa siihen. Sanan kuuleminen tähtää uskon syntymiseen ja siinä kasvamiseen.¹⁶³ Muistiyhteisön sanoin uskon syntyminen ja siinä kasvaminen voi olla lähellä peruskertomukseen sitoutumista ja sen myötä yhteisön arvojen ja näkemysten omaksumista. Kirkkokäsikirjassa on määritelty velvoittavasti messussa luettavat tekstit. Näin yhteisö säätelee niitä peruskertomuksen jaksoja, joita se haluaa pitää keskeisimmässä rituaalissa

¹⁶³ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 11.

esillä. Kirkon tavoite on myös valittujen tekstien kautta kertoa peruskertomusta monipuolisesti. Kolmen vuosikerran käytäntö antaakin mahdollisuuden laajaan tekstivalikoimaan.

Nykyisen evankeliumikirjan uudistus sai aikanaan alkunsa kirkon havaitsemasta tarpeesta kertoa peruskertomusta tähän aikaan sopivin keinoin. Tavoitteena oli tukea yhteisön kommunikaatiota ja rituaalia eli viestiä pelastushistorian sanomaa ja sen ohella edistää raamatullisten juhlien viettämistä.¹⁶⁴ Jumalanpalvelus on muistiyhteisön keskeinen rituaali, jonka sisältö on muistamista, anamneesia. Kirkon sanoin se on paitsi Jumalan suurten tekojen muistamista, myös niiden julistamista, kommunikaatiota.

Jumalanpalveluksen muistamisen luonne on muistiyhteisön muistamista: muistaminen ei jää vain menneisyyden kertaamiseen, vaan tapahtumat tuodaan nykyyhetkeen ja niihin voi osallistua. Kirkko käyttää termiä reaali-presens kuvattaessa jumalanpalveluksen muistamisen tapaa, joka on erityisen konkreettinen puhuttaessa Kristuksen ruumiin ja veren todellisesta läsnäolosta ehtoollisessa.

Näkemyks yhteisöstä on paitsi horisontaalinen, tässä ajassa elävä, myös vertikaalinen, ajan rajat ylittävä. Kristillinen yhteisö käsittää kirkon sanoin paitsi ”maan päällä kilvoittelevat”, myös ”jo perille päässeet”. Aikakäsityksessään kirkko poikkeaa monista muista muistiyhteisöistä, joiden aikaperspektiivi käsittää inhimillisen ajallisen perspektiivin. Kirkko-muistiyhteisön aikakäsitys ulottuu kuitenkin kuoleman jälkeiseen aikaan. Uskostaan käsin kirkko opettaa olevansa rakkaudessa elävä yhteisö, mutta konkreettinen kirkko ei voi tässä ajassa onnistua olemaan täydellinen rakkauden yhteisö. Näin ollen se on eskatologinen yhteisö eli muistiyhteisön sanoin toivon yhteisö, joka toteutuu vasta aikojen lopussa.¹⁶⁵

PERUSKERTOMUS JA TULKINTA

Saarna on selkeimmin yksittäisessä messussa tapahtuvaa peruskertomuksen tulkintaa. Kirkko on valinnut messussa luettavat tekstit ja saarnaaja esittää niissä oman tulkintansa. Pyhän aiheet ja kuvaukset ohjaavat messun toimittajien ajattelua ja toimintaa. Evankeliumikirjan tavoitteena on taata, että Raamatun sanoma pääsee kirkkovuoden aikana jumalanpalveluksissa mahdollisimman hyvin esille. Evankeliumikirja on siis seurakuntaelämässä merkittävä ohjaaja. Se toisaalta pitää huolta peruskertomuksen monipuolisesta kertomisesta, toisaalta määrittelee tulkintaa: mitä on valittu mukaan ja mitä jätetty ulkopuolelle. Pyhän aiheiden myötä se myös antaa vihjeitä tulkinnan suunnasta.

Kirkon antama tehtävä saarnalle on Raamatun opettaminen, selittäminen ja tulkinta. Toisaalta saarnaaja on persoonallaan tulkitsijana, toisaalta hän on

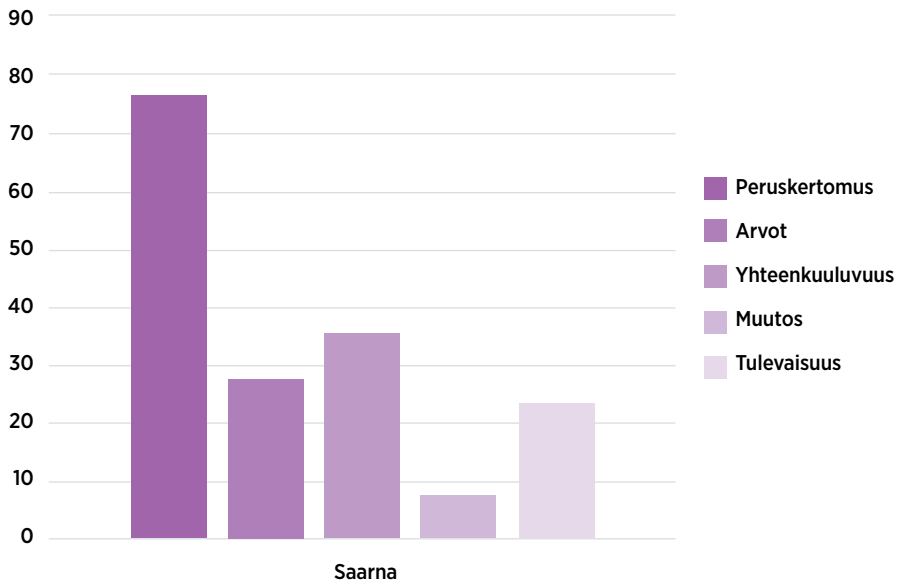
164 Jumalan kansan juhla 1992, 72.

165 Kotila 2004, 36, 42-43.

väylä, jonka kautta viesti välittyy. Kirkon näkemyksen mukaan saarna ei ole vain puhetta Jumalasta, vaan Jumala puhuu siinä seurakunnalle saarnaajan kautta. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan saarnan tehtävänä on selittää, miksi ihminen tarvitsee Kristusta. Sen tehtävänä on myös antaa voimaa arkeen ja auttaa turvautumaan Jumalan lupaukseen ”Minä annan teille tulevaisuuden ja toivon.” (Jer. 29:11) ¹⁶⁶.

Muistiyhteisön näkökulmasta kirkon saarnalle antama tehtävä sisältää kaikki muistiyhteisön perustehtävät. Raamatun opettaminen on peruskertomuksen kertaamista ja siitä nousten yhteisön arvojen sanoittamista. Saarnan tehtävistä voiman antaminen turvautua Jumalan lupaukseen on muistiyhteisön tulevaisuuteen suuntaamista. Yhteisön yhteisten kokemusten muistaminen ja yhteisön elämän kriittinen pohdinta siitä näkökulmasta, mitä Raamatun sanat merkitsevät yhteisölle, ylläpitävät ja lujittavat yhteenkuuluvuutta.

Jumalanpalvelus on myös yhteisön kokoontuminen. Järvenpään seurakunnan messuissa saarnoissa peruskertomus oli merkittävin sisältö 77 %:ssa (joulujakso 69 %, pääsiäisjakso 78 %, helluntaijakso 81 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Kuva 8. Muistiyhteisön elementit saarnoissa %-yksikköinä.

¹⁶⁶ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 16.

Peruskertomus oli Järvenpään seurakunnan saarnojen sisältönä muita muistiyhteisön tehtäviä huomattavasti useammin. Järvenpään seurakunnan pappien saarnoja voisi siis luonnehtia peruskertomuskeskeisiksi. Peruskertomus oli esillä saarnoissa kolmesta näkökulmasta. Useimmin peruskertomusta kerrottiin Raamatun kertomusta toistaen ja selittäen, ajallisesti ja paikallisesti Raamatun maailmaan asemoiden (47 %). Peruskertomusta kerrottiin myös nykyaikaan ja ympäröivään yhteisöön liittyen (33 %). Kolmantena näkökulmana oli saarnaajan tai yleisesti kristityn henkilökohtaiseen elämään liittyvä lähestymistapa (20 %).

Kuten aiemmin on todettu, kirkko ohjaa saarnojen sisältöä pyhän tekstillä ja antamalla evankeliumikirjassa kullekin pyhälle aiheen. Samoilla keinoilla se ohjaa myös näkökulman valintaa, vaikkakin näkökulman valinta on suurelta osin saarnaajan päätettävissä. Useimmissa saarnoissa näkökulmaa ei sanoiteta selkeästi eikä tämän tutkimuksen aineiston perusteella voida tietää, kuinka tietoisesti saarnaajat sen valitsevat. Joissakin saarnoissa se sanoitettiin suoraan, esimerkiksi 12. sunnuntain helluntaista saarnassa (”Tänään on itsetutkistelun paikka. Tähän kriittiseen itsemme tutkimiseen haastaa meidät sekä päivän evankeliumi että pyhän teema kokonaisuudessaankin...”) Pyhän teema oli Itsensä tutkiminen ja evankeliumi Matt. 21: 28-32.

Kaikissa Järvenpään seurakunnan saarnoissa oli Raamatun teksti jotenkin mukana, vähimmillään viittauksena johonkin tekstin kohtaan. Saarnoissa oli yleensä mukana useampi kolmesta näkökulmasta, joista yksi kuitenkin nousi pääasiaksi. Tyypillistä oli, että saarnaaja käytti saarnansa alussa lyhyttä kuvaa nykyaikasta ja siirtyi sitten Raamatun maailmaan tai päätti saarnansa näkökulmaan nykyaikassa käsiteltyään ensin evankeliumitekstiä Raamatun maailmassa.

Peruskertomus Raamatun maailmassa oli tyypillisesti ”omin sanoin” kerrottu kuvaus pyhän evankeliumin tapahtumasta (”Tänään olemme Martan, Marian ja Lasaruksen kodissa...”) ja siihen liittyvä huomio siitä, mitä tekstin viesti voi nykyaikana merkitä. Raamatun maailmaan liittyvä peruskertomuksen kertominen saattoi sisältää myös evankeliumitekstin ulkopuolelta informaatiota sen ajan maailmasta (”Siihen aikaan kadut eivät olleet päällystettyjä ja siistejä... Tavalliset ihmiset käyttivät sandaaleja...”). Tämä on viestin perille menon vuoksi viisasta. Leif Åbergin mukaan sanoma on erilaisten merkkien yhdistelmä. Se kantaa mukanaan lähettäjän ajatuksen ja synnyttää vastaanottajassa mielikuvia. Mitä vähemmän vastaanottajalla on epätietoisuutta sanoman kuvaamasta kohteesta, sitä paremmin lähettäjän ajatus välittyy hänelle. Parhaimmillaan vastaanottaja voi kokea myös ahaa-elämyksen, joka myötä hän yhdistää vanhoja, tuttuja asioita uudella tavalla.¹⁶⁷

Tällä tekniikalla saarnaaja loi peruskertomuksen tapahtumista tuokiokuvia, muistoja. Vaikka yhden saarnan perusteella niistä ei tulekaan kuulijalle osa omaa

167 Åberg 2006, 88-89.

kertomusta, toistuessaan ne voivat alkaa elää seurakuntalaisille, jotka käyvät säännöllisesti messuissa. Jotkut saarnaajat myös nostivat esiin elämänkysymyksen sanoittamalla sitä nykytermein, mutta pohtimalla sitä Raamatun maailmaan sijoittuen (”Tämän päivän evankeliumissa opetuslapset kohtaavat tilanteen, jossa heiltä vaaditaan uutta näköalaa...”). Myös tämä voi tukea kuulijan kokemuksesta osallisuudesta samaan kertomukseen.

Peruskertomus yhteisön näkökulmasta ja tähän aikaan sijoittuen liittyi osassa saarnoja sekulaariin ympäröivään yhteisöön (”Vuoden kierrossa olemme taas tulleet itsenäisyytemme juhlapäivään...”), toisissa kristilliseen yhteisöön tässä ajassa (”Yksi haaste tässä tehtävässä tällä hetkellä on se, että kristityt, kirkkoon kuuluvat vanhemmat antaisivat lapsilleen kristillisen kasvatuksen...”). Vuodenkiertoon tai kirkkovuoden ajankohtaan liittyvien ja tämän ajan haasteista nousevien näkökulmien lisäksi saarnoissa oli tämän ajan ja yhteisöjen tarkastelua ja pohdintaa (”Elämme nykyaikana syvästi järjen ja tiedon kulttuurissa...”).

Yksilön näkökulmasta kerrottu peruskertomus oli toteutettu joko saarnaajan omaan kokemukseen tai näkemykseen pohjaten (”Hoosianna tuo mieleeni hetken vuosien takaa...”) tai jonkun muun kokemukseen tai kysymykseen (”Kuulin kerran tarinan, jossa äiti oli keskustellut 9-vuotiaan tyttärensä peloista...”). Joissakin saarnoissa omaa kokemusta peilattiin raamatuntekstiin. Joissakin saarnoissa puolestaan pohdittiin yksilön elämää kristillisestä peruskertomuksesta aukeavasta näkökulmasta. Muutamissa saarnoissa puhuja käytti monikollista me-ilmaisua, mutta tavoitteena näytti olevan kirkon penkissä istuvan seurakuntalaisen oman elämän valintojen pohdinta (Joh. 8: 2-11 tekstin pohjalta syllisyyden ja anteeksiantamisen pohdinta: ”Meistä moni on varmasti elämänsä aikana kokenut, että anteeksiantaminen ei ole helppoa...”).

Saarnat vastasivat melko hyvin pappien haastatteluissa kertomia tavoitteita. Kahdeksan pappia mainitsi tavoitteekseen Raamatun tekstin avaamisen.

Järvenpään seurakunnan papit kuvasivat tavoitettaan pitää Raamatun tekstiä esillä saarnassa esimerkiksi seuraavasti:

- ”löytäisin pyhän teemasta ja Raamatun tekstistä ytimen, jonka voisin jakaa seurakuntalaisten kanssa, joka puhuttelisi”
- ” evankeliumin kirkastaminen”
- ”tunkeutua tekstin taakse, jotta siitä löytyy ajaton sanoma”
- ”tuoda Jumalan sana läsnä olevaksi, todeksi, eläväksi tässä ja nyt”
- ”yksinkertaisella tavalla kirkastaa evankeliumista tai muusta tekstistä, jättää kuulijan tekstin ääni, nostaa evankeliumin keskeisin sisältö”
- ”löytää tekstistä joku keskeinen asia, mieluiten yksi asia”

- ”miten sanoittaa vanha muuttumaton Raamatun teksti nykyihmiselle”
- ”avata Raamatun tekstiä ja pyhän sisältöä”

Kuusi papeista piti tavoitteenaan sisällön lisäksi tekstin tulkintaa ja soveltamista nykypäivään.

Järvenpään seurakunnan papit kuvasivat tavoitettaan soveltaa tekstiä saarnassa omaan aikaan esimerkiksi seuraavasti:

- ”tavoitteena, että seurakuntalainen ajattelee, että toi on mun maailma”
- ”tuoda tekstin sanoma ajankohtaisella ja tuoreella tavalla seurakuntalaisille tai kuulijoille”
- ”rohkaista, antaa voimaa, antaa suuntaa elämään, arkeen, peilauspintaa”
- ”tuoda evankeliumi tähän päivään sovellettavaksi meidän elämään”

Raamatun tekstin esillä pitäminen ja tulkinta olivat pappien tärkeimmät tavoitteet saarinoissa. Muina peruskertomuksen välittämiseen liittyvinä tavoitteina he mainitsivat ymmärrettävän kielen (4 pappia, esimerkiksi ”Teksti täytyy kääntää modernille kielelle”, ”Tavoitteena saarnata seurakunnan elinympäristö huomioiden, oikeaa sanastoa käyttäen”), opettamisen (2 pappia) ja sisällöllisistä tavoitteista irrallaan sen, että ihmiset kuulevat saarnan (2 pappia).

Kirkkovuosi rytmittää jumalanpalveluselämää, sen myötä seurataan Jeesuksen maanpäällisen elämän vaiheita. Kirkon näkemyksen mukaan jumalanpalveluksessa on toisaalta kyse pelastushistoriallisesta muistamisesta, anamneesista, toisaalta kristittyjen yhteisö kertaa sille tapahtuneita asioita. Jumalanpalveluksessa kirkko siis muistelee omaa menneisyyttään samalla kun elää yhteisönä nykyisyyttään.¹⁶⁸ Sen kautta yhteisö kertoo Jumalan pelastustesteista eli peruskertomustaan ja tekee sen yhteisön keskellä eläväksi todellisuudeksi.¹⁶⁹ Järvenpään seurakunnan papit nostivat haastatteluissa esiin kirkon antamista tehtävistä toisen, Jeesuksen maanpäällisen elämän muistelevan kertomisen. Sen sijaan pelastushistoriallinen näkökulma ei noussut esiin saarnan kohdalla eikä muutenkaan haastatteluissa.

Raamatun kertomusten sanoittaminen modernilla kielellä ja niiden tuominen nykyaikaan nousi esiin pappien tavoitteissa. Niissä liikuttiin kuitenkin kielen tasolla. Jonathan Sacks on todennut juutalaista yhteisöllistä muistia pohtiessaan, että yhteisöllinen muistaminen voi tapahtua elämällä yhä uudelleen vanhoja tapahtumia kuin ne tapahtuisivat nyt, kertomalla niihin liittyvät tarinat ja liittämällä tapahtumaan

168 evl.fi/evankeliumikirja, viitattu 20.3.2008.

169 Jumalan kansan juhla 1992, 64-65.

symbolit.¹⁷⁰ Samasta asiasta kirjoittaa Martin Nicol pohtiessaan saarnaa. Hänen mielestään saarnassa oleellista on Raamatun tekstin löytäminen tapahtumassa. Eikä tekstien tulkinta tapahtumassa merkitse ainoastaan paluuta vanhalla tapahtumapaikalle ja vanhoihin tapahtumiin merkityksineen, vaan kommunikaatioprosessi on monimutkaisempi. Kun tekstiä pyritään ymmärtämään alkuperäisestä tilanteesta käsin, se ei vain kuvaa todellisuutta, vaan voi myös tuottaa uusia todellisuuksia ja avata uusia merkityksiä. Jos raamatuntekstien syntyminen ja vastaanottaminen ymmärretään tekstien ja kontekstien katkeamattomana vuorovaikutuksena, silloin yksittäisen jumalanpalveluksen yksittäinen saarna asettuu tähän ketjuun. Saarna on siis puhetta tekstien ja kontekstien jännityskentässä. Saarna ei kutsu vain saarnaajaa tekstien tapahtumapaikoille, vaan saarna on myös kuulijalle kutsu astua samaan kuvaa, samalle tapahtumapaikalle.¹⁷¹ Tällaisen prosessin aikaan saaminen ei noussut tavoitteeksi pappien haastatteluissa.

Liturgina toimiessaan kolme pappia piti tavoitteenaan pyhän aiheen esillä pitämistä.

Järvenpään seurakunnan papit kuvasivat tavoitettaan pitää esillä pyhän aihetta liturgina toimiessaan esimerkiksi seuraavasti:

- ”pyhän aiheesta lähtien, kirkkokäsikirjan pohjalta, huomioidaan erityiset pyhät”
- ”pyhän aihe tulisi minun kauttani kirkastetuksi”
- ”valmistautua hyvin pyhän sisällöstä käsin, tuoda pyhän sanoma jumalanpalvelukseen”.

Monissa jumalanpalveluksen osissa, aivan erityisesti saarnassa törmätään kysymykseen uskonnollisesta kielestä. Kieleen liittyvät valinnat ovat osa tulkintaa. Millaisin käsittein peruskertomusta voidaan siirtää? Käsikirjakomitea mietintönsä perusteluissa pohti uskonnollisen kielen erityisluonnetta: toisaalta kieli voi näyttää samalta kuin arkinen kieli, toisaalta merkitys voi olla toinen ja syntyä vasta oikeassa kontekstissa. Esimerkiksi ”Jumala puhui Samuelille” -lauseessa puhua-verbi on erilaisessa merkityksessä kuin ”Eeli puhui Samuelille” -lauseessa. On lauseita, jotka voi ymmärtää vain uskonasenteesta käsin. Osassa jumalanpalvelusta ja esimerkiksi kirkollisissa toimituksissa käytetään liturgista kieltä. Sen perusta on Raamatussa.¹⁷² Tämä merkitsee sitä, että ymmärtämiseen ja tulkintaan tarvitaan uskon näkökulma. Se merkitsee myös sitä, että osittain kieli tulee suomalaisille vieraasta kulttuurista kahden vuosituhaten takaa. Tätä haastetta sanoittivat haastatteluissa papit, jotka pohtivat sanoman kääntämistä modernille kielelle tai sen tuomista kuulijoiden elämän kontekstiin ja sitä kautta ymmärrettäväksi.

¹⁷⁰ Sacks 2003, 2-3.

¹⁷¹ Nicol 2006, 79-83, 88.

¹⁷² Jumalan kansan juhla 1992, 131-135.

Jumalanpalveluksen viestintätilanne on monitahoinen. Jumalanpalveluksessa Jumala puhuu kirkon uskon mukaan seurakunnalle ja seurakunta Jumalalle. Jumalanpalveluksessa seurakunta kommunikoi myös keskenään ja mahdollisesti ympäröivän yhteisön kanssa.¹⁷³ Kukin näistä suunnista edellyttää omanlaisensa kielen. Saarnassa on kysymys puheesta seurakunnalle, sanan selittämisestä. Silloin on luonnollista liikkua liturgisen kielen maailmasta kohti arkikielen maailmaa. Ymmärrettävyys onkin yksi viestinnän onnistumisen perustekijä. Se on tärkeää tietenkin asioiden ymmärtämisen kannalta, mutta myös saarnaajan ja kuulijan suhteen vuoksi. Jos puhuja käyttää kaukana kuulijan maailmasta olevaa kieltä, kokemus siitä, että puhuja ymmärtää kuulijan kontekstin, jää heikoksi. Kuten Aristoteles opettaa, kuulijalle kannattaa kertoa tapahtumia, joissa hän voi kokea olevansa läsnä. Silloin hän voi oivaltaa kertojan sanoman.¹⁷⁴ Kirkolle ja yksittäiselle saarnaajalle on tärkeää tuntea kulttuuriympäristö, jossa hän toimii. Silloin hän voi viestiä vastaanottajalähtöisesti.¹⁷⁵

Järvenpään seurakunnan papit kirjoittivat saarnansa, vapaata puhetta saar-noissa ei kuultu. Tässä saarnaajat liittyvät reformaation ajan muistamisen mur-roksen perillisiin. Suullisen, kerronnallisen muistamisen ja tulkinnan kulttuurista siirryttiin kirjalliseen.¹⁷⁶ Myös ilmaisu vaikuttaa osaltaan kuulijan mahdollisuuteen ottaa sanoma vastaan. Kirjallinen teksti luettuna ei anna kuulijalle aikaa sisäistää ja ymmärtää sanottua. Kirjallisen tekstin lauserakenteet ovat puhuttua tekstiä moni-mutkaisemmat ja puheeseen luonnostaan kuuluvat toistot ja painotukset jäävät helposti pois. Osa saarnaajista tavoitti kirjoitetun tekstin kanssa puheenomaisen ilmaisun ja onnistui luomaan kontaktin yleisöön.

Saarnatilanteessa on sisäänrakennettuna ilmaisullinen ristiriita. Saarna on peruskertomuksen muistamista ja tulkintaa puhutun muistamisen kulttuurin tapaan, mutta reformaation ja valistuksen muistamiseen tuoman muistamisen tavan pohjalta valmistelu tehdään useimmiten kirjoittaen ja saarna esitetään kirjoitetun tekstin pohjalta. Saarna on puhe, joka viestin perille menon vuoksi edellyttää ilmai-sua, jota kuulijan on helppo seurata ja joka antaa tilaa sanotun ymmärtämiselle. Sekä antiikin ja alkuseurakunnan rituaaliin että nykyiseen messuun kuuluu myös luettu teksti (alkuseurakunnassa VT:n tekstit, kirjeet, nykyisin Raamatun tekstit). Ne ovat selkeästi luettavaa aineistoa. Samanlainen tilanne on myös johdantosanoissa, jos ne luetaan kirjoitetusta tekstistä.

Muistiyhteisön elementtejä arvioidessaan kaikki Järvenpää seurakunnan papit pitivät saarnaa tärkeänä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisessa.

173 Käsikirjakomitean mietintö 1997, 64-65.

174 Aristoteles 2007, 47.

175 Vartiainen 2008, 52-53.

176 Sherlock 2010, 30.

2.2.2. PERUSKERTOMUS TOIMINTANA

Kertomisen ohella uskonnollisen yhteisön muistaminen tapahtuu myös toiminnan kautta, kuten muistiyhteisölle on tyypillistä. Rituaalinen toiminta käyttää symboleja. Rituaalinen toiminta ja symbolit viittaavat johonkin toiseen, peruskertomuksen kannalta tärkeään tapahtumaan. Vaikka messussa käytetään ja kirkkosalissa on monia peruskertomukseen liittyviä viestejä, ne eivät kuulu tämän tutkimuksen aineistoon tiettyä pyhää varten erityisesti tuotua koristelua lukuun ottamatta, joten tässä tutkimuksessa on huomioitu vain erityistilanteisiin liittyvät peruskertomusta kertovat visuaaliset asiat.

Kirkossa tapahtui toiminnallisesti messuun vaikuttava muutos tammikuussa 2011. Järvenpään kirkon alttari oli siirretty ennen 23.1.2011 kuorin seinästä sen keskelle. Se merkitsi sitä, että liturgi toimitti messun ehtoollisosan kasvot seurakuntaan päin. Näin alttari palasi vanhaan pöydän symboliikkaan ja teki mahdolliseksi liturgille toimittaa ehtoollisosan kasvot seurakuntaan päin. Altтарin siirtämiseen liittyvä viesti on merkittävä, mutta ilman riittävää taustatietoa sitä on mahdotonta ymmärtää. Ensimmäisenä pyhänä altтарin siirtoa ei huomioitu mitenkään, seuraavana pyhänä rukouksessa. Muutos olisi tarjonnut tilaisuuden kertoa altтарin symboliikasta ja näin opettaa seurakuntaa tuntemaan peruskertomusta ja sen ilmenemistä kirkossa.

Alkusiunauksessa liturgi siunaa seurakunnan kolmiyhteisen Jumalan nimeen tehden samalla ristinmerkin ja seurakunta ottaa siunauksen vastaan aamenella. Sitä seuraavalla vuorotervehdyksellä liturgi ja seurakunta siunaavat toisensa. Sanojen lisäksi liturgi ilmaisee sisältöä toiminnalla, joka liittyy peruskertomukseen. Näillä toimilla seurakunta liittyy peruskertomukseen, vaikka sitä ei sanoitetakaan. VT:ssa Jumalan nimeen siunaaminen on yleistä (esimerkiksi 4. Moos. 6: 27). Siunaus siihen liittyvän eleen, käsien kohottamisen kanssa liittyy myös Jeesuksen toimintaan ja kertoo näin peruskertomuksen kertomusta Jeesuksen taivaaseen ottamisesta (Luuk. 24: 50). Myös vuorotervehdys nousee peruskertomuksesta (esimerkiksi enkelin tervehdys Marialle, Luuk. 1: 28 tai Paavalin tervehdys Timoteukselle, 2. Tim. 4: 22).¹⁷⁷

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset alkusiunauksen merkityksestä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta vaihtelivat: neljä piti sitä tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja kuusi ei pitänyt tärkeänä.

Ristikulkue ja evankeliumikulkue kertovat sitä, että kristittyjen niin kuin juutalaistenkin peruskertomukseen kuuluu liikkeellä oleminen. Kulkueiden kautta liitytään muun muassa juutalaisen muistiyhteisön avainkertomukseen, juutalaisten matkaan Egyptin orjuudesta luvattuun maahan. Risti tai evankeliumikirja tunnuksenaan ne kuvaavat yhteisön luonnetta uskonyhteisönä. Kulkueet voivat tuoda myös erityistä juhluvuutta peruskertomuksen kannalta merkittäviin pyhiin tai seurakunnan juhliin.

¹⁷⁷ Vatanen 2012, julkaisematon lähde.

Ristikulkue symboloi messussa vaeltavaa Jumalan kansaa.¹⁷⁸ Se viittaa peruskertomukseen alkaen Jumalan kansan vaelluksesta orjuudesta luvattuun maahan. Se sisältää myös uuden, Kristuksen myötä syntyneen tulkinnan tiestä orjuudesta vapauteen. Jeesus käytti monia kulkemiseen liittyviä vertauskuvia seuraajiensa elämästä esimerkiksi kuvatessaan elämään vievää tietä kapeaksi (Matt. 7: 14) tai verratessaan itseään tiehen (Joh. 14: 6). Kulkueen myötä messun palvelutehtävissä olevat saapuvat kirkkoon viestien pyhän evankeliumin tapahtumapaikalle saapumista. Ristikulkue saapuu kirkkoon länsiovesta, joka ja kulkee kirkon keskikäytävää, pyhää tietä kohti itää, Jumalaa päätyen alttarille. Viesti kertoo seurakunnalle, että vaeltavan kansan päämääränä on taivas ja siellä osallisuus Karitsan hääateriasta.

Seurakunta osallistuu kulkueeseen seisten. Ristikulkueessa tuodaan kirkkoon yhteisön ydinviestejä kantavat symbolit: risti (voitonlippu), kynttilät (Kristusvalo), Raamattu tai Evankeliumikirja ja ehtoollisessa käytettävät leipä ja viini.¹⁷⁹ Evankeliumikirja tekee näkyväksi yhteisön peruskertomuksen, jota jälleen vietettävässä jumalanpalveluksessa kerrotaan, opetetaan ja tulkitaan. Ehtoollisaineet ja ehtoollisen nauttiminen ovat yhteisön tapa elää uudelleen ja uudelleen todeksi peruskertomustaan ja tehdä yhteenkuuluvuus näkyväksi. Kirkon tradition mukaan ehtoollisleivän tulee olla vehnästä tehtyä ja viinin viinirypäleistä valmistettua. Näin liitytään ehtoollisen asettamisen aterian myötä peruskertomukseen.¹⁸⁰ Messusta lähdettäessä ristikulkue kertoo kristittyjen tehtävästä todistaa ristiä seuraten evankeliumista.¹⁸¹

Järvenpään seurakunnassa ristikulkue ja useimmiten myös evankeliumikulkue toteutettiin suurina juhlapyhinä (kuuden kynttilän pyhinä) ja ristikulkue tai alkukulkue muissa juhlissa yhteensä 14 kertaa.

Ristikulkue aloitti messun 1. adventtina, joulupäivänä, loppiaisena, 4. sunnuntaina loppiaisesta (luottamushenkilöiden tehtäviin siunaus), Marian ilmestyspäivänä, 5. paastonajan sunnuntai (isokoulutuksen valmistujaismessu), pääsiäispäivänä, 2. sunnuntaina pääsiäisestä (äitienpäivä), 3. sunnuntaina pääsiäisestä (kansanlaulukirkko), helatorstaina, helluntaina, Pyhän Kolminaisuuden päivänä (konfirmaatio), 4. sunnuntaina helluntaista (konfirmaatio), 11. sunnuntaina helluntaista (nuorten valmistelema messu) ja 12. sunnuntaina helluntaista (uusien työntekijöiden tehtäviin siunaaminen).

Evankeliumikulkue korostaa evankeliumin asemaa erityisesti juhlapyhinä. Evankeliumikirja noudetaan lukupulpetista ja kannetaan saattueena kirkon keskikäytävälle. Jos käytetään kynttilöitä, niitä kannetaan Evankeliumikirjan molemmilla

178 evl.fi/sanasto, viitattu 17.10.2013.

179 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 3.

180 evl.fi/sanasto, viitattu 19.10.2010; Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 2, 96-97; Kotila 2004, 173-176.

181 Vatanen 2012, julkaisematon lähde.

puolilla.¹⁸² Käytäntö kertoo ja toteuttaa myös peruskertomusta: Evankeliumikirjan tuominen kirkon käytävälle, seurakunnan keskelle, kuvaa Kristuksen tulemistä kansansa keskelle.¹⁸³

Kulkueet ovat toimintaa, joilla symbolisesti eletään peruskertomuksen tapahtumia. Niiden symboliikka on rikasta, mutta edellyttää sen tuntemista, jotta merkitykset avautuvat. Messussa kulkueet ovat myös seurakunnan näkökulmasta suurelta osin esittäviä. Messun toimittajat osallistuvat niihin varsinaisina toimijoina, seurakunta osallistuu vain seisomaan nousten.

Kunnia ja kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle paitsi sanoittaa peruskertomusta, ilmaisee ja elää sitä toiminnalla. Kunnia ja kiitosvirsi lauletaan seisten. Seisomaan nousemisen toiminnolla kerrotaan messun erityisen merkittävistä osista, niistä, joissa seurakunta kohdistaa viestinsä Jumalalle. Kunnia ei ole alun perin kuulunut jumalanpalvelukseen, mutta vakiinnutti paikkansa siinä 500-600-luvuilla muutoin, paitsi adventti- ja paastonaikana. Samoin kiitosvirsi jää pois adventti- ja paastonajan jumalanpalveluksista. Myös kunnian ja kiitosvirren poisjättäminen kertoo viestiä kirkkovuoden jakson luonteesta, johon kuuluu katumus ja itsetutkistelu eikä niinkään ulospäin suuntautuva riemu.

Kunnian juuret ovat kristinuskon peruskertomukseen kuuluvassa jouluevankeliumissa ja sieltä ovat myös peräisin myös messussa käytetyt sanat (Luuk. 2:14). Kunnia siis kutsuu seurakunnan jouluyön tapahtumapaikalle, kedolle yhdessä paimenten kanssa. He näkivät ja näkevät, kuinka Jeesuksen syntymästä kertoneen enkelin ympärille ilmestyi suurijoukko taivaallista sotaväkeä, joka lauloi ja laulaa seurakuntana kunniaa Jumalalle. Kunnian taustalla on laulu, joka kertoo, että jotain totaalisesti uutta on tullut maailmaan tänään.¹⁸⁴

Kiitosvirren kohteena on koko Jeesuksen elämä: syntymä, kärsimys ja kuolema.¹⁸⁵ Sen siis pitäisi kertoa koko peruskertomuksen ydin. Kiitosvirren pohjana on Laudamus-hymni, mutta luterilaisessa perinteessä sen sijaan käytetään useimmiten muita kiitosvirsiä, erityisesti kolminaisuusvirsiä.¹⁸⁶

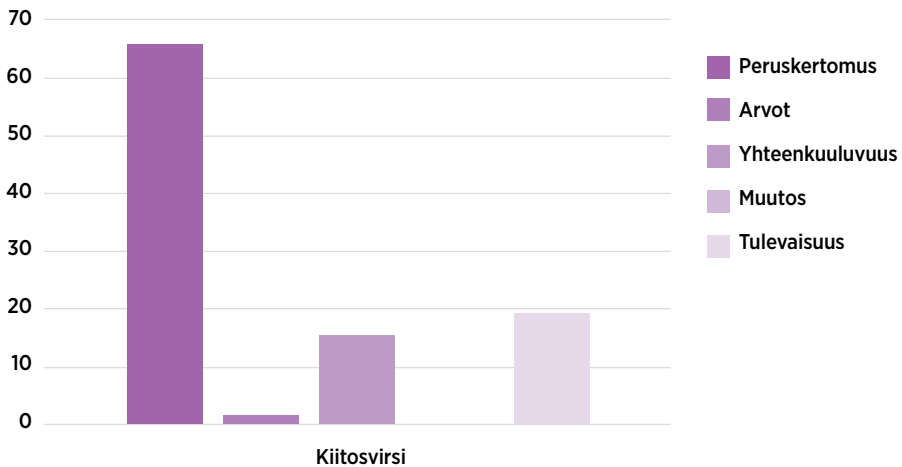
182 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 14-15.

183 Kotila 1994, 176.

184 Vahtola, haastattelu 12.4.2011.

185 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 9.

186 Kotila 2004, 190-192.

Kuva 9. Muistiyhteisön elementit kiitosvirssissä %-yksikköinä.

Kiitosvirssissä Järvenpään seurakunnassa peruskertomus oli merkittävä sisältö 65 %:ssa messussa. Kirkkovuoden jaksoista peruskertomus oli eniten esillä helluntaijakson aikana, 81 %:ssa kiitosvirssistä. Pääsiäisjakson aikana se oli esillä 67 %:ssa ja joulujakson aikana 31 %:ssa kiitosvirssistä. Ero on tilastollisesti merkitsevä ($p=0,009$, Fisherin tarkka testi).

Tulos on mielenkiintoinen helluntaijakson osalta. Raamatuntekstit ja pyhien aiheet seuraavat helluntaijaksolla pääosin Jeesuksen elämää ja tekoja, mutta Järvenpään seurakunnassa valittiin konkreettisesti peruskertomusta luomisen ja Kristuksen kuoleman ja ylösnousemuksen kautta sanoittavia kiitosvirsiä useimmin juuri silloin. Valintaa selittyi kiitosvirren luonteella. Jumalanpalvelusten oppaan mukaan ylistyksen kohteena on koko Jeesuksen elämä: syntymä, kärsimys, kuolema, ylösnousemus ja taivaaseen astuminen eli peruskertomuksen ydintapahtumat.¹⁸⁷

Jumalanpalvelusten kirjan mukaa kiitosvirtenä voidaan käyttää virsiä 126, 128: 2-4, 129-133, 135, 277: 5, 328 ja 334: 1, 5-8. Lisäksi on mahdollista käyttää Laudamusta ja viittä muuta vaihtoehtoa kiitosvirreksi (virsikirjan jumalanpalvelusliitteen virret 726-730). Laudamus ja virret 726, 728 ja 729 ovat sisällöltään palvovia eivätkä kerro suoraan peruskertomusta. Niistä konkreettisimmin peruskertomusta sanoittaa 727, samantyyppisiä aineksia on myös virressä 730. Virsi 727 sanoittaa luomisen, Jeesuksen syntymän, ristinkuoleman, ylösnousemuksen ja tulevaisuuden toivon näkökulmasta.

...ja luomakunta kumartaa Luojaansa voimallista... Me ylistämme Jeesusta, hän syntyi veljeksemme... Me ylistämme Kristusta Karitsan uhritiestä... ja aamu, ylösnousemus tuo toivon maalimalle...

187 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 9.

Järvenpään seurakunnassa käytettiin kiitosvirtenä tutkimusvuoden aikana kaikkiin 25 eri virttä. Jumalanpalvelusten kirjan kiitosvirsisistä käytettiin virsiä 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 328, 344, 726, 727 ja Laudamusta. Jumalanpalvelusten kirjan antamien mahdollisten virsien lisäksi käytettiin virsiä 35 (kerran), 50 (kerran), 134 (kolme kertaa), 163 (kerran), 164 (kerran), 216 (kerran), 294 (kerran), 321 (kerran), 342 (kerran), 420 (kerran), 447 (kaksi kertaa), 578 (kerran), 745 (kerran) ja 746 ((kerran). Kiitosvirtenä käytettävissä virsissä peruskertomuksesta ovat esillä Jumalan luomistyö ja Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus.

Esimerkiksi virressä

- 126 "...kaikkein korkeimman Poika... joka pois otat maailman synnit..."
- 129 "Ylistän, Isä sinua, kaiken luoja... ja tulit muotoon ihmisen..."
- 131 "...Oi Isä kaikkivaltias, maan taivaan luoja... Oi, Kristus, Poika Jumalan... toit armon kuolemallasi..."
- 135 "Jumala loi auringon, kuun... Jeesukselle virtemme soi, hän kuolemallaan elämän toi..."
- 328 "Nyt kiitos Jumalan, kun hän on meidät luonut..."

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset kiitosvirren merkityksestä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta vaihtelivat jonkin verran: viisi piti sitä tärkeänä, neljä jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä.

Sanaosasta ehtoollisosaan siirrytään messussa toiminnan kautta. Se on käänne viestinnässä, peruskertomuksen kertomisesta siirrytään reaaliapresensissä tapahtuvaan muistelevaan toimintaan, johon koko seurakunnalla on mahdollisuus osallistua. Kirkon uskon mukaan siinä ovat mukana myös menneet sukupolvet.

Uhrivirren aikana kirkossa kannetaan kolehti ja katetaan ehtoollispöytä. Näin liitytään toiminnan kautta peruskertomukseen sekä muistellen että arvoja välittäen. Varhaiskristillisestä liturgiasta kertovissa lähteissä (Justinos Martyyri ja Hippolytos Roomalainen) kerrotaan, että ehtoollisen vietto alkoi uhrilahjojen keräämisellä. Tuolloin oli kyse siitä, että seurakunta toi leipää ja viiniä, josta otettiin ehtoollisen viettoon tarvittavat aineet sekä lahjoja, joita käytettiin hädässä olevien auttamiseen. Näistä juurista on kehittynyt nykyinen kolehti, jossa kerätään rahaa tarpeessa olevien auttamiseksi. Sen muoto on erilainen, mutta se toistaa peruskertomusta ja välittää yhtä yhteisön arvoa, lähimmäisestä huolehtimista. Kirkko on liittänyt tämän arvon myös yhteisön uskoon: Seurakunta antaa lahjaksi siitä, mitä on saanut lahjaksi Jumalalta. Se antaa elämänsä ja työnsä hedelmät Jumalan käyttöön.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Palvelkaa Herraä iloiten 2009, 21; Kotila 2004, 213.

Uhrivirressä peruskertomus oli Järvenpään seurakunnan messuissa merkittävästi esillä 17 %:ssa. Pääsiäisjaksolla se oli esillä selvästi muita jaksoja enemmän, 39 % (joulujaksolla 6 % ja helluntaijaksolla 8 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,012$, Fisherin tarkka testi). Ero selittyy pääsiäisjakson osalta sillä, että sen aikana messuissa muutoinkin seurataan peruskertomuksen ydintapahtumia. Mielenkiintoista on, ettei joulujaksolla vastaavasti peruskertomus ollut voimakkaammin esillä uhrivirsissä. Molempien jaksojen juhlapyhiä edeltää paastonaika, jonka luonteeseen sopii peruskertomuksesta nouseva elämäntavan tarkastelu ja lähimmäisten huomioiminen muun muassa kolehtiin osallistumalla.

Uhrivirret vaihtelivat Järvenpään seurakunnan messuissa. Vain kuusi virttä (326, 416, 420, 436, 452 ja 525) esiintyivät tutkimusvuoden aikana kaksi kertaa uhrivirtenä. Kolmessa messussa laulettiin muuta kuin virsi uhrivirren paikalla. Aihepiireiltään valitut uhrivirret jakautuivat neljään alueeseen: 54 % uhrivirsistä käsitteli yleisesti uskonelämää, 16 % käsitteli kirkkovuotta, 15 % lähimmäistä ja yhteiskuntaa ja 9 % ehtoollista.

Järvenpään seurakunnan messuissa 24 % uhrivirsistä käsitteli aiheita, joihin ne messun toiminnallisen peruskertomuksen kertomisen kautta liittyivät eli ehtoollisen kattamiseen tai lähimmäiselle jakamiseen. Seurakuntalaisen näkökulmasta uhrivirren aikana on tarjolla useita viestejä (visuaalisena viestinä ehtoolliseen valmistautuminen, toiminnallisena viestinä lähimmäisen hyvä sekä auditiivisena ja laulamisen kautta viestinä virren sisältö). Jos kaikki viestit vetävät seurakuntalaisen huomiota eri suuntiin, voi olla, ettei mikään viesti mene kunnolla perille.¹⁸⁹ Vahvimmin todennäköisesti menee perille viesti, joka on virren sanoissa, koska niihin seurakuntalainen voi osallistua laulamalla. Messun ja peruskertomuksen näkökulmasta ehtoollisen ja lähimmäisen hyvän yhteys on kuitenkin merkittävä viesti. Mikäli se halutaan saada perille, sitä kannattaa vahvistaa virsivalinnalla. Messussa on muita virsiä, joissa on mahdollista käsitellä uskonelämää (esimerkiksi päivän virsi teksteistä riippuen) tai kirkkovuotta (esimerkiksi alkuvirsi, päätösvirsi).

Järvenpään seurakunnan papit pitivät uhrivirren merkitystä peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta merkittävänä: viisi piti sitä tärkeänä ja kuusi jossain määrin tärkeänä. Tutkimusaineiston perusteella tämä näkemys ei kuitenkaan näkynyt kovin selvästi virsivalinnoissa.

Ehtoollispöydän kattaminen ja seurakunnan rakkaudenlahja ovat siis perinteisesti kuuluneet yhteen. Ne ovat kuuluneet myös yhteisön keskeisimpiin asioihin. Tästä viestii se, että ne tapahtuvat yhteisön keskeisimmässä kokoontumisessa, messussa ja vieläpä yhtä aikaa. Niiden liittyminen yhteen on viesti myös yhteisön arvoista.

189 Åberg 2000, 42-43.

Ehtoollispöydän voi kattaa paitsi liturgi tai avustava pappi, myös diakoni.¹⁹⁰ Diakonin kattamisella on mahdollista viestiä visuaalisesti yhteisön historiaan kuuluvasta alkuseurakunnan käytännöstä muistaa yhteisen aterian yhteydessä köyhiä. Diakoni kattamassa ehtoollispöytää kertoisi myös messun ja diakonian kiinteästä yhteydestä ja vahvistaisi näin myös uhrivirren viestiä. Järvenpään seurakunnan messussa liturgi huolehti ehtoollispöydän kattamisesta, tutkimus vuoden aikana diakoni ei tehnyt sitä kertaakaan, vaikka diakonit avustivat silloin tällöin ehtoollisen jakamisessa. Myöskään avustava pappi ei kattanut ehtoollispöytää yhtään kertaa.

Ehtoollinen on seurakuntayhteisön keskeisin rituaali. Rituaalille on ominaista, että niillä on tavoite (esimerkiksi rauhanrakentaminen, sateen saaminen, pelastus) ja ne ovat ennustettavia sekä toiminnan että sanoituksen osalta. Rituaalit ovat myös yhteisön auktorisoimia. Ajallinen perspektiivi on nykyisyyden lisäksi menneeseen ja tulevaan: ne ovat olleet ja ne tulevat olemaan. Muistamiseen liittyville rituaaleille on tyypillistä, että ne liittyvät tiettyyn tapahtumaan ja rakentavat siltaa tuon tapahtuman ja nykyisyyden välille.¹⁹¹

Aleida Assmannin mukaan kulttuurisen muistamisen keskiössä on perinteisesti ollut kuolleiden muistaminen. Elävien velvollisuutena on ollut muistaa kuolleiden nimet ja siirtää tieto tuleville sukupolville. Syöminen ja juominen on ollut keskeinen tapa rakentaa yhteisöjä ja siitä on kehittynyt Rooman valtakunnan ja varhaiskristillisellä ajalla uskonnollisia rituaaleja, joissa haudoilla aterioiden muistellaan esi-isiä. Vasta 300-luvun lopulla näistä perheiden rituaaleista siirryttiin yhteisöllisempään muistamiseen. Perheiden rituaalien pohjalta syntyi uusi sosiaalisen kokoontumisen muoto, ehtoollisen vietto. Jeesuksen kuoleman muistamisen lisäksi marttyyrien muistaminen liittyi yhteisön kokoontumisiin ja heidän ruumiitaan alettiin haudata kirkkoihin.¹⁹²

Ehtoollisen vieron kehittymiseen yhteisön muistamisen ateriana liittyy siis kuoleman ympärille rakentuneita sosiaalisia ja uskonnollisia ulottuvuuksia. Ehtoollinen on toimintaa, jonka tavoitteena on kirkon uskon näkökulmasta pelastus. Se on auktorisoitu yhteisössä hyvin varhain, jo alkuseurakunnan aikaan. Ehtoollisen vietosta löytyy kuvauksia peruskertomuksen kanonisoidussa versiossa, Raamatussa.

Ehtoollisen asettamisesta kerrotaan Uudessa testamentissa neljässä kertomuksessa: Markuksen (Mark. 14:22-24), Matteuksen (Mt. 26:26-28) ja Luukkaan (Lk. 22:19-20) evankeliumeissa sekä 1. kirjeessä Korinttilaisille (1. Kor. 11:23-25). Korinttilaiskirjeen ja Luukkaan evankeliumin kertomuksissa ehtoollisen asettamisen yhteydessä Jeesuksen kerrotaan kehottaneen seuraajiaan nauttimaan

190 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 22.

191 Feuchtwang 2010, 282, 287.

192 Assmann A 2011, 23-24.

ehtoollista hänen muistokseen, Luukkaan evankeliumissa leivän yhteydessä, Korinttilaiskirjeessä sekä leivän että viinin yhteydessä. Erityisesti Luukkaan evankeliumissa on näkyvissä ehtoollisen yhteys juutalaiseen pääsiäisateriaan. Pääsiäisaterian valmistelua kuvatessaan Luukas kertoo Jeesuksen lähettäneen Pietarin ja Johanneksen valmistelemaan pääsiäisateriaa (Luuk. 22:8). Kristillinen ehtoollinen erkani kuitenkin pian juutalaisen pääsiäisaterian tavasta jo siinä, ettei sitä vietetty vain kerran vuodessa, vaan sitä toistettiin säännöllisesti kristittyjen kohtaamisissa.

Ehtoolliskertomuksien synnystä ja suhteesta traditioon on monia mielipiteitä. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että ne on laadittu liturgista käyttöä varten¹⁹³. Luterilaisen ehtoollisopin perustana ovat joka tapauksessa Uuden testamentin ehtoolliskertomukset. Niiden mukaan Jeesus asetti ehtoollisen ja kirkko viettää sitä siksi, että Jeesus on käskenyt tehdä niin.¹⁹⁴ Muistiyhteisön näkökulmasta ehtoollisen vietossa on kysymys sekä peruskertomuksen kertomisesta että sen elämisestä todeksi. Muistiyhteisön näkökulmasta oleellista on, että ehtoolliskertomukset liittävät ehtoollista viettävän seurakunnan Jeesuksen ja hänen oppilaidensa yhteisöön. Toiminnan kautta paitsi muistellaan, myös liitytään yhteisöön ja eletään sen peruskertomusta preesensissä.

Ehtoollisen juutalaisten juurien kautta sillä on yhteys juutalaiseen pääsiäisateriaan. Kristillinen yhteisö on kuitenkin tulkinnut pääsiäisateriaa ja siihen liittyviä symboleita omaan kertomukseensa sopivalla tavalla. Ehtoollisen asettamisen yhteydessä Jeesus otti käyttöön tutut arkeen ja pääsiäisateriaan liittyvät leivän ja viinin symbolieiksi, yhdisti ne oman yhteisönsä peruskertomukseen, antoi niille kertomuksesta nousevan merkityksen ja rakensi näin pohjan yhteisön rituaalille.

Ehtoolliseen aikaperspektiivi ulottuu yhteisön syntyvaiheista nykyisyyteen ja tähtää tulevaan yli ajan rajan siinä merkityksessä, että se viittaa jo tulevaan ”Karitsan hääateriaan”. Ehtoollisen vietossa ovat mukana kaikki muistiyhteisön elementit. Siinä toistetaan peruskertomusta toiminnan kautta liittäen nykyihmiset osaksi tarinaa. Siinä myös luodaan ja lujitetaan yhteenkuuluvuutta ja viitataan tulevaisuuteen toivon näkökulmasta.

Ehtoollisosaan kuuluvat uhrivirsi, ehtoollisrukous, Isä meidän –rukous, Herran rauha, Jumalan Karitsa, ehtoollisen vietto ja kiitosrukous.

Ehtoollisrukoukseen tiivistyy ehtoollisen ja messun vietto. Siinä toistetaan toiminnan, symbolien ja sanojen kautta yhteisön keskeisin muistaminen. Ehtoollisrukouksessa liittyvät yhteen kirkon oppi ja rituaali, se mitä kirkko uskoo ja se mitä messussa tehdään. Se sisältää myös sanoituksen rituaalin perusominaisuuksista. Ehtoollisrukoukseen sisältyy auktorisoitu kehotus muistamiseen:

193 Kotila 2004, 65-68, 75.

194 Jumalan kansan juhla 1992, 41.

”Tehkää se minun muistokseni”. Rituaali on itsessään muistamista ja se kantaa mukanaan viestiä sukupolvelta toiselle. Toistaminen on yksi muistamisen keinoista. Jälleen osa auktorisoitua kehotusta: ”Niin usein kuin te siitä juotte, tehkää se minun muistokseni”.

Ehtoollisrukous alkaa vuororukouksella, jossa liturgi kehottaa seurakuntaa ylentämään sydämensä Jumalan puoleen. Vuororukousta seuraa prefaatio, jossa seurakunta yhdessä enkelien ja kaikkien pyhien kanssa ylistää ja kiittää Jumalaa. Prefaatiossa sanoitetaan yhteisön luonne ajan ja inhimillisen todellisuuden rajat rikkovana. Prefatio koostuu alusta ja päätöksestä. Prefaation alussa todetaan, että on oikein ja arvollista, että seurakunta kiittää Jumalaa. Yleisessä prefaation päätöksessä viitataan Jeesuksen ristinkuolemaan ja ylösnousemukseen, joka on avannut tien ikuiseen elämään. Juhlapyhien prefaation päätökset nostavat peruskertomuksesta esiin erilaisia näkökulmia ja tapahtumia.¹⁹⁵

Jumalanpalvelusten kirja tarjoaa 13 prefaation päätöstä käytettäväksi kirkko vuoden ajankohdasta riippuen. Nämä vahvistavat osaltaan messun aihetta ja liittymistä tiettyyn tapahtumaan. Adventin prefaation päätös liittyy Jeesuksen elämän profetioihin eli tulkitsee VT:a UT:n kautta:

- ”Hänet sinä olet lähettänyt kansasi keskelle, hänessä ovat täyttyneet profettojen ennustukset.”

Joulun, joulunajan, kynttilänpäivän, Marian ilmestymispäivän ja loppiaisien prefaation päätökset viittaavat Jeesuksen syntymään liittyviin tapahtumiin:

- ”Hänen syntymällään sinä valaiset maailman, karkotit kuoleman - varjon...”
- ”Sinä olet antanut ainoan Poikasi tulla maailmaan ja syntyä ihmiseksi, että meistä tulisi sinun lapsiasi ja pääsisimme pimeydestä valoon.”
- ”Hänen kirkkautensa loistaa keskellämme ja näyttää meille tien pimeydestä valoon.”

Loppiaisajan ja paaston aikaa edeltävien sunnuntaiden prefaation päätös liittyy Jeesuksen elämään:

- ”Hän eli keskellämme kuuliaisena tahdollesi ja hänen teossaan tuli ilmi sinun kirkkautesi.”

Paastonajan, kärsimysajan ja pääsiäisen ja pääsiäisajan prefaatioiden päätökset kertovat peruskertomuksen ytimen, Jeesuksen kärsimisen, kuoleman ja ylösnousemuksen:

- ”Sinä et ole jättänyt meitä synnin ja kuoleman valtaan, vaan olet antanut Poikasi kuolla meidän tähtemme, että me kuolisimme pois synnistä ja eläisimme sinulle.”

195 Kirkkokäsikirja I-II, Jumalanpalvelusten kirja (I) 2003, 27-32, 262-272.

- ”Hän oli kuuliainen loppuun asti. Hän kesti loppuun saakka kiusaukset ja kärsimykset pelastaakseen meidät pahan vallasta.”
- ”Hän on meidän pääsiäislampaamme, joka on uhrattu puolestamme. Kuolemalla hän kukisti kuoleman ja ylösnousemisellaan avasi meille tien ikuiseen elämään.”
- ”Kuolemalla hän on voittanut kuoleman ja riemullisella ylösnousemisellaan avannut meille tien ikuiseen elämään.”

Helatorstaista helluntaiaattoon käytettävä ja helluntain prefaation päätökset kertovat Kristuksen asemasta:

- ”Hänet sinä olet korottanut oikealle puolellesi, ylemmäksi kaikkia valtoja, voimia ja herruuksia. Hän rukoilee lakkaamatta puolestamme ja antaa meille oikeuden kutsua sinua Isäksemme.”
- ”Hänet sinä olet korottanut oikealle puolellesi, ylemmäksi kaikkia valtoja, voimia ja herruuksia. Hänen lupauksensa mukaan sinä olet muodattanut Pyhän Hengen, niin että kaikki kansat ja kielet julistavat sinun suuria tekojasi.”

Apostolien päivän, pyhän Henrikin muistopäivän ja Mikkelinpäivän prefaatioiden päätökset laajentavat peruskertomusta Jeesuksen seuraajien elämään ja muistiyhteisön näkökulmasta laajemmalle kuin yhteisön alkuun liittyviin ydintapahtumiin:

- ”Hänessä pelastuksen sanoma on tullut maailmaan. Hänestä uskolliset todistajasi ovat kertoneet ja tuoneet evankeliumin meidän maahan.”
- ”Sinä annoit Poikasi pelastamaan meidät pahan vallasta ja lähetät pyhät enkelisi johdattamaan ja suojelemaan meitä.”

Valvomisen sunnuntain ja tuomiosunnuntain prefaation päätös viittaa pääsiäisen ja koko kristinuskon perussanomaan eli peruskertomuksen ytimeen:

- ”Hänessä sinä olet antanut meille ylösnousemuksen toivon, että me voisimme turvalisin mielin odottaa iankaikkista valtakuntaasi.”

Prefaatio päättyy aina kiitokseen taivaan lahjasta ja sen kertaamiseen, että seurakunta laulaa ylistystä Jumalalle enkelien ja kaikkien pyhien kanssa. Näin yhteisö sanoitetaan se laajassa, ajan ja inhimillisen todellisuuden rajat rikkovassa muodossa. Kuten rituaalille on ominaista, ilmaisu ei noudata arkikielen logiikkaa ja merkitystä. Rituaalinen toiminta luo oman aikansa ja paikkansa.¹⁹⁶ Jo prefaatio antaa tästä viitteitä, varsinaisesti rituaalin olemus tiivistyy ehtoollisen asetussanoissa ja sen vietossa.

Prefaatiota seuraa **Pyhä-hymni**, joka liittyy myös yhteisön peruskertomukseen laajalla aikaperspektiivillä. Pyhä-hymnin taustalla on profeetta Jesajan näky

196 Feuchtwang 2010, 285.

Herraa palvovista enkeleistä (Jes. 6:3) ja palmunoksia heiluttaen Jerusalemiin saapuvaa Jeesusta tervehtivän kansanjoukon pelastuksen pyyntö (Matt. 21:9).¹⁹⁷ Messussa seurakunnan toiminta Pyhä-hymnin yhteydessä on seisomaan nouseminen. Jumalanpalvelusten kirjassa on pääjumalanpalveluksessa käytettävä Pyhä ja neljä vaihtoehtoa Pyhä-hymniksi lähinnä muihin kuin sunnuntaiden tai pyhäpäivien jumalanpalveluksiin. Niissä kaikissa sanoitetaan Jumalan ylistystä koko luomakunnan voimin ja toisaalta kiitetään häntä auttajana.

Ehtoollisrukouksen keskiössä ovat ehtoollisen asetussanat. Asetussanoihin liittyy myös toiminnallinen muistaminen: leipään liittyvien asetussanojen aikana liturgi ottaa leipälautasen tai ison ehtoollisleivän käteensä ja tekee ristinmerkin siunasi-sanalla. Maljaan liittyvien asetussanojen aikana hän ottaa vastaavasti maljan käteensä ja siunaa sen ristinmerkillä. Sekä leivän että viinin kohdalla voidaan tehdä myös elevaatio eli liturgi kohottaa asetussanojen jälkeen leipälautasta ja viinimaljaa seurakunnan nähtäväksi ennen kuin asettaa sen alttarille. Leivän murtaminen voidaan myös tehdä konkreettisesti Jumalan Karitsa –hymnin aikana tai sen jälkeen. Asetussanat tuovat selvästi ehtoollisen vieton yhteyden peruskertomukseen, ne osoittavat, että ehtoollisen vietto perustuu Jeesuksen antamaan käskyyn.¹⁹⁸

Rituaalien kielelle on ominaista, että se eroaa arkikielen logiikasta ja merkityksistä. Näin tapahtuu myös ehtoollisen asetussanojen kohdalla. ”Kristuksen ruumis” ja ”Kristuksen veri” viittaavat johonkin, joka ei ole konkreettinen eikä edes arkikielen näkökulmasta käsiteltävä. Rituaaliselle toiminnalle ominaisesti se siirtää toiminnan ja sanat toiseen todellisuuteen, toiseen aikaan ja paikkaan.¹⁹⁹ Tämän perusteella voidaan todeta, että muistiyhteisö tarvitsee sekä kielellistä ja toiminnallista symboliikkaa kuljettaessaan peruskertomusta eri ajoissa ja konteksteissa. Se tarvitsee sitä myös uskoonsa liittyvän mysteerin sanoittamiseen. Yhteisön haasteena on opettaa jäsenilleen symboleihin sisältyvät merkitykset. Samaan tapaan kuin kieli opitaan yhteisössä, symbolien merkitykset on mahdollista oppia rituaaliin osallistumalla ja opettavaa muistelemista kuulemalla.

Ehtoollisen asetussanat muodostavat poikkeuksen messun muuhun rituaaliseen toimintaan ja symboleihin siinä suhteessa, että niissä toiminnan lisäksi sanoitetaan selvästi symbolien ja toiminnan yhteys peruskertomukseen. Asetussanoissa kerrotaan tilanne, johon toiminnalla viitataan (Sinä yönä, jona hänet kavallettiin...), kuvataan toiminta, joka on muistamisen kohteena (...hän otti leivän, siunasi, mursi ja antoi opetuslapsille...), sanoitetaan merkitys, johon konkreettisilla symboleilla viitataan (...tämä on minun ruumiini...tämä malja on uusi liitto minun veressäni...) sekä yhdistetään rituaalinen toiminta ja symbolit muistamiseen (Niin usein kuin te siitä juotte, tehkää se minun muistokseni.).

197 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 24; Kotila 2004, 218.

198 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 25-26, 28; Kotila 2004, 232.

199 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 113.

Ehtoollisrukousta seuraa **Isä meidän -rukous**. Sen seurakunta lausuu yhteen ääneen. Se on yksi muistiyhteisön keskushenkilöltä Jeesukselta peräisin oleva elementti ja liittyy näin ollen peruskertomukseen. Siihen perustuu myös sen erityinen merkitys, joka näkyy siinä, että se rukoillaan jokaisessa messussa ja se tehdään yhteen ääneen. Raamatun kertomusten mukaan hän opetti sen oppilailleen ja se on siirtynyt osana yhteisön muistamista sukupolvelta toiselle. Sisällöllisesti peruskertomus ei ole Isä meidän -rukouksessa sanoitettuna, vaan siinä ovat esillä muistiyhteisön elementeistä arvot ja tulevaisuuteen suuntaaminen. Liturgi voi korostaa yhteyttä peruskertomukseen käyttämällä erillistä kehotusta ”Rukoilkaamme yhdessä niin kuin Herramme Jeesus Kristus on meitä opettanut”.²⁰⁰

Herran rauha toteutetaan messussa vuorolauluna tai lausuen liturgin ja seurakunnan kesken. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan siihen voidaan liittää myös toimintaa, esimerkiksi kättely.²⁰¹ Tällainen pieni toiminnallinen elementti lisäisi mahdollisesti seurakuntalaisten kommunikaatiota ja tukisi yhteisöllisyyttä. Järvenpään seurakunnassa näin ei kuitenkaan toimittu kertaakaan tutkimusvuoden aikana.

Jumalan Karitsa -hymni lauletaan seisoen. Tällä toiminnalla viestitään, että ollaan messun ja kirkon uskon keskiössä. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan liturgin on mahdollista liittää hymniin visuaalinen ja toiminnallinen leivän murttaminen normaalia ehtoollisleipää suuremmalla öylätillä. Hän voi myös sanoittaa toiminnan viestin, mikäli murtaa leivän hymnin jälkeen 1. Korinttilaiskirjeen (10:17) sanoin, jolloin toiminnan yhteys peruskertomukseen ja yhteisöön tulee kerrotuksi.²⁰² Yksikään liturgi ei toiminut näin tutkimuskohteena olleissa messuissa.

Ehtoollisen nauttimisessa peruskertomus on esillä syömisessä ja juomisessa liittyen asetussanoihin, jotka ilmaisevat toiminnan yhteyden peruskertomukseen.

Päätössanoissa kerrataan lyhyesti, mitä ehtoollisen vietossa on tapahtunut: Me olemme ottaneet vastaan Herran Jeesuksen Kristuksen. Rituaalille ominainen toisto ja päätössanojen muoto, preesens-toteamus vahvistaa ehtoollisen luonnetta yhteisön peruskertomukseen liittäväenä ja yhteisöön kasvattavana toimintana. Rituaali on liittänyt koolla olevan yhteisön menneeseen ja tulevaan, sitonut heidät historiaansa ja kohtaloonsa.

Järvenpään seurakunnan messuissa ehtoollinen toimitettiin Jumalanpalvelusten kirjan mukaisesti, tosin käyttämättä kaikkia toiminnallisia mahdollisuuksia. Järvenpään seurakunnan papit pitivät ehtoollisrukousta peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta merkittävänä: kymmenen piti sitä tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä. Myös ehtoollisen viettoa he pitivät peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti sitä tärkeänä ja kolme jossain määrin tärkeänä.

200 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 26.

201 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 27.

202 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 27-28.

Siunaus messun päättyessä liittyy myös sanoin ja toiminnallisesti peruskertomuksen tapahtumiin. Siunauksen sanat ovat yksikkömuodossa Jumalan Moosekselle antamina sanoina (4. Moos. 6: 24-26). Siunauksen ele, kohotetut kädet viittaavat Aaroniin, joka siunasi israelilaiset (3. Moos. 9: 22) ja Jeesukseen, joka siunasi kohotetuin käsin opetuslapsensa (Luuk. 24: 50). Siunaus päättyy ristinmerkkiin. Seurakunta ottaa siunauksen vastaan seisten.²⁰³ Siunauksen aikaperspektiivi ulottuu siis yhteisön alkuvaiheista tulevaan. Siunaus varustaa seurakunnan rakkauden töihin eli saattaa messusta arkeen. Muistiyhteisön tehtävistä siunaus viittaa tulevaisuuteen.

Järvenpään seurakunnassa siunaus toimitettiin Jumalanpalvelusten kirjan mukaisesti. Järvenpään seurakunnan papit pitivät siunausta peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti sitä tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Messun muistamiseen liittyy kysymys siitä, miten yksilö voi muistella tapahtumaa, jossa ei ole ollut läsnä ja miten siitä voi tulla osa hänen kertomustaan. Juuri tähän kysymykseen yhteisö vastaa rituaalisella toiminnalla. Juutalaisen rabbi sir Jonathan Sacksin mukaan vanhin läntisessä maailmassa elävänä säilynyt rituaali on peräisin 3300 vuoden takaa illasta, jolloin juutalaiset söivät viimeisen ateriansa Egyptissä, ennen lähtöään vapauteen ja pitkälle matkalle kohti luvattua maata. Tätä tapahtumaa muistetaan edelleen syömällä pääsiäisateria. Joissakin juutalaisissa yhteisöissä se tehdään jopa pukeutuen kuten Egyptistä lähtijät; lanteet vyötettynä, kengät jalassa ja sauva kädessä.²⁰⁴

Kehotus toiminnan ja kertomisen liittämiseen yhteen yhteisön peruskertomuksen välittämiseksi löytyy Mooseksen antamista ohjeista Egyptin orjuudesta lähdön yhteydessä. Hän kehotti kansaansa luvattuun maahan päästyään noudattamaan tiettyjä juhlatapoja ja lasten kysyessä niiden merkitystä kertomaan siitä liittäen sen tapahtumiin Egyptissä.

Kun lapsenne kysyvät teiltä: ”Mitä nämä teidän juhlatapanne tarkoittavat?” niin vastatkaa näin: ”Se on pääsiäisuhri Herralle, joka egyptiläisiä surmatessaan kulki israelilaisten kotien ohi ja säästi ne.” 2. Moos. 12: 26-27, Sinä päivänä kerro pojillesi: ”Tämä tapahtuu sen takia, mitä Herra teki hyväkseni, kun lähdin Egyptistä”. 2. Moos. 13:8 ja Kun poikasi aikanaan kysyy sinulta: ”Mitä tämä merkitsee?”, niin sano hänelle: ”Väkevällä kädellään Herra vei meidät pois Egyptistä, orjuuden maasta. 2. Moos. 13:14.

Juutalaisessa perinteessä on kertomisen ja toiminnan kautta tavoitteena luoda yhteenkuuluvuutta, välittää tarinaa ja tulkita sitä. Hebrean kielen sana haggadah kuvaa tätä ja merkitsee myös sitomista, liittämistä ja yhdistämistä. Juutalaiset kautta vuosituhansien, riippumatta missä he ovat eläneet ja mitä kieltä puhuneet,

²⁰³ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 32.

²⁰⁴ Sacks 2003, 1-3.

ovat kertoneet samaa tarinaa samana iltana. He ovat kertoneet tarinaa ihmisistä, jotka elivät kauan ennen heitä, mutta samalla heistä on tullut tarinan henkilöitä. Tarina sitoo juutalaiset paitsi menneisiin sukupolviin ja heidän kohtaloonsa, myös merkitykseen. Kertomus kuvaa matkaa vapauteen, vaikeuksista huolimatta uskosta oikeaan suuntaan ja perille pääsemiseen. Sacks toteaaakin, että juutalaisuus on liittymistä yhteiseen matkaan, joka on toisaalta pakolaisuutta, toisaalta kotiin pääsemistä. Se on yhteisen kohtalon jakamista.²⁰⁵ Yhteisön kertomukseen liittymisen lisäksi kertomuksesta tulee osa yksilön kertomusta.

Heikki Kotila on kuvannut juutalaisen pääsiäisrituaalin merkitystä anamneettiseksi: Hän ei tee sitä muistiyhteisön viitekehyksessä, mutta tässä on nähtävissä samantyyppistä rituaalisen muistamisen tulkintaa, kuin muistiyhteisössä tehdään. Muistamisen kautta juhlan viettäjät tulevat osallisiksi paitsi muisteltavista tapahtumista, myös niiden merkityksestä. Muistaminen ei ole vain menneen muistamista ja sen tuomista nykyisyyteen, vaan myös tulevaisuuteen kuuluvan Jumalan tuomion muistamista.²⁰⁶ Pääsiäisrituaali (haggadah) on siis juutalaisen muistiyhteisön ytimessä samoin kuin pääsiäinen kristillisen: Se kertoo peruskertomusta ja liittää ihmiset siihen, luo ja lujittaa yhteisöllisyyttä ja viittaa tulevaisuuteen.

Yksilön muistamisessa jokin nykyisyyteen liittyvä asia, esimerkiksi aistihavainto, saattaa nostaa mieleen muiston niin elävänä, että mennyt todellisuus tulee nykyisyyteen ja herättää esimerkiksi samoja tunteita kuin menneisydessä.²⁰⁷ Myös yhteisössä voidaan toimia samoin. Kerronta voi tuoda menneen mieleen mielikuvien kautta, toiminta tapahtumien kautta. Tätä muistamisen tapaa käytetään niin juutalaisessa pääsiäisrituaalissa kuin messussa, esimerkiksi ehtoollisen vietossa.

Rituaalisessa muistamisessa viestintä ei tapahdu vain merkkien, vaan myös symbolien kautta.²⁰⁸ Ne ovat haaste erityisesti silloin, kun muistamisen kohteen alkuperä on vuosituhansien päässä ja erilaisessa kulttuurissa. Rituaalien ymmärtäminen vaatii niiden lukutaitoa ja se edellyttää yhteisöltä merkitysten opettamista. On yhteisöllistä viisautta, että muistamiseen liittyvät tapahtumat ovat yleisinhimillisiä, kuten kristillisen yhteisön peruskertomuksen ytimessä oleva ateria. Siten on mahdollisuus ylittää ajan ja kulttuurien rajoja, koska kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa ihmiset syövät. Aterian tai ruoan ja juoman muodot ja laatu voivat olla erilaisia, mutta symbolien tasolla voidaan tavoittaa yhteinen ydin.

Kirkon normaalit visuaaliset elementit eivät kuulu tämän tutkimuksen aineistoon. Adventtiaikana kirkkosalin eteen saarnatuolin viereen rakennettiin vähitellen seimiasetelma. Se kertoi koko joulun ajan visuaalisesti peruskertomusta. Sitä myös

205 Sacks 2003, 1-4, 13-14, 58.

206 Kotila 1996, 100.

207 Wood 2010, 111.

208 Feuchtwang 2010, 281.

käytettiin adventtiajan ja joulun jumalanpalveluksissa puhutun tekstin havainnollistajana ja siihen viitattiin esimerkiksi saarnoissa. Se myös teki visuaalista tulkintaa adventin ja joulun kertomuksesta. Kuvastoltaan se viittasi peruskertomuksen syntyaikaan ja -paikkaan kallioluolineen, lampaineen ja aaseineen. Mikkelinpäivänä kirkon seinät koristeltiin lasten askartelemin enkelein. Niiden visuaalisuus viittasi kiiltokuvaenkeleiden maailmaan. Kummassakaan tapauksessa kysymys ei ollut peruskertomuksen tuomisesta nykyaikaan. Adventtiaikaan se johdatti ajatukset menneeseen, mikkelinpäivänä mielikuvitusmaailmaan.

3. YHTEENKUULUVUUS

3.1. YHTEENKUULUVUUS KIRKOSSA

3.1.1. ATERIA YHTEISÖLLISYYDEN KESKUKSENA

Kristinuskon kanonisoitu peruskertomus Raamatussa kertoo yhteisön synnystä ja alkuvaiheista. Se on kuitenkin vuosisatojen aikana täydentynyt. On siis vaikea, varmaankin mahdoton löytää ”alkuperäisen” yhteisöllisyyden lähteelle. Mooseksen, kansanjohtajan, puhe yhteisön elämässä ja asemassa tapahtuvan suuren muutoksen alla on ensimmäinen kirjattu sanoitus yhteisön muistiyhteisöluonteesta ja yhteisöllisen muistamisen keinoista (5. Moos. 4: 1-24 ja 5. Moos. 11: 8-21).

Vaeltavan ja luvattuun maahan pääsevän kansan jälkeen yhteisön kuvaksi muodostuu Jeesus ja hänen oppilaansa. Messussa ja ehtoollisen vietossa seurakunnan yhteisöllisyys perustuu peruskertomuksen ytimeen vaikkakin juonteet pääsiäisaterian kautta ulottuvat Vanhan testamentin kertomukseen. Se on ilmaistu kiteytettynä kertomuksissa kiirastorstai-illasta (Matt. 26: 26-29, Mark. 14 : 22-24, Luuk. 22: 14-20). Ehtoollisen asetussanoissa on näkemys yhteisöstä. Jeesus nautti viimeistä ateriaa opetuslastensa kanssa (Luuk. 22: 14). Siitä kerrottaessa synoptisissa evankeliumeissa käytetään yhteisöllisiä ilmaisuja: ”Juokaa tästä, te kaikki”, ”...he kaikki joivat siitä.”, ”...joka vuodatetaan kaikkien puolesta.”, ”Hartaasti olen halunnut syödä tämän pääsiäisaterian teidän kanssanne...”, ”Ottakaa tämä ja jakakaa keskenänne...”. Johanneksen evankeliumissa kuvataan Jeesuksen seuraajat yhteisöllisestä näkökulmasta niin, että se sisältää myös kristityt kaikkina aikoina: ”Minä rukoilen heidän puolestaan... jotka sinä olet minulle antanut...” (Joh. 17: 9) ja ”Minä en rukoile vain heidän puolestaan, vaan myös niiden puolesta, jotka heidän todistuksensa tähden uskovat minuun.” (Joh. 17: 20).

Yhteisö-sanaa käytetään monissa merkityksissä. Arkikielessä sana viittaa monenlaisiin ryhmiin muutamasta henkilöstä miljooniin. Myös yhteisön määrittelyn perusteena käytetyt kriteerit vaihtelevat ystävydestä rotuun ja uskontoon. Yhteisön vuorovaikutus voi vaihdella suorasta kommunikaatiosta tekniseen. Yhteisöjä voidaan luokitella myös tavoitteen mukaan, esimerkiksi hoitoyhteisöt ja aatteelliset yhteisöt. Yhteisö yleisnimikkeenä saa eri aloilla niille tyypillisiä merkityksiä.

Sosiologiassa on perinteisesti tutkittu yhteisöjä kahdesta näkökulmasta, toisaalta alueellisia yhteisöjä (esimerkiksi kylä), toisaalta vuorovaikutuksen näkökulmasta (erilaiset ryhmät). Näkökulmat eivät toki ole toisiaan poissulkevia, usein tietyt vuorovaikutukseen perustuvat ryhmät ovat myös alueellisesti rajattua. Näin on ollut

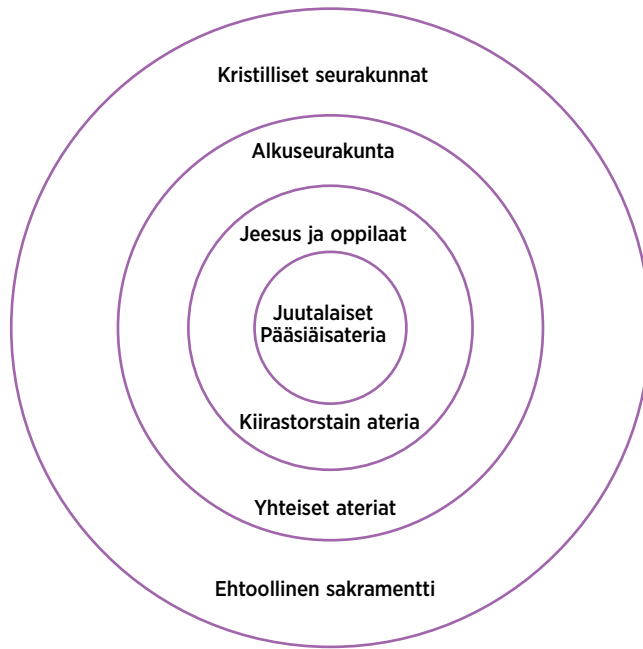
varsinkin aiemmin. Nykyinen sosiaalisen median kehitys on muuttanut tässä suhteessa mahdollisuutta vuorovaikutukseen perustuvien ryhmien syntyyn huomattavasti. Kolmantena yhteisömääritelmän kriteerinä on käytetty yhteenkuuluvuuden tunnetta. Heikki Lehtonen on kuvannut yhteisöä näistä kolmesta näkökulmasta siten, että se ilmenee tilaan kiinnittyvänä toiminnan ja tietoisuuden yhdistelmänä, joka näyttäytyy siihen osallistuville ihmisille identiteettiä vahvistavana vuorovaikutusjärjestelmänä. Lehtonen erottaa kaksi yhteisyyteen perustuvat yhteisön syntyprosessia. Yhteisyys voi kehittyä vuorovaikutusprosessissa, jolloin ryhmäidentiteetti muotoutuu konkreettisen toiminnan seurauksena ja tuloksena voi olla toiminnallinen yhteisö. Toisaalta yhteisyys voi syntyä tietoisuudessa vahvistuvana yhteisyyden tunteena, jolloin kehittyy symbolista yhteisyyttä. Symbolinen yhteisyys esiintyy jaettuina uskomuksina, tunteina ja yksilön kokemuksina. Uskonnollinen näkemys on yksi esimerkki sen sisällöstä.²⁰⁹

Jotta olisi laajasti mahdollista kuvata muistiyhteisön yhteisöllisyyttä, seurakuntalaisten näkemykset ja kokemukset olisivat tärkeitä. Aineiston rajauksen vuoksi tässä tutkimuksessa siihen ei ole mahdollisuutta. Suoraan muistiyhteisöön liittyen seurakuntalaisten näkemyksiä yhteisöllisyyteen ei ole tutkittu, mutta messun uudistamiseen liittyen 1990-luvulla on selvitetty heidän näkemyksiään jumalanpalveluksesta. Johanna Räsänen on selvittänyt harvoin jumalanpalveluksiin osallistuvien näkemyksiä. Kysyttäessä seurakuntalaisten odotuksia esiin nousi myös yhteisöllisyyteen liittyviä odotuksia. Odotukset sanoitettiin toiveeksi muun muassa hyvästä yleistunnelmasta. Viidennes kyselyyn vastanneista odotti pappien ja seurakuntalaisten yhteyden paranemista. Myös osallistumismahdollisuudet nousivat esiin. Kun tutkimuksessa tarkennettiin hyvään yleistunnelmaan liittyviä tekijöitä, esiin nousi myös odotus yhteenkuuluvuudesta ja seurakuntayhteydestä.²¹⁰ Räsäsen tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että yhteenkuuluvuus on seurakuntalaisille merkittävä asia messussa. Koska Räsäsen tutkimus on tehty ennen nyt käytössä olevaa ja tässä tutkimuksessa tutkittavaa messun muotoa, siitä ei voida kuitenkaan vetää laajempia johtopäätöksiä tämän tutkimuksen kysymyksiin.

Varhaisista kuvista alkaen tyypillistä kristilliselle muistiyhteisölle on, että sen yhteisöllisyys liittyy voimakkaasti yhteiseen ateriaan. Yhteisö ja ateria ovat läheisessä yhteydessä jo kristinuskon taustana toimineessa juutalaisuudessa ja siitä nousten myös peruskertomuksen tapahtumissa. Tältä pohjalta aterian ja yhteisön suhde alkoi kehittyä alkuseurakunnassa ja näitä vaiheita on tallentunut sen vaiheista kertoviin raamatunteksteihin (esimerkiksi Ap.t. 2: 46). Ateria on edelleen kristillisen muistiyhteisön yhteisöllisyyden ilmaisu ja todeksi elämisen ytimessä.

209 Lehtonen 1990, 14-26.

210 Räsänen 1996, 155-158.

Kuva 10. Yhteisö ja ateria kristillisen muistiyhteisön kehittyessä.

Paavali antoi kirjeissään ohjeita syntyville seurakunnille yhteisön elämään liittyvistä käytännöistä, myös yhteiseen ateriaan liittyen (1. Kor. 11: 17-29). Hän tuo yhteisöllisyyteen sisältöjä, joista yhteisön tunnistaa. Ensimmäisen Korinttilaiskirjeen 12. luvussa hän luonnehtii laajemmin yhteisöä ja yhteenkuuluvuuden perustaa vertauksella yhdestä ruumiista ja monista jäsenistä. Vertauksen jatkoksi (1. Kor. 13) hän hahmottelee yhteisön ja sen jäsenten kolme yhteenkuuluvuuden perustaa (usko, rakkaus, toivo). Uskon näkökulmasta hän liittää yhteisön Mooseksen johtamaan Jumalan kansaan eli peruskertomukseen (1. Kor 10: 1-4), rakkauden näkökulmasta kristittyjen yhteisöön (1. Kor. 12: 26) ja toivon näkökulmasta tulevaan (1. Kor. 13: 12).

Vaikka ateria ei ole Paavalin yhteisökuvan keskiössä, on hyvä huomata, että yksi Raamatun neljästä ehtoollisen kuvauksesta on Paavalin kirjeessä (1 Kor. 11: 23-29). Kuvaus liittyy tilanteeseen, jossa Paavali ohjeistaa oikeaan ehtoollisen viettoon. Hän vetoaa peruskertomukseen kirjoittamalla: ”Olen saanut Herralta tiedoksi tämän...”. Voi olla, että seurakunnan yhteinen ateria oli Paavalille niin itsestään selvä kokoontumien ydin, että hän kuvasi sen vain ongelmien vuoksi. Ateria ja yhteisö ovat kuitenkin kuuluneet yhteen kristillisessä muistiyhteisössä alusta alkaen.

Uskontunnustus sanoittaa yhteenkuuluvuuden perustan lyhyesti ja kiteytetysti. Se on yhteisön hyväksymä muotoilu ja kanonisoitu, muuttumaton. Uskontunnustuksessa piirretään myös yhteisön rajat. Kirkon käytössä on kaksi uskontunnustusta, Apostolinen ja Nikean uskontunnustus. Ne ovat syntyneet suhteessa oman aikansa kontekstiin. Niihin on otettu mukaan asiat, jotka ovat

kristilliselle yhteisölle luovuttamattomia – yhteisöä yhdistävät asiat – ja asiat, jotka erottavat yhteisön muista. Ytimessä siis samat asiat yhdistävät yhteisön sisällä ja erottavat sen rajapinnoilla. Uskontunnustuksissa on kerrottuna yhteisön peruskertomus hyvin lyhyesti, vain uskon näkökulmasta nousevat ydinkohdat. Uskontunnustukset eivät mainitse ateriaa, ehtoollisen sakramenttia. Nikean uskontunnustus mainitsee kasteen. Uskontunnustuksissa yhteisöllisyys luonnehditaan abstraktisti seurakunnan ja pyhien yhteytenä eikä sen konkreettisia ilmenemismuotoja mainita.

Muistiyhteisön näkökulmasta kirkon yhteisöllisyys on liittymistä osaksi peruskertomusta ja siihen perustuvaa uskoa. Sen näkyvä merkki on ehtoollisen viettoon kokoontuva seurakunta.

3.1.2. OSALLISUUS YHTEISÖLLISYYDEN LUONTEENA

Kristityt ovat varhaisista vuosisadoista lähtien ymmärtäneet uskonsa olennaiseksi piirteeksi ja tunnusmerkiksi keskinäisen yhteyden. Useimmissa luterilaisen kirkon jumalanpalveluksissa käytetyssä Apostolisessa uskontunnustuksessa tästä käytetään ilmaisua ”pyhään yhteys”. Pyhään yhteys on moniselitteinen ilmaus, joka kirkon mukaan viittaa ainakin kolmeen kristillisen yhteisön luonteenpiirteeseen. Ensinnäkin ilmaisu viittaa rakkauteen, joka liittyy kristityt toisiinsa. Toiseksi se viittaa sakramentteihin, joiden kautta Jumalan lahjoittaa itsensä ihmisille. Kolmanneksi pyhien yhteys viittaa ajan rajan ylittävään yhteyteen, kirkon sanoin vielä elävien ja jo perille päässeiden kirkon yhteyteen. Muistiyhteisön sanoin kysymys on sukupolvien välisestä yhteydestä. Pyhien yhteys on myös kohtalon yhteyttä Kristukseen ja lähimmäiseen. Se on uskoa Kristukseen ja lähimmäisen tarpeet huomioivaa rakkautta. Kirkon jumalanpalveluselämä on sekä yhteisöllisyyden lähde, että sen perusmuoto.²¹¹

Luterilaisen jumalanpalvelusteologian kehittäjä Gordon W. Lathrop määrittelee kirkon sellaisten ihmisten kokoontumiseksi, jotka pitävät itseään kristittyinä. Kristittyjen keskeisin kokoontuminen on jumalanpalvelus, joten se on Lathropin kirkkokäsityksen mukaisesti itsessään kirkko. Lathropin mukaan kolme messun tärkeintä asiaa ovat sana, kaste ja ehtoollinen, hän tosin kuvaa kahta viimeksi mainittua arkisin termein kylpy ja ateria. Messu on aina elänyt erilaisissa kulttuureissa ja se on näkynyt sen toteutuksessa. Jo 100-luvun lopulla Lyonin piispa Irenaeus kiteytti käsityksensä liturgiasta ehtoolliseen taistellessaan gnostilaisuutta vastaan. Lathrop liittyy Irenaeusin ajatukseen siitä, että ehtoollinen ja liturgia eivät voi olla irrallaan kontekstista.²¹²

211 Kotila 1994, 35-36.

212 Lathrop 1999, 5-15.

Luterilaisen messun perusnäkemys ehtoollisen vieton ja sanan julistamisen ympärille kokoontuvasta seurakunnasta on siis edelleen sama kuin varhaisten vuosisatojen jumalanpalvelusten. Kristittyjen yhteisöä on luonnehdittu monin sanoin ja monenlaisilla kuvilla. Jumalan kansa on keskeinen kuva, jolla ilmaistaan kirkon luonnetta. Kirkko liittyy tähän kuvaan evankeliumikirjassa. Ohjeissa kirjan käyttäjille tuodaan esiin jumalanpalveluksen yhteisöluonne käytännöllisellä tasolla toteamalla, että messun luonteeseen kuuluu, että se valmistellaan yhdessä työntekijöiden ja seurakuntalaisten kesken.²¹³

Jumalanpalvelus on ihmisten kokoontuminen. He kokoontuvat kristittyjen pyhien asioiden ympärille. Jumalanpalvelus on järjestetty ihmisten käyttäytymistä ohjaavien kaavojen ja mallien mukaan. Seurakunnan kokoontuminen on kokoontumista toisten kanssa ryhmänä. Kokoontuminen itsessään toimii paitsi yhteisön kohtaustapaikkana, myös symbolina.²¹⁴

Kirkko on pyhien ihmisten yhteisö, osallisuutta pyhiin asioihin. Jumalanpalvelusyhteisö on paradoksi: toisaalta jumalanpalvelus on avoin kaikille sitä haluaville, toisaalta se on rajattu kaikille sitä haluaville. Kuten Didakheen teksti varoittaa: Teidän kiitosateriastanne älköön syökö älköönkä juoko kukaan muun kuin Herran nimeen kastetut. Kuulumisen ja ulkopuolisuuden paradoksi on myös kokoontumisen keskushenkilössä. Kristus kokoaa yhteisön ympärilleen ja toisaalta on aina ulkopuolessa, kutsumattomien ja jumalattomien rinnalla. Jumalanpalvelusyhteisö on siis toisaalta avoin, toisaalta suljettu yhteisö.²¹⁵

Messuun liittyvissä uudistuksissa ja pohdinnoissa yhteisöllisyys ja siitä nouseva tehtävien jakaminen nousi esiin yleisen pappeuden näkökulmasta. Se merkitsee nykyistä käsikirjaa valmistelleen käsikirjakomitean mukaan sitä, että jumalanpalveluksessa koko seurakunta on subjekti ja jumalanpalvelusta johtava pappi osa tätä kokonaisuutta. Tässä yhteydessä seurakuntalaisten roolin suurentaminen messua toimitettaessa ei näytä merkitsevän kirkollisen viran vähättelemistä. Messun johtaminen on kautta aikojen mielletty papin tehtäväksi ja nykyisessä messukaavassa tietyt messun osat voi toimittaa vain virkaan vihitty pappi. Kirkon näkemyksen mukaan messu on kuitenkin yhteinen juhla, jonka erilaisiin tehtäviin tarvitaan kaikkia yhteisön jäseniä.²¹⁶

Robert Bellah työryhmineen on kuvannut amerikkalaisen yhteiskunnan kontekstissa muistiyhteisön jäsenyyttä suhteena yksilön ja yhteisön välillä, osallisuutena. Osallisuus merkitsee liittymistä sosiaalisiin ryhmiin. Osallisuus ei ole vain oman hyvän tai yhteisön hyvän tavoittelua, ne voivat yhdistyä. Osallisuus voi laajeta myös

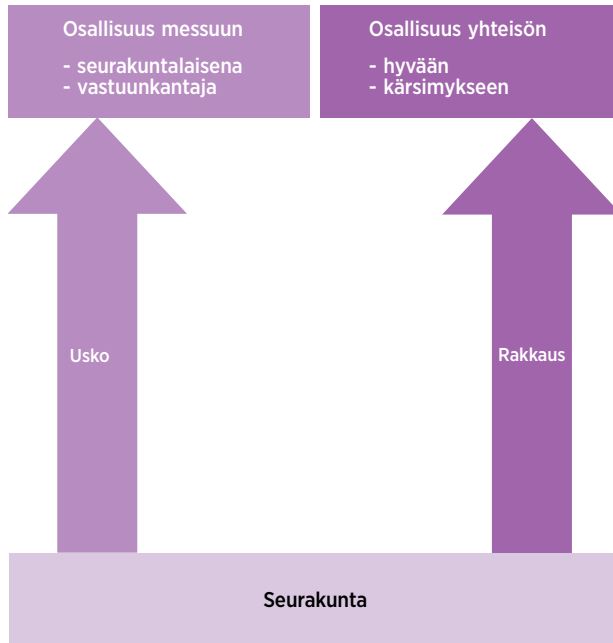
213 Kirkkokäsikirja I-II, Jumalanpalvelusten kirja 2003, 10-11.

214 Karvonen 1998, 106.

215 Karvonen 1998, 11-13, 111-112.

216 Jumalan kansan juhla 1992, 60-61.

menneisiin ja tuleviin sukupolviin.²¹⁷ Yleisen pappeuden ja siitä kumpuavan yhteisöllisyyden yhtenä juonteena on osallisuus, näin ollen se kuvaa myös seurakunnan yhteisöllisyyttä. Yksilö ja yhteisö ovat suhteessa toisiinsa, yksilöllä on myös päätösvalta kuulumisestaan yhteisöön. Suhteeseen liittyy sekä yksilön että yhteisön hyvä. Kumpikin on sekä saava että antava osapuoli sekä laajemmin yhteisön jäsenenä että messussa.

Kuva 11. Seurakunnan yhteenkuuluvuuden kaksi ulottuvuutta.

Messun yhteenkuuluvuus on kiinteästi yhteydessä osallisuuteen koko yhteisöön ja sen elämään. Se onkin luonnollista, koska tutkimuksen kohteena on yhteisön keskeisin rituaali. Tästä näkemyksestä seuraa suurelta osin se, millaisen roolin yhteisön jäsenet saavat messussa.

Valmisteltaessa kirkon nykyistä messujärjestystä haluttiin ottaa huomioon myös muissa kirkoissa tapahtunut kehitys. Näkemys messusta yhteenkuuluvuuden ilmauksena on vaihdellut ja kirkkokunnat ovat vaikuttaneet toistensa messuihin. Vatikaanin 2. konsiili vaikutti suuresti katolisen kirkon jumalanpalvelukseen ja sen linjaukset huomioitiin myös luterilaisessa kirkossa. Paavi Paavali VI:n hyväksymä, vuonna 1970 ilmestynyt *Missale Romanum* syrjäytti Pius V:n Missalen vuodelta

217 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 167-169.

1570. Se oli käänne seurakunnan roolissa jumalanpalveluksessa. Messun perusluonteena pidetyn papin hiljaa latinaksi lukeman messun tilalle tuli näkemys kirkosta liturgisen toiminnan subjektina. Käytännössä se merkitsi seurakunnan osallistumista. Maallikkojen osallistuminen tuli mahdolliseksi, kun kansankieli otettiin käyttöön latinan ohella. Myös seurakuntavirsi sai ensimmäisen kerran virallisen liturgisen tehtävän katolisessa messussa. Nämä peruslinjaukset näkyivät Missale Romanumin jälkeen ilmestyneissä kansallisissa messukirjoissa.²¹⁸

Samanlainen korostus näkyy Ruotsin kirkon vuoden 1986 jumalanpalveluksessa: seurakuntalaiset voivat olla toteuttamassa synninpäästön jälkeistä kiitosrukousta, testinluvun jälkeistä versikkeliä (lyhyt säe) ja leivänmurtamisrukousta. Seurakuntalaiset voivat olla myös mukana valmistelemassa jumalanpalvelusta, sen rukouksia ja valitsemassa eri osien toteutustapoja. Seurakuntalaisten rooli näkyy myös siinä, että luottamushenkilöt päättävät siitä, mitä kaavoja seurakunnassa käytetään.²¹⁹

Luterilaisessa teologiassa uskovien yhteinen pappuus kuvaa kaikkien yhteisön jäsenten mahdollisuutta ja kutsua osallistua jumalanpalvelukseen ja sen toimittamiseen. Kun kirkossa valmisteltiin nykyistä jumalanpalvelusjärjestystä, tätä asiaa haluttiin korostaa. Seurakunnan aktiivinen osallistuminen messun toimittamiseen oli yksi uudistuksen keskeinen tavoite. Sitä on haluttu viestiä aikanaan myös käsikirjakomitean välimietinnön otsikolla ”Jumalan kansan juhla”.²²⁰

Kirkon jumalanpalveluksen opas *Palvelkaa Herraa ilolla* kuvaa messuun kokoon-tunutta seurakuntaa palvovaksi yhteisöksi, ei passiiviseksi yleisöksi. Yksi nykyisen jumalanpalvelusjärjestyksen tavoitteista on mahdollisuus kommunikaation. Jumalanpalveluksen sisälle on luotu dialogisia pareja, joissa seurakunnalla on mahdollisuus vastata kuulemaansa Jumalan sanaan (1. lukukappale – vastausmusiikki, 2. lukukappale – päivän virsi, evankeliumi ja saarna – uskontunnustus). Dialogisuuteen kuuluvat myös seurakunnan aamenet, Halleluja-säkeet ja vastaus-sanat tekstien lukemisen jälkeen. Seurakuntalaiselle kokemus aidosta vuorovai-kutteisuudesta voi kuitenkin jäädä vieraaksi. Messun kommunikaatio on pitkälle säädeltyä eikä siinä ole juurikaan tilaa spontaanuudelle. Se sisältää myös symboliikka, jonka aukeamiseen tarvitaan tietoa merkityksistä. Jotta seurakuntalaisten osallistumiselle messun toimittamiseen ja sen myötä yhteisöllisyyden luonteelle asetetut tavoitteet toteutuisivat, messuun osallistuvien pitäisi osata ”lukea” messun dialogisuutta ja symboleita.²²¹ Heille, jotka osaavat lukea niitä, messu voi tarjota kokemuksen yhteisöllisyydestä, mutta heille, jotka eivät niitä ymmärrä, voi syntyä kokemus ulkopuolisuudesta.

Seurakuntayhteisössä on erilaisia rooleja, jotka tulevat selvästi näkyviin messun

218 Jumalan kansan juhla 1992, 14.

219 Jumalan kansan juhla 1992, 18.

220 Kotila 1994, 146-149.

221 *Palvelkaa Herraa ilolla* 2009, 9; Käsikirjakomitean mietinnön perusteet 1997, 46.

palvelutehtävissä. Seurakunnan jäsenet ovat kasteessa tulleet osallisiksi yleisestä pappudesta ja sen myötä he ovat vastuussa messusta. Tunnustus, kiitos, ylistys ja rukous on koko seurakunnan asia. Seurakuntalaiset ovat jumalanpalveluksen subjekti, he vastaavat yhteisönsä kokoontumisesta. He luovuttavat osan jumalanpalveluksen toimittamisesta työntekijöille – ei siis niin, että työntekijät delegoivat tehtäviä seurakuntalaisille. Kun kokoonnutaan yhteen, jokaisella on annettavaa yhteiseksi hyödyksi.²²²

Arkitodellisuudessa käytäntö on toinen. Järvenpään seurakunnassa oli tapana, että seurakuntalaiset avustivat messuissa (tekstinlukijoina, esirukouksessa, ehtoollisavustajina ja kolehdinkantajina). Seurakunnassa oli myös mahdollisuus ilmoittautua messun tehtäviin. Usein kuitenkin liturgi valmisti messun ja kutsui avustajat. Myös seurakuntalaisista käytetty sana ”messuavustaja” kertoo siitä, miten heidän roolinsa messussa mielletään: Kysymys ei ole ihmisistä, jotka vastaavat messusta ja luovuttavat tietyt tehtävät yhteisön yhteisellä sopimuksella tiettyihin tehtäviin erotetuille eli virkaan vihityille. Asenteelliseen oivallukseen seurakunnan jäsenten roolista ja yhteisöllisyyden perustasta saattaa olla matkaa sekä seurakuntalaisten että työntekijöiden puolella erityisesti silloin kun on kysymys pääjumalanpalveluksesta. Erityisjumalanpalveluksista (Tuomas-messu, Hiljaisuuden ja rukouslaulun messu) seurakuntalaiset kantoivat vastuuta Järvenpään seurakunnassa jumalanpalvelusten oppaan hengessä. Jumalanpalvelus siis paitsi vahvistaa yhteenkuuluvuutta, velvoittaa yhteisön jäseniä. Seurakunta ei vain osallistu passiivisesti vastaanottajana, vaan viettää jumalanpalvelusta. Kaikilla on omat tehtävänsä, myös messun toimittava pappi on osa kokonaisuutta.

Seurakunnan rooli messussa on murroksessa. Jos aiemmin onkin vallinnut näkemys papin aktiivisesta ja seurakunnan passiivisesta roolista, kirkon tavoite on nyt toisenlainen. Kansainväliset vaikutteet näkyvät myös Suomessa. Nykyistä jumalanpalveluskaavaa valmisteltaessa yhtenä tavoitteena oli lisätä seurakunnan osallistumista messun eri tehtäviin. Nähtäväksi jää, muuttuvatko kulttuuri ja käytännöt.²²³

Seurakunnan olemukseen kuuluu kiinteästi rakkaus, sekä yhteisön sisällä että sen ulkopuolelle. Siinä missä uskontunnustus piirtää rajan yhteisön ja ympäristön välille, rukous maailman ja lähimmäisten puolesta ja uhrilahja ylittävät tuon rajan. Myös ne liittyvät kiinteästi peruskertomukseen. Ensimmäisessä kirjeessä Timoteukselle on ohjeita jumalanpalveluksen vietosta rukouksen osalta. Kirjeessä kehoitetaan anomaan, rukoilemaan, pitämään esirukouksia ja kiittämään kaikkien ihmisten puolesta (1. Tim. 2: 1). Rukousaiheeseen liittyvä kehoitus ei siis koske vain yhteisön jäseniä. Samoin ohjeistetaan myös kirkon nykyisissä ohjeissa: Esirukoukseen tulee sisältyä ainakin rukous kristillisen uskon ja seurakunnan sekä evankeliumin

²²² Jumalan kansan juhla 1992, 47; Käsikirjakomitean mietinnön perusteet 1997, 59.

²²³ Jumalan kansan juhla 1992, 60, 62.

leviämisen puolesta, rukous esivallan, julkisen vallan ja rauhan puolesta, rukous erilaisissa vaikeuksissa olevien puolesta ja rukous ajankohtaisten asioiden puolesta.²²⁴ Myös käytännön toimet lähimmäisen hyväksi nousevat peruskertomuksesta. Esimerkiksi viimeistä tuomiota kuvatessaan Jeesus nosti esiin lähimmäisestä huolehtimisen (Matt. 25: 34-36).

Osallisuus on siis seurakunnan yhteisöllisyyden muoto myös messussa. Osallisuuteen sisältyy sekä vastaanottava että antava puoli. Osallisuuteen liittyy myös vallan ja vastuun ulottuvuus. Osallisuus merkitsee molempia. Yhteisö kantaa vastuun messusta ja käyttää valtaa tehtävien jakamisessa ja niiden suorittamisessa. Toisaalta myös seurakunnan jäsenillä on vastuu messun toteuttamisesta. Lisäksi messun osallisuus avautuu sitä viettävää yhteisöä laajemmalle. Rakkautellisuus on yhteisön olemisen tavan ideaali. Vastuun kantamisen velvoite tarkoittaa huolehtimista myös yhteisön ulkopuolella elävistä, erityisesti vähäosaisista ja kärsivistä. Tämän ideaalin myötä yhteisö avautuu ulospäin.

3.1.3. MERKITYS YHTEISÖLLISYYDEN SISÄLTÖNÄ

Muistiyhteisön yhteisöllisyys on liittymistä peruskertomukseen ja menneeseen aikaan, yhteenkuuluvuutta tässä ajassa elävän yhteisön kesken. Se on myös liittymistä tulevaan toivoyhteisönä.²²⁵

Muistiyhteisön aikaperspektiivi ulottuu siis menneistä sukupolvista tuleviin. Kristilliselle yhteisölle erityinen piirre on, että aikaperspektiivi ylittää historiallisen aikaperspektiivin lisäksi ”tulevaan maailmaan”, ”ajan rajan taakse”. Tämä aikakäsitys muokkaa yhteisön kuvaa todellisuudesta. Myös menneisyys on kirkon uskon mukaan läsnä messussa paitsi muistelemisena myös reaaliapresensissä, osallisuutena peruskertomuksen tapahtumiin. Messun haaste on seurakuntalaisten konteksti huomioiden tuoda sekä menneisyys että nykyisyys läsnä olevaksi niin, että niihin liittyminen ja osallisuus tulevat mahdolliseksi.

Muistiyhteisön aikaulottuvuus	Kristillisen muistiyhteisön todellisuuskäsitys
tulevaisuus	eskatologinen todellisuus
nykyisyys	yhteisön todellisuus tässä ajassa linkittyneenä peruskertomukseen ja tulevaisuuteen
menneisyys	peruskertomuksen todellisuus

Kuva 12. Muistiyhteisön aikakäsitys ja kristillisen muistiyhteisön todellisuuskäsitys

²²⁴ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 19.

²²⁵ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

Bellahin ja hänen työryhmänsä hahmottaman muistiyhteisön konseptin mukaan peruskertomus kantaa mukanaan yhteisön olemassa olon perustaa. Aikaulottuvuus vaikuttaa muistiyhteisön todellisuuskäsitykseen. Messussa kristillisen muistiyhteisön kaikki aikaulottuvuudet todellisuuskäsityksineen ovat läsnä. Mutta muistiyhteisössä elävät ihmiset eivät ainoastaan jaa peruskertomusta, aika- ja todellisuuskäsitystä. He jakavat myös elämäntavan. Yhteisöt, joilla on yhteys menneisyyteensä, muuttuvat toivon yhteisöiksi. Ne kantavat mukanaan merkityksiä, joiden myötä voivat liittyä osaksi suurempaa kokonaisuutta ja hyödyttää yhteistä hyvää.²²⁶ Tähän perustuen messun yhteisöllisyys laajenee elämäntavaksi.

Aikaprospektiivistä ja todellisuuskäsityksestä käsin muistiyhteisössä löytyy erilaisia yhteisöllisyyden perustoja. Ensinnä muistiyhteisössä liitytään peruskertomukseen. Toiseksi yhteisön jäsenenä ollaan osallisia yhteisestä hyvästä, yhteisön elämäntavasta ja menneiden sukupolvien tarinasta. Kolmanneksi muistiyhteisön perspektiivi ulottuu menneisyydestä ja nykyisyydestä tulevaisuuteen, todellisuuteen, josta ei ole kokemusta eikä tietoa. Tulevaisuuteen – tuntemattomaan - suuntautuvan yhteisöllisyyden peruskertomukseen nojaavaa perustaa voi luonnehtia luottamukseksi.

Yllä kuvatuista yhteisön aikakäsityksestä piiryy kuva kristillisestä muistiyhteisöstä, jota myös kirkko edustaa ja ilmentää keskeisimmässä kokoontumisessaan, messussa. Se liikkuu eri aikaulottuvuuksissa ja erilaisten todellisuuksien välillä. Aikaulottuvuuksien lisäksi yhteisö tarjoaa jäsenilleen aineksia identiteetin rakentamiseen ja elämään osana yhteisöä.

Merkitys yksilölle	Kristillinen orientaatio	Yhteisöllisyyden perusta
merkitykset*	toivo	luottamus, joka perustuu peruskertomuksen lupauksiin
elämäntapa	rakkaus	osallisuus yhteisössä peruskertomukseen, arvoihin ja rituaaliin (ehtoollinen), peruskertomuksen opettaminen
olemassa olon perusta	usko	liittyminen peruskertomukseen kertomisen ja yhteisöön rituaalin (kasteen) kautta

Kuva 13. Kristillinen muistiyhteisö

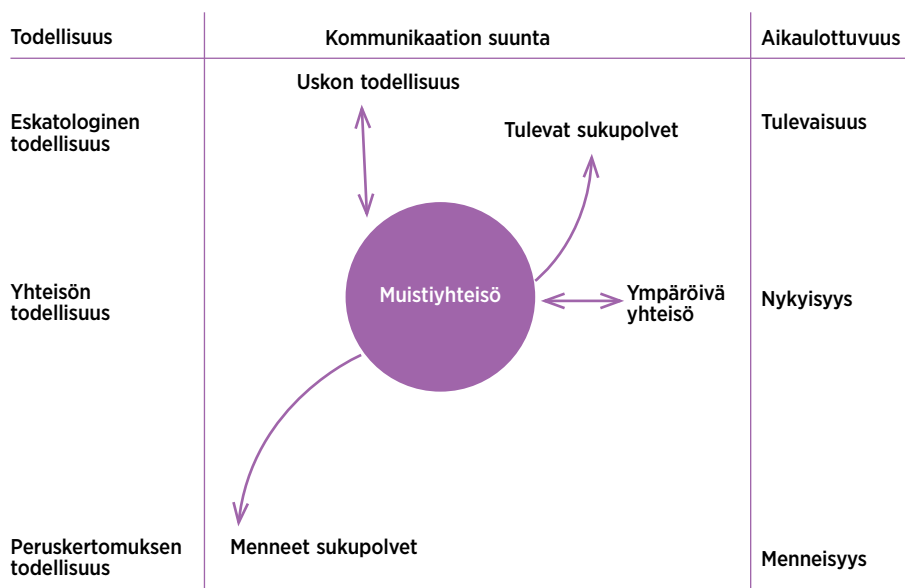
*Danièle Hervieu-Léger on pyhää pohtiessaan todennut, että uskonto on merkitysten kantaja, perustuen pyhän ja profaanin eroon. Pyhään hän sisällyttää yliluonnollisen sekä transsendenssin, Jumalan luonteen ja voiman riippumattomana fyysisestä maailmasta. Siihen kuuluu myös fyysisen todellisuuden rajojen ylittäminen.²²⁷

²²⁶ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153-154.

²²⁷ Hervieu-Léger 2000, 47.

Merkitys yksilölle, kristillinen orientaatio ja yhteisöllisyyden perusta linkittyvät aikaulottuvuuteen ja todellisuuskäsitykseen. Näistä hahmottuu yhteisö, johon liittymällä yksilö tulee osalliseksi paitsi olemassa olon perustasta, elämäntavasta ja merkityksistä, myös yhteisön erilaisista todellisuuksista. Näistä käsin tarjoutuu aineksia rakentaa elämäntapaa, jossa yhteisön arvot toteutuvat. Arvojen perustana voi nähdä tutkimuksen kohteena olevan yhteisön orientaation, uskon, toivon ja rakkauden.

Viestintä synnyttää ja ylläpitää yhteisöllisyyttä. Vuorovaikutteisella viestinnällä on mahdollista lisätä yhteisymmärrystä eli pohtia merkityksiä ja tulkita todellisuutta.²²⁸ Muistiyhteisö tarvitsee elääkseen ja säilyäkseen viestintää. Muistiyhteisön olemisen tapa on monisyinen ja siihen vaikuttavat monet, esimerkiksi aikaperspektiiveistä nousevat asiat. Yhteisö luonteeltaan ja sen viestintä ovat siis sekä tässä ajassa tapahtuvaa että sukupolvien välistä. Viestintä on myös yhteisön sisällä tapahtuvaa, yhteisön ja ympäristön välistä ja yhteisön kommunikointia traditionsa kanssa. Kirkon uskon näkökulmasta viestinnällä on myös ylikuonnollinen, uskon todellisuutteen liittyvä ulottuvuus. Kristityt yksilöinä ja kirkko yhteisönä kommunikoivat Jumalan kanssa. Yhteisön erilaiset todellisuudet vaikuttavat myös sen käyttämään kieleen ja menetelmiin. Lisäksi ympäröivä konteksti asettaa yhteisön viestinnälle omat haasteensa.

Kuva 14. Muistiyhteisön yhteisöllisyyden tasot ja moniulotteinen viestintä

Koska muistiyhteisön perustehtävänä on kuljettaa peruskertomusta ja sen mukanaan kantamia merkityksiä menneisyydestä tulevaisuuteen ja samalla liittää uudet sukupolvet osaksi peruskertomusta, se tarvitsee sukupolvien välistä viestintää. Erityisenä haasteena on, miten kertoa asioista ja tapahtumista, joissa kukaan nykyisistä yhteisön jäsenistä ei ole ollut osallisena siten, että ne tulevat eläviksi ja yhteisö ja sen jäsenet voivat olla niissä osallisina, liittyä ajan rajat ylittävään yhteisöön. Pitkällä aikajanelalla tapahtuva viestintä joutuu myös koko ajan hahmottamaan toimintaympäristöä suhteessa viestiinsä ja sen merkitykseen. Messussa erityisesti saarnassa on mahdollisuus vastata näihin haasteisiin tulkinnan ja ehtoollisen viestossa toiminnan kautta.

Kristillisen muistiyhteisön perustana oleva osallisuus on kirkon strategian mukaan sen näkemys oman yhteisöllisyytensä perustasta. Se käy ilmi jo strategian otsikossa: Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö. Strategiassa osallisuus liitetään peruskertomukseen: ”Apostolien julistuksen seurauksena monet uskoivat ja heidät kastettiin Jeesuksen Kristuksen nimeen... Kristittyjen yhteisölle on sen historian alusta saakka ollut tunnusomaista keskinäinen yhteys, osallisuus... He kokoontuvat yhteiseen jumalanpalvelukseen ja viettävät yhteistä ateriaa, pyhää ehtoollista.” Kirkko siis näkee messun oleellisena merkinä yhteenkuuluvuudesta. Strategiassa osallisuuden käsite liitetään myös peruskertomukseen: ”Jeesus Nasaretilainen kokosi lähes kaksi tuhatta vuotta sitten ympärilleen oppilasjoukon ja opetti heille Isänsä tahdon. Kun ristillä kuollut Mestari ilmestyi oppilailleen, heidät valtasi ilo ja heissä heräsi uusi toivo. Jeesukseen uskovista alkoi muodostua yhteisö...”. Strategiassaan kirkko myös näkee viestintätehtävänsä moniulotteisena: Osallisuuden yhteisönä kirkko on avoin kaikille ja toimii vuorovaikutuksessa ympäröivän maailman kanssa. Se liittyy myös jäsentensä elämäntapaan: ”Kirkon jäsenet tarvitsevat toisiaan voidakseen uskoa ja elää kristittyinä. Rakkaus lähimmäisen hyvän merkityksessä on kirkon orientaatio: ”Tahto olla osallisuuden yhteisö merkitsee... jatkuvaa haastetta suunnitella, järjestää ja arvioida toimintaansa niin, että... toteutuu lähimmäisen hyvä”.²²⁹ Näin ollen tässä ajassa elävänä yhteisönä kirkko mieltää itsensä muistiyhteisöksi ja messun oleelliseksi yhteisöllisyyden ilmenemisen muodoksi.

Periaatteellisesta yhteisöllisyydestä huolimatta käytäntö kirkossa on kulkenut toiseen suuntaan. Suomalaisten uskonnollisuus sinänsä ei ole vähentynyt, mutta sen sitoutuminen yhteisöön, kirkkoon, on selvästi heikentynyt. Uskonnollisuus on muuttunut yksityiseksi uskonnollisuudeksi ja henkisyudeksi. Kirkko on nähnyt jännitteen yksilöllisen ja yhteisöllisen uskonnollisuuden välillä jo vuosikymmeniä. Esimerkiksi kirkkojärjestyskomitea asetti tavoitteeksi vuonna 1979 kirkon kehittämisen kohti tietoisempaa jäsenyyttä ja parempaa yhteisöluonteen toteutumista.

²²⁹ Meidän kirkko 2007, 3.

Yhteisöluonne on mukana kirkon vuoteen 2015 ulottuvassa strategiassa Meidän kirkko. Strategiassa ajatus yhteisöllisyydestä, tai kuten strategia alaotsikossaan ”Osallisuuden yhteisö” ilmaisee, näyttäytyy jäsenen näkökulmasta, osallisuudesta. Tällöin näkemys yhteisöllisyydestä avautuu jäsenen, ei instituution lähtökohdista.²³⁰

Jonathan Sakcs on erottanut kohtaloon ja uskoon perustuvan yhteisöllisyyden.²³¹ Kirkko on Suomessa sekä yhteiseen historiaan ja kohtaloihin perustuva että yhteisen uskon ympärille rakentuva yhteisö. Suurin osa suomalaisista on tunnustukseltaan luterilaisia kristittyjä ja toisaalta huomattava osa sen jäsenistä jakaa yhteisen historian, sen kohtalot ja kulttuurin. Sacksin kuvaama kohtalon yhteys on kuitenkin murtumassa. Se on ollut kirkolle Suomessa vahva perusta yhteisöllisyyden rakentamisessa. Jatkossa uskon ympärille rakentuva yhteisö hakee olemisen muotoaan ja muutos yhteisöllisyyden perustassa tulee myös näkymään yhteisön jäsenmäärässä.

Jumalanpalvelus liittyy luonnollisesti uskonyhteyteen, mutta myös kohtalonyhteyteen. Esimerkiksi Suomessa Itsenäisyyspäivää juhlistetaan jumalanpalveluksella. Kirkko on siis myös kohtalonyhteyteen perustuvien tapahtumien muistamisen paikka ja on kantanut ja kantaa edelleen jumalanpalveluksissaan suomalaisten arvoja, elämän perusperiaatteita ja käytäntöjä. Näin ollen suomalainen yhteiskunta – kansallinen muistiyhteisö – käyttää jumalanpalvelusta osana merkittävien muistamisen, tapahtumien tai käännteiden huomioimista. Itsenäisyyspäivän juhlallisuuksien lisäksi osana Valtiopäivien avajaisia ja päättäjäisiä on jumalanpalvelus, joka toimitetaan luterilaisessa kirkossa, mutta johon nykyään kutsutaan myös muiden kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen edustajat. Samoin suurimpien kansallisten tragedioiden tai kriisein yhteydessä kansakunnan johtajat osallistuvat jumalanpalveluksiin (esimerkiksi tsunami-katastrofi, Jokelan ja Kauhajoen kouluampumiset).

Seppo Häkkinen on tarkastellut väitöskirjassaan kirkon yhteisöllisyyttä jäsenen sitoutumisen näkökulmasta. Hän erottaa kolmenlaista sitoutumista. Kansankirkollisessa sitoutumisessa kriteerinä on kirkkoon kuuluminen. Tällöin muistiyhteisön tehtävien näkökulmasta yhteisöllisyys on löyhää. Toisena sitoutumisen perustana Häkkinen näkee pietistisen kirkkokäsityksen, jolloin yhteisöllisyys nousee uskoon sitoutumisesta. Tällöin muistiyhteisön näkökulmasta sitoutuminen peruskertomukseen on vahvaa. Kolmantena on liturginen kirkkokäsitys, jossa sitoutuminen liittyy toimintaan, uskon harjoitukseen. Muistiyhteisön näkökulmasta kyse on esimerkiksi osallistumisesta yhteisön rituaaleihin.²³²

Kuten laajemmin Euroopassa, myös Suomessa yhteisöjen mureneminen alkoi 1800-luvun lopulla. Ryhmäkylät hajosivat, yhteislaiduntamisesta luovuttiin ja maataloutta alettiin mieltää enenevässä määrin liikeyrityksenä. Yhteistyömuodot hävisivät

²³⁰ Häkkinen 2010, 24, 31, 63-64.

²³¹ www.chiefrabbi.org/Writings, viitattu 1.4.2012.

²³² Häkkinen 2010, 71.

vähitellen ja naapurisolidaarisuus alkoi murentua. Muutos johti perhekeskeisen elämäntavan yleistymiseen. Muutos näkyi myös kirkoissa: Säätyläispariskunnat alkoivat istua vierekkäin, kun aiemmin naiset ja miehet istuivat omilla puolillaan kirkkosalia.²³³

Suomi on moniin Euroopan maihin verrattuna edelleen uskonnollisesti poikkeuksellisen yhtenäinen ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien osuus on keskimääräistä korkeampi. Jumalanpalveluksilla on keskeinen merkitys suomalaisen muistiyhteisön toiminnassa ja suosituimmat niistä liittyvät suomalaisen kulttuurin laajasti yhteisiin juhlakausiin. Toimituksillaan kirkko myös liittyy suomalaisten enemmistön elämän taitekohtiin. Ihmiset pitävätkin kirkollisia toimituksia (kaste, avioliittoon vihkiminen ja hautaan siunaaminen) ja hautausmaiden ylläpitoa tärkeimpinä syinä kuuluu kirkkoon. Muina tärkeinä syinä pidetään kirkollisten juhlapyhien kristillistä perinnettä ja oikeiden elämänarvojen opettamista lapsille ja nuorille. Myös kirkon sosiaalista työtä arvostetaan. Näin ollen kirkkoon kuulumisen syissä korostuvat sen yhteisöä tukevat tehtävät. Ne ilmenevät odotuksina kahdella ulottuvuudella, toisaalta perheyhteisön tukemisena, toisaalta kansallisella ulottuvuudella.²³⁴

Suomalaisten uskonnollisuus on kuitenkin muuttanut muotoaan: uskonnollisiin instituutioihin kuulumisen ja perinteiseen toimintaan osallistuminen on laskenut. Uskonto on yksityistynyt ja yksilöllistynyt. Muistiyhteisöteoriasta käsin näyttää siltä, että yhteisöllinen ulottuvuus uskon harjoittamisesta on ohentunut. Mielenkiintoinen kysymys on, ovatko kirkon aiemmin hoitamat muistiyhteisön tehtävät suomalaisessa yhteisössä siirtymässä kirkolta jollekin toiselle yhteisölle.

Kirkon näkemyksen mukaan sen jäsenet tarvitsevat toisiaan voidakseen uskoa ja elää kristittyinä. Osallisuuden yhteisönä kirkko on avoin kaikille ja toimii vuorovaikutuksessa ympäröivän maailman kanssa. Kirkon tavoitteena on osallisuuden yhteisönä sen kehittää työtään niin, että mahdollisimman moni löytää uskon merkityksen ja oman paikkansa kirkon toiminnassa elämän tilanteen mukaisesti.²³⁵ Strategiassaan kirkko siis ilmaisee tavoitteekseen vahvistaa muistiyhteisö-luonnettaan.

Sacks määrittelee yhteisön yksilöiden vapaaehtoiseksi yhteenliittymäksi, joka on suurempi kuin yksilö ja pienempi kuin valtion. Pienin yhteisö on perhe, siitä laajempia ovat esimerkiksi järjestöt ja seurakunnat. Juutalaisen Sacksin mukaan ihmisen elämän ja yhteiskunnan peruspilareita ovat perhe, yhteisö ja uskonto. Nämä kolme ovat myös sidoksissa toisiinsa.²³⁶

Sacks kuvaa ihanneyhteisöä metaforalla koti, jonka rakennamme yhdessä. Yhteisö tarvitsee yhteisen kielen. Sen jäsenten täytyy olla valmiita kertomaan toisille

²³³ Ketola 2003, 34-35.

²³⁴ Meidän kirkko 2007, 12-14.

²³⁵ Meidän kirkko 2007, 3-4, 11-12.

²³⁶ Sacks 1997, 6-7, 56.

itsestään ja kuuntelemaan toisia. Yhteisyys merkitsee integroitumista ilman yhteen-
sulautumista. Yhteisöllä on yhteinen kieli, mutta sen sisällä voidaan puhua myös
murteilla ja erilaisilla aksenteilla. Tämä on erityisen tärkeää monikulttuurisessa
ympäristössä.²³⁷ Edellä kuvatussa Sacksin visiossa myös jokaisella uskonnollisella
yhteisöllä on kodinrakentajan tehtävä. Sillä tulee olla oikeus säilyttää oma identi-
teettinsä, jolla rikastuttaa laajempaa yhteisöä. Saks myös painottaa yhteisön mer-
kitystä uskonnollisen muistamisen kehyksenä.

Yhtenä uskonnollisena yhteisönä kirkko voi halutessaan olla rakentamassa
suomalaista yhteisöä paikaksi, jossa uskonnot voivat elää rauhassa ja toisiaan
kunnioittaen. Kirkko on perinteisesti ollut mukana suomalaisen yhteiskunnan
merkittävässä hetkissä ja se näkyy edelleen yhteisön virallisessa muistamisessa (esi-
merkiksi itsenäisyyden saavuttamisen juhliminen tai veteraaninen muistaminen).
Enemmistökirkkona luterilainen kirkko Suomessa on kantanut muihin uskonnol-
lisiin yhteisöihin verrattuna erityistä yhteisöllisestä vastuuta muistamisesta. Tämän
tutkimuksen aineistossa nämä teemat eivät tulleet juuri esille. Se voi johtua siitä,
että tutkimusvuoden aikana ei paikkakunnalla syntynyt konflikteja uskonnollisten
ryhmien kesken, jotka olisivat nostaneet kysymyksiä myös messujen saarnoihin ja
rukouksiin. Myöskään kirkkoa tai uskonnollisia yhteisöjä ei paikallisesti tutkimus-
vuoden aikana haastettu.

3.2. YHTEENKUULUVUUS MESSUSSA

3.2.1. JÄRVENPÄÄN PAPPIEN NÄKEMYKSET YHTEISÖLLISYYDESTÄ

Yhteenkuuluvuus ja sen lujittaminen on peruskertomuksen ja siitä nousevien
arvojen ja tulevaisuuskäsityksen rinnalla muistiyhteisön tehtävä.²³⁸ Muistiyhteisön
yhteenkuuluvuus ankkuroituu peruskertomukseen. Kuten luvussa 2 on todettu,
kirkon peruskertomuksen ydin on kerrottu evankeliumeissa, Raamattu on sen kano-
nisoitua perustaa, mutta vuosisatojen myötä siihen on kerrostunut myös muuta
aineista.

Kirkon sisällä vaikuttaa monia siihen kuuluvia yhteisöjä, joilla on peruskerto-
muksen tulkinnasta omia painotuksiaan ja näkemyksiään. Selkeimmin hahmotetta-
vissa ovat herätysliikkeet, joilla on erilaisia kirkkokäsityksiä. Haastattelussa kysyttiin
pappien yhteyttä herätysliikkeisiin sen selvittämiseksi, missä määrin mahdollinen
herätysliikkeyhteys vaikuttaa heidän näkemyksiinsä. Papit kuvasivat taustaansa
kertoen läheisimmistä yhteyksistä, joita saattoi olla useampaankin herätysliikkeeseen.
Selkeästi eniten varsinkin opiskeluaikana papeilla oli ollut yhteyksiä viiden-
nen herätysliikkeen piirissä toimineisiin järjestöihin (7). Herännäisyyden mainitsi

²³⁷ Sacks 2007, 12, 22-23, 86-87.

²³⁸ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

läheisimmäksi herätysliikkeeksi kaksi ja esikoislestadiolaisuuden yksi papeista. Yksi papeista kertoi taustakseen peruskirkollisuuden ja kolme muuta kertoi siirtyneensä siihen suuntaan iän ja uran myötä. Yhdellä papeista oli myös kansainvälinen yhteys anglikaanikirkkoon. Messuun liittyvien kysymysten vastauksissa nämä taustat eivät kuitenkaan näy voimakkaasti. Aineisto on niin pieni, ettei siitä myöskään voida vetää linjauksia erilaisten kirkkokäsitysten vaikutuksesta muistiyhteisön elementtien näkymiseen messun toimittamisessa.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemys seurakuntayhteisöstä on selkeästi, että se on hengellinen yhteisö. Muistiyhteisön perusta on kirkon usko. Kaikki papit nostivat sen haastatteluissa esiin. Kahdeksan pappia kuvasi seurakuntaa kristittyjen yhteisöksi, yksi kristityn kodiksi ja yksi hengelliseksi yhteisöksi. Neljä papeista kuvasi yhteisöllisyyden perustaa uskon kautta.

- ”usko Jeesukseen Kristukseen yhdistää”
- ”niiden ihmisten salattu yhteenliittymä, jotka tunnustavat Jeesuksen Kristuksen Herraksi”
- ”uskovien, pyhien ja samaan aikaan syntisten yhteisö”
- ”uskovien yhteisö”

Saksin hahmotuksessa kohtalonyhteyteen ja uskonyhteyteen perustuvista yhteisöistä Järvenpään seurakunnan papit näkevät seurakunnan selkeästi uskonyhteyteen perustuvana. He eivät sanoittaneet seurakuntayhteisöä juurikaan muistiyhteisön tehtävistä käsin tai muistiyhteisön terminologialla. Heidän näkemyksiinsä näyttää vaikuttaneen voimakkaasti kirkossa usein käytetty Paavalin kuvaus kristittyjen yhteisöstä. Kolme pappia käytti seurakuntaa kuvatessaan Paavalin kuvaa seurakunnasta Kristuksen ruumiina (1. Kor, 12: 27). Hieman samaan kuvaan liittyi yksi papeista luonnehtiessaan seurakuntaa jäsenistään rakentuvaksi, yhteen kokoontuvien joukoksi. Jumalan kansaksi, Jumalan puhuteltavana olevien tai Jumalaa palvelevien joukoksi kuvasi seurakuntaa kolme pappia. Kolme haastatelluista papeista liitti yhteisökuvaan jumalanpalvelukseen tai sakramenttien äärelle kokoontumisen. Vain yksi pappi liitti seurakuntayhteisön laajempaan kontekstiin (”vahvat luterilaiset juuret, tärkeää ekumeeninen yhteys”) ja yksi nosti esiin seurakunnan hallinnollisena yksikkönä. Koska useampi pappi sanoitti seurakuntayhteisön Paavalin kuvaan liittyen ja osa liitti siihen sakramenttien äärelle kokoontumisen, Järvenpään seurakunnan pappien yhteisönäkemyttä voikin luonnehtia ”paavalilaiseksi”.

Järvenpään pappien yhteisönäkemyksessä sanoittaa yhteisöä jäsenistään käsin, erilaisuutta korostaen. Sanoitus nousee voimakkaasti kontekstista, jossa Paavali sen aikanaan kirjoitti. Paavalin näkemys kristittyjen yhteydestä Jumalaan edellyttää myös heidän liittymistä toisiinsa näkyvällä tavalla. He muodostavat yhteisön, jolla

on kokoontumisen muotoja, joista ympäröivä yhteisö voi sen tunnistaa. Paavali käyttää kirjeissään paljon perheeseen ja ystäväpiiriin liittyvää sanastoa yhteisöä kuvatessaan. Tärkeää näissä kokoontumisissa oli opettaminen, joka tapahtui keskustelujen ja opetuspuheiden muodossa. Peruskertomus oli opettamisen lisäksi läsnä kokoontumisissa myös tekstien lukemisen ja selittämisen kautta. Lisäksi hän pitää esillä niihin liittyviä yhteisöllisiä arvoja, esimerkiksi yksimielisyyttä, rakkautta ja välittämistä. Jäsenlähtöisessä sanoituksessa Järvenpään seurakunnan papit liittyivät myös kirkon strategiaan, jossa jäsenlähtöisyys on esillä jo otsikossa, missä kirkkoa luonnehditaan osallisuuden yhteisöksi.

Paavalin yhteisönäkemykseen liittymällä papit toivat esiin myös muistiyhteisön yhteisöllisyyden perustan, peruskertomuksen ja arvot. Muistiyhteisön yhteisönäkemykseen liittyivät sanoituksen kautta erityisesti ne papit, jotka kuvasivat yhteisöllisyyttä rituaalin, jumalanpalveluksen ja ehtoollisen kautta. Onhan muistiyhteisössä rituaalilla keskeinen asema yhteenkuuluvuuden ilmentämisessä ja vahvistamisessa sekä peruskertomuksen kuljettamisessa sukupolvelta toiselle. Vaikka on ilmeistä, että kristityt viettivät ehtoollista yhteisön syntyaajoista alkaen, Paavali mainitsee sen vain ohjeistaessaan sen viettoa ongelmien yhteydessä.²³⁹ Ehtoollisen viettämisen rituaali ankkuroituu joka tapauksessa kiinteästi peruskertomukseen, sekä Jeesuksen aterioihin kohtaamiensa ihmisten kanssa että erityisesti viimeiseen ateriaan oppilaidensa kanssa.

Järvenpään papit luonnehtivat hengelliseksi yhteisöksi kuvaamaansa seurakuntaa viidestä näkökulmasta:

1. alueellisena yhteisönä (8 mainintaa)
2. seurakuntalaisten yhteisönä (6 mainintaa)
3. uskonnollisten näkemysten kautta (6 mainintaa)
4. toiminnallisena yhteisönä (5 mainintaa)
5. työyhteisönä (2 mainintaa).

Alueen kautta seurakunta hahmotettiin vireän, ikärakenteeltaan nuoren kaupungin alueella toimivana seurakuntana, joka on olemassa paitsi seurakuntalaisia myös muita kaupunkilaisia varten. Tässä yhteisöllisyysnäkemukseen tulee mukaan kohdalyhteys. Pappien kuvauksissa nousi esiin myös muuttajien suuri määrä, joka näkyy myös toimituksissa (esimerkiksi isovanhemmat tulevat usein kasteisiin muualta). Tämä näkemys seurakunnasta on lähellä Paavalin näkemystä, joka viittaa usein kuvatessaan kristittyjen yhteisö nimenomaan tiettyssä paikassa kokoontuvaan ihmisryhmään. Paavalille seurakunta on konkreettinen, näkyvä yhteenkuuluvuuden ilmentymä, joka koostuu yhteisen uskon yhdistämistä kristityistä. Tähän yhteisönäkemykseen tuo toisen näkökulman kirkko-termi ja -käsitys, jossa määritetään universaali, ajan rajat ylittävä Kristus-lähtöinen yhteisö.

239 Kuula 2001, 328.

Seurakuntalaisten kautta papit hahmottivat yhteisön aktiivisten ja vastuuta kantavien jäsenten yhteisönä. Mielenkiintoista on, että papit hahmottivat seurakuntaa myös seurakuntalaisten korkean teologisen profilin kautta, jopa haasteena (”teologiseurakuntalaiset haastavat pappeja”). Seurakunnan alueella on kirkollisia koulutuslaitoksia ja joitakin Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa työskennelleitä tai työskenteleviä kuuluu Järvenpään seurakuntaan. ”Paavilainen” seurakunta näyttäytyy rooleiltaan melko jäsentymättömänä. Jotkut hoitivat vakiintuneemmin joitakin tehtäviä, osa satunnaisemmin. Paavali liittyi VT:n näkemykseen, että Jumala lähettää erilaisia ihmisiä palvelemaan kansaansa. Osa toimii lyhyen ajan, osa pidemmän. Vaikka 2000-luvun Järvenpäässä ollaan kaukana Paavalin kontekstista ja kirkko virkarakenteineen on kaukana alkuseurakunnan vastuunjaosta, Järvenpään seurakunnan pappien näkemys seurakunnasta vastuuta kantavien jäsenten yhteisönä ammentaa Paavalin näkemyksestä kristittyjen palvelutehtävistä.

Samoilla perusteilla he liittyvät näkemyksellään kirkon strategiaan, jossa todetaan, että ”Meidän kirkko on totta, kun kirkon jäsenet kokevat sen omaksi hengelliseksi kodikseen ja osallistuvat sen perustehtävän toteuttamiseen.”²⁴⁰

Uskonnollisten näkemysten kautta seurakuntaa kuvatessaan papit pitivät Järvenpään seurakuntaa ”kansankirkollisena”. He totesivat, että eri herätysliikkeet vaikuttavat seurakunnassa, mutta mikään niistä ei ole hallitseva (”täällä ei mitään herätysliikettä ole haitaksi asti”). He kuvasivat seurakuntaa uskonnollisten näkemysten suhteen sallivaksi (”erilaiset hengelliset taustat saavat olla”). Yksi papeista liitti Järvenpään seurakunnan osaksi laajempaa kokonaisuutta (”...on monenlaista, samalla tavoin kuin Kristuksen ruumista, osa Suomen luterilaista kirkkoa, osa maailmanlaajuisista kirkkoista”). Näkemys siitä, että kristityt ovat Kristuksen yhteydessä, laajentaa uskovien yhteisön rajat universaaleiksi.

Toiminnan kautta kuvattaessa seurakunnan erityispiirteeksi nousi vahva musiikkiprofiili. Musiikki onkin kuulunut kristillisen yhteisön kokoontumisiin alusta saakka. Niissä on laulettu psalmeja ja alkukristillisiä lauluja. Myös jumalanpalveluksen asema osana seurakunnan toimintaa koettiin vahvaksi.

Vaikka Paavalin aikaan ei vielä ollut varsinaista jumalanpalveluksen kaavaa, yhteiset kokoontumiset olivat tärkeitä.²⁴¹ Seurakunnan ilmentymisen muotojen juuret ovat siis myös näiltä osin jo ”paavililaisessa” yhteisössä. Samoin strategian näkökulmasta jumalanpalveluksen korostaminen on linjassa kirkon näkemyksen kanssa, onhan strategian painopisteistä ensimmäinen hengellisen elämän vahvistaminen.²⁴² Kaikkiaan papit pitivät seurakunnan toimintaa vilkkaana.

Työyhteisön kautta seurakuntaa kuvasi kaksi pappia ja kuvaukset olivat päinvas-taiset: Toinen asian esiin nostaneista kuvasi työyhteisön lämminhenkiseksi, toinen

²⁴⁰ Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 38.

²⁴¹ Kuula 2001, 321-324, 326-337.

²⁴² Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 38.

vaativaksi, kilpailevaksi ja ristiriitaiseksi. Tämä näkökulma ei liity varsinaisesti muis-
tiyhteisöön, joten sitä ei ole tässä tutkimuksessa selvitetty tarkemmin.

Liturgin tehtävässä yhteisöllisyyden vahvistaminen viestinnän kautta oli pappien
selkeä tavoite. Haastattelussa kaikki papit mainitsivat vuorovaikutuksen seurakun-
nan kanssa tavoitteekseen toimiessaan liturgina.

Järvenpään seurakunnan papit kuvasivat tavoitettaan olla dialogissa seurakunnan
kanssa toimiessaan liturgina esimerkiksi:

- ”tavoitteena olla kontaktissa/dialogissa seurakuntalaisten kanssa”
- ”jotta itse sisäistäisin ja eläisin jumalanpalveluksessa, saisi osallistettua seurakunta-
laisia”
- ”toimia niin, että seurakunta voi osallistua”
- ”Jumalan äänen välittäminen vuorovaikutuksessa seurakunnan kanssa”
- ”tehdä yhdessä toisten kanssa, elää sitä samalla”
- ”tärkeää erityisesti liturgina vuorovaikutteisuus”
- ”yhdessä valmistellen, mahdollisimman paljon seurakuntalaisia mukaan”
- ”koko seurakunnan yhteinen juttu”
- ”kontaktin saaminen seurakuntaan yli käsikirjan ja papereiden”
- ”tavoitteena, että jumalanpalvelus on vuorovaikutusta, että se tulisi esiin valmistelus-
sa ja toteutuksessa”

Pappien esiin nostama kommunikaatio oli yksinomaan horisontaalista. He eivät
haastatteluissa tuoneet esiin sukupolvien välisen kommunikaation tarvetta tai teh-
tävää. Näin ollen he eivät pitäneet kommunikaation merkittävänä tehtävänä perus-
kertomuksen välittämistä sukupolvelta toiselle, vaan yhteisöllisyyden vahvistamassa
samaan aikaan ja samaan paikkaan kokoontuneiden kesken. Se on ymmärrettävää
siitä näkökulmasta, että messu hahmottuu helposti tietyksi konkreettiseksi tapah-
tumaksi, joka tapahtuu tiettyyn aikaan tietyissä paikassa. Näin ollen sen laajempi
merkitys ei nouse esiin. Yksi pappi mainitsi tavoitteekseen liturgina yhteyden paitsi
toisiin ihmisiin myös Jumalaan. Puolet papeista kertoi tavoitteekseen liturgina mes-
sun johtamisen.

Järvenpään seurakunnan papit kuvasivat tavoitettaan johtaa messua toimiessaan
liturgina esimerkiksi:

- ”messun isäntänä, joka johdattaa vieraita eri tiloissa, kattaa pöydän, kertoo aiheet”
- ”johtaa messua, ei esiintyä vaikka ollaankin esillä”

3. Yhteenkuuluvuus

- ”tekninen ulottuvuus jumalanpalveluksen johtajana, että se tulee oikein hoidettua”
- ”pitää kokonaisuus kasassa, johtaa niin, että kaikki tietävät mitä tapahtuu”
- ”tavoite johtaa messu lämpimästi ja ystävällisesti”

Kokemuksellisuus, kuuleminen ja ymmärtäminen oli tavoitteena kahdella papilla liturgiaa toimittamisessa. Yksi pappi nosti tavoitteikseen liturgin läsnäolon.

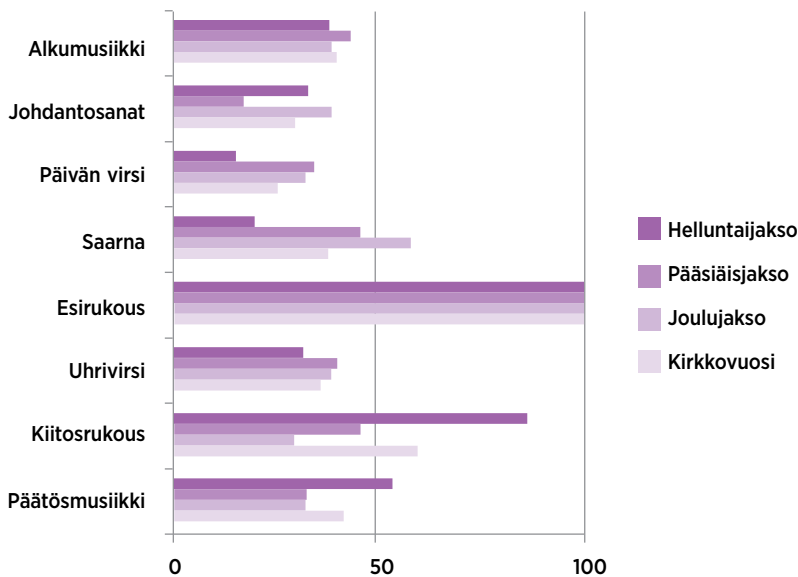
- ”tuoda se arkisemmaksi ja käytännönläheisemmäksi, kuitenkin niin että pyhyys säilyy ja tavallinen ihminen voi kokea”
- ”pyhyden kokemus, kokemus, että olemme Jumalan edessä yhteisöllisesti, mutta myös kokemus yhteydestä toisiin ja Jumalaan”
- ”puhua niin, että ihmiset kuulevat ja ymmärtävät, jumalanpalveluksen kieli yleista-juista, jonka ymmärtämiseen ei tarvitse teologin koulutusta”
- ”ihmiset kuulevat”
- ”persoonallisesti, ei käsikirjasta lukien, läsnä ollen, eläen jumalanpalvelusta”

3.2.2. YHTEENKUULUVUUS SISÄLTÖNÄ

Messun luonne suhteessa yhteisöllisyyteen on kahtalainen, yhteisöllinen ja yksilöllinen. Se on yhteisön keskeisin kokoontuminen joka paitsi vahvistaa yhteisöllisyyttä myös ilmentää sitä. Toisaalta messu on yksilön omaa uskonharjoitusta samaan aikaan ja samassa paikassa muiden kanssa. Yhteisöllisyys messussa saa siis erilaisia ilmaisuja ja erilaisia sisältöjä. Joissakin osissa yhteenkuuluvuus on esillä sanoitetuna, joissakin se ilmaistaan toiminnan kautta.

Uskontunnustus sanoittamisen kautta ja ehtoollisen vietto toiminnan kautta kiteyttävät kristillisen yhteisön perustan eli luovat yhteenkuuluvuuden pohjan messussa. Ne myös liittyvät yhteen: usko, joka uskontunnustuksessa tunnustetaan yhteisönä, yhdistää yksilöt eli heidät, jotka ehtoollinen yhdistää Kristukseen ja toinen toisiinsa.²⁴³

²⁴³ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 17.

Kuva 15. Yhteenkuuluvuus merkittävänä sisältönä messun osissa %-yksikköinä.

Niistä jumalanpalveluksen osista, joissa on valinnan tai sanoittamisen mahdollisuus, esirukouksessa yhteisöllisyys oli mukana jokaisessa jumalanpalveluksessa. Myös helluntaijakson kiitosrukouksessa se oli esillä muita osia huomattavasti useammin.

Uskontunnustus on kuitenkin yhteenkuuluvuuden perustan kiteytys. Uskontunnustuksena jumalanpalveluksessa käytetään yleisimmin apostolista uskontunnustusta. Nikean uskontunnustusta voidaan käyttää erityisesti messussa. Uskontunnustuksena voidaan laulaa myös virttä 167 ja 171 sekä uskontunnustuslauluja 731-734.²⁴⁴ Uskontunnustukset ovat syntyneet muistiyhteisön alkuaikoina kasteopetuksen yhteydessä. Apostolisen uskontunnustuksen lähtökohtana on ollut Rooman seurakunnan vanha kastetunnustus, Nikean uskontunnustuksen pohjana on Jerusalemissa käytetty tunnustus. Molempien tavoitteena on ollut kiteyttää yhteisön uskon ydinkohdat.

Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin useimmiten apostolista uskontunnustusta. Kolme kertaa käytettiin Jumalanpalveluskirjan vaihtoehtoina olevaa virttä ja kerran Nikean uskontunnustusta. Kerran laulettiin uskontunnustuslaulu, joka ei ollut Jumalanpalvelusten kirjan mukainen vaihtoehto.

- 3. sunnuntaina pääsiäisestä vietettiin kansanlaulumessua ja silloin laulettiin sen uskontunnustuslaulu

244 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 17-18.

3. Yhteenkuuluvuus

- palmusunnuntaina laulettiin uskontunnustusvirsi vk 167: 1-3
- Marian ilmestyspäivänä laulettiin uskontunnustusvirsi
- 20. sunnuntaina helluntaista uskontunnustusvirsi vk 733
- helluntaina luettiin Nikean uskontunnustus
- kiirastorstain messussa ei lausuttu lainkaan uskontunnustusta

Kaikki Järvenpään seurakunnan papit pitivät yhteenkuuluvuuden vahvistamista uskontunnustuksen tärkeänä tehtävänä.

Alkujaan kasteopetuksen yhteyteen laaditut tunnustukset nousivat uudenlaisen huomion kohteeksi, kun yhteisö joutui sisäisiin kiistoihin opistaan. Nikean tai oikeammin Nikea-Konstantinopolin uskontunnustus on kahdessa kirkolliskokouksessa hyväksytty tunnustus, jonka myötä yhteisö määritteli ja hyväksyi yhteisen näkemyksen Jumala-käsityksestään, kolminaisuusopista. Uskontunnustukset ovat syntyneet reaktioina aikansa erilaisiin näkemyksiin, hävinneitä näkemyksiä on myöhemmin kutsuttu harhaopeiksi.²⁴⁵ Yhteisön näkökulmasta uskontunnustus oli kuin valtakunnan raja, sisäpuolella olevat liittyivät uskontunnustukseen, ulkopuolella olevat rajattiin pois.

Muistiyhteisön näkökulmasta apostolinen uskontunnustus sisältää yhteisön peruskertomuksen kiteytetyssä muodossa. Se myös viittaa tulevaan toivon yhteisön näkökulmasta. Nikean uskontunnustus sisältää myös yhteisön peruskertomuksen, hieman apostolista tunnustusta monisyisemmin sanoitettuna. Se myös viittaa yhteen yhteisön riittiin, kasteeseen ja sen yhteydessä tulevaisuuteen toivon näkökulmasta. Virressä 167 on esillä myös kolminaisuusoppi. Jeesuksen elämästä esillä on vain ristinkuolema ja sen merkitys. Virressä 167 sanoitetaan yhteisöä apostolista ja Nikean tunnustusta monisanaisemmin, myös yhteisön erilaisia aikaulottuvuuksia:

On joukko pyhien hajallaan maailmassa, vaan Henki liittää sen yhdeksi Jumalassa.
Se kulkee vieraana ja muukalaisena, vaan nyt jo taivaassa on sillä kotinsa. (Virsi 167, 5)

Virsi sanoittaa myös yksilön uskon merkitystä apostolista ja Nikean tunnustusta laajemmin ja tulkiten. Myös se viittaa tulevaisuuteen toivon näkökulmasta. Virsi 171 ja uskontunnustuslaulut 731-734 sanoittavat uskoa apostolisen ja Nikean tunnustuksen tapaan peruskertomuksen ydinkohtia seuraten kolminaisuusopista käsin. Uskontunnustuslaulu 733 nostaa esiin tulevaisuuden toivon näkökulmasta vahvasti, yhteisöön liittyen:

Tämän uskon turvissa elän seurakunnassa. Taivas maata koskettaa, usko ilon lahjoittaa. (Uskontunnustuslaulu 733, 5)

²⁴⁵ Kotila 2004, 206-207.

Uskontunnustus on kirkon näkemyksen mukaan vastaus evankeliumiin ja saarnaan. Se on myös seurakunnan kiitosta ja ylistystä.²⁴⁶ Uskontunnustus on myös seurakunnan yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden ilmaus. Sen perusta on peruskertomuksessa, peruskertomuksen ydin on sanoitettu siinä. Yhteenkuuluvuutta ilmaisee myös sen toteutus: seurakunta lausuu sen yhteen ääneen.

Uskontunnustusten syntyaikoina käytiin yhteisön sisällä kiistoja opista, esimerkiksi kristologiasta. Näin ollen siihen, mitä niissä lausutaan ja mikä on jäänyt ulkopuolelle, vaikuttivat ne haasteet, joita uusi uskonto tuolloin kohtasi. Uskontunnustus on messussa se osa, jossa selvimmin näkyy yhteisön vallankäytön elementti muistamista säädeltäessä.²⁴⁷ Kirkolliskokouksen hyväksyntä merkitsee yhteisön keskeisten vallankäyttäjien valintaa hyväksyttävälle ja muistettaville asioille. Kysymykseksi jää, mitä kaikkea on jäänyt ulkopuolelle tai mistä asioista oli kilpailevia tulkintoja, jotka päätettiin unohtaa.

Uskontunnustukset on siis aikanaan laadittu toteuttamaan yhteisössä yhteisöön kasvattamisen tehtävää kiteyttämällä peruskertomuksesta oleellinen, joka erottaa ja rajaa yhteisön suhteessa ympäröivään yhteisöön. Lähes kahden vuosituhannen aikana peruskertomuksen konteksti on muuttunut. Uskontunnustuksiin liittyvissä keskusteluissa törmäävätkin silloin tällöin erilaiset maailmankuvat toisiinsa, esimerkiksi uskon, kulttuurin ja tieteen pohjalta syntyneet maailmankuvat.

Uskontunnustuksen voimakkaasti yhteenkuuluvuutta lujittavasta luonteesta huolimatta se voi olla myös osa päinvastoin toimivaa prosessia. Uskontunnustuksen sisällöt ja sanamuodot eivät herättäneet keskustelua ainoastaan syntyaikoinaan, vaan sitä käydään aika ajoin myös meidän aikanamme. Välillä niitä käydään yhteisön sisällä esimerkiksi kirkolliskokouksissa, välillä foorumit ovat laajempia ja osallistujina sekä yhteisön sisäpiiriä että yhteisöstä etäämpänä olevia. Tällaista keskustelua käytiin muun muassa tätä tutkimusta tehtäessä Kuopion hiippakunnan piispanvaalin yhteydessä joulukuussa 2011. Keskustelusta osa käytiin mediassa, joka toi kirkon sisäiset kysymyksenasettelut laajan yleisön tietoisuuteen. Keskustelu antaa hyvän kuvan eri ajoissa ja kulttuuriympäristöissä toimivan muistiyhteisön haasteista.

Kari Latvus kuvasi ja arvioi keskustelua blogissaan²⁴⁸:

”... Piispanvaalin ehdokas hiippakuntadekaani Sakari Häkkinen totesi... ettei pidä kertomusta Jeesuksen neitseellistä syntymää biologisena seikkana. Siitä huolimatta Häkkisen mukaan on perusteltua uskoa Jeesukseen Jumalan poikana. Vastaehdokas professori Miikka Ruokanen sivalsi tiukasti kilpahakijaa... Onko uskontunnustus sitä, mitä siinä lukee vai onko se tulkittava vertauskuvallisesti?”

246 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 17.

247 Connerton 2009, 1-3, 14.

248 Latvus 2011, www.kotimaa24.fi/bligit, viitattu 31.12.2011

Ensimmäinen uskontunnustukseen liittyvä ja yhteisöä jakava kysymys on, mikä on sen käsitys totuudesta. Uskontunnustus on yhteisön kollektiivinen sanoitus oman identiteettinsä pohjasta. Mikä on siis identiteetin pohjana kirjaimellisesti ymmärrettävää, mikä symbolista. Hyvä esimerkki tähän kysymykseen liittyen on Jeesuksen neitseestä syntyminen. Kari Latvuksen blogista:

Mitä voimme sanoa Jeesuksen neitseellisestä syntymästä historian tutkimuksen avulla? Historiallisesti tärkein todistusaineisto tulee ns. primäärilähteistä, joissa kirjoittaja kuvaa itse tuntemiaan tai havainnoimiaan seikkoja. Jeesuksen äidin, Marian, emme tiedä kirjoittaneen mitään tai ainakaan meille ei ole säilynyt hänen kirjoittamiaan tekstejä. Varhaisin kirjoittaja Uudessa testamentissa on Paavali. ... Paavalille Jeesus on Kristus ja Jumalan poika ylösnousemuksen myötä. Sen sijaan Jeesuksen syntymään Paavali ei liitä mitään erityisiä mainintoja.

Toinen kysymys on, missä määrin uskontunnustus on kulttuurisidonnainen. Kari Latvus jatkaa blogissaan:

Olennaista on huomata myös se, että evankeliumeissa neitseellisellä syntymällä viitataan Jeesuksen merkittävään tulevaan elämään. Vastaavia kertomuksia tunnetaan antiikissa runsaasti suurmiesten lapsuudesta.

Tämän tutkimuksen kohteena oleva kirkko ja merkittävimmät kristilliset kirkot ja yhteisöt perustavat olemassaolonsa vanhoihin uskontunnustuksiin. Ne ovat syntyneet toisenlaisen maailman- ja todellisuuskäsityksen sisällä. Myös merkitykset, joita niihin on kirjoitettu, ovat viesteiltään erilaisia kuin millaisina ne tieteellisen maailmankuvan kautta kirjaimellisesti tulkittuina näyttävät. Kirkkojen piirissä on kysytty myös, miten kristillistä uskoa nykyisessä todellisuudessa pitää tunnustaa. Ja suhteessa mihin asioihin rajoja piirtää. Esimerkiksi skotlantilainen, ekumeeninen Iona-yhteisö on kirjoittanut sunnuntaiaamun messuun vaihtoehtoisen uskontunnustuksen, jossa peruskertomus kerrotaan nykykielellä ja josta huomioidaan nykykristittyjen konteksti.

Uskomme Jumalaan yllämme, kaiken elämän, auringon ja kuun, veden ja maa, miehen ja naisen tekijään ja ylläpitäjään. Uskomme Jumalaan rinnallamme, Jeesukseen Kristukseen, jossa sana tuli lihaksi, naisesta syntyneeseen, köyhien palvelijaan, kidutettuun ja puuhun naulittuun. Surujen mies kuoli hylättynä. Hän laskeutui alas, kuolleiden paikkaan. Kolmantena päivänä hän nousi haudasta. Hän nousi taivaaseen ollakseen läsnä kaikkialla. Hänen valtakuntansa tulee maanpäälle. Uskomme Jumalaan meissä, helluntain tulen Pyhään Henkeen, kirkon elämää antavaan hengitykseen, parantamisen ja anteeksiantamisen henkeen, ylösnousemuksen ja ikuisen elämän lähteeseen. Aamen.²⁴⁹ (käännös Anneli Vartiainen)

Tässä uskontunnustuksessa otetaan välimatkaa perinteiseen kristinuskon perheestä

249 Iona Abbey Worship Book 2001, 38-39.

nousevaan yhteisökäsitykseen. Se on sukupuolineutraali. Jumala kuvataan luojaena eikä isänä. Siinä ei myöskään oteta esiin neitseestä syntymistä. Uskontunnustuksessa kyseenalaistetaan myös antiikin maailmankuvan konkreettinen, yläpuolella oleva taivas kuvaamalla taivaaseen nouseminen läsnäolona kaikkialla.

Kysymys yhteenkuuluvuuden perustasta uskontunnustuksessa avautuu kahdesta näkökulmasta: yhteisön ja mysteerin. Onko vanhan, aivan toisessa kulttuurisessa ympäristössä ja toisenlaisten kysymysten keskellä syntyneen uskontunnustuksen yhteisöllinen luonne uusien sukupolvien liittymisestä siihen irrottautuen kulloinkin vallitsevasta maailmankuvasta ja kontekstista vai liittymistä sukupolvien ketjuun. Mysteerin näkökulmasta uskontunnustuksessa liikutaan muistiyhteisön moniulotteisessa viestinnässä peruskertomuksen/menneisyyden ja uskon todellisuuden/tulevaisuuden välisellä akselilla. Uskontunnustuksesta tulee liittymistä yhteisöön ja sen ilmaisemista mysteeriä sanoittamalla. Tällöin peruskertomukseen myös kasautuvat monien sukupolvien ja kontekstien tulkintakerrostumat. Lausueessaan uskontunnustusta seurakunta ei välttämättä ajattele sitä tieteellisen todellisuuskäsityksen totuuden, vaan kertomuksen ja liittymisen näkökulmasta. Ehkä ei ajattele lainkaan analysoiden vaan lausuu sen kokien yhteenkuuluvuutta.

Yhteinen esirukous sanoitti ja lujitti yhteenkuuluvuutta aina kun se oli mukana messussa. Pääsiäisjakson messuista kiirastorstaina ei ollut yhteistä esirukousta. Sen tehtävänä on rukoilla paitsi kaikkien ihmisten ja omien asioiden puolesta, myös kristillisen kirkon ja seurakunnan puolesta. Näin ollen yhteenkuuluvuuden lujittaminen nousee esirukouksen merkittäväksi tehtäväksi.²⁵⁰

Järvenpään seurakunnan messuissa esirukous alkoi seurakuntayhteisön näkökulmalla. Seurakunnalle kerrotaan siihen kasteen kautta liitetyt, avioliittoon aikovat ja kuolleet sekä rukoillaan heidän puolestaan. Esirukous laajentaa yhteisönäkemyksiä myös kirkkoon ja kristittyjen yhteisöön laajemmin sekä ympäröivään todellisuuteen.

Esirukouksessa on voimakas painotus nykyhetkessä. Yhteisyyttä lujittaa yhteisten kokemusten esillä pitäminen. Kokemukset liittyvät sekä seurakuntayhteisöön, että sitä ympäröivään todellisuuteen. Muistiyhteisöä kuvatessaan Bellah työryhmineen on todennut, että kärsimykset lujittavat yhteenkuuluvuutta – usein enemmän kuin myötäkäymiset.²⁵¹ Niiden osuus esirukouksissa on suuri. Vaikka esirukouksissa mainitut kärsimykset eivät ole kaikkien yhteisön jäsenten yhdessä kokemia, ne ovat luonteeltaan monien elämään eri vaiheissa kuuluvia vastoinkäymisiä. Kun rukoillaan maailman kärsimysten puolesta, ollaan yhteisönä osa kärsivää maailmaa.²⁵²

Kirkkokäsikirjan mukaan esirukouksen tulee sisältää ainakin neljä rukousaihetta:

1. Rukous kristillisen kirkon ja seurakunnan sekä evankeliumin leviämisen puolesta.

²⁵⁰ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 19.

²⁵¹ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

²⁵² Vatanen, haastattelu 12.4.2011.

2. Rukous esivallan, julkisen vallankäytön ja rauhan puolesta.
3. Rukous erilaisissa vaikeuksissa olevien puolesta.
4. Rukous ajankohtaisen aiheen puolesta.

Jumalanpalvelusten kirja tarjoaa 16 esirukousvaihtoehtoa, joista kuusi on yleisiä, yksi ahdistukseen ja yksinäisyyteen liittyvä, kolme kirkkovuoden eri ajankohtiin liittyviä, kolme kristinuskon traditioon liittyvää (Herra, armahda -rukous, Trishagion, Litanian) sekä kolme erityisjumalanpalveluksiin liittyvää. Lisäksi on runsaasti erilaisiin tilanteisiin liittyviä vaihtoehtoja rukousaiheiksi. Yhteisöllistä näkökulmaa korostaa se, että rukoukset ovat me-muodossa lukuun ottamatta yhden rukouksen minä-muodossa olevaa alkua.

Järvenpään seurakunnan esirukouksissa yhteenkuuluvuus oli merkittävästi esillä kaikissa esirukouksissa. Kiirastorstai-illan messussa ei ollut yhteistä esirukousta, mutta ennen ehtoollisosa rukoillussa rukouksessa oli yhteenkuuluvuus osana rukousta (Suo, että... kokisimme yhteyttä sinuun ja toisiimme...).

Esirukouksen ensimmäinen aihe on rukous kristillisen kirkon ja seurakunnan sekä evankeliumin leviämisen puolesta. Kysymys on siis yhteisön sisäisen yhteenkuuluvuuden vahvistamisesta. Sitä palvelee muun muassa se, että esirukouksen yhteydessä ilmoitetaan kastetut, kuulutetut tai avioliiton solmineet ja kuolleet. Käsikirjan esirukousehdotuksissa kirkkoyhteisö on mukana kolmea lukuun ottamatta (4, 9, 10). Kirkosta ja kristittyjen yhteisöstä käytetään esirukousvaihtoehdoissa erilaisia sanoituksia, esimerkiksi Jumalan kansa, Jumalan oma, seurakunta, kirkko ja kristikunta. Kaikki ne tuovat asiayhteydessään omanlaisensa näkökulman yhteisöön.

- "...lahjoita seurakunnallesi uskoa ja toivoa..." (esirukous 1)
- "Rukoilemme kirkkosi puolesta kotiseudullamme ja kaikkialla: seurakuntamme ja sen palvelijoiden puolesta, oman hiippakuntamme ja piispamme [NN:n] puolesta, kaikkien kirkkojen ja niiden paimenten puolesta." (esirukous 2)
- "...pyydämme Pyhän Hengen uudistusta seurakunnallesi, niin että se julistaisi selkeästi ja rohkeasti suurta armoasi..." (esirukous 3)
- "...sinä olet Jumalamme ja me sinun kansasi..." (esirukous 5)
- "Rukoilemme kirkkomme ja seurakuntamme puolesta." (esirukous 6)
- "Rukoilemme kirkon puolesta ja kaikkien niiden puolesta, jotka tekevät siinä työtä..." (esirukous 7)
- "...me rukoilemme kaikkein omiesi, koko kristikunnan puolesta..." (esirukous 8)

- ”Anokaamme Herralta elämää ja kasvua yhdelle, pyhälle, yhteiselle ja apostoliselle kirkolle...” (Herra, armahda –rukous)
- ”Me rukoilemme...seurakuntasi leviämistä yli koko maanpiirin...” (Trishagion)
- ”Hallitse ja johdata seurakuntaasi...” (Litania)

Järvenpään seurakunnan esirukouksissa rukoiltiin aineistonkeruuvuoden aikana kirkon, seurakunnan, nimikkolähetien, kristikunnan, kirkkovaltuuston, kirkkoneuvoston, johtokuntien, työntekijöiden, luottamushenkilöiden, piispan, vastuunkantajien, ystävyysseurakuntien, seurakuntalaisten ja isoskoulutuksen puolesta. Monet näistä aiheista toistui esirukouksissa usein (esimerkiksi seurakunta, nimikkolähetit). Toiset puolestaan olivat esillä harvemmin tai vain kerran (esimerkiksi kirkkoneuvosto, isoskoulutus). Varsinkin harvemmin esillä olleet esirukousaiheet liittyivät yleensä johonkin mesussa erityisesti esillä olevaan asiaan tai tapahtumaan, esimerkiksi uusien luottamushenkilöiden siunaamiseen.

Toinen esirukouksen aihe on rukous esivallan, julkisen vallankäytön ja rauhan puolesta. Tässä sanotaan yhteenkuuluvuutta siihen yhteisöön, jonka sisällä tai rinnalla kirkko toimii. Käsikirjan rukousehdotuksissa esivalta oli esillä neljää poikkeusta lukuun ottamatta (5, 9, 10 ja Litania).

- ”Kiitämme sinua isänmaasta. Siunaa tasavallan presidenttiä, hallitusta, eduskuntaa ja oikeuslaitosta...” (esirukous 1)
- ”Rukoilemme kansamme ja koko maailman puolesta...” (esirukous 2)
- ”Rukoilemme...kaiken julkisen vallankäytön puolesta...” (esirukous 3)
- ”Rukoilemme valtaa käyttäville viisautta...” (esirukous 4)
- ”Rukoilemme maamme ja kansamme puolesta...” (esirukous 6)
- ”Rukoilemme oman kansamme ja kaikkien maailman kansojen puolesta...” (esirukous 7)
- ”Rukoilemme kansojen ja niiden johtajien puolesta. Varjele heidät vallanhimosta...” (esirukous 8)
- ”Anokaamme Herralta elinvoimaista ja inhimillistä yhteiskuntaa...” (Herra, armahda –rukous)
- ”Me rukoilemme...rauhaa maailman kansoille...” (Trishagion)
- ”...kiitos tästä hyvästä maasta, Suomesta...” (esirukous 14)
- ”...kiitos...kodista, isänmaasta...” (esirukous 15)

- ”Isä, anna ystävyyden henkeä niin valtioiden, kansojen kuin kirkkojenkin välille...” (esirukous 16)

Järvenpään seurakunnan esirukouksissa rukoiltiin oman kansamme, kaikkien maailman kansojen ja kansojen johtajien puolesta.

Kolmas esirukouksen aihe on rukous erilaisissa vaikeuksissa olevien puolesta. Esirukousta yhteenkuuluvuuden ilmaisijana ja vahvistajana tarkasteltaessa on huomionarvoista, että yksinäisyys ja syrjäytyminen nousevat esiin esirukousvaihtoehdoissa. Toisaalta rukouksissa kiitetään yhteenkuuluvuudesta (viisi kertaa), toisaalta rukoillaan yksinäisten puolesta (yhdeksän kertaa).

Esirukouksissa kuva yhteisöstä sanoitetaan sekä kirkkoyhteisön että maallisen yhteisön termin. Kirkollisista yhteisöistä käsikirjan esirukousvaihtoehdoissa ovat useimmin esillä seurakunta ja kirkko, kuusi kertaa. Kristikunta esiintyy kolme kertaa ja hiippakunta kaksi kertaa. Maallisista yhteisöistä isänmaa/kansa on esillä useimmin, kahdeksan kertaa ja maailma/kaikki kansat seitsemän kertaa. Yksinäisyyttä sanoitetaan yksilön ihmissuhteista yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen. Perhe on esillä kuusi kertaa, asuinyhteisö/yhteiskunta kolme kertaa ja vallankäyttäjät kerran. Yhteisöjä kuvaavat kielikuvat ovat siis perinteisiä. Ystävistä kiitetään tai heidän puolestaan rukoillaan kaksi kertaa. Esirukousvaihtoehdoissa ei mukana esimerkiksi yhteisöjä, jotka toimivat yhteisen asian puolesta kansalaisliikkeinä.

Yhteenkuuluvuuden käänttöpuoli, yksinäisyys, kuvataan esirukousvaihtoehdoissa monilla tavoilla: yksinäisyytenä vanhuudessa tai sairaana, rotuvihan vuoksi ulkopuolisuutena, onohduksena, laiminlyömisenä, perheen/avioliiton vaikeuksina, elämänkumppanin puutteena, elämän tarkoituksen ja oman paikan puuttumisena tai yhteisön ulkopuolelle joutumisena.

Kaikissa rukousvaihtoehdoissa on huomioitu vaikeuksissa olevat ja niissä on runsaasti rukouslauseita eri tavoin kärsivien puolesta.

- ”Sanasi kehottaa meitä kantamaan toistemme taakkoja. Auta meitä olemaan niiden tukena, joiden elämää varjostaa suru, sairaus tai yksinäisyys.” (esirukous 1)
- ”Muista kaikkia sairaita. Muista myös niitä, jotka kärsivät yksinäisyydestä ja turvattomuudesta.” (esirukous 2)
- ”Rukoilemme eri tavoin onohdettujen puolesta. Rukoilemme pahoinpideltyjen ja laiminlyötyjen lasten puolesta. Rukoilemme työttömien ja työn alle nääntyvien puolesta.” (esirukous 3)
- ”Muistamme niitä, joita elämäntilanne ahdistaa ja huoli ja pelko musertaa.” (esirukous 4)
- ”Rukoilemme sinua surevien ja masentuneiden puolesta. Rukoilemme elämässään pettyneiden puolesta, avioparien puolesta, joiden on vaikea elää yhdessä, hajonneiden perheiden puolesta, niiden puolesta, jotka etsivät elämänkumppania”... (esirukous 5)

- ”Rukoilemme sairaiden, kärsivien ja kuolevien lähimmäistemme puolesta.” (esirukous 6)
- ”Rukoilemme sairaiden ja vanhusten puolesta sekä niiden puolesta, jotka kärsivät yksinäisyydestä...” (esirukous 7)
- ”Rukoilemme sairaiden ja kuolevien puolesta...” (esirukous 8)
- ”...murra sydäntemme kovuus, että huomaisimme lähellä elävien ihmisten kärsimyksen...” (esirukous 9)
- ”Rukoilemme toistemme puolesta... mahdollisuuksien avautumista niille, jotka ovat taloudellisissa vaikeuksissa...” (esirukous 10)
- ”Anomme Herralta rakkauden ja huolenpidon mieltä niitä kohtaan, joita yhteiskunnassamme syrjitään... (Herra, armahda –rukous)
- ”Anna tukeksi ja apusi sairaille, pelastus hätässä ja vaarassa oleville, kestävyyttä niille, jotka kärsivät uskonsa tähden, armollista läsnäoloasi siellä, missä suru ja kärsimys asuu.” (Trishagion)
- ”Ympäristötuhoista ja luonnonmullistuksista, nälänhädästä ja taudeista, sodasta ja väkivallasta, riidoista ja laittomuuksista, varjele meitä, laupias Herra Jumala.” (Litania)
- ”Me rukoilemme kaikkien sairaiden puolesta...” (esirukous 14)
- ”Varjele niitä, joita monet vaarat uhkaavat...” (esirukous 15)
- ”Me rukoilemme niiden puolesta, joita kiusataan ja halveksitaan...” (esirukous 16)

Järvenpään seurakunnan esirukouksissa rukoiltiin sotien, onnettomuuksien, rotuvihan ja yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden ahdistamien, pakolaisten, sorron alla olevien, köyhien, sairaiden, unohdettujen, yksinäisten, turvattomien, taloudellisen ahdingon painamien, elämän tarkoituksettomuudesta kärsivien, työttömien ja työn paineiden alla elävien, vankien, kuolevien, vainottujen, nälkäänäkevien, vähemmistöjen, ihmisoikeuksien, perheiden, toivottomien, uupuneiden, rauhattomien, epätoivoisten, pettyneiden, yrittäjien, työntekijöiden, luonnon, lasten, nuorten, elämässä paikkansa löytämättömien, ja merenkulkijoiden puolesta.

Neljäs aihe esirukouksessa on rukous ajankohtaisen aiheen puolesta. Ajankohtaisia aiheita nousi muun muassa tapahtumista maailmalla, kirkossa, yhteiskunnan vuodenkierrossa ja seurakunnan elämässä.

Järvenpään seurakunnan esirukouksissa huomioitiin

- Egyptin koptikirkkoon tehdyt iskut (2. sunnuntai joulusta)

3. Yhteenkuuluvuus

- Libyan ja muiden arabimaiden kansannousut ja Japanin ydinvoimalaonnettomuus (1. paastonajan sunnuntai ja Marian ilmestyspäivä)
- talvisodan syttymisen vuosipäivä (1. paastonajan sunnuntai)
- kesäloman aloittavat koululaiset (6.sunnuntai pääsiäisestä)
- rippikoululeiri ja vaellus (Pyhän Kolminaisuuden päivä)
- Itä-Afrikan kuivuus ja nälänhätä (5. sunnuntai helluntaista, 6. sunnuntai helluntaista ja Kirkastussunnuntai)
- Norjan ampumistragedia (6. sunnuntai helluntaista ja Kirkastussunnuntai)
- hiippakunnan uusi piispa (vaalin jälkeen Pyhäinpäivänä, Valvomisen sunnuntaina ja Tuomiosunnuntaina)

Järvenpään seurakunnan papit pitävät esirukousta yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä ja kaksi jossain määrin tärkeänä. Esirukous on tehtävänsä mukaisesti seurakunnan yhteinen ja Jumalanpalveluksen opas ohjeistaa, että esirukous on pyrittävä valmistelemaan seurakuntalaisten kanssa. Näin jo itse tekemisen prosessilla on yhteenkuuluvuutta vahvistava merkitys. Seurakunnalle on myös tiedotettava mahdollisuudesta pyytää seurakunnan esirukousta ja huolehdittava niiden huomioimisesta esirukouksessa. Esirukous toimii yhteenkuuluvuuden ilmauksena ja vahvistamisena myös sen myötä, että sen yhteydessä tai sitä ennen ilmoitetaan seurakunnan jäsenten elämään liittyvistä tapahtumista: kasteesta, avioliittoon kuuluttamisesta tai sen solmimisesta ja kuolemasta.²⁵³

Uskonnon asemaa nykymaailmassa pohdittaessa on nostettu esiin kysymyksiä uskonnon yksilöllistymisestä ja sen eriytymisestä yhteiskunnassa.²⁵⁴ Esirukous paitsi vahvistaa yhteisön sisäistä yhteenkuuluvuutta, luo kontaktipintaa ympäröivään yhteisöön. Yksi pakollisista rukousaiheista, rukous kristillisen kirkon ja seurakunnan sekä evankeliumin leviämisen puolesta, on selkeästi yhteisön sisäiseen yhteenkuuluvuuteen kuuluva. Kolme muuta liittävät seurakuntayhteisön ympäröivään yhteisöön kolmella erilaisella näkökulmalla: instituutioiden, ihmisten ja tapahtumien. Rukous esivallan, julkisen vallankäytön ja rauhan puolesta huomioi ympäröivän yhteisön lähinnä instituution tasolla. Rukous vaikeuksissa olevien ihmisten puolesta tuo esirukoukseen globaalin ihmisten tason. Rukous ajankohtaisten asioiden puolesta huomioi sekä yhteisön sisäiset että sitä ympäröivän yhteisön tapahtumat.

Kiitosrukous lausutaan tai lauletaan ehtoollisen vieton jälkeen. Sisällöltään

²⁵³ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 19.

²⁵⁴ Hervieu-Léger 2000, 29.

se liittyy ehtoolliseen ja siihen liittyvään yhteenkuuluvuuteen ja osallisuuteen. On siis luonnollista, että kiitosrukouksissa sanoitetaan yhteenkuuluvuutta. Jumalanpalvelusten kirjan kiitosrukousvaihtoehtoissa on voimakas yhteys ehtoolliseen ja niiden yhteisökuva rakentuu ehtoollisen ympärille. Laulamisen kautta kiitosrukous tarjoaa mahdollisuuden yhteisölliseen ja toiminnalliseen toteutukseen. Tähän mahdollisuuteen Järvenpään seurakunnassa tartuttiin vain kuusi kertaa.

Pappi lausui kiitosrukouksen ja seurakunta liittyi siihen aamenella 51 kertaa ja seurakunta lauloi kiitosvirren kuusi kertaa. Yleisiä vaihtoehtoja käytettiin 24 ja perhemessun kiitorukousta käytettiin kuusi kertaa. Viidessä sanajumalanpalveluksessa ei kiitosrukousta ollut lainkaan. Kirkkovuoden ajankohtiin tehtyjä kiitosrukouksia käytettiin 17 kertaa. Neljä kertaa käytettiin kiitosrukousta, joka oli Jumalanpalvelusten yleisen rukouksen pohjalta muokattu versio, jossa huomioitiin kirkossa tehty alttarin muutos. Kiitosrukouksena käytetyt virret eivät olleen Jumalanpalvelusten kirjan esiin nostamia mahdollisuuksia. Neljä niistä oli virsikirjan kiitos ja ylistys -osastosta, yksi liittyi kirkkovuoteen ja yksi vuodenaikaan.

Järvenpään seurakunnan messuissa yhteisöllisyys oli merkittävä sisältö 58 %:ssa kiitosrukouksista. Erityisen usein se oli merkittävä helluntaijakson aikana. (joulu-jakso 27 %, pääsiäisjakso 44 %, helluntaijakso 84 %, $p = 0,001$ Fisherin tarkka testi, tulos on tilastollisesti merkitsevä). Tulos selittyy osittain kiitosrukouksen luonteella. Rukouksessa kiitetään ehtoollisen lahjasta, yhteisön yhteenkuuluvuuden syvimmästä ilmauksesta.²⁵⁵ Helluntaijakson kiitosrukousten yhteisöllisyys nousee ainakin osittain jakson luonteesta Jeesuksen ja hänen oppilaidensa elämän seuraamisena.

Erityisesti huomiota kiinnittää tutkimusaineistossa kirkkovuoden ajankohtiin tehtyjen rukousten käyttö. Esimerkiksi kärsimysaikaan tehtyä rukousta käytettiin 4. adventtina, helluntaina ja kahtena helluntain jälkeisenä sunnuntaina. Adventtiajalle ja helluntaille olisi ollut myös oma vaihtoehto.

- Adventtiajan kiitosrukousta käytettiin 2. ja 3. adventtisunnuntaina.
- Joulunajan kiitosrukousta käytettiin loppiaisena ja 1. sunnuntaina loppiaisesta.
- Paastonajan kiitosrukousta käytettiin 1. paastonajan sunnuntaina, 3. paastonajan sunnuntaina ja 4. paastonajan sunnuntaina.
- Kärsimysajan kiitosrukousta käytettiin 4. adventtisunnuntaina, kiirastorstaina, 2. pääsiäispäivänä, helluntaina, 14. sunnuntaina helluntaista ja 19. sunnuntaina helluntaista.
- Pääsiäisajan kiitosrukousta käytettiin 5. paastonajan sunnuntaina, 1. sunnuntaina pääsiäisestä, 5. sunnuntaina pääsiäisestä ja helatorstaina.
- Oma versioita kiitosrukouksesta käytettiin 4. sunnuntaina loppiaisesta, palmusunnuntaina, 4. sunnuntaina pääsiäisestä ja 3. sunnuntaina helluntaista (rukouksessa

255 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 31.

huomioitiin alttarin muutos, rukouksen alku oli käsikirjan mukainen ja jatko tilanteeseen liittyvä ”...Me kiitämme sinua tästä uudistetusta alttarista, jossa sinä itse olet läsnä ja ravitset meitä...”, se oli käytössä yhdellä liturgilla).

- Perhemessun kiitosrukousta käytettiin laskiaissunnuntain ja pääsiäispäivän perhemessuissa, 2. sunnuntaina pääsiäisestä (äitienpäivä), Mikkelin päivän perhemessussa, 18. sunnuntaina helluntaista (rovastikunnallinen kehitysvammaisten kirkkopyhä), 20 ja sunnuntaina helluntaista (”...Kiitos, että rakastat meitä. Auta meitä elämään lähellä sinua ja toisiamme...”).
- Kiitosrukouksena käytetyt virret olivat 30, 329, 332, 341, 345, ja 571.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät kiitosrukousta yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: seitsemän piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä. Yhteenkuuluvuuden vahvistamisen rinnalla Järvenpään seurakunnan pappien enemmistö piti peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamista kiitosrukouksen tehtävänä: seitsemän piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä.

Rukouksissa liikutaan kaikilla muistiyhteisön yhteisöllisyyden tasoilla. Niissä kiitetään koolla olevan yhteisön yhteydestä (”...Liitä meidät rakkaudessa toinen toisiimme...”). Niissä liitytään peruskertomukseen (”...Tätä pyydämme ihmiseksi syntyneen Poikasi Jeesuksen Kristuksen kautta...”). Rukouksissa puhutaan pyhien yhteydestä ja viitataan myös tulevaan taivaan juhla-ateriaan (”...Tee meidät kaikkien pyhiesi kanssa osallisiksi myös taivaan juhla-ateriasta...”). Yhteisökuva liikkuu myös kirkon ja ympäröivän yhteisön välillä. Rukouksissa kiitetään kristittyjen yhteisön saamista lahjoista ja rukoillaan sen puolesta (”...Anna hänen ylösnousemuksensa voiman vaikuttaa häneen nimeensä kastetuissa...”) ja huomioidaan myös ympäröivä todellisuus (”...Auta meitä ...palvelemaan ihmiskuntaa, jota sinä palvelit...”).

Kiitosrukous voidaan joko lausua yhteen ääneen, jolloin yhteenkuuluvuus ilmenee myös ilmaisussa tai papin lausussa kiitosrukouksen yhteisö tulee mukaan aamenellaan. Jumalanpalvelusten kirjassa annetaan 12 vaihtoehtoa kiitosrukoukseksi. Kolme niistä on yleistä ja loput liittyvät kirkkovuoden ajankohtiin. Kiitosrukouksena voidaan käyttää myös virttä, Jumalanpalvelusten kirja tarjoaa virsiksi kuusi esimerkkiä. Kolme virsistä on virsikirjan Pyhä ehtoollinen –osastosta, yksi konfirmaatio-osastosta ja kaksi kirkkovuoteen liittyviä virsiä.

Alku- ja päätösmusiikit toimivat Järvenpään seurakunnan messuissa yhteenkuuluvuuden sanoittajina ja sen kautta lujittajina. Järvenpään seurakunnan messut käynnistyivät musiikilla. Alkumusiikin yksi tehtävä on ilmentää seurakunnan yhteyttä.²⁵⁶ Alkumusiikki voi olla virsi ja sitä edeltävä virren sävelmään liittyvä alkusoitto. Järvenpään seurakunnassa alkumusiikki koostui useimmiten alkusoitosta

256 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 2.

ja alkuvirrestä. Seurakunnan yhteys näkyy alkumusiikissa esimerkiksi siinä, että seurakunta laulaa alkuvirren tai osallistuu psalmiin laulamalla kertosaäkeen. Niiden tehtävä on johdattaa seurakunta kirkkovuoden ajankohtaan ja pyhäpäivän sisältöön.

Järvenpään seurakunnan alkuvirsistä 39 %:ssa yhteisöllisyys oli merkittävä sisältö. Näin oli kaikkien kirkkovuoden jaksojen messuissa (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 42 %, helluntaijakso 37 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Alkuvirsissä yhteisöstä käytetyt kuvat olivat perinteisiä. Kristillisestä yhteisöstä käytettiin sanoja kirkko ja seurakunta sekä kuvaa vaeltavasta Jumalan kansasta. Arjen sanastosta nousivat esiin perhe, myös perheenjäsenten kautta kuvattuna ja kansa useammassa merkityksessä (Suomi, maailman kansat, Jumalan kansa). Agraarista kuvastosta käsin yhteisöä kuvattiin paimenen johtamana lammaslaumana.

Järvenpään seurakunnan messujen alkuvirsissä kuvattiin yhteisöllisyyttä esimerkiksi

- kansana ("...On meidän kansa vähäinen...", "...Nyt kaikki kansat laulakaa...", "...myös eikö Herran kansa Luojaansa kiittäisi...") Itsenäisyyspäivänä, 1. sunnuntaina pääsiäisestä ja juhannuspäivänä
- Jumalan valtakuntana ("...saan valtakunnan periä...") 1. sunnuntaina loppiaisesta
- perheenä ("...syntyi veljeksemme...") kynttilänpäivänä
- kirkkona ("...Ja niin kuin Herran äiti, myös kirkko Kristuksen...") Marian ilmestyspäivänä
- vaeltavana Jumalan kansana ("...Herran kansan matkasaattoon...") 5. paastonajan sunnuntaina
- lammaslaumana ("On yksi Isä meillä, vain yksi Paimen laumalla...") 4. sunnuntaina pääsiäisestä
- seurakuntana ("Herää Herran seurakunta...") Valvomisen sunnuntaina.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät alkuvirttä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Päätösmusiikki liittyy Jumalanpalveluksen oppaan mukaan peruskertomukseen. Jos sen aikana on ristikulkue, se kantaa mukanaan myös yhteisöllistä viestiä.²⁵⁷

Järvenpään seurakunnan messuissa yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 40 %:ssa päätösmusiikeista (joulujakso 31 %, pääsiäisjakso 32 %, helluntaijakso 52 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Useimmiten yhteisöllisyys oli sanoitettu päätösmusiikkina käytetyissä virsissä.

257 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 32-33.

Se oli merkitykseltään joko kristilliseen yhteisöön (kirkko, seurakunta, Jumalan kansa) liittyvää tai kärsivään maailmaan ja Kristuksen seuraamiseen liittyvää ja usein eteenpäin katsovaa. Se siis jatkoi siunauksen yhteisökäsityksestä nousevaa viestiä.

Virsiensanasto nousee luonnollisesti muista kuin tämän tutkimuksen taustana olevasta muistiyhteisöteoriasta. Siksi on luonnollista, että yhteisöllisyyden sanoituskin tulee toisista konteksteista. Virsikirjassa on kuitenkin muutama virsi, jotka kuvaavat hyvin suoraan muistiyhteisöä. Tällainen virsi laulettiin päätösvirtenä kolme kertaa: Kaksi kertaa laulettiin virsi 814, joka alkaa sanoin ”Kuljemme yhdessä tällä tiellä, jolla jo muinoin kuljettiin, usko ja toivo yhteinen, yltää näin halki aikojen” ja kerran virsi 147, joka alkaa ”Sukupolvet ennen meitä vaivan teitä ovat täällä kulkeneet”.

Yhteisöllisyys oli merkitykseltään kirkkoon ja seurakuntaan liittyvää esimerkiksi

- vk 329 ”Kiitos nyt Herran! Hän korkein on kuninkahamme...”
- vk 162 ”Kristus-kuningas, kaikkivaltias, joudu, voittoon vie jo valtakuntasi...” ja kärsivään maailmaan

Yhteisöllisyys oli merkitykseltään Kristuksen seuraamiseen liittyvää esimerkiksi

- vk 442 ”Herran ristin kantajiksi meidät kaikki kutsuttiin, lähimmäisten auttajiksi...”
- vk 61 ”Ken tahtoo käydä Herran askelissa...”

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset päätösmusiikin merkityksestä yhteisöllisyyden vahvistamisen kannalta vaihtelivat: kuusi piti tärkeänä, neljä jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Saarnan tehtävä messussa liittyy voimakkaasti peruskertomukseen, mutta sillä on myös yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen liittyvä tehtävä: Kirkon näkemyksen mukaan saarnaa kuunnelleessaan seurakunta tulee osalliseksi Jumalan kaikista pelastusteoista.²⁵⁸

Järvenpään seurakunnan messuissa yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 37 %:ssa saarnoista (joulujakso 53 %, pääsiäisjakso 44 %, helluntaijakso 19 % p=0,035 Fisherin tarkka testi, ero on tilastollisesti merkitsevä.)

Yhteenkuuluvuus oli saarnoissa esillä voimakkaimmin niiden kirkkovuoden jaksosten aikana, jolloin kerrotaan peruskertomuksen ydintapahtumia. Helluntaijakson, jolloin yhteenkuuluvuus oli vähiten saarnojen sisältönä, tekstit sisältävä Jeesusuksen ja hänen oppilaidensa yhteisön elämää kuvaavia kertomuksia. Tulos antaa viitteitä siitä, että saarnoissa on peruskertomuksen ydintä pohdittaessa liitetty koolla olevaa seurakuntaa osaksi tapahtumia.

²⁵⁸ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 16.

Saarna voi tarjota seurakunnalla ja yksittäiselle jumalanpalvelukseen osallistujalle mahdollisuuden kokea osallistuvansa siihen peruskertomuksen tapahtumaan, jota kyseisenä pyhänä kirkossa kerrotaan.

Martin Nicol kuvaa saarnaa tapahtumana johon seurakunta voi liittyä. Hänelle se ei ole kirjoituspöytäilmiö, vaan elämänilmiö. Nicol nimeää tällaisen lähestymistavan dramaturgiseksi homiletiikaksi tai hahmotentun liikkeen ajatukseksi. Nicolin mukaan saarna tapahtuu jännitteiden kentässä, jota hän nimittää salaisuuden tieksi. Saarna on osa jumalanpalvelusta, symbolis-rituaalista toimintaa, jossa kuulijan on mahdollista päästä passiivisen kuulijan roolista osallistujaksi Raamatun kertomuksen tapahtumiin. Dramaturgisen homiletiikan periaatteen mukaan Raamatun kertomukset ja kuulijan kontekstit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Tässä uudessa, ajankohtaisessa vuorovaikutuksessa jokin uusi puoli tekstin merkityspotentialista voi avautua. Nicol ammentaa vanhemmasta Friedrich Schleiermacherin ajatuksesta, että uskonnon olemus ei ole ajattelu tai toiminta, vaan katsomus ja tunne.²⁵⁹ Saarnan kohdalla siis kaksi muistiyhteisön yhteisöllisyyden muotoa voi toteutua; liittyminen peruskertomukseen ja osallisuus yhteisöön.

Saarnan perustehtävä on Raamatun opettaminen, selittäminen ja ajankohtainen tulkinta. Saarnaa seuraa uskontunnustus, jossa seurakunta tunnustaa yhdessä uskonsa. Tämä asettaa saarnalle haasteen paitsi Raamatun tekstin pohtimiseen, myös seurakunnan yhteiseen uskoon ankkuroimiseen.²⁶⁰ Myös tämä saattaa osittain selittää yhteenkuuluvuuden näkökulman saarnoissa.

Yhteenkuuluvuus kuvattiin Järvenpään seurakunnan saarnoissa kahdesta Jonathan Sacksin Lambeth konferenssissa vuonna 2008 esittämästä yhteisöllisyyden perusta käsin: uskonyhteydestä ja kohtalon yhteydestä. Sacksin mukaan ryhmä ihmisiä sitoutuu toisiinsa kohtalon perusteella kun he kärsivät yhdessä tai heillä on yhteinen vihollinen. He jakavat kyneleet, pelon ja vastuun. He sitoutuvat toisiinsa jakaakseen lohdutusta ja keskinäistä turvaa. Yhteiseen uskoon perustuva yhteisö on Sacksin mukaan toisenlainen. Siinä ihmisiä yhdistävät unelmat, tavoitteet ja ihanteet. Uskoon perustuva yhteisö ei tarvitse yhteistä vihollista, koska heillä on yhteinen toivo. He kokoontuvat luodakseen jotain uutta. Heitä ei määritä se, mitä heille tapahtuu, vaan se, mihin he ovat sitoutuneet.²⁶¹

Uskonyhteys sanoitettiin saarnoissa useimmiten liittymisenä peruskertomukseen ja siitä nouseviin arvoihin, tapahtumiin, juhliin sekä sitoumuksiin seurakuntaan.

Uskonyhteys oli esillä saarnassa esimerkiksi

- joulupäivänä ”... voimme samaistua itämaan tietäjiin, jotka ...”
- Tapaninpäivänä ”Näitä veritodistajia ei ollut vain Raamatun kirjoittamisen aikaan,

259 Nicol 2006, 34-35, 56, 68, 79-81.

260 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 16-17.

261 [www.chiefrabbi.org/ Writings, Speeches & Broadcasts](http://www.chiefrabbi.org/Writings, Speeches & Broadcasts), viitattu 1.4.2012.

3. Yhteenkuuluvuus

vaan heitä on myös tänään.... Sillä, miten me suhtaudumme uskoomme tänään, on seurauksensa iankaikkisuudessa...”

- 1. sunnuntaina loppiaisesta ”Tämä sunnuntai johdattaa meidät ajattelemaan kristillistä kastetta...”
- 3. sunnuntai loppiaisesta ”Meidän tehtävämme kristittyinä on pyrkiä levittämään sanomaa Jeesuksesta...”
- 6. sunnuntaina loppiaisesta ”Jeesus kehottaa meitä, jotka kutsumme itseämme kristityiksi, olemaan uskollisia kutsulle...”, pääsiäispäivä ”Meidän vuoksemme hän kuoli ristillä... Sitä juhlimme tänään...”
- palmusunnuntaina ”Meistä jokaisesta löytyy hyvää ja pahaa... Meitä jokaista tänään katsoo kotikirkon alttarilta ristiinnaulittu Kristus...”
- 2. sunnuntaina pääsiäisestä ”...niin on oleva yksi lauma ja yksi paimen.”
- 5. sunnuntaina pääsiäisestä ”Kristillinen kirkko on yhteisö, kristilliseen uskoon kuuluu olennaisena osana yhteys.”
- 6. sunnuntaina helluntaista (Apostolien päivä) ”Suurten julistajien lisäksi tarvitaan arjen apostoleja . jokaista meistä.”
- 11. sunnuntaina helluntaista ”Tänään seurakunta kutsuu teitä nuoria myös isoskoulutukseen, siis seurakuntayhteyteen.”

Kohtalon yhteys liittyy saarinoissa kansallisiin tapahtumiin tai ihmisten elämäntilanteisiin.

Kohtalon yhteys oli saarinoissa esillä esimerkiksi

- Itsenäisyyspäivänä ”Me suomalaiset katsomme elävämme sivistysvaltiossa...”
- 3. adventtina ”Nämä viikot juuri ennen joulua ovat meille valmistautumisen aikaa...”
- juhannuspäivänä ”Siniristoliput ovat taas saloissa,, Elämme jälleen yhteä vuoden taitekohtaa... Suomalaisen luonnon vihreys ja kukkien kauneus ei ole pysyvää...”

Kohtalon yhteys uskon yhteyteen liitettyinä esimerkiksi

- 1. adventtina ”... voimme huutaa Jeesukselle Hoosiannaa ja pyytää häntä avuksi eri elämäntilanteissa...”
- 3. sunnuntaina pääsiäisestä ”Toisin kuin Suomen jääkiekkojoukkueella, opetuslapsilla ei olisi ratkaisevissa peleissä mukana valmentaja-kapteenia.” = yhteisöllisyys vaikeassa tilanteessa.

Avoimin kysymyksiin toteutetuissa haastatteluissa yhteisöllisyyden vahvistamisen mainitsi tavoitteekseen saarnoissa 4 pappia (esimerkiksi ” kokemus, että on osa kuulijakuntaa, osa joukkoa”, ” saisin osallistettua seurakuntalaisia”, ”kontakti”). Lomakkeella muistiyhteisön elementtejä eri jumalanpalveluksen osissa arvioidessaan Järvenpään seurakunnan papit pitivät saarnaa yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä. Näin ollen yhteenkuuluvuuden vahvistaminen saarnan tehtävänä nousi tärkeäksi, kun tämä vaihtoehto tarjottiin kyselylomakkeessa. Avoimen kysymyksen kautta näin tapahtui harvemmin. Tämä saattaa viitata siihen, että se ei ole pappien mielessä saarnan tärkeimpiä tehtäviä.

Myös muissa messun osissa yhteenkuuluvuuden vahvistaminen on jonkun veran esillä. **Alkusiunaus ja vuorotervehdys** muodostavat lyhyen vuoropuhelun jumalanpalvelusta johtavan liturgin ja seurakunnan välillä. Samalla kun liturgi sulkee seurakunnan Jumalan suojaan, hän sanoittaa jumalanpalveluksen luonteen ja yhteenkuuluvuuden perustan, uskon kolmiyhteiseen Jumalaan. Siunatessaan hän tekee ristinmerkin, joka vahvistaa visuaalisesti siunauksen viestiä. Vastatessaan vuorotervehdykseen seurakunta siunaa liturgin. Näin sen rooli Jumalan kansana, yhteisönä, tulee konkreettisesti esiin. Vuorotervehdyksen ilmaukset ovat peräisin enkeli Gabrielin ja Marian kohtaamisesta ja näin myös niiden kautta liitytään yhteen peruskertomuksen tapahtumaan.²⁶²

Alkusiunauksessa ja vuorotervehdyksessä on käytössä yksi muistiyhteisön perusominaisuuksista, kommunikaatio. Se on horisontaalista, liturgin ja seurakunnan välistä, mutta pitää sisällään linkin yhteisön peruskertomukseen.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät alkusiunausta yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Jumalanpalveluksen oppaan mukaan **johdantosanoilla** tulisi pukea sanoiksi se, miksi se seurakunta on kokoontunut yhteen eli sanoittaa yhteisöllisyyden perustaa.²⁶³ Järvenpään seurakunnan messujen johdantosanoissa yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 29 %:ssa (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 17 %, helluntaijakso 32 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Johdantosanoissa sanoitettiin yhteisöllisyyttä kolmesta aikaulottuvuudesta käsin:

1. Yhteys tässä ajassa sekä yhteisön sisällä että yhteys ympäröivään maailmaan.
2. Yhteys menneisiin sukupolviin.
3. Yhteys tulevassa maailmassa.

262 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 3.

263 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

Yhteys tässä ajassa oli yleisintä, menneisiin sukupolviin ja tulevaan viitattiin kerran. Yhteenkuuluvuutta sanoitettiin useimmiten seurakuntayhteisön sisäisen yhteenkuuluvuuden näkökulmasta: seurakunnan elämään, kasteen sakramenttiin, kirkkovuoden tapahtumaan ja kirkon tehtävään liittyen. Yhteenkuuluvuus ympäröivää maailmaan liittyen oli esillä harvoin, yhteiskunnallisiin juhlapäiviin ja Yhteisvastuukeräyksen avukseen liittyen. Yhteenkuuluvuutta ilmastaessa seurakuntaa puhuteltiin esimerkiksi kristityiksi, Jumalan perheväeksi ja ystäviksi.

Järvenpään seurakunnan messuissa seurakuntayhteisön sisäinen yhteenkuuluvuus oli esillä esimerkiksi

- 4. sunnuntaina loppiaisesta konkreettisesti kun uudet luottamushenkilöt siunattiin tehtäväänsä uudistetun alttarin äärelle ("...Raamatun tekstit kehottavat meitä turvautumaan... Jeesukseen... tätä luottamusta ja turvaa saamme rukoilla myös tänään tehtäviinsä siunattaville luottamushenkilöille... alttarilla Jeesus haluaa kohdata hätämme...")
- 6. sunnuntaina loppiaisesta eskatologiseen todellisuuteen liittyen ("...kristitylle ajan synkät äänet kuuluvat myös voiton ääninä. Jumalan valtakunta on lähellä...")
- pääsiäissunnuntaina kirkkovuoden tapahtumaan liittyen ("Jumalan perheväki... Jeesus on noussut kuolleista...")
- pääsiäisen jälkeisenä sunnuntaina ("Rakkaat ystävät... Me kaikki kristityt olemme ylösnousseen Jeesuksen Kristuksen todistajia...")
- 4. sunnuntaina pääsiäisestä kasteen sakramenttiin liittyen ("Me olemme kasteessa liitetyt Kristuksen kirkkoon...")
- kesän konfirmaatiomessuissa yhteenkuuluvuutta sanoitettiin yhteiseen uskoon liittyen
- apostolien päivänä yhteiseen tehtävään liittyen ("...meidät kaikki Kristus on kutsunut osallistumaan työhönsä...")
- pyhäinpäivänä menneiden sukupolvien kristittyihin ja marttyyriin liittyen ja tuomiosunnuntaina tulevaisuuteen liittyen ("...Kaikki ihmiset tullaan kerran kutsumaan Jumalan eteen...")

Yhteenkuuluvuutta sanoitettiin seurakuntayhteisöä laajempaan esimerkiksi

- Itsenäisyyspäivänä
- kaatuneiden muistopäivänä
- kynttiläpäivänä

- Yhteisvastuukeräyksen avausmessussa ("...yhteisvastuukeräys kiinnittää huomiomme ympärillämme eläviin ihmisiin... meidät on kutsuttu paitsi elämään valossa, myös levittämään valoa ympärillemme...")

Osassa johdantosanoista yhteenkuuluvuutta ei sanoitettu selvästi, mutta sen perustaan viitattiin jonkun yhteenkuuluvuutta rakentavan tai ilmaisevan elementin kautta, esimerkiksi uudenvuodenpäivänä ("...saamme aloittaa uuden vuoden Jeesuksen Kristuksen nimessä..."), loppiaisenä ("...Vapahtaja ei odota lahjoja, vaan sitä, että tunnustamme Hänet Herraksemme...") ja 1. sunnuntaina loppiaisesta ("...tänään saamme kiittää omasta kasteestamme...").

Järvenpään seurakunnan papit pitivät johdantosanoja yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä ja kaksi jossain määrin tärkeänä.

Yhteisen ripin nimi jo kertoo, että siihen liittyy yhteisöllisiä ulottuvuuksia. Synnintunnustus on luonteeltaan sekä yhteisöllinen että yksilöllinen. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan synnintunnustuksessa seurakuntalaiset tutkivat yhdessä itseään Jumalan sanan valossa. Yhteisyyttä voidaan ilmentää myös lausumalla synnintunnustus yhteen ääneen. Voimakkaammin yhteisöllinen ulottuvuus liittyy yhteisön itsetutkiskeluun. Yhteisen ripin tavoitteena on Jumalanpalvelusten oppaan sanoin myös estää kirkkoa omaksumasta kulttuuria, jossa kaikki paha heijastetaan omat itsen ulkopuolelle toisiin ihmisiin.²⁶⁴ Oppaassa ei siis sanota suoraan, että yhteisön pitäisi tai se voisi sanoittaa myös omia pahoja tekoja synnintunnustuksessa. Muistiyhteisölle myös se on tärkeää. Bellahin ja hänen työryhmänsä sanoin: Jos yhteisö on täysin rehellinen, se ei muista ainoastaan itse kokemaansa kärsimystä, vaan myös itse aiheuttamaansa. Ne ovat vaarallisia muistoja, koska ne kutsuvat yhteisöä korjaamaan muinaisia vääryyksiä.²⁶⁵

Yhteisölliseen muotoon kirjoitetuissa synnintunnustuksissa ei sanoiteta kovin selkeästi yhteisön aiheuttamaa pahaa, useimmiten me-muoto liittyy yhteen yksilöiden synnit, pahat teot ja rikkomukset. Synniksi kuvataan sekä uskon maailmaan että arkeen liittyviä asioita. Molemmissa kategorioissa synty on useammin asenne kuin teko. Toki synniksi mainitut asenteet tuottavat myös valintoja, tekoja ja tekemättä jättämisiä. Uskon maailmassa syntejä synnintunnustuksissa ovat jumalattomuus, Jumalan tahtoa vastaan rikkominen, Jumalasta pois kääntyminen ja Jumalan kutsun torjuminen. Arjen maailmaan liittyen tunnustetaan epäoikeudenmukaisuus, osallisuus vääryyteen ja väkivaltaan, välinpitämättömyys, velttous, pahuus, ahneus, itsekkeskeisyys, luomakunnan vahingoittaminen ja tulevilta sukupolvilta varastaminen.

Yhteisölliseen muotoon sanoitettuja synnintunnustuksia käytettiin 24 %:ssa

²⁶⁴ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4-5.

²⁶⁵ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

messuista. Synnintunnustusta 708 käytettiin näistä useimmin (8 kertaa) ja muita käytettiin 1–3 kertaa. Synnintunnustuksia 711 ja 713 ei käytetty tutkimusjakson aikana lainkaan. Synnintunnustusvirsi 720 oli käytössä kerran. Sen sanoitus on me-muodossa, mutta siinä viitataan yksilöiden synteihin (”Jeesus meidän veljemme... sinä tunnet syntimme...”). Synnintunnustuksessa 708 tunnustetaan kaikki se väärä ja epäoikeudenmukaisuus, missä olemme olleet mukana. Sanamuodon perusteella kysymys voi olla joko yksilöiden synneistä, jotka ovat monien kohdalla samankaltaisia tai yhteisön aiheuttamasta pahasta. Samoin on muidenkin me-muotoon kirjoitettujen synnintunnustusten kohdalla. Yhdessäkään niistä ei selkeästi sanoiteta seurakunnan tai kirkon aiheuttamia vääryyksiä.

Synnintunnustuksista seitsemän on yhteisölliseen muotoon sanoitettuja (virsi-kirjassa numerot 702, 703, 708, 710, 711, 713 ja 714) ja kahdeksan yksilölliseen (701, 704, 705, 706, 707, 709, 712 ja 715). Jumalanpalvelusten oppaan mukaan synnintunnustuksessa tulee suosia sekä yhteistä osallistumista että henkilökohtaisuutta.²⁶⁶

Yhteisölliseen muotoon kirjoitetuista synnintunnustuksista numero 702 ei yksilöi yhteisön tekemää pahaa, vaan sanoittaa sen yleisellä tasolla:

”Me tunnustamme sinulle syntimme, joilla olemme ansainneet vihasi ja rangaistuksesi.”

Synnintunnustus 703 sanoittaa tehtyä syntiä yhteisöllisestä näkökulmasta hieman enemmän:

”Me olemme tehneet syntiä, olleet jumalattomat ja rikkoneet sinun tahtoasi vastaan.” Se sanoittaa myös yhteisölle itselleen aiheutunutta kärsimystä: ”sillä me olemme joutuneet hätään ja ahdinkoon syntiemme vuoksi.”

Synnintunnustus 708 tuo myös hieman esiin yhteisön aiheuttamaa kärsimystä nostamalla esiin epäoikeudenmukaisuuden, jossa yhteisö ja sen jäsenet ovat olleet mukana:

”Sinun edessäsi tunnustamme kaiken sen väärän, mitä olemme tehneet, epäoikeudenmukaisuuden, jossa olemme olleet mukana, ja kaiken sen, millä olemme halventaneet armosi ja totuutesi.”

Synnintunnustusta 710 on tarkoitus rytmittää rukouslauseella, joka voi olla esimerkiksi virren säe. Tekstissä nostetaan esiin joitakin syntejä, myös toisten syytely, kuitenkin yksilön toimenä:

”Tunnustamme edessäsi, että olemme kääntyneet pois sinusta ja palvoneet luotua enemmän kuin sinua... Olemme kieltäneet syyllisyytemme ja syyttäneet muita. Olem-

²⁶⁶ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4-5.

me etsineet sovitusta omilla teoillamme ja turvautuneet omiin ajatuksiin ja selitelyihin... Me olemme kuitenkin halunneet itse hallita elämäämme ja kulkeneet omia teitämme sinusta välittämättä.”

Synnintunnustus 711 on tarkoitus rytmittää hiljaisuudella ja se tuo esiin myös toisille aiheutetun kärsimyksen näkökulmaa eli muistiyhteisön sanoin muutokseen kehottavaa viestiä. Tähän synnintunnustukseen on mahdollista lisätä myös ajan-kohtaisia aiheita.

”... maailmamme on täynnä vääryyttä ja väkivaltaa. Kuulemme siitä joka päivä, mutta emme haluaisi tunnustaa, että olemme itsekin osallisia siihen ja siksi myös syyllisiä. Usein olemme antaneet vääryyden tapahtua, vaikka olisimme voineet estää sen... Usein olemme vaienneet, kun olisi pitänyt puhua... Usein olemme vain puhuneet, kun olisi pitänyt toimia.”

Synnintunnustus 713 tuo edellisiä enemmän yhteisön aiheuttaman kärsimyksen esille. Se onkin sisällöllisesti eniten yhteisön aiheuttamaan pahaan liittyvä:

”...me olemme kääntyneet sinua vastaan. Me olemme ajaneet teoillamme koko luomakunnan kuoleman tielle ja nyt näyttää siltä, että kaikki mihin koskemme menee rikki...me emme muuta suuntaa. Me kulutamme yli kohtuuden ja anastamme leivän tulevilta sukupolvilta...”

Erityisesti nuorten jumalanpalveluksiin tarkoitettu synnintunnustus 714 lähtee syntiä tunnustavien omasta näkökulmasta, tuo esiin vastuun näkökulman, mutta ei liitä sitä toisille aiheutettavaan kärsimykseen:

”Me kuljemme usein omia teitämme ja välttelemme vastuutamme...”

Yksilömuotoon kirjoitetuissa synnintunnustuksissa yhtä lukuun ottamatta tunnustetaan Jumalan tahtoa vastaan rikkomisen synnin. Synnintunnustuksessa 707 on mukana myös lähimmäisen ulottuvuus auttamisen näkökulmasta, mutta ei lähimmäiselle aiheutetun kärsimyksen näkökulmasta:

”Sinä olet antanut minulle lähimmäisen, että rakastaisin häntä niin kuin itseäni. Olen kuitenkin ollut itsekäs ja käteni on ollut hidas auttamaan.”

Muistiyhteisön muihin tehtäviin liittyen kaikki synnintunnustukset viittaavat peruskertomukseen Jeesuksen ristinkuoleman ja sovitustyön osalta. Yhteisömuotoon kirjoitetuista synnintunnustuksista yksi (713) viittaa luomiskertomukseen. Yhdessä yksilömuotoon kirjoitetussa synnintunnustuksessa on viittaus kasteeseen (704) ja toisessa Pietariin, kun hän kielsi Jeesuksen (706). Esikuvallisia yhteisön jäseniä ei Pietaria lukuun ottamatta nosteta esille. Myöskään yhteisöä kohdanneisiin kärsimyksiin lukuun ottamatta Jumalan tahtoa vastaan rikkomista ei viitata.

Synnintunnustusvirreksi yksi suositus on virsi 279. Sen säkeistöt 1–5 sisältävät

vuoropuhelun syntisen ja Jeesuksen välillä. Sisältönä on synnintunto ja tuomion pelko. Muistiyhteisön tehtäviin virren sanat eivät suoranaisesti liity.

Synnintunnustuksissa ei siis esiinny voimakkaasti muistiyhteisön itsekriittinen näkökulma. Kirkko on kuitenkin yhteisönä pyytänyt joitakin asioita anteeksi jumalanpalveluksen ulkopuolella. Esimerkiksi Oulun piispa Samuel Salmi pyysi Saamelaiset kirkossa -seminaarissa 4.2.2012 anteeksi kirkon nimissä 1930-luvulla saamelaisille tehtyjä etnisiä tutkimuksia. Anteeksipyynnön piispa Salmi teki nimenomaan virkansa edustaja ja sanoi sen myös anteeksipyynnön yhteydessä.²⁶⁷

Jumalanpalvelusten kirjassa on 10 sanamuotoa synninpäästölle. Liturgin on käytettävä niitä tai jos synnintunnustuksena on käytetty virttä 279, voidaan käyttää sen kuudetta säkeistöä, johon seurakunta vastaa seitsemännellä säkeistöllä.²⁶⁸ Synninpäästöistä seitsemän on monikkomuotoisia, kaksi kohdistettu yhdelle ihmiselle ja yksi voidaan kohdistaa joko yhdelle tai usealle ihmiselle. Järvenpään seurakunnan messuista 57 %:ssa käytettiin monikkomuotoa synninpäästöissä.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät rippiä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti tärkeänä ja kolme jossain määrin tärkeänä.

Psalmit ovat lähtökohdiltaan yhteisöllisyyden ilmausta toteutuksen osalta kuten virret nykyään. Seurakunta on perinteisesti laulanut ne yhdessä. Nykyisin yhteisöllinen ilmaisu voi toteutua psalmien kertösäkeissä.²⁶⁹ Psalmi on messun valinnainen osa, Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin psalmia harvoin, esimerkiksi kuusi kertaa vastausmusiikkina. Seurakunta ei osallistunut sen toteutukseen. Järvenpään seurakunnan papit eivät pitäneet psalmia yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta kovin merkittävänä: kolme piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kuusi ei pitänyt tärkeänä.

Kyrie on luonteeltaan yksityisen ihmisen pyyntö: Herra, käänny puoleeni, kuule minua. Vaikka seurakunta laulaakin sen yhdessä, sillä ei ole muistiyhteisön yhteisöllisyyden vahvistamisen näkökulmasta yhteisöllistä merkitystä. Samaa mieltä oli suurin osa Järvenpään seurakunnan papeista: kolme piti kyriettä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta tärkeänä, neljä jossain määrin tärkeänä ja neljä ei pitänyt tärkeänä.

Gloria on luonteeltaan yhteisöllisempi. Se on liittymistä peruskertomukseen, enkelien kuuroon paimenten kanssa sen jälkeen kun enkelit olivat ilmoittaneet Vapahtajan syntymästä. Kirkon uskon mukaan Jeesuksen syntymä oli vastaus Jumalan kansan avuntarpeeseen. Kiitosvirsi, erityisesti Laudamus, liittyy läheisesti kunniaan ja myös sillä on yhteisöllinen luonne.²⁷⁰

Järvenpään seurakunnan messujen kiitosvirsissä yhteenkuuluvuuden

267 evl.fi/uutiset 4.2.2012, viitattu 10.2.2012.

268 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 5.

269 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 7.

270 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 7-10.

lujittaminen oli merkittävä sisältö 15 %:ssa. Useimmin yhteenkuuluvuuteen liittyvää sisältöä oli pääsiäisjaksolla (joulujakso 8 %, pääsiäisjakso 33 %, helluntaijakso 11 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Useimmin käytetyissä kiitosvirssissä 130 ja 135 (6 kertaa) yhteisöllisyys on esillä vain viittauksena (vk 135 ”...keskellemme lämpöä luo...”). Virressä 328 (5 kertaa) yhteisöllisyys on sanoitettu Pyhään Henkeen liittyen (”...Luo Herran Kristuksen hän kutsuu, kokoilee...”). Laudamus laulettiin kerran.

Kertaalleen kiitosvirsinä käytetyissä virsissä yhteisöllisyyttä sanoitettiin esimerkiksi

- kansaksi (vk 35 ”...Valtakunnassaan Jeesus seuraajansa Hengellään kansakseen pyhittää.”)
- armoliitoksi (vk 216 ”...Armoliittoon hänet kannaa...”)
- Kristuksen omiksi (vk 420 ”Näin käski Kristus omiaan: Te menkää kaikkeen maailmaan...”)
- kristikunnaksi (vk 133 ”...Hän kristikunnan pyhittää...”)
- menneisyyteen liittyen seurakunnaksi, johon kuuluvat myös marttyyrit (vk 321 (”...kirkkaana ylistys soi apostolien. Marttyyrit laulullaan ja seurakuntasi sinua, Isämme kiittävät...”) ja kirkoksi (vk 164 ”On Kristus kirkon Herra...”)

Järvenpään seurakunnan papit pitivät kiitosvirttä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: seitsemän piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä.

Päivän rukous sisältää paitsi kiitollisuuden osoittamista Jumalan hyvistä teoista myös pyyntöä päästä niistä osalliseksi.²⁷¹ Päivän rukouksessa yhteisöllisyys on siis osallisuutta. Päivän rukouksessa osallisuus on kirkon mukaan pääsyä nauttimaan Jumalan hyvistä teoista. Jumalan hyvät teot ovat päivän rukouksissa kristittyjen yhteiseen elämään liittyviä uskoa, toivoa, rakkautta, rohkeutta, totuutta iloa ja valoa. Ne ovat myös peruskertomuksesta nousevia anteeksiantamusta, yhteyttä Jumalaan, lähimmäisiin ja pyhiin, ehtoollisen salaisuuteen, ja iankaikiseen elämään.

Päivän rukouksissa yhteenkuuluvuuden lujittaminen oli merkittävä sisältö 19 %:ssa Järvenpään seurakunnan messuista (joulujakso 19 %, pääsiäisjakso 26 %, helluntaijakso 15 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Järvenpään seurakunnan messujen päivän rukouksissa sanoitettiin yhteenkuuluvuutta esimerkiksi osallisuutena

- valosta ja ilosta (1. adventtisunnuntai, Marian ilmestyspäivä)

271 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 10.

3. Yhteenkuuluvuus

- Kristuksen kirkkaudesta (2. adventtisunnuntai, Kynttilänpäivä)
- pelastuksesta (joulupäivä), rohkeudesta (Tapaninpäivä, 6. sunnuntai helluntaista)
- yhteydestä Jumalan lähimmäisten tai pyhien kanssa (loppiainen, 5. paastonajan sunnuntai, helluntai, 2. sunnuntai helluntaista, 5. sunnuntai helluntaista)
- uskosta (3. sunnuntai loppiaisesta, 4. sunnuntai pääsiäisestä)
- johdatuksesta (4. sunnuntai loppiaisesta)
- toivosta (6. sunnuntai loppiaisesta, pääsiäissunnuntai),
- Jumalan näkemisestä/tuntemisesta (laskiaissunnuntai, 1. sunnuntai pääsiäisestä)
- elämän leivästä (4. paastonajan sunnuntai)
- ehtoollisen salaisuudesta (kiirastorstai)
- iankaikkisesta elämästä (pitkäperjantai, 17. sunnuntai helluntaista, pyhäinpäivä, tuomiosunnuntai)
- Pyhästä Hengestä (2. sunnuntai pääsiäisestä)
- anteeksiantamuksesta (5. sunnuntai pääsiäisestä)
- totuudesta (9. sunnuntai helluntaista, 18. sunnuntai helluntaista)
- rakkaudesta (14. sunnuntai helluntaista)

Järvenpään seurakunnan papit pitivät päivän rukousta yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta melko merkittävänä: kuusi piti tärkeänä ja viisi jossain määrin tärkeänä.

Ensimmäisessä ja toisessa lukukappaleessa kirkko haluaa tuoda esiin sen yhteisöllistä luonnetta toiminnan elitekstien toteutuksen kautta. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan ensimmäisen lukukappaleen lukeminen kuuluu seurakuntalaiselle ja se tai sen osa voidaan laulaa. Seurakunta voi olla aktiivisesti mukana vastatessaan lukijalle, kun hän päättää lukemisen 700-luvulta periytyvään tapaan sanomalla ”Tämä on Jumalan sana”.²⁷² Järvenpään seurakunnan messuissa seurakuntalaiset lukivat yleensä tekstit, mutta seurakunta ei osallistunut niihin vastauksella.

Ensimmäisen lukukappaleen sisältönä on sen muistaminen, ”mitä Herra on meille tehnyt”, joten tavoitteena ei ole yhteenkuuluvuuden vahvistaminen, vaan muistiyhteisön tehtävistä peruskertomuksen pitäminen mielessä ja siirtäminen sukupolvelta toiselle.

²⁷² Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 12.

Toisen lukukappaleen keskeinen sisältö on profeettojen ennustusten täyttyminen, joten niissäkään yhteenkuuluvuus ei ole keskiössä. Monet tekstit ovat Paavalin kirjeistä ja liittyvät alkuseurakunnan elämään, joten sen myötä myös yhteisöllisiä näkökulmia tulee teksteihin. Toisen vuosikerran teksteissä yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 5 %:ssa ensimmäisistä lukukappaleista ja 30 %:ssa toisista lukukappaleista.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemys ensimmäisen ja toisen lukukappaleen merkityksestä yhteenkuuluvuuden vahvistamisessa vaihtelivat. 1. lukukappale: neljä piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja neljä ei pitänyt tärkeänä, 2. lukukappale: viisi piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä.

Tekstien välissä voidaan käyttää **vastauksena** musiikkia tai hiljaisuutta. Järvenpään seurakunnan vastauksena oli yhtä usein instrumentaalimusiikki kuin kuoron, lauluryhmän tai solistin esittämä musiikki (42 %). Kerran käytettiin vastauksena hiljaisuutta ja yhdeksässä messussa ei ollut vastausmusiikkia.²⁷³ Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset vastauksen merkityksestä yhteenkuuluvuuden vahvistamisessa vaihtelivat: neljä piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja neljä ei pitänyt tärkeänä.

Päivän virsi liittyy voimakkaasti peruskertomukseen. Sille asetetuissa tavoitteissa yhteisöllisyys ei liity sisältöön. Se ei liity myöskään päivän virren luonteeseen, joka on julistusta, mietiskelyä ja rukousta. Päivän virsi on siis uskonharjoitusta, jota joukko yksilöitä tekee yhdessä.

Järvenpään seurakunnan messuissa yhteenkuuluvuus oli merkittävänä sisältönä 25 %:ssa päivän virsistä (joulujaksolla 31 %, pääsiäisjaksolla 33 %, helluntaijaksolla 15 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Kuitenkin Järvenpään seurakunnan papit pitivät myös päivän virttä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta melko merkittävänä: seitsemän piti tärkeänä ja neljä jossain määrin tärkeänä. Osittain näkemys yhteenkuuluvuuden vahvistamisesta voi liittyä toteutukseen, yhdessä laulamiseen.

Myös **evankeliumi** liittyy voimakkaasti peruskertomukseen, eikä sillä ole merkittävästi yhteenkuuluvuuden vahvistamiseen liittyvää tehtävää. Tutkimusvuoden aikana yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 13 %:ssa evankeliumeista. Järvenpään seurakunnan papit pitivät kuitenkin evankeliumia merkittävänä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta: seitsemän piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä.

Vaikka evankeliumi itsessään toteuttaa muistiyhteisön tehtävistä peruskertomuksen esillä pitämisen tehtävää, sen merkitys yhteisöllisyyden kannalta on huomattava, muodostaahan se yhteenkuuluvuuden perustan. Sillä perusteella Järvenpään seurakunnan pappien enemmistön näkemys on ymmärrettävä.

273 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 11-13.

Ylistys päätösosassa tuo yhteisöllisyyteen peruskertomukseen liittymisen ja yhteisössä osallisuuden lisäksi kolmannen ulottuvuuden. Messun lopussa seurakunta ylistää Jumalaa kuoleman voittajana ja uuden elämän antajana. Se heijastaa Ilmestyskirjan kuvaamaan taivaallista ylistystä (Ilm. 19: 6). Loppuylistyksessä viitataan siis eskatologiseen todellisuuteen ja kirkon orientaatio siihen on toivo. Yhteenkuuluvuutta voi näistä käsin kuvata luottamuksena.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät ylistystä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Siunauksella messun lopussa on yhteisöllinen lähtökohta, sekä yhteisön sisäinen että laajempaa yhteisöllisyyttä tukeva. Siunauksen viesti on, että Jumala siunaa seurakunnan nimensä suojaan ja lähettää sen rakkauden töihin. Siunauksen yhteisöllistä luonnetta korostaa se, että se lausutaan te-muodossa.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät siunausta yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta merkittävänä: 10 piti tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä.

3.2.3. YHTEENKUULUVUUS TOIMINTANA

Yhteenkuuluvuutta ilmennetään ja luodaan messussa sanoittamisen ohella toiminnalla. Yhteisöllisyyden vahvistaminen ulottuu myös messun valmisteluun. Jumalanpalveluksen oppaassa on ilmaistu kirkon tavoite vahvistaa seurakuntalaisten osallistumista jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteutukseen.²⁷⁴ Järvenpään seurakunnassa liturgi vastasi valmistelusta, kutsui avustajat ja antoi heille tehtävät. Näin ollen valmisteluun ei liittynyt juurikaan yhteisöllisyyttä tukevaa toimintaa.

Alku- ja loppumusiikkiin voi liittyä **ristikulkue** varsinkin juhlapyhinä. Kulkue kuvaa Jumalan kansan – yhteisön – vaellusta kohti luvattua maata. Ristikulkueen esittämä yhteisöllisyys nousee peruskertomuksesta. Kristuksen symbolia, ristiä kannetaan edellä. Kristityn elämä on Kristuksen seuraamista, ristin perässä kulkemista.²⁷⁵ Osallistuminen tässä, kuten monissa muissakin messun kohdissa on muodostunut symboliseksi. Seurakunta osallistuu kulkueeseen nousemalla seisomaan. Järvenpään seurakunnassa oli tapana toteuttaa ristikulkue suurina, ns. kuuden kynttilän pyhinä. Kulkueessa olivat mukana pappien lisäksi messun toimittajina (tekstinlukijat, esirikouksen rukoilijat, ehtoollisavustajat) sekä kulkueen tehtävissä (esimerkiksi ristin ja kynttilöiden kantajat) avustavat seurakuntalaiset.

Peruskertomuksen muistamiseen liittyvien toiminnallisten tapojen täytyy olla riittävän yleisinhimillisiä, että ne voivat toimia linkkinä vuosituhansien ja

²⁷⁴ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, ix.

²⁷⁵ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 3.

eri kulttuurien välillä. Myös yhteisöllisyyteen liittyvien symbolien täytyy täyttää sama kriteeri. Liikkumista lähellä ja kauemmaksi on tapahtunut kaikkina aikoina. Ihmisten on täytynyt liikkua vähintäänkin ruoan hankkimiseksi. Niinpä kulkue viittaa yhteisöille tuttuun asiaan, vaikka liikkumisen syyt ja muodot vaihtelevat. Liikkumiseen liittyy useimmiten myös päämäärätietoisuus. Nämä elementit ovat käytössä messun kulkueissa, esimerkiksi ovelta alttarille kuljettaessa tai evankeliumikirja kansan keskelle tuotaessa.

Uhrivirsi lauletaan heti esirukouksen jälkeen ja se jatkaa esirukouksen yhteisöllistä linjaa tuoden mukaan myös toiminnallisuutta. Uhrivirteen liittyvä yhteisöllisyys avautuu seurakuntayhteisöä laajemmaksi, koko maailmaa koskevaksi sen toiminnallisen ulottuvuuden, kolehdin keräämisen myötä. Järvenpään seurakunnassa se oli seurakuntalaisten ja suntioiden tehtävä. Uhrivirren aikana seurakunta on aktiivisessa roolissa sekä laulaessaan että antaessaan oman lahjansa. Samanaikaisesti liturgi kattaa alttarilla ehtoollisessa jaettavat lahjat, leivän ja viinin, jotka symboleina liittävät yhteisön Kristukseen ja menneisiin, nykyiseen ja tuleviin sukupolviin. Kirkon ohjeistuksen mukaan ehtoollispöydän voisi kattaa myös avustava pappi tai diakoni.²⁷⁶ Tämä korostaisi laajaa, yhteisöllistä vastuuta messusta. Järvenpään seurakunnassa tätä mahdollisuutta ei käytetty. Uhrivirren valitsija tekee valinnan, minkä sisällön hän nostaa virren sanojen myötä esille.

Järvenpään seurakunnan messuissa yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö 35 %:ssa uhrivirsistä (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 39 %, helluntaijakso 30 %, ero ei ole tilastollisesti merkittävä). Uhrivirret sanoittivat erilaista yhteisöllisyyttä: ehtoollisyhteyteen liittyvää, seurakuntayhteyttä, yhteyttä kärsiviin ja kaikkia maailman ihmisiä koskevaa yhteenkuuluvuutta.

Järvenpään seurakunnan messuissa uhrivirret sanoittivat

kaikkia maailman ihmisiä koskevaa yhteenkuuluvuutta yhteiseen aterian/ehtoolliseen liittyen esimerkiksi

- vk 452 ”Maan ääristä hän kutsuu rikkaita, köyhiä, hän ruokkii kaikki kansat samassa pöydässä...”
- vk 232 ”Taas kutsut meidät pöytäsi, oi Jeesus alttarillesi...”
- vk 59 ”Leipää alttarin myös, syömme keskellä matkaa...”

seurakuntayhteyteen liittyvää yhteenkuuluvuutta esimerkiksi

- vk 173 ”...Henkesi kautta tuo kaikille julki taas valtakuntasi voimallinen...”

276 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 21-22.

3. Yhteenkuuluvuus

- vk 374 ”Paimenena Herra näyttää laumalleen niityn parhaan...”
- vk 420 ”Ken uskoo sen ja kastetaan, saa pelastuksen autuaan...”
- vk 146 ”Rauhan saivat pyhät Herran...”

kärsiviin liittyen esimerkiksi

- vk 501 ”Kuule Isä taivaan pyyntö tää, auta ettei kukaan yksin jää...”
- vk 514 ”Anna meille rauhasi, Herra tänäänkin, älä hylkää kansaasi koskaan vaaroihin...”
- vk 442 ”Herran ristin kantajiksi meidät kaikki kastettiin, lähimmäisten auttajiksi...”

yleisesti yhteenkuuluvuuteen liittyen esimerkiksi

- vk 600 ”Hyvyyden voiman ihmeelliseen suojaan olemme kaikki hiljaa kätkeytyt...”

Järvenpään seurakunnan papit pitivät uhrivirttä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta melko merkittävänä: kuusi tärkeänä ja viisi jossain määrin tärkeänä.

Ehtoollisen vietossa yhteenkuuluvuutta ilmaistaan ja eletään kaikilla muisti-yhteisön viestinnän tasoilla ja ajallisissa ulottuvuuksissa. Kirkon itseymmärryksen mukaan kristittyjen yhteenkuuluvuus on syvimmillään ja konkretisoituu messussa ehtoollisen vietossa. Sen ympärille messu on kehittynyt. Ehtoollinen liittyy rituaalin suoraan peruskertomukseen ja kertoo toiminnan kautta siitä. Jo peruskertomuksessa yhteisellä aterialla oli yhteenkuuluvuutta ilmaiseva ja vahvistava tehtävä. Sitä tehtävää se on jatkanut osana yhteisön muistamista. Sekä ehtoollisen vietossa että uskontunnustuksessa muistiyhteisön tehtävistä peruskertomuksen välittäminen sukupolvelta toiselle ja yhteenkuuluvuuden vahvistaminen lomittuvat erottamattomasti toisiinsa.

Rituaaliselle toiminnalle, kuten ehtoollisen vietto on, on tyypillistä, että se on hyvin muodollista ja näin ollen ennakoitavaa sekä toiminnan että sanallisen ilmaisun osalta. Tyypillistä on myös se, että sekä sanallinen että visuaalinen ilmaisu on vanhahtavaa. Se on muodoltaan tiukasti säädelty, myös kommunikatiivisuuden osalta.²⁷⁷ Nämä rituaalisen toiminnan piirteet eivät koske vain messun ehtoollisosaa, ne ovat luonteenomaisia koko messulle, vaikkakin kiteytyneimmillään ehtoollisosassa.

Nykyistä käsikirjaa laatineen käsikirjakomitean välimietinnössä todetaan, että luterilaiselle ehtoollisteologialle on ominaista, että ehtoollistulkinnan perustana ovat Uuden testamentin ehtoolliskertomukset. Ideana ei ole ensisijaisesti etsiä historiallista todellisuutta, vaan tukeutua Paavalin ja Uuden testamentin kirjoittajien todistuksiin. Näin ollen kysymys on pikemmin peruskertomuksen sisällöstä nousevan

²⁷⁷ Feuchtwang 2010, 282.

ja sen ympärille rakentuneen tapahtuman muistosta kuin tarkasta historiallisesta taltioivasta muistamisesta. Tähän sisältöön kirkko on liittänyt yhden tulevaisuuskuvaan liittyvistä perusviesteistään. Ehtoollinen nähdään myös luterilaisessa teologiassa Kristuksen pelastavana lahjan seurakunnalle.²⁷⁸

Ehtoollisen vietto on kirkon näkemyksen mukaan seurakunnan yhteisöllisyyden huipentuma. Se liittyy messun peruskertomukseen osallistumisen ja toiminnan kautta. Kirkon tavoitteena on, että kysymyksessä ei olisi vain muistaminen, vaan liittyminen ja eläminen osana peruskertomusta. Mielenkiintoista on myös se, että ehtoollisen juutalaisten juurien kautta ehtoollisen vietolla on yhteys juutalaiseen pääsiäisateriaan. Ehtoollisen asettamisen yhteydessä Jeesus antoi leivälle ja viinille uuden merkityksen. Hän otti käyttöön tutut arkeen ja pääsiäisateriaan liittyvät leivän ja viinin ja yhdisti ne oman yhteisönsä peruskertomukseen ja rakensi pohjan yhteisönsä riitille ja osoitti siinä käytettävät symbolit. Esimerkiksi tässä näkyy se, että muistiyhteisön muistamisen keinot ja muodot muokkaantuvat konteksteissaan.

Ehtoollista vietettäessä leipä ja viini – Kristuksen ruumis ja veri – otetaan vastaan henkilökohtaisesti seurakunnan yhteydessä. Kukin seurakuntalainen ei jaa ehtoollista itselleen.²⁷⁹ Tässä tulee näkyväksi ehtoollisen vieron voimakas yhteisöön sidottu luonne. Tässä näkyy myös sen konkreettinen, toiminnallinen puoli: syöminen ja juominen.

Ehtoollinen on perinteisesti kuulunut yhteisön jäsenille, kastetuille kristityille. Jumalanpalvelus jaettiin ennen kahteen osaan: katekumeenien eli kasteoppilaiden messuun ja uskovien eli kastettujen messuun. Jumalanpalveluksen johdanto ja sanaosa olivat valmistamista kasteeseen ja ehtoollisosa uskontunnustuksesta alkaen kastettuja varten.²⁸⁰ Muistiyhteisön näkökulmasta alku on ollut peruskertomuksen opettavaa muistelemista ja yhteisöön kasvattamista. Ehtoollisen vietto on toteuttanut muistiyhteisön tehtävistä yhteenkuuluvuuden lujittamista yhteisön jäsenten keskuudessa.

Ehtoollisen vietto kertoo ja muistelee peruskertomuksen syntyä liittyvää Jeesuksen ja hänen oppilaidensa viimeistä yhteistä ateriaa ja sen aikana esiin nostettuja symboleita niihin liittyvine merkityksineen. Kirkon uskon mukaan Jeesus Kristus jatkaa messuun kokoontuneen seurakunnan kanssa sitä yhteyttä, joka hänellä oli maan päällä ollessaan opetuslastensa kanssa.²⁸¹ Tässä ilmenee kirkon muistiyhteisöluonteen erityisyys verrattuna moniin muihin muistiyhteisöihin: yhteenkuuluvuus ulottuu menneisiin ja tuleviin sukupolviin yli ajan rajan.

Muistelevalla rituaalilla, kuten ehtoollisen vietolla on muistamisen lisäksi muitakin tehtäviä. Se voi kantaa mukanaan varoittavaa, ennaltaehkäisevää viestiä: Se, mitä nyt muistelemme, ei saa enää koskaan tapahtua. Se voi ilmaista myös

278 Jumalan kansan juhla 1992, 41.

279 Jumalan kansan juhla 1992, 43.

280 Jumalan kansan juhla 1992, 48.

281 Jumalan kansan juhla 1992, 34.

solidaarisuutta: He kuolivat puolestamme.²⁸² Ehtoollisen vietto liittää seurakunnan Jeesuksen seuraajien joukkoon. Tämän yhteisöllisen tehtävän lisäksi siinä katsotaan Kristuksen kärsimystä, ei ehkä niinkään sen kautta, että näin ei saa koskaan tapahtua, vaan syyllisyyden ja vapautuksen kautta: Koska näin on tapahtunut, yhteisöön kuuluville on tarjolla jotakin erityistä.

Ehtoollista viettävä seurakunta viestii ja vahvistaa tässä ajassa elävän yhteisön yhteenkuuluvuutta. Ehtoollisen vietossa kiteytyy se messun luonne, että merkityksiä jaetaan symbolien ja yhteisen toiminnan kautta. Ehtoollisen vietto on messussa rakenteeltaan voimakkaasti säädelyä vuoropuhelua jossa liturgilla ja seurakunnalla on omat roolinsa. Ehtoollisen vieton vuoropuhelu on tiukasti kirkon säätelemä, joten kysymys on enemmän yhteisen ymmärryksen vahvistamisesta kuin uusien merkitysten luomisesta. Toki yksilötasolla voi tapahtua myös uusien merkitysten luomista tai olemassa olevien merkitysten avautumista. Yhteisö on kuitenkin päättänyt paitsi ehtoollisen vieton järjestyksen, myös sanoittanut merkitykset, joita se kantaa mukanaan.

Kirkon uskosta käsin ehtoollinen kertoo myös tulevasta taivaallisesta ateriasta ja liittää menneet ja nykyisen sukupolven siihen. Kirkko ilmaisee tämän tulevaisuusulottuvuuden sanomalla, että ehtoollinen merkitsee yhteyttä perille päässeiden riemuitsevaan seurakuntaan.²⁸³

Ehtoollisrukous alkaa kutsulla yhteiseen rukoukseen, jonka liturgi esittää vuorolaulun alussa. Seurakunta vastaa liturgille. Vuorolaulu luo ja sanoittaa koolla olevan seurakunnan yhteyden tässä ja nyt. Prefaatiossa yhteys siirtyy uskon ulottuvuuteen. Seurakunta ylistää Jumalaa ”enkeliä ja kaikkien pyhien kanssa”. Pyhähymnissä seurakunta liittyy peruskertomuksen syntyajan tapahtumaan, palmunoksia heiluttamaan Jeesusta vastaanottavaan kansanjoukkoon. Ehtoollisen asetussanat sisältävä rukous liikkuu kaikissa kolmessa yhteenkuuluvuuden ulottuvuudessa: paikalla oleva seurakunta kiittää Jumalaa hänen pelastusteostaan, liittyy peruskertomukseen asetussanojen myötä ja tulevaan ehtoollisen taivaalliseen ateriaan viittaavan luonteen myötä.

Kaikki Järvenpään seurakunnan papit pitivät ehtoollisen viettoa yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta tärkeänä. Ehtoollisrukousta kuusi papeista piti tärkeänä ja viisi jossain määrin tärkeänä yhteenkuuluvuuden vahvistamisen kannalta.

3.2.4. KIELI YHTEISÖLLISYYDEN ILMAISIJANA

Kieli yhdistää ja erottaa. Myös uskonnollinen kieli vahvistaa yhteisöä ja toisaalta sulkee ulkopuolelle. Jo kielen, sen sanojen ja ilmaisujen, ymmärtämisen kautta

²⁸² Feuchtwang 2010, 282.

²⁸³ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 28.

syntyä kokemus osallisuudesta tai ulkopuolisuudesta. Sen avulla vahvistetaan yhteisöön kuuluvien identiteettiä. Kielen avulla voi myös erottautua. Kielen kehitys ja sen yhteisöllisyyteen liittyvät tehtävät muotoutuvat toimintaympäristössä. Tapio Lampinen on todennut, että yhteiskunnan eriytyminen on johtanut kielen eriytymiseen eri sosiaalimurteiksi. Vastaavanlaisia murteita löytyy myös kirkosta, esimerkiksi sen herätysliikkeiden ilmaisusta. Myös kirkon ja jumalanpalveluksen kieli voidaan nähdä omana ”murteenaan” suomenkielen moninaisuudessa.²⁸⁴

Kirkko toteaa jumalanpalveluksen oppaassa, että liturgian kieli on paitsi sanalista myös symbolikieltä (liturginen elekieli eli gestiikka). Sillä ilmaistaan messun sisältöä ja merkitystä. Symbolit kantavat mukanaan kirkon sanomaa ja sitä todellisuutta, jota ne kuvaavat. Näin symbolit voivat tavoittaa sellaista, mihin sanat eivät riitä. Ne voivat olla viestejä näkymättömästä todellisuudesta ja näin kuuluvat uskon ja liturgian olemukseen. Jumalanpalvelukseen liittyy laaja kirjo symboleja kirkkotalasta erilaisiin asentoihin.²⁸⁵

Käsikirjakomitea linjasi, että jumalanpalveluksessa käytetään nykykieltä vanhahtavampia ilmaisuja silloin kun ne perustuvat raamatunteksteihin. Nämä ilmaisut kantavat mukanaan vanhaa kuvaa yhteisöstä. Nämä ilmaisut välittävät sekä kuvia entisaikojen elämäntavoista ja konteksteista että aiempia yhteisön elämään liittyviä arvoja ja näkemyksiä. Esimerkiksi synnintunnustuksessa 700 käytetään ilmaisua ”isien tavoin”.²⁸⁶ Nykykielellä ja nykyisessä kontekstissa sama asia voitaisiin sanoa esimerkiksi, että vanhempien tai esivanhempien tavoin, jolloin käytettäisiin nykykieltä ja luovuttaisiin patriarkaalisesta yhteisönäkemyksestä.

Kirkon näkemystä yhteisöstä kielen perusteella kuvaavat käsikirjan tekstit, esimerkiksi päivän rukous ja synnintunnustus. Niissä on vaihtoehtoja, joista voidaan valita käytettävä versio, mutta sanoitus on kirkon hyväksymä, siihen paikallisesti ei voida puuttua.

Päivänrukouksien kieli kuvaa jumalanpalvelukseen kokoontunutta yhteisöä ylivoimaisesti useimmin perhe-metaforan kautta. Järvenpään seurakunnan messuissa Perheeseen liittyvä kuva esiintyi päivänrukouksissa 250 kertaa (jos sama termi esiintyy samassa rukouksessa useamman kerran, se on laskettu vain yhden kerran). Kuva perheestä on patriarkaalinen. Isä ja poika ovat ylivoimaisesti useimmin käytetyt perheyhteisöön viittaavat sanat (yli 200 kertaa). Veli esiintyy päivänrukouksissa viisi kertaa ja äiti neljä kertaa. Tämä on tietenkin ymmärrettävää siksi, että rukousten sanasto on ammennettu Raamatusta. Poika-sanana käyttö on ymmärrettävää myös Jeesuksen sukupuolen vuoksi. Toisaalta päivänrukoukset on kirjoitettu aikana, jolloin perinteinen perhe- ja sukukäsitys on kokenut monia muutoksia. Myös

284 Lampinen 1990, 17, 115.

285 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 113.

286 Käsikirjakomitean mietintö 1997, 73.

käsikirjakomitea on mietinnössään todennut, että kielen osalta on tehty enemmän ja syvällisempiä muutoksia kuin ennen viimeistä jumalanpalvelusuudistusta sisältöjen kontekstuaalistamisen vuoksi.²⁸⁷ Päivän rukouksissa yhteisöllisyydestä käytettyyn kuvastoon tuo periaate ei ole kuitenkaan voimakkaasti vaikuttanut.

Samoin kuin ruoka peruskertomuksen ytimessä tai liikkuminen yhteisöllisyyden ilmaisussa, perhe toimii ajan ja kulttuurien rajat ylittävänä yhteisön kuvana. Vaikka perheen muoto vaihtelee hieman aikakaudesta ja kulttuurista toiseen, se on kaikille riittävän tuttu, jotta sen kautta voidaan kuvata yhteisöllisyyden luonnetta. Käsikirjassa ja Järvenpään seurakunnan messuissa perhekuva käytetään useimmiten nykyisen ydinperheen muodossa, vaikka perheiden muodoissa on tapahtunut suuria muutoksia. Yhteisöön ja perheeseen liittyvissä sanoituksissa nämä muutokset ei kuitenkaan näy. Uusperheiden, sateenkaariperheiden ja yksinelävien saattaakin olla vaikea omasta kokemuksestaan käsin luoda kuvaa seurakuntayhteisöstä päivänrukousten sanaston avulla.

Mielenkiintoista on, että peruskertomuksen perhekuva ei ole messussa esillä olevan ihanteen mukainen. Jeesuksen omasta perheestä on evankeliumeissa vain viitteellisiä tietoja ja hänen omat sanansa perheestä kuvaavat nykyisestä ydinperheestä voimakkaasti poikkeavaa perheihannetta. Esimerkiksi kertomuksessa, jossa Jeesuksen äiti ja veljet halusivat puhua hänen kanssaan, Jeesus kysyi: ”Kuka on äitini? Ketkä ovat veljiäni?” Lähiomaisensa hän määritteli osoittamalla opetuslapsiaan ja sanomalla: ”Jokainen, joka tekee minun taivaallisen isäni tahdon, on minun veljeni ja sisareni ja äitini.” Tämän määrittelyn pohjalta kuva yhteisöstä on yhteisen uskon ympärille muotoutuva ja sen sanoitus voisi rakentua myös sen varaan.

Toiseksi käytetyin yhteisöä kuvaava metafora päivänrukouksissa on kansaan liittyvä (50 kertaa). Käytetyin sana on valtakunta (22 kertaa) ja toiseksi käytetyin kansa (19 kertaa). Hallitsijaan (kuningas, ruhtinas) viitataan yhdeksän kertaa.

Mielenkiintoista on, että kristillisestä yhteisöstä käytetyt, myös yhteisön itse käyttämät sanat esiintyvät päivänrukouksissa harvoin: kirkko viisi kertaa, seurakunta seitsemän kertaa, pyhät kolme kertaa ja kastetut, uskovat, opetuslapsi ja seuraaja kerran.

Myös synnintunnustuksissa yhteisön metafora silloin kun sen on mukana, tulee useimmiten perheestä: isä, perillinen, lapsi, tuleva sukupolvi. Seurakunta esiintyy vain kerran kuvaamassa yhteisöä.

Yhteenkuuluvuuden lujittamiseen liittyy myös ymmärrettävyys. Nyt tutkittavan käsikirjan tekemisen yhtenä lähtökohtana rukousten osalta oli kielen selkeyttäminen. Tavoitteena oli myös osallistujista lähtevän spontaanin ilmaisun mahdollisuuksien lisääminen.²⁸⁸ Tämän tutkimuksen aineiston pohjalta näyttää siltä, että

²⁸⁷ Käsikirjakomitean mietintö 1997, 68.

²⁸⁸ Jumalan kansan juhla 1992, 12.

tätä tavoitetta ei ole toistaiseksi saavutettu yhteistä esirukousta lukuun ottamatta. Sanoitukset ovat annettuja eikä seurakuntalaiset elämäntilanteet huomioiville spontaanille ilmaisulle näin ollen jää mahdollisuutta.

Ymmärrettävyyteen liittyvät kielen eri tasot yksittäisistä sanoista metaforiin. Perhemetaforan käyttö yhteisöllisyyttä kuvattaessa voi osittain liittyä siihen, että sen voidaan olettaa olevan tuttu kuulijoille. Jotta kertomuksen viesti voi tulla ymmärretyksi, tarinan kertojan ja kuuliljan ajatuksellisen taustan täytyy olla riittävän lähellä toisiaan, jotta tarina voi tulla ymmärretyksi. Kertojalla ja kuulijalla täytyy olla yhteinen kiinnostus asiaan ja jopa jossain määrin yhteistä sosiaalista, fyysistä ja historiallista viitekehystä.²⁸⁹

Kirkko-muistiyhteisön kohdalla tämä ei ole mahdollista ja se asettaa sekä peruskertomuksen välittämisen että sen ympärille luotavan yhteisöllisyyden osalta erityisiä haasteita. Peruskertomus on peräisin eri kulttuurista ja eri historiallisesta tilanteesta kuin missä sen suomalaiset kuulijat elävät. Silloin ymmärrettävästi kiinnitetään kerrontaa asioihin, jotka voivat olla ajasta, paikasta ja kulttuurista kontekstista riippumatta tuttuja. Perhe on yksi sellainen, vaikka sen muodot vaihtelevatkin jonkun verran. Perusroolit (äiti, isä, lapsi) ovat kuitenkin samat.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemystä yhteisöstä kielen perusteella kuvaavat johdantosanojen ja saarnojen tekstit, jotka papit kirjoittavat ja puhuvat itse. Johdantosanoissa yhteisönäkemys liittyi useimmiten kristilliseen yhteisöön. Jumalanpalvelukseen osallistuvia puhuteltiin useimmiten kristityiksi (12 kertaa). Heitä puhuteltiin myös kastetuiksi (viisi kertaa), Jeesuksen seuraajiksi (neljä kertaa), Jumalan lapsiksi tai perheväeksi (neljä kertaa) ja seurakunnaksi (kolme kertaa). Kaksi kertaa jumalanpalvelukseen osallistuvat liitettiin osaksi kristillisen yhteisön peruskertomusta (esimerkiksi ”...olemme viisaiden tietäjien kanssa Vapahtajan seimen äärellä...”). Kristillisen yhteisösanaston ulkopuolelta johdantosanoissa olivat yhteisöä kuvaavat sanat ystävä (viisi kertaa), kansa (kaksi kertaa), menneet sukupolvet (kerran) ja kaikki ihmiset (kaksi kertaa, esimerkiksi ”...kaikki ihmiset tullaan kerran kutsumaan Jumalan eteen...”). 15 johdantosanoissa ei jumalanpalvelukseen osallistuvia puhuteltu lainkaan, siten että yhteisönäkemys olisi ollut esillä. Tällöin johdantosanat kuvasivat pyhän aihetta.

Järvenpään seurakunnan jumalanpalvelusten saarnat olivat suurelta osin peruskertomukseen keskittyviä. Suurin osa niistä liikkui Jeesuksen ja hänen oppilaidensa tai alkuseurakunnan yhteisön maailmassa. Näissä saarnoissa kuulija oli ulkopuolinen tarkkailija. Saarnoissa käytettiin usein myös yhteisöä epämääräisesti kuvaavaa me-pronominia, jonka yhteydessä ei aina selviä, onko kysymys kirkossa istuvista, järvenpääläisistä, suomalaisista, yleensä ihmisistä tai jostakin muusta ryhmästä (esimerkiksi ”Mutta miten meidän tulee odottaa Jumalaa?”).

289 Apfelbaum 2010, 86-87.

Selkeästi sanoitetuista yhteisöistä yleisin oli kristittyjen yhteisö (22 saarnassa). Siitä käytettiin erilaisia ilmaisuja, esimerkiksi kristityt, kirkko, seurakunta, Jeesuksen seuraajat, ylösnousseen todistajat ja kastetut (esimerkiksi ”Kristillinen kirkko on yhteisö, kristilliseen uskoon kuuluu olennaisena osana yhteys.”, ”Samoin me ... jatkamme joka päivä kasteen liitossa elämistä ja olemme ylösnousseen todistajia”). Kahdessa saarnassa yhteisö oli sukupolvien ketju ja sen yhteydessä mainittiin myös kristityt ja marttyyrit (esimerkiksi ”Muistamme marttyyreja, kaikkia jo kuolleita ihmisiä ja erityisesti kuolleita läheisiämme”). Seitsemän saarnan yhteisö oli laajasti ihmiskunta, nykyihmiset tai ”me” laajassa maailman ihmisiä tarkoittavassa merkityksessä (esimerkiksi ”Eikö ole aika ihmeellistä, että me ihmiset olemme kaikki erinäköisiä”, ”Päivän evankeliumista nousee... esiin vahvasti ihmisenä olemisen vaikeus”). Pienempänä ryhmänä kahdessa saarnassa oli esillä ”särkyneet ihmiset”. Neljässä saarnassa yhteisö oli rippikoululaisten ja isosten yhteisö.

Saarnoissa yhteisöllisyyttä sinänsä ei pohdittu laajemmin tai problematisoitu. Esimerkiksi ystävyteen, vapaaehtoisuuteen perustuvaa yhteisöön liittymistä tai vallitsevien olojen kritiikkiin perustuvaa yhteisöllisyyttä ei sanoitettu, vaikka peruskertomus – opetuslapseus, kutsumuksen seuraaminen, arvojen jakaminen – olisi antanut siihen mahdollisuuden. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttää siltä, että kirkon tasolla (Kirkkokäsikirjan tekstit) käytetty kieli kielikuvineen ohjasi myös Järvenpään seurakunnan pappien yhteisönäkemyksiä ja sen sanoittamista.

Esirukous antaa myös mahdollisuuden paikallisseurakunnalle sanoittaa siihen liittyviä asioita ”omin sanoin”. Sen voi tehdä liturgi ja kirkon suositusten mukaan mieluiten yhdessä seurakuntalaisten kanssa. Esirukouksen luonteeseen kuuluu, että siinä rukoillaan sekä kristillisen yhteisön että sitä ympäröivän yhteisön puolesta. Kirkko määrää neljä esirukouksen rukousaihetta, joista nousevat yhteisöt ovat kirkko, seurakunta, maallinen julkista valtaa käyttävä yhteisö (esivalta, julkinen vallankäyttö) ja vaikeuksissa olevat (saarnojen sanoin särkyneet ihmiset). Rukousaiheena ajankohtaiset asiat antavat mahdollisuuden tuoda monenlaisia yhteisöjä rukouksen piiriin.²⁹⁰ Esirukous siis heijastaa kirkon yhteisönäkemyksiä, mutta antaa paikallisseurakunnalle mahdollisuuden liittää siihen oma näkemyksensä ja sanoituksensa.

Järvenpään seurakunnassa on seurakunta yhteisönä voimakkaasti esillä esirukouksen alussa, kun kerrotaan kastetut, avioliittoon aikovat ja kuolleet ja rukoilla heidän puolestaan. Tässä käytännössä seurakunta noudattaa kirkon ohjetta ja suositusta. Sen sijaan kaikissa esirukouksissa ei ollut mukana neljää kirkon määräämää rukousaihetta. Rukous vaikeuksissa olevien puolesta oli mukana esirukouksissa useimmin, 45 kertaa. Kirkon, sisältäen lähetystyön ja ystävyysseurakunnat, puolesta rukoiltiin 30 esirukouksessa (piispa mainittiin kahdeksan kertaa, hiippakuntaan

²⁹⁰ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 19.

valittiin uusi piispa tutkimusjakson aikana ja valitun piispan puolesta rukoiltiin erityisesti kolme kertaa) ja oman seurakunnan puolesta 27 esirukouksessa (työntekijät mainittiin 13 kertaa ja luottamushenkilöt yhdeksän kertaa). Koti ja perhe olivat rukousaiheina 25 kertaa ja maailma, sen johtajat ja luomakunta 23 kertaa. Kiirastorstain messussa ei ollut esirukousta, ja 2. sunnuntaina pääsiäisestä esirukouksena laulettiin virsi 501. Viiden esirukouksen tekstit eivät olleet tutkijan käytössä.

Kristillisessä jumalanpalveluksessa sisältö määrää muodon ja ilmaisun. Muoto voi vaihdella eri aikoina, aina kuitenkin niin, että se on sopusoinnussa sisällön kanssa.²⁹¹ Jumalanpalveluksen muoto on määritelty Evankeliumikirjassa. Liturgia, joka on sanan mukaisesti ”kansan työtä”, käyttää toteutuksessaan kaikkia aisteja puhuttelevia elementtejä ja liikettä. Jumalanpalveluksessa ei olla vain sanan kuuloissa, vaan siellä viestitään visuaalisesti, musiikilla, mauilla, mahdollisesti tuoksuilakin. Jumalanpalveluksen viestinnässä käytetään paljon symboleita, jotka kantavat mukanaan sanomaa.²⁹² Jumalanpalveluksessa käytetty kieli laajenee siis sanoista nonverbaaliseen ilmaisuun.

Jumalanpalveluksessa ollaan salaisuuden äärellä. Se on haaste kielelle. Uskonnon äidinkieli onkin vertauskuvien kieltä, lähellä runoutta. Sanat ovat vain osa jumalanpalveluksen kieltä. Musiikki, hiljaisuus ja teot viestivät kirkkotilan ja siellä olevien kuvien ja esineiden rinnalla kirkon sanomaa. Symbolit ja merkit ovat keskeinen osa uskonnon ja jumalanpalveluksen kieltä.²⁹³ Kaikki nämä rakentavat ja sanoittavat jumalanpalvelukseen kokoontuvan yhteisön asioita ja rakentuvat sille kollektiiviselle muistille, joka antaa merkeille merkityksen. Jumalanpalveluksen yhteisöluonne on siis läsnä jumalanpalveluksessa monella tavalla, ei vain sanoin lausuttuina näkemyksinä.

Jumalanpalveluksen yhteisöllisyyttä ilmennetään käytetyn kielen avulla. Jos yhteisöllisyyttä halutaan vahvistaa, tarvitaan yhteistä yleiskieltä, joka ei jätä ketään ulkopuolelle. Toisaalta tarvitaan kieltä, joka ilmentää yhteisön ydinasioita. Nämä kaksi asiaa ovat jossain määrin jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Jumalanpalveluksen sisältö on luonteeltaan mysteeri ja pakenee helposti kielen konkreettisia kuvia. Haasteena on myös se, että jumalanpalveluksen kielen perusta on Raamatussa, joka on syntynyt eri aikana ja erilaisessa kulttuurissa. Toisaalta vuosisatojen saatossa myös suomalaiseseen kristillisyyteen on syntynyt alakulttuureita (esimerkiksi herätysliikkeitä), joilla on omat yhtenäisyyttä korostavat kielensä. Nämä alakulttuurit ulkopuoliset poissulkevana eivät vastaa kirkon näkemystä seurakunnan yhteisen kokoontumisen yhteisöllisyydestä.²⁹⁴

291 Kotila 1994, 12.

292 Karvonen 1998, 81.

293 Kotila 1994, 18.

294 Käsikirjakomitean mietinnön perusteet 1997, 69.

Kieli liittyy oleellisesti peruskertomuksen kertomiseen. Kieli välittää paitsi peruskertomuksen tapahtumia, myös arvoja ja yhteisönäkemyksiä. Raamattu, kristillisen yhteisön peruskertomuksen perusta, on syntynyt Lähi-idän kulttuurissa kaksi vuosituhatta sitten. Se on säilynyt erilaisina versioina ja käännetty suomeksi useampaan kertaan. Yhteisön muistissa on siis erilaisia käännöksiä ja niiden myötä erilaisia sanoituksia peruskertomuksen tapahtumille ja asioille. Nämä tekstit tulkintakerrostumiseen ovat pohjana monille jumalanpalveluksen teksteille, esimerkiksi rukouksille. Lisäksi kuulijan tulkintaan vaikuttaa se kieliympäristö, josta käsin hän tekee omat tulkintansa.

Kieltä pohdittiin käytössä olevaa käsikirjaa laadittaessa. Kieli on yksi yhteisöllisyyden rakentamisen elementti, sillä voi sulkea yhteisön sisälle tai ulkopuolelle. Käsikirjakomitea asetti yhdeksi kieleen liittyväksi periaatteeksi, että kieli ei saa etäännyä liiaksi seurakuntalaisten elämäntilanteesta ja jokapäiväisestä viestinnästä. Toisaalta jo komitean mietinnössä todettiin, että samat sanat voivat herättää seurakuntalaisissa erilaisia tunteita ja niiden myötä kokemuksen yhteisöön kuulumisesta tai vieraudesta. Toisena periaatteena oli, että synnintunnustuksissa ja rukouksissa on kieleltään erilaisia versioita, jotta ne voisivat tavoittaa erilaisia seurakuntalaisia. Toisaalta niissä on perinteistä uskonnollista ilmaisua, toisaalta nykyiseen elämäntilanteeseen kuuluvia, raamatunteksteissä tuntemattomia sanoja. Komitea totesi myös, että jumalanpalveluksessa on sellaisia teologisia aiheita ja sisältöjä, jotka voidaan tulkita arkikontekstissa toisin kuin jumalanpalveluksessa, esimerkiksi pyhä, palvelija ja kirkko.

Uskonnollisella puheella on siis kirkon näkemyksen mukaan erilaisia tehtäviä, jotka edellyttävät erilaista kieltä. Samoin messussa on erilaisia osia, joissa kielellä voi olla erilaisia tehtäviä. Karkeasti jakaen voi todeta, että peruskertomusta mukanaan kuljettava liturgia voi käyttää vanhaa, peruskertomuksen maailmasta nousevaa kieltä. Peruskertomusta yhteisön jäsenten kontekstissa tulkitseva saarna puolestaan tarvitsee kieltä, joka ammentaa merkitykset ja ilmaisun kuulijoiden ajasta ja elämäntilanteesta.²⁹⁵

295 Käsikirjakomitean mietintö 1997, 70, 75; Lampinen 1990, 161.

4. PERUSKERTOMUKSESTA NOUSEVAT ARVOT, MUUTOSTARVE JA TULEVAISUUSKÄSITYS

4.1. PERUSKERTOMUKSESTA NOUSEVAT ARVOT

Peruskertomuksen vaikutus säteilee yhteisön elämään ja valintoihin arvoina sekä sen käsitykseen tulevaisuudesta.²⁹⁶ Nämä peruskertomuksesta kumpuavat näkemykset ilmenevät myös keskeisimmässä rituaalissa, messussa. Osittain niitä sanoitetaan, osin ne ovat toiminnan perustana. Tämän tutkimuksen näkökulma on yhteisöllinen, siksi tarkastelussa keskitytään yhteisön arvoihin.

Kirkko ohjaa arvokysymysten käsittelyyn messussa Evankeliumikirjan pyhän kuvauksilla melko vähän. Arvokysymykset olivat esillä useimmin helluntaijaksolla, joulujaksolla arvot olivat esillä kolme kertaa, pääsiäisjaksolla kaksi kertaa. Erityispyhistä arvot ovat aiheena luomakunnan sunnuntaina (Vastuu luomakunnasta). 33 % helluntaijakson aiheista liittyy arvoihin.

Arvot ovat mukana

- 2. joulupäivä (Kristuksen todistajat)
- 3. joulupäivä (Jumala on rakkaus)
- 2. sunnuntai joulusta (Herran huoneessa)
- laskiaissunnuntai (Jumalan rakkauden uhritie)
- tuhkakeskiviikko (Katumus ja paasto)
- 2. sunnuntaina helluntaista (Katoavat ja petolliset maalliset rikkaudet)
- 5. sunnuntaina helluntaista (Oikeuden ja hyvyyden toteutumisen edistäminen)
- 7. sunnuntai helluntaista (Rakkauden laki)
- 9. sunnuntaina helluntaista (totuuden erottaminen valheesta ja oikean erottaminen väärästä)

²⁹⁶ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

4. Peruskertomuksesta nousevat arvot, muutostarve ja tulevaisuuskäsitys

- 10. sunnuntai helluntaista (Uskollisuus Jumalan lahjojen hoitamisessa)
- 12. sunnuntai helluntaista (Itsensä tutkiminen)
- 14. sunnuntaina helluntaista (Lähimmäinen), 15. sunnuntai helluntaista (Kiitollisuus)
- 18. sunnuntai helluntaista (Kristityn vapaus)
- 19. sunnuntai helluntaista (Rakkauden kaksoiskäskey), 23. sunnuntai helluntaista (Antakaa toisillenne anteeksi)
- 24. sunnuntai helluntaista (Kahden maan kansalaisena)

Pyhien kuvauksissa esiin nousevat rohkeus, toisten palveleminen, itsensä alttiiksi antaminen, itsekkyyden ja sen vastaparina epäitsekkyyden, armollisuuden ja anteeksiantaminen, oikeuden ja hyvyyden toteuttaminen, totuudellisuus, uskollisuus, vastuullisuus, nöyryys, lähimmäisen hyvä, kiitollisuus, rakkauteen ja totuuteen sidottu vapaus ja lojaalisuus esivaltaa ja Jumalaa kohtaan. Vaikka hyveet eivät olekaan suoraan arvoja, niissä on sukulaisuutta, jos arvot ymmärretään, kuten tässä tutkimuksessa, tiettyjen tavoitteiden tai käyttäytymisen paremmuutena. Jos pyhien kuvausten arvoja tarkastelee perinteisten kristillisten hyveiden (usko, toivo, rakkaus, ymmärtävyisyys/harkitsevuus, oikeudenmukaisuus/oikeamielisyys, urhoollisuus/mielenlujuus ja kohtuullisuus/maltillisuus)²⁹⁷ valossa, niin harkitsevuus ja kohtuullisuus puuttuvat kokonaan. Tässä tutkimuksessa uskoa ja toivoa ei ole nostettu arvoihin, ne nousevat esiin uskon ytimeen kuuluvina jokaisessa messussa.

Keskiajan katolisen kirkon teologiassa on puolestaan listattu hyveiden vastakohtia, paheita (ylpeys, kateus, ahneus, viha, mässäily, himo ja valheellisuus). Jos paheet otetaan peiliksi, messujen arvoista löytyvät niille vastaparit: ylpeys – nöyryys, kateus – lähimmäisen hyvä, ahneus – epäitsekkyyden, viha – rakkaus, himo (kiihkeä halu saada jotain) – oikeuden toteuttaminen, lojaalisuus ja valheellisuus – totuudellisuus. Vain mässäilyn vastinpari kohtuullisuus puuttuu. Sitä ei ole sanottu suoraan luomakunnan sunnuntain kuvauksessa, mutta ihmisen tehtävään viljelemisessä ja varjelemisessä sisältyy myös kohtuullisuuden näkökulma. Samoin pyhän kuvausten arvoissa oleva vastuullisuus sisältänee myös kohtuullisuuden näkökulman.

Helluntajakso nousee kirkkovuoden jaksoista arvojen osalta merkittävimmäksi. Evankeliumissa, 1. lukukappaleessa, päivän rukouksessa ja päivän virressä arvoja käsiteltiin muita kirkkovuoden jaksoja enemmän (tulos oli tilastollisesti merkitsevä). On ymmärrettävää, että helluntajaksolla, jolloin teksteissä seurataan Jeesusken elämää ja toimintaa, nousevatkin arvokysymykset esiin. Sen sijaan on mielenkiintoista, ettei paastonaikoina ennen joulua ja pääsiäistä ohjata Evankeliumikirjassa käsittelemään arvokysymyksiä. Joulua edeltävä paastonaika on lyhyt ja siihen sisältyy

²⁹⁷ [Katolinen.fi/katolilaisena eläminen](http://Katolinen.fi/katolilaisena-elaminen), viitattu 18.10.2013..

peruskertomuksen kannalta merkittäviä peruskertomuksen tapahtumia, joten se saattaa selittää arvojen puuttumisen joulujakson paaston aiheista. Kaikki joulujaksoilla olleet arvot olivat esillä joulun pyhien messuissa. Pääsiäisjaksolla paastonaika on pidempi ja sitä on kristillisessä yhteisössä perinteisesti vietetty vaatimattomasti ja elämäntapaa tutkiskellen. Tätä perinnettä eivät Evankeliumikirjan pyhäpäivien aiheet tue.

Toisaalta Jumalanpalvelusten oppaassa nostetaan myös paaston näkökulma esiin. Oppaassa todetaan, että koska luterilaiseen paaston perinteessä on korostunut kohtuullisuus, paaston myönteiset elementit ovat saattaneet jäädä huomaamatta. Paasto muistuttaa itsehillinnän hyveestä ja johdattaa arvioimaan omaa elämää uudelleen kohtuullisuuden, lähimmäisen ja kutsumuksen näkökulmista. Opas nostaa esiin myös paaston yhteisöllisen näkökulman kiinnittämällä huomiota tekijöihin, jotka suojelevat luomakuntaa.²⁹⁸

Uskonnolliset yhteisöt ovat myös arvo-näkökulmasta tyypillisiä muistiyhteisöjä: Ne kertovat peruskertomustaan rituaalisen viikoittaisen ja vuotuisen rytminsä mukaisesti. Peruskertomus välittää sukupolvelta toiselle yhteisön syntyyn liittyvät tapahtumat ja sitä kohdanneet vastoinkäymiset. Kertoessaan yhteisön jäsenet muistavat keitä ovat ja ketkä ovat yhteisön pyhiä ja marttyyreitä, jotka määrittelevät heidän identiteettinsä. Myös yhteisön aiheuttaman pahan käsittely kuuluu ainakin kristillisen yhteisön rituaaliin, samoin tulevaisuuteen suuntaaminen ja paikan näyttäminen osana laajempaa kokonaisuutta.²⁹⁹

Muistiyhteisössä arvot eli käsitys oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta voi olla esillä myös yhteisön esikuvallisten henkilöiden kautta. Peruskertomuksen varaan rakentuvan kirkkovuoden lisäksi kulkee kirkon vuosikierrossa niin sanottu pyhien ihmisten vuosi. Se rakentuu Raamatun ja kirkon historiaan liittyvien henkilöiden ja kirkollisten merkkitapahtumien muistopäivistä. Pyhien ihmisten muistaminen vahvistaa kirkon yhteisöluonnetta ja tarjoaa esimerkkejä yhteisön uskon ja arvojen mukaisesta elämästä.³⁰⁰ He ovat esimerkkejä arvokysymyksissä yhteisölleen sukupolvien jälkeenkin.

Käsikirjassa tai jumalanpalvelusten oppaassa on kuitenkin vain vähän aineistoa, jossa esikuvalliset kristityt ovat läsnä Raamatun teksteissä esiintyviä henkilöitä lukuun ottamatta. Eikä raamatunhenkilöitä käytetä kovin usein jumalanpalveluksessa esimerkkeinä. Osmo Vatanen toteaaakin, että ”on meidän suomalaisten luterilaisten vamma, että emme rohkene pitää esillä esikuvallisia kristittyjä”.³⁰¹

Arvot ovat pysyväluonteisia uskomuksia tiettyjen tavoitteiden tai käyttäytymisen

298 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 51.

299 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 1985, 153-154, 333, 335.

300 Jumalan kansan juhla 1992, 68-69.

301 Vatanen, haastattelu 12.4.2011.

paremmuuteen.³⁰² Arkikielellä ilmaisten arvot ovat käsitys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Arvojen siirtäminen sukupolvelta toiselle on osa yhteisöön kasvattamista. Arvot nousevat peruskertomuksesta, ne ovat esillä sen tapahtumissa, valinnoissa ja yhteisön esikuvallisissa henkilöissä. Arvot myös siirtyvät sukupolvelta toiselle peruskertomuksen mukana. Yksilön näkökulmasta näiden kysymysten pohdittaminen yhteisössä on oleellinen osa identiteetin rakentamista.

Jonathan Sacksin mukaan yhteisön merkitys moraaliin kasvattajana on oleellinen. Moraali on kuin kieli: Se opitaan yhteisössä, kommunikaatiossa ja yhteydessä toisiin. Kielen ja moraalien analogia kertoo myös siitä, ettei vuorovaikutus ole yksilöllinen valinta. Se on yhteisöllinen toiminto. On olemassa sääntöjä, joiden vaikutus meihin on voimakkaampi kuin lyhyen tähtäimen individualistiset valinnat. On olemassa sitoutumista yhteisöihin, joihin yksilöt syntyvät ja joista he saavat identiteettinsä. Yhteisö tarvitsee myös yhteisiä koodeja, joiden avulla se rakentaa stabiileja instituutioita; perheitä, yrityksiä, seurakuntia. Yhteisöjä ei voida ylläpitää ilman luottamusta.³⁰³

Uskonnollisilla yhteisöillä on ollut Euroopassa merkittävä rooli arvojen määrittäjänä vuosisatojen ajan, myös Suomessa. Sekularisaatioksi kutsuttu muutos on merkinnyt suurta muutosta uskonnollisten yhteisöjen asemaan. Tiede on korvannut uskonnon tiedon määrittäjänä, liberalismi poliittisena voimana ja valistuksen jälkeinen etiikka arvojen määrittelijänä. Sekularisoitumisen myötä moraalinen vastuu ja valta ovat modernissa yhteiskunnassa kahdella toimijalla. Valtio määrittää moraalialainsäädännön ja kontrollin kautta. Toinen moraalien määrittäjä on yksilö. Yksilönvapaus, tasavertaisuus ja oikeudet ovat Sacksin mukaan arvoja, joiden pohjalta jokainen voi tehdä omat valintansa. Sekä Bellah työryhmineen että Sacks nostavatkin individualismin uskontoon pohjautuvien, yhteisöllisten arvojen haastajaksi.³⁰⁴ Arvojen kannalta on olemassa edelleen myös kolmas oleellisen tärkeä toimija, yhteisö. Kuten kielen, ihminen oppii myös arvot yhteydessä toisiin. Yhteisössä ihminen myös tulee liitettyksi menneeseen ja tulevaan. Hänestä tulee osa laajempaa kertomusta. Sacks toteaa, että ihminen ei tarvitse uskontoa ollakseen moraalinen, mutta uskonnoilla on merkitystä yhteisönrakentajina. Uskonnollinen yhteisö voi siis olla merkittävä arvovaikuttaja. Se voi yhteisönä olla kasvualusta yksilön arvojen omaksumisessa ja se voi peruskertomuksessaan välittää arvoja.

Yhteisön jäsenenä ihmisellä voi olla uskonnollinen identiteetti ilman uskonnollista vakaumusta tai ainakaan sen toteuttamista. Sacks käyttää esimerkkinä Britannian väestöä, joista suuri osa on kristittyjä käymättä juuri koskaan jumalanpalveluksessa. Sacks toteaa myös, että Amerikassa voimakkaasti maallistuneesta

302 Åberg 2006, 22.

303 Sacks 1997, 65-68.

304 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 142-143.

juutalaisesta uskonnollisuudesta on tullut etiikan perusta.³⁰⁵ Tilanne näyttää samansuuntaiselta myös Suomessa. Vuoden 2011 lopussa kirkkoon kuului noin 77 % suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen ja TNS-Gallupin marraskuussa 2011 tekemän tutkimuksen mukaan tärkeimmäksi syyksi kuulua kirkkoon on noussut kirkon tekemä auttamistyö vanhusten, vammaisten, köyhien ja syrjäytyneiden parissa. Hengellisten syiden merkitys kirkkoon kuulumisen syynä sen sijaan vähenee arvo-pohjaisten syiden merkityksen lisääntyessä.³⁰⁶

Kirkkoon kuulumisen syynä olevat arvot ovat juutalaisuuden, kristinuskon ja muiden maailmanuskontojen peruskertomuksista kumpuavia. Uskonto on edelleen yksi yhteiskunnan moraalimäärittäjistä. Sacks viittaa Robert Bellahin näkemykseen, että yhteisö elää yhteisen moraalinäkemysvarassa. Yhteisö tarvitsee toimiakseen yhteisen käsityksen hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Sacks kritisoi voimakkaasti uskontojen panoksen vähäisyyttä keskusteluissa sosiaalisista kysymyksistä. Hän haastaa uskonnolliset yhteisöt osallistumaan poliittiseen keskusteluun näkemyksillään, jotka kumpuavat tuhat vuotisesta traditiosta ja näkemyksestä elämisestä yhteisönä.³⁰⁷

Viestinnällä voidaan vaikuttaa yksilön arvoihin ja niiden myötä sitoutumiseen ja käyttäytymiseen vaikkakin se on vaikeaa. Arvot ovat luonteeltaan pysyviä ja ohjaavat käyttäytymistä. Leif Åberg on ns. superpallon mallissaan kuvannut arvot ihmisen ytimeen. Asenteet nousevat ytimestä kohti pallon pintaa. Asenteiden seassa ovat tiedot ja pallon pinnalla niiden pohjalta muodostuneet mielipiteet. Käyttäytymisen muutos edellyttää siis arvoihin vaikuttamisen lisäksi motivointia ja sitouttamista. Viestinnällä voidaan vaikuttaa myös ryhmän normeihin ja sitoutumiseen. Samoin kuin yksilöiden arvojen ja käyttäytymisen muutos, on se myös ryhmälle haastavaa. Tarvitaan arvojen lisäksi ryhmähengen luomista, motivointia, haasteita ja palautetta. Näissä prosesseissa yksilön tai yhteisön arvostusta nauttivat mielipidejohtajat ovat tärkeitä.³⁰⁸

Strategiassaan kirkko linjaa, että se on olemassa, jotta ihmisissä syntyisi usko pyhään kolmiyhteiseen Jumalaan ja rakkaus lähimmäisiin.³⁰⁹ Sama asia on ilmaistu myös Evankeliumikirjassa 2. sunnuntain joulusta kuvauksessa: Yhteinen jumalanpalvelus ja toistemme palveleminen kuuluvat yhteen.³¹⁰ Usko siis näkyy arvovalintoina, joiden kriteereistä yksi tärkeimpiä on lähimmäisen hyvä.

305 Sacks 2005, 2, 7-8, 42-45.

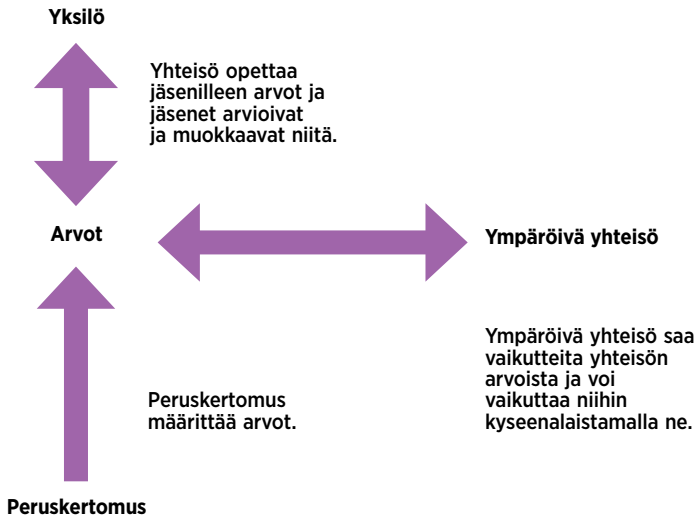
306 [evl.fi/ajankohtaista/Kirkon tiedotuskeskuksen uutiset](http://evl.fi/ajankohtaista/Kirkon_tiedotuskeskuksen_uutiset) 2.1.2012, viitattu 6.1.2012.

307 Sacks 2005, 10-15.

308 Åberg 2006, 21; Åberg 2002, 41-53.

309 Meidän kirkko 2007, 3.

310 Evankeliumikirja 2003, 93.

Kuva 16. Muistiyhteisön arvot suhteessa yhteisön jäsenen ja ympäröivään yhteisöön

Muistiyhteisön arvot ovat osittain sanoitettuina peruskertomuksessa (esimerkiksi Jeesuksen vuorisaarnassa), osittain ne ilmenevät peruskertomuksessa kuvatussa toiminnassa ja valinnoissa sekä esikuvallisten ihmisten elämässä. Yhteisön jäsenet oppivat arvot yhteisössä sekä kerronnan ja opettamisen että elämän ja toiminnan kautta. Tässä prosessissa he rakentavat identiteettiään. He kasvavat näkemään oman tarinansa osana suurempaa tarinaa ja sukupolvien ketjua. Yksilöt voivat kyseenalaistaa yhteisönsä arvot ja omaksua uusia arvoja ympäröivästä maailmasta. Monissa yhteisöissä, myös kirkossa, käydään jatkuvasti arvokeskustelua, johon haasteita tulee sekä yhteisön sisältä että ulkopuolelta.

Yhteisö ei voi muuttaa peruskertomustaan ainakaan siltä osin kun se on kanonisoitu. Sen sijaan se voi tulkita sitä uudelleen. Kirkkoa tällaiseen Raamatun tulkintaan ovat haastaneet muun muassa tieteen ja yhteiskunnan kehitys. Aina uusissa johtopäätöksissä ei ole kysymys uudesta arvosta, vaan vanhan arvon uudesta tulkinnasta (esimerkiksi lähimmäisen rakkaus voi uuden haasteen edessä saada tulkinnan, että samaa sukupuolta olevien parisuhde siunataan).

Messu itsessään on arvoviesti ja messussa viestitään arvoista. Pyhäpäivän kokoontuminen viestii muun muassa lepopäivän pyhittämisestä ja yhteisöllisyyden vaalimisesta. Sacks näkee useita uskonnollisen yhteisön merkityksiä kulttuurille. ”Pyhät ajat” ovat yksi esimerkki. Pyhäpäivät ja jumalanpalvelusajat vaikuttivat pitkään kulttuurissa ja viestivät siitä, että arkisen elämän lisäksi on toinen ulottuvuus. Britanniassa juutalaisen yhteisön johtajana Sacks on ollut puolustamassa TV:n hartausohjelmille pyhitettyä aikaa ja kritisoi kauppojen sunnuntaista aukioloa; puolustamassa siis kristillisiä tapoja, jotka ilmentävät arvoja. Hänen perustelunsa on yhteisöllinen ja kulttuurinen: uskonto on yhteinen hyvä, ei yksityinen asia. Uskontojen peruskertomuksista nousevat arvot ovat yhteisöllisiä, jotka voivat käytännössä toteutua yksilöiden elämässä.

Messuun liittyvä pyhäpäivän pyhittäminen lepopäiväksi ei ole ainoastaan kristillinen arvo. Sapatin juuret ovat Raamatun luomiskertomuksessa, seitsemäntenä päivänä Jumala lepäsi. Juutalaisuuteen se on kuulunut alusta, Mooseksen lain-tauluista lähtien. Sacks pitää sapattia vallankumouksellisena ajatuksena. Monilla uskonnoilla on ollut pyhiä päiviä, mutta työn tekoa silloin ei ole kielletty. Sapatti on pyhitetty levolle. Saksin mukaan luovuuteen kuuluu myös lepo, tekemisen lomassa täytyy myös ajatella, mitä tehdään. Sacks käyttää mietiskelyä tarkoittavaa verbiä (contemplate), kysymys ei ole suunnittelusta tai strategisesta ajattelusta. Pyhäpäivä, juutalaisille sapatti, ei ole yksityistä vaan yhteisöllistä aikaa. Perinteisesti sapattiin kuuluu yhteisön kokoontuminen synagogaan rukoilemaan ja kuuntelemaan Raamatun tekstejä. Juutalaisille synagoga on yhteisöllisyyden tila ja sapatti yhteisöllisyyden aika. Ihmissuhteet vaativat aikaa ja sapatti on myös niitä varten. Myös vapaus liittyy sapattiin ja liittää sen näin pääsiäiseen, juutalaisten vapautumiseen Egyptin orjuudesta. Sapatti muistuttaa siitä, että yhtenä päivänä viikossa ihminen ei palvele ketään muuta kuin Jumalaa.³¹¹

Yhteisön kannalta on keskeistä, että sen jäsenten suhteet perustuvat luottamukselle. Kommunikaation merkityksestä yksi esimerkki on yhteisölle tärkeiden arvojen kommunikointi. Kun ihmiset luottavat toisiinsa yhteisön sisällä, he sitovat kohtalonsa yhteisön elämään. Jonathan Sacks vertaa moraalisuutta kieleen. Ihmiset syntyvät johonkin kieleen ja oppivat sen elämässä yhteisössä, vuorovaikutuksessa yhteisön jäsenten kanssa. Kuten kielet, moraalit eivät ole universaalia, mutta ei toisaalta yksilöllistäkään. Moraali opitaan yhteisössä. Arvot ovat kuitenkin enemmän kuin kieli. Ne asettavat yksilölle vaatimuksia. Yhteisössä ne edellyttävät sopimuksia, joiden myötä syntyy myös lojaliteetteja ja toisten suojelua. Nämä sopimukset ovat laajempia ja syvempiä kuin teknisluontoiset sopimukset, joita solmitaan yhteisten intressien pohjalta. Kun kyseessä on uskonnollisen yhteisön sisällä tehty sopimus, siinä Jumala on mukana; osapuolena tai erityisen suhteen takaajana.³¹²

Meidän kirkko -strategiassa on määritelty kirkon arvot. Ne ovat pyhän kunnioitus, vastuullisuus, oikeudenmukaisuus ja totuudellisuus. Jumalanpalveluksessa nämä kaikki ovat esillä sanoina tai toimintana. Jumalanpalvelus itsessään on pyhän kunnioittamista. Strategiassa on pyhän kunnioitus avattu neljällä näkökulmalla. Se tarkoittaa pyhän kolmiyhteisen Jumalan kunnioittamista ja Jeesuksen Kristuksen ainoalaatuisuuden tunnustamista. Nämä toteutuvat esimerkiksi uskontunnustuksessa. Pyhän kunnioitus tarkoittaa myös Jumalan kuvan näkemistä ihmisessä ja ihmisen syntisyyden näkemistä. Nämä toteutuvat muun muassa ripissä. Neljäntenä pyhän kunnioitus tarkoittaa pyhyiden kaipauksen tunnistamista muissa uskonnoissa. Tämä pyhän kunnioituksen näkökulma ei tule esiin Jumalanpalvelusten kirjan aineistossa eikä se ollut esillä Järvenpään seurakunnan messuissa.

311 Sacks 1997 (b), 135-138.

312 Sacks 1997, 128-130.

Kirkon toinen arvo vastuullisuus tarkoittaa lähimmäisistä huolehtimista, luomakunnan varjelemista, voimavarojen vastuullista käyttöä ja kohtuullisuuden tavoittelua elämäntavoissa. Nämä näkökulmat ovat esillä messussa erityisesti esirukouksessa ja kolehdissa. Lähimmäisen hyvää käsiteltiin myös Järvenpään seurakunnan messujen saarnoissa.

Oikeudenmukaisuus on avattu kolmesta näkökulmasta: taistelemme oikeudenmukaisuuden puolesta, puolustamme heikkojen ja syrjäytyneiden oikeuksia ja ratkaisemme asiat tasapuolisesti ja kaiken tarkastelun kestävästi. Oikeudenmukaisuuden kaksi ensin mainittua aspektia on messussa esillä muun muassa esirukouksessa. Ne eivät olleet voimakkaasti esillä Järvenpään seurakunnan messuissa.

Totuudellisuus kirkon arvona tarkoittaa, että Jumalasta puhutaan rohkeasti, uskotaan ja eletään niin kuin opetetaan ja kirkon toiminta pidetään avoimena ja hallinto läpinäkyvänä. Jumalanpalvelus on monilta osin puhetta Jumalasta. Järvenpään seurakunnan messujen saarnat keskittyivät suurelta osin pyhän tekstin pohtimiseen ja näin olivat useimmiten puhetta Jumalasta.

Jumalanpalvelusten kirjan aiheisto ei rohkaise voimakkaasti arvojen esillä pitämiseen messussa. Ne eivät olleet kovin paljoa esillä myöskään Järvenpään seurakunnan messuissa. Erityisesti oikeudenmukaisuuteen liittyviä asioita niin Raamatun teksteissä kuin oman ajan ja yhteisön elämässäkään ei juuri käsitelty. Yksi muistiyhteisön kommunikaation suunta on ympäröivä yhteisö. Myös kirkon arvojen näkökulmasta oikeudenmukaisuuden ja vastuullisuuden kysymykset kuuluvat kristillisen yhteisön tärkeisiin asioihin. Jo useamman vuosikymmenen ajan on Euroopassa vaikuttanut ekumeenisia liikkeitä, jotka ovat pohtineet liturgian ja arvojen yhteyttä, kirkollisemmalla kielellä rukouksen ja oikeudenmukaisuuden kietoutumista toisiinsa.

Ranskassa toimivan Taize-yhteisön periaatteisiin kuuluu rukouksen ja työn ja lähimmäisen palvelemisen saumaton vuorottelu. Taizen periaatteissa näkyy kolme tyypillistä muistiyhteisön piirrettä: Jäsenet sitoutuvat elämään yhteisössä ja sen pelisääntöjen mukaan, he sitoutuvat kristilliseen ja Taizen omaan peruskertomukseen uskon harjoittamisessa (rukous, mietiskely, ehtoollisen vietto) ja he sitoutuvat yhteisön arvoihin. Taize-yhteisön näkemys on, että kristitty saa rukouksesta voimaa muuttaakseen ihmisten olosuhteita ja tehdäkseen maailman paikaksi, jossa kaikkien on hyvä asua. Eli rukous ja yhteisön arvot ovat saumattomassa yhteydessä toisiinsa.³¹³ Suomen seurakunnista on vierailtu Taizessa ja rukouslauluperinne on vaikuttanut myös suomalaisen jumalanpalveluselämään. Sen yhteys arvoihin on kirvoittanut yksityisten ihmisten pohdintaa omasta elämäntavastaan, mutta se ei ole vaikuttanut suuressa määrin kirkossa yhteisötasolla.

Toinenjumalanpalveluksen ja arvojen suhdetta pohtinut yhteisö on skotlantilainen

313 www.taize.fr, viitattu 7.1.2012; Taizen lauluja ja rukouksia 1996, 9.

Iona. Samoin kuin Taize se on syntynyt nykymuodossaan toisen maailmansodan jälkeen. Se on Taizen tavoin ekumeeninen yhteisö, joka on sitoutunut etsimään uusia tapoja elää evankeliumia todeksi nykymaailmassa ja uudistamaan kirkkoa niin, että se olisi avoin ja vastaanottavainen. Yhteisö on sitoutunut uudistamaan myös yhteiskunnallista elämää poliittisten ja sosiaalisten muutosten kautta. Iona-yhteisön näkemys on, että elämä on kokonaisuus, jota ei voi jakaa pyhään ja maalliseen. Yhteisö ammentaa useammasta peruskertomuksen juonteesta. Kristinuskon perinteisen peruskertomuksen ohella kelttiläinen kristillisyyttä ja benediktiin-traditio vaikuttavat voimakkaasti yhteisön jumalanpalveluselämässä.³¹⁴ Samoin kuin Taize-yhteisössä myös Iona-yhteisön perustana on sitoutuminen yhteisöön, yhteiseen uskoon ja arvoihin, jotka ohjaavat elämää ja toimintaa.

Messussa on jakso, jossa huomion kohteena on yhteisön arvojen vastainen toiminta. Muistiyhteisön viitekehystä olisi mahdollista ajatella myös yhteisön syntien tunnustamista, sillä yksi Robert N. Bellahin ja hänen työryhmänsä muistiyhteisön viidestä luonnehdinnasta on yhteisön itse aiheuttaman pahan tunnustaminen. Bellahin työryhmän tutkijat toteavat, että jos muistiyhteisö on rehellinen, se kertoo myös aiheuttamistaan kärsimyksistä. Tällaiset tarinat ovat haastavia, sillä ne kehottavat muutokseen.³¹⁵

Voidaan myös ajatella, että nykyinen institutionaalinen kirkko ja paikalliseurakunta ovat mukana esimerkiksi monissa rakenteissa ja käyttävät yhteisiä varjoja tavalla, joihin liittyy arvonäkökulmia ja -ratkaisuja. On myös mahdollista, että yhteisö on tehnyt vääriä valintoja. Kuuluuko niitä tuoda seurakuntayhteisön keskeisimpään kokoontumiseen ja sanoittaa ne julkisesti? Sisältäisikö syyllisyydestä vapautuminen silloin myös sitoutumisen muutokseen? Tällaisessa tilanteessa voidaan myös kysyä yksilön vastuuta yhteisön jäsenenä. Jos yhteisö tunnustaisi synnin, koskisiko synninpäästö kaikkia yhteisön jäseniä vai ehkä vain heitä, jotka ovat voineet vaikuttaa asiaan.

Aiheutetun pahuuden tunnustaminen sekä unohtamisen ja anteeksiantamisen kysymykset ovat nousseet esiin monissa yhteisöissä. Esimerkkeinä ovat vaikkapa Etelä-Afrikan apartheidin jälkeinen yhteiskunnallinen prosessi ja Saksassa käyty prosessi juutalaisten vainojen jälkeen. Etelä-Afrikassa yhteisöllisesti aiheutettu paha tunnustettiin, sitä käytiin läpi organisoidusti uhrien kanssa tavoitteena tehdä unohtaminen anteeksiantamisen merkityksessä mahdolliseksi, vaikka tapahtuneet asiat sinänsä säilyisivät muistissa ja muistoissa ja ajan myötä tulisivat osaksi yhteisön peruskertomusta. Euroopassa vastaa prosessia on käyty vuosikymmenten ajan Saksassa. Siellä yhteisö ei organisoinut asian käsittelyä samaan tapaan kuin Etelä-Afrikassa. Natsi-Saksan aikaa, erityisesti juutalaisten vainoja on pohdittu monilla

314 Iona Abbey Worship Book 2001, 9-12.

315 Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

foorumeilla. Näissä pohdintoissa on noussut esiin myös kysymys totuudesta ja sen muistamisesta.

Saksalainen filosofi Theodor W. Adorno on lähestynyt muistamista sellaisen tiedon näkökulmasta, joka on tullut ongelmalliseksi. Vain sen kriittinen tarkastelu tekee sovinnon mahdolliseksi. Hän pohti muistamista menneisyyden läpikäymisen ja vapautumisen näkökulmasta vuonna 1959 kirjoittamassaan artikkelissa. Saksan sodanjälkeisen todellisuuden huomioiden näkökulma tulee ymmärrettäväksi. Adorno ei ymmärrä unohtamista arkikielen tapaan jonkun asian pyyhkiytymisenä pois muistista, vaan pahuuden seurauksista lähtien. Hän pitää unohtamisena – toisin sanoen muistamisen tuhoutumisena – sitä, ettei yhteisöllä tai yksilöllä ole kykyä käsittää kärsimystä, jota uhreille on aiheutettu. Muistaminen on tärkeää, jos tavoitteena on sovinto. Täyden sovinnon tuntomerkki on, ettei pahuuden uhri tunne itseään enää nujerretuksi, laiminlyödyksi tai unohdetuksi.³¹⁶

Etelä-Afrikan totuuskomission järjestämässä uhrien ja pahan aiheuttajien tapauksissa oli kysymys pahan seurauksien muistamisesta ja sen kautta sovinnosta. Messun ripissä näkökulma on toinen. Siinä keskiössä on pahuutta tunnustava henkilö ja tavoitteena on hänen vapauttamisensa taakoista. Arkipuheessa rippiin liitetään välillä parannuksen teon näkökulma, mutta se ole mitenkään esillä Jumalanpalveluksen oppaassa rippiä käsiteltäessä.³¹⁷ Ja vaikka se olisikin sanoittamattomana intentiona, se viittaa siihen, ettei pahuutta aiheuteta tulevaisuudessa, ei Adornon näkemykseen uhrin kärsimyksen ymmärtämisestä.

Kristinuskossa kysymys syyllisyydestä ja anteeksiantamisesta asettuu laajempaan raamiin ja peruskertomuksen ytimeen, Jeesuksen elämään, kuolemaan ja ylösnousemukseen. Myös messun rippi nojaa Jeesuksen ristinkuolemaan, joka kirkon uskon mukaan sovittaa kaiken pahan. Messussa kerrataan pääsiäisen tapahtumia ja ”katsotaan” Kristuksen kärsimystä. Siihen kiteytyy maailman pahuus ja siitä aiheutuva kärsimys. Tämän kärsimyksen ymmärtäminen olisi siis Adornon mukaan sovinnon edellytys. Se on kuitenkin katsojalle ainakin epämiellyttävää, myös kipeää eikä siksi houkuttelevaa.

Aristoteles on todennut Runousopissaan, että kärsimyksen katsominen ulkoistettuna voi olla tie katsojan vapautumiseen: ”Kokemus osoittaa, että se minkä katselminen elävässä elämässä on piinallista, miellyttää meitä kuvana, joka voi olla mitä todenmukaisin...”³¹⁸ Suomentamansa Runousopin esipuheessa Pentti Saarikoski on Aristotelesta siteeraten pohtinut taiteen ja runouden tehtäviä. Hän mainitsee nautinnon tuottamisen ja opettamisen, mutta toteaa, ettei tehtävä tyhjenny kumpaankaan. Kolmas ja vaikeimmin tulkittava tehtävä kiteytyy sanaan ”katharis”.

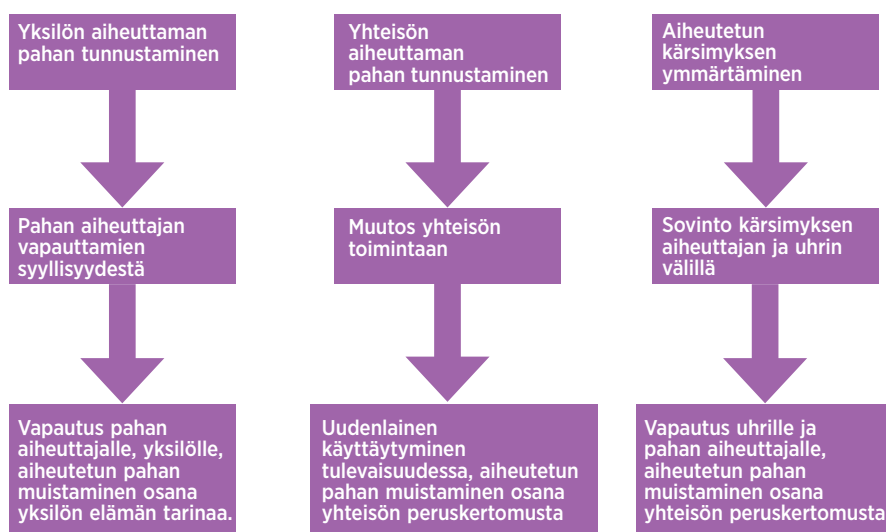
³¹⁶ Adorno 1998, 89-90, 101-103; O'Connor 2010, 136-139.

³¹⁷ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4-5.

³¹⁸ Aristoteles 2007, 17.

Saarikoski on kääntänyt, että ”...herättämällä sääliä ja pelkoa se (tragedia) tervehdyttää nämä tunteet”.

Onko siis mahdollista, että pahuuden ja kärsimyksen katsominen ulkoistettuna olisi tie muistiyhteisön itse aiheutetun pahan tunnustamiseen ja muutokseen. Tällaiseen toiveeseen viitataan jumalanpalvelusten oppaassa, kun siellä todetaan, että ”yhteisellä ripillä on myös sosiaalisia ulottuvuuksia: se estää kirkkoa omaksumasta kulttuuria, jossa kaikki paha heijastetaan oman itsen ulkopuolelle toisiin ihmisiin”.³¹⁹ Kuvaan 18 on koottu edellä selostetut näkökulmat aiheutetun pahan käsittelemistä muistiyhteisössä.

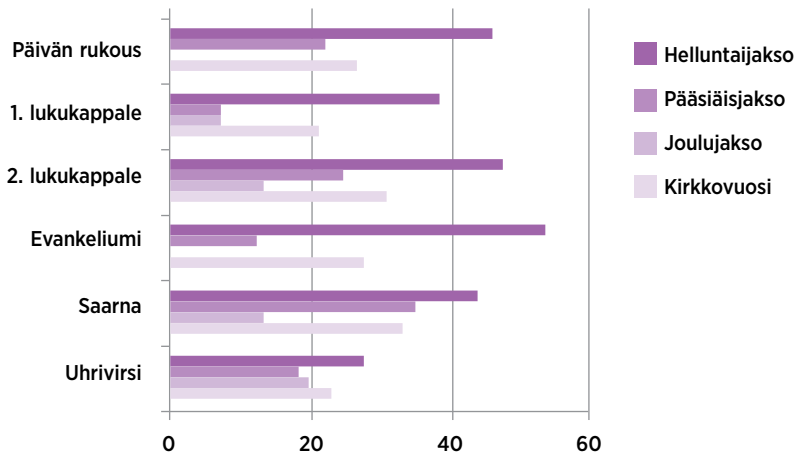
Kuva 17. Aiheutetun pahan käsittely ja sen seuraukset muistiyhteisössä

Näkökulma, josta käsin aiheutettu paha tunnustetaan, vaikuttaa merkittävästi tunnustamisen tavoitteeseen ja vaikutukseen. Messun rippi on siis voimakkaasti yksilöllinen synnintunnustus ja synninpäästö eli se seuraa kuvan vasemmassa laidassa olevaa ketjua. Yksittäisenä messun osana se ei juuri toteuta muistiyhteisön tehtävää yhteisön aiheuttaman pahan tunnustamisena ja muutokseen kehottamisena eli kuvan keskellä olevaa ketjua. Vaikka tämän tutkimuksen aineistossa ei nouse esiin synninpäästön yksilöä muutokseen kehottava luonne, se olisi kirkon opetuksen perusteella mahdollista. Augsburgin tunnustusten 12. kohdassa todetaan, että syntien anteeksi saamisen ja vapautuksen jälkeen tulee seurata hyvien tekojen, jotka ovat parannuksen hedelmiä. Laajempaan kontekstiin liitettynä messussa on kuitenkin juonne, jonka myötä liitytään laajempaan yhteisölliseen vastuuseen

319 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

pahuudesta katseltaessa Kristuksen kärsimystä ja sen tuomaa sovittusta, sillä kirkon uskon mukaan Kristus on kuolemallaan sovittanut maailman pahuuden (kuvan 18 oikeassa laidassa oleva ketju). Adornon näkemys uhrin kärsimyksestä tai muistiyhteisön ajatus muutoksesta ei messussa kuitenkaan ole voimakkaasti esillä.

Messu itsessään on arviointi. Se kertoo esimerkiksi yhteisön ja pyhän merkityksestä, heikompiensaisten muistamisesta ja elämäntavan arvioimisen tarpeesta. Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaisia arvoja Järvenpään seurakunta messussa pitää esillä ja miten se sanoittaa niitä yhteisön näkökulmasta.

Kuva 18. Arvot merkittävänä sisältönä messun osissa %-yksikköinä.

Pyhän tekstit, saarna, päivän rukous ja uhrivirsi sisältävät messun osista eniten arvojen käsittelyä. Se, että arvot ovat esillä voimakkaimmin sanaosassa, kertoo niiden saumattomasta yhteydestä peruskertomukseen. Sanaosan osat lukuun ottamatta yhteistä esirukousta ovat voimakkaasti yhteydessä evankeliumitekstiin, joten evankeliumiteksti selittää arvojen esillä olon myös muissa messun osissa. Selkeästi tämä yhteys näkyy helluntaijaksolla evankeliumin, toisen lukukappaleen ja saarnan kesken. Kirkkovuoden jaksoista helluntaijakson aikana arvot ovat muita jaksoja voimakkaammin esillä.

Johdanto-osassa arvot olivat esillä päivän rukousta lukuun ottamatta harvoin. **Alkumusikissa** arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 16 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulujakso- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 22 %, joulujakso 13 %, pääsiäisjakso 11 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevää).

Arvoja käsitteleviä alkuvirsiä olivat esimerkiksi

- loppiaisena ”Oi suurin kuninkaista, et etsi kunniaa, et valtaa vaihtuvaista, et kultaa, purppuraa...” vk 45

- palmusunnuntaina ”Kruunua, valtikkaa, et lainkaan sä nähdä saa... nöyryys ja hiljaisuus on valtasi salaisuus. Voimalla, väkivallalla et tahdo hallita...” vk 15
- 6. sunnuntaina pääsiäisestä ”Ei itää ei eikä länttäkään... toistemme kuormaa kannamme...” vk 448
- 5. sunnuntaina helluntaista ”Saakoon Henki rakastava sydämemme lämmittää, että kova, paha sana tänään lausumatta jää... Rauha seurakunnassasi väkevänä virratkoon... Estä riidat, vääryydet...” vk 536
- 9. sunnuntaina helluntaista ”Totuuden Henki, johda sinä meitä...” vk 484

Virsisssä esiin nousivat nöyryys, väkivallattomuus, lähimmäisen hyvä, ystävällisyys, rauha, oikeudenmukaisuus ja totuudellisuus. Alkumusiikin tehtävään kuuluu, että siinä huomioidaan kirkkovuoden ajankohta ja se peruskertomuksen kohta, jota tarkastellaan. Riippuu siis peruskertomuksesta, ovatko arvot esillä alkumusiikissa ja jos ovat, mitä arvoja nostetaan esiin.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset alkumusiikin merkityksestä arvojen välittämisen kannalta vaihtelivat: kolme piti sitä tärkeänä, neljä jossain määrin tärkeänä ja neljä ei pitänyt tärkeänä.

Johdantosoissa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 15 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulu- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 24 %, joulujakso 6 %, pääsiäisjakso 11 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Arvot johdantosoissa nousivat usein ihmisen elämän tilanteesta, esimerkiksi

- kynttilänpäivänä ”Kristus-valo paljastaa puutteemme, virheemme ja syntimme... tänään alkava Yhteisvastuukeräys kiinnittää huomiomme myös ympärillä eläviin ihmisiin...”³²⁰
- laskiaissunnuntaina ”...Paastonaikana voimme erityisesti miettiä, millaisia olemme toisia ihmisiä kohtaan...”³²¹
- 10.sunnuntaina helluntaista (...”Jumala on kutsunut meidät erilaisiin tehtäviin...”)³²²
- 19. sunnuntaina helluntaista ”...Jeesuksen suurin käsky vie meidät tutkimaan itseämme, suhdettamme toisiin ihmisiin, lähimmäisiimme niin lähellä kuin kaukana...”³²³

320 Aarto, johdantosanat 6.2.2011.

321 Sorjonen, johdantosanat 6.3.2011.

322 Kuusikallio, johdantosanat 21.8.2011.

323 Aarto, johdantosanat 23.10.2011.

Johdantosanojen ja ripin läheisyys selittää sitä, että arvot johdantosanoissa liittyivät usein henkilökohtaiseen valintaan. Tutkimusvuoden aikana Yhteisvastuu-keräyksen alkaminen antoi sysäyksen myös laajempaan, yhteisölliseen arvojen esiin nostamiseen. Huomion arvoista on, että vaikka paastonaikana pyhän kuvaukset eivät ohjaa arvojen esillä pitämiseen, laskiaissunnuntain liturgi nosti esiin paastonajan arvopohdinnan aikana.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät johdantosanoja arvojen välittämisen kannalta melko merkittävänä: seitsemän piti niitä tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä.

Yhteinen rippi koostuu synnintunnustuksesta ja synninpäästöstä, joissa on mahdollista käyttää vain Jumalanpalvelusten kirjassa annettuja vaihtoehtoja. Rippi pelkästään toimintana, syntien tunnustamisena ja anteeksiantamisena, viestii peruskertomuksesta. Jeesus antoi kohtaamilleen ihmisille usein synnit anteeksi (esimerkiksi halvaantuneen parantaminen Matt. 9: 2) tai kertoi vertauksissa syntien anteeksipyytämistä ja -saamisesta (esimerkiksi tuhlaajapoika Luuk. 15: 21).

Muistamisen näkökulmasta rippi nostaa esiin sen kääntöpuolen, unohtamisen. Arkikielessä unohtamisesta puhutaan usein muistamisen suhteen negaationa, uhkana. Ripissä se saa kuitenkin toisen sävyn. Unohtamisen synonyymi tässä merkityksessä on anteeksiantaminen.

Synnintunnustuksessa seurakuntalaiset tutkivat yhdessä itseään Jumalan sanan valossa. Yksi synnintunnustuksen ulottuvuus liittyy arvoihin, jos synnillä ymmärretään vääriä asenteita ja tekoja. Synnintunnustuksessa arvoulottuvuus on kuitenkin pieni verrattuna sen muihin tehtäviin. Jumalanpalveluksen oppaassa todetaan, että Jumalan laki paljastaa epäuskon ja synnin. Yhteisen ripin tarkoituksena on vapauttaa ihminen taakoista, ei lastata uutta kuormaa. Epäusko ja vapautus ovat siis ripin avainasiat. Ripin arvoulottuvuus nousee peruskertomuksen tuhlaajapoika kertomuksesta. Tuhlaajapoijan tavoin seurakuntalainen tunnustaa isälle tehneensä syntiä.³²⁴

Tuhlaajapoika-kertomuksen näkökulmasta syntien tunnustaminen voidaan nähdä arvojen tarkistamisena. Kysymyksessä ovat väärät valinnat ja teot. Luukkaan evankeliumin mukaan tuhlaajapoika tuhlassi omaisuutensa viettäessään holtitonta elämää (Luuk. 15: 13). Kuva holtittomasta elämästä tarkentuu vanhemman veljen sanoissa: Mutta kun tämä sinun poikasi tulee, joka on hävittänyt omaisuutesi porttojen parissa, sinä teurastat hänelle syöttövasikan (Luuk. 15: 30). Kysymys on siis elämän tavasta, valinnoista ja teoista. Tämän elämän tuhlaajapoika sanoittaa synniksi: Isä, minä olen tehnyt syntiä taivasta vastaan ja sinua vastaa (Luuk. 15: 18).

Muistiyhteisössä arvot siirtyvät peruskertomuksen myötä, myös esikuvallisten ihmisten kautta. Tuhlaajapoika ei esiintynyt messujen synnintunnustustekstien

³²⁴ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

vaihtoehtoissa. Synnintunnustukseen annetaan Jumalanpalvelusten kirjassa 15 tekstivaihtoehtoa ja 16. vaihtoehtona mahdollisuus käyttää joitakin virsiä. Vain yksi niistä viittaa selkeästi peruskertomuksen henkilöihin. Synnintunnustuksessa 7 (vk 706) viitataan selkeästi kertomuksiin Pietarista, syntisestä naisesta ja ristiinnaulitsemisesta ryövärien kanssa (”että minä niin kuin Pietari itkisin syntejäni, niin kuin syntinen nainen sinua sydämestäni rakastaisin ja ryövärien kanssa saisin katella pyhiä kasvojasi”). Synnintunnustuksissa viitataan seitsemän kertaa Jeesuksen kuolemaan ja ylösnousemukseen, tosin viittauksenomaisesti (esimerkiksi ”Poikasi Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme tähden”). Jumalanpalvelusten kirjan suosittellamat synnintunnustusvirret eivät sanoita tunnustusta peruskertomukseen liittyen.

Messussa käytettävissä synnintunnustuksissa synti kuvataan Jumalan tahdon rikkomiseksi ajatuksin, sanoin, teoin ja laiminlyönnein (synnintunnustus 700). Yleisimmin tunnustettava synti on Jumalan tahdon vastainen elämä (synnintunnustukset 700, 701, 703, 704, 705, 710, 712 ja 714). Lähimmäisen rakastaminen on arvo, jota vastaan rikkomisen tunnustetaan kahdesti (synnintunnustukset 700 ja 706). Väärät teot ja epäoikeudenmukaisuus ovat myös esillä kahdesti (synnintunnustukset 708 ja 711). Luomakunta ja elämäntapaan liittyvät valinnat ovat esillä kerran (synnintunnustus 713). Synnintunnustuksessa 706, jossa on viittaus esikuvallisiin kristittyihin, synti on Pietarin kohdalla Jeesuksen kieltäminen. Syntisen naisen ja ryövärien kohdalla sitä ei synnintunnustuksessa sanoiteta, mutta peruskertomuksen pohjalta voi olettaa, että heidän kohdallaan kysymys on elämänvalinnoista ja teosta.

Jumalan tahdon vastainen elämä on yleissanoitus vääriä, joka voi sisältää sekä epäuskon että vääriä ja pahoja ajatuksia, sanoja ja tekoja. Arvojen sanoitus messun synnintunnustuksissa ei ole siis selkeää, se jättää jumalanpalveluksen toimittajalle ja seurakuntalaiselle paljon tulkinnan varaa siitä, onko ripissä kysymys arvoista ja siitä, millaisista arvoista on käytännön tasolla kysymys, mikä on oikein ja mikä väärin.

Vaikka synnintunnustus sinänsä sisältää arvoviestin, tässä tutkimuksessa on Järvenpään seurakunnan messuja havainnoitaessa huomioitu selkeät ja konkreettiset sanoitukset arvoista, koska tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, miten muistiyhteisön elementit välitetään messussa. Synnintunnustuksissa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 8 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joului- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 15 %, joulujakso 0 %, pääsiäisjakso 5 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Peruskertomukseen selkeimmin viittaava synnintunnustus 706 oli Järvenpään seurakunnan messuissa tutkimusvuoden aikana käytössä neljä kertaa.

Järvenpään seurakunnan messuissa synnintunnustus numero 5 (vk 704) oli käytössä useimmin, 13 kertaa. Synnintunnustus 9 (vk 708) oli käytössä kahdeksan, synnintunnustukset 6 (vk 705) ja 8 (vk 707) seitsemän kertaa, synnintunnustus 10 (vk 709) viisi, synnintunnustus 7 (vk 706) neljä, synnintunnustukset 13 (vk 712) ja 15

(vk 714) kolme, synnintunnustus 4 (vk 705) kaksi ja synnintunnustukset 1 (vk 700), 2 (vk 701), 3 (vk 702), 11 (vk 710) ja 13 (vk 712) kerran. Synnintunnustus virsi 720 oli käytössä kerran. Suosituimmassa synnintunnustuksessa nro 5 on viittaus peruskertomukseen liittyvään yhteisöön liittävään rituaaliin, kasteeseen (”sain kasteen sinun lapseksesi”). Viittaus suuntautuu kuitenkin yksilön omaan kasteeseen, joka toki nousee peruskertomuksesta, mutta ei tässä tekstissä sanoita yhteyttä syvemmälle peruskertomukseen. Ainoa Jumalanpalvelusten kirjan synnintunnustuksista, joka käyttää peruskertomusta (nro 7) oli Järvenpään seurakunnan messuissa neljä kertaa. Järvenpään seurakunnassa poikettiin velvoitteesta käyttää Jumalanpalvelusten kirjan sanamuotoja synnintunnustuksissa neljä kertaa.

Jumalanpalvelusten kirjan vaihtoehtoista poikkeavaa synnintunnustusta käytettiin esimerkiksi

- 19.6.2011 konfirmaatiomessussa (nuorten sanoittama synnintunnustus, jossa viittaus ”Jeesuksen Kristuksen tähden”)
- 28.8.2011 nuorten kanssa valmistellussa messussa (nuorten sanoittama synnintunnustus, jossa viittaus ”Jeesuksen Kristuksen, Vapahtajamme tähden”)
- 8.5.2011 äitiinpäivän messussa (synnintunnustuksena seurakuntaiset toivat pienen kiven kirkon edessä olevaan vesimaljaan) esimerkiksi
- 15.5.2011 Kansanlaulumessussa (synnintunnustuslaulu viittaa lyhyesti peruskertomukseen yhdessä kolmesta säkeistöstä: ”saavuit tänne alhaalle, saavuit heikkouteemme”). esimerkiksi

Synninpäästöissä nojaututaan tiiviisti peruskertomukseen, vaikka varsinaisia peruskertomuksen tapahtumia ei käytetäkään sanoituksessa. Synninpäästöissä käytetään suoraan Raamatun sanamuotoa kuudessa synninpäästöissä, kolmessa Jumalanpalvelusten kirjan tekstissä ja sen suosittelemassa virren säkeessä viitataan Kristukseen ja kerran kuvataan Herra armahtavaksi.

Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin useimmin synninpäästöä 7, 10 kertaa. Synninpäästöt 1 ja 5 olivat käytössä yhdeksän kertaa, synninpäästö 9 viisi, synninpäästöt 2, 4, 6 ja 8 neljä, synninpäästö 3 kaksi ja synninpäästöt 10 ja 11 yhden kerran. Synnintunnustusvirren 720 kolmas säkeistö oli käytössä kerran. Järvenpään seurakunnan messuissa poikettiin 8 kertaa Jumalanpalvelusten kirjan vaihtoehtoista.

- 6.2.2011 perhemessussa liturgi sanoi synninpäästön omin sanoin eikä viitannut peruskertomukseen
- 21.4.2011 kiiristorstain messussa liturgi viittasi ensin omin sanoin peruskertomukseen (”Jeesus Kristus itse koki, miten nopeasti hänen seuraajiensa usko loppui” ja sen jälkeen käytti Jumalanpalvelusten kirjan synninpäästöä)

- 8.5.2011 synninpäästön sanoitus liittyi synnintunnustukseen, jossa tuotiin kiviä vesimaljaa
- 22.5.2011 synninpäästön sanamuoto oli liturgin oma eikä viitannut peruskertomukseen
- 3.7.2011 liturgi sanoin synninpäästön omin sanoin eikä viitannut peruskertomukseen
- 2.10.2011 Mikkelin päivän perhemessussa liturgi sanoi synninpäästön omin sanoin ja viittasi peruskertomukseen ("Jeesuksen tähden")
- 6.11.2011 synninpäästönä oli sitaatti Raamatusta, joka viittasi peruskertomukseen ("Jumala on rakastanut maailmaa niin, että antoi ainoan poikansa")
- 28.8.2011 nuorten valmisteleman messun synninpäästö ei ole tutkijan tiedossa

Järvenpään seurakunnan papit pitivät rippiä arvojen välittämisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti sitä tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Arvovalintojen tarkastelun kautta rippi liittyy muistiyhteisön moraaliin ja sen merkitykseen yksilölle. Perinteisissä yhteisöissä yksilön identiteetti rakentui sen mukaan, millaisiin sosiaalisiin ryhmiin hän kuului ja millaisia rooleja hänellä oli. Monet roolit olivat annettuja, usein syntymän kautta saatuja. Nykyisin rooleja voi olla monia ja ne ovat usein itse valittuja. Ne eivät kuitenkaan määritä identiteettiä vaan tarjoavat mahdollisuuden moniin identiteetteihin. Minuus on siis irronnut sosiaalisista rooleista. Moderni maailma sijoittaa uskonnollis-eettisen auktoriteetin itsen ulkopuolelle ja kukin voi rakentaa oman normiston.³²⁵

Saman muutoksen havaitsi sielunhoitoa ja rippiä siinä yhteydessä tutkinut Paavo Kettunen. Hän totesi väitöskirjassaan, että myös sielunhoidon ihmiskäsitystä hallitsi individuaalinen ajattelutapa eikä sielunhoidon tehtävänä nähty yhteisöön vaikuttamista. Kettunen liitti ajattelutavan sielunhoitoa laajemmin osaksi evankelisen teologian piirissä esiintynyttä näkemystä.³²⁶

Bellah työryhmineen nosti esiin individualismin myötä kadonneen yhteisöllisen moraalien merkityksen ja mahdollisuuden.³²⁷ Sacksin lailla hän piti individualismia uhkana tulevaisuuden yhteiskunnalle. Sacksin mukaan amerikkalaisten tutkijoiden merkittävä havainto on, että individualismin myötä tavalliset amerikkalaiset ovat kadottaneet moraalisen vaistonsa. Kehitys on tulevaisuuden kannalta vaarallinen, sillä yhteisön sosiaalinen elämä vaurioituu, jos ihmisten väliset siteet häviävät.

³²⁵ Sacks 2008: 154-157.

³²⁶ Kettunen 1990, 333.

³²⁷ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 144.

Silloin yksilö jää yksin ja on altis tuholle.³²⁸ Synnintunnustus sitoo yksilön arvojen osalta yhteisöön, tunnustetaanhan siinä synniksi yhteisön merkittävinä pitämien arvojen vastainen elämä.

Synnin päästöissä arvot eivät ole esillä, niissä ihminen vapautetaan taakoista. Huomion arvoista onkin, että ripin keskiössä on yksilö, vaikka se toteutetaan yhteisöllisesti, joko yhteisessä tilassa olemalla ja papin lausumana tai yhteen ääneen lausuen, kuten Järvenpään seurakunnassa useimmiten tehtiin.

Päivän rukouksessa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 26 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa näin oli joulun- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 44 %, joulujakso 0 %, pääsiäisjakso 21 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,003$, Fisherin tarkka testi).

Päivänrukoukset nousevat pyhän tekstien aiheista, joten arvojen esiintyminen niissä riippuu teksteistä ja tulos kirkkovuoden jaksojen eroista selittyy siis sillä. Päivän rukouksissa nousee merkittäväksi arvoksi lähimmäisen hyvä.

Helluntaijakso poikkeaa muista kirkkovuoden jaksoista päivän rukoustenkin osalta siinä, että silloin arvot ovat erityisen voimakkaasti esillä. Jeesuksen elämän ja hänen opetuksensa esillä oleminen nostavat kristilliset arvot myös esirukouksiin.

Järvenpää seurakunnassa oli valittu arvoja esiin nostavia päivän rukouksia esimerkiksi

- laskiaissunnuntaina ”Jeesus, sinä olet köyhien, sairaiden ja heikkojen ystävä...”
- 2. sunnuntaina pääsiäisestä ”...Opeta meitä hänen esikuvansa mukaan pitämään huolta toinen toisistamme...”
- 5. sunnuntaina helluntaista ”Jumala, meidän on niin helppo lausua hätäisiä tuomioita toisistamme... Auta meitä kohtaamaan toisemme ilman ennakkoluuloja ja pinnallisia arviointeja...”
- 7. sunnuntaina helluntaista ”...Opeta meille, mitä merkitsee rakastaa sinua yli kaiken ja lähimmäistä niin kuin itseä...”
- 9. sunnuntaina helluntaista ”...Anna meille taito erottaa oikea ja väärä, totuus ja valhe...”
- 13. sunnuntaina helluntaista ”...Opeta meitä puhumaan toisillemme sanoja, jotka ovat aitoja ja rakkautta täynnä...”

Muistiyhteisössä arvoja pidetään esillä myös esikuvallisten henkilöiden kautta. Päivänrukouksissa on viittauksia kristillisen yhteisön esikuvallisiin henkilöihin ja heidän kauttaan arvoihin.

328 Sacks 1997, 63-64.

- Joulujakson aikana kahdessa Tapaninpäivän rukouksessa mainitaan Stefanos, apostoli Johanneksen päivän rukouksista kolmessa mainitaan Johannes, viattomien lasten päivänä Mooses, 1. joulun jälkeisen sunnuntain rukouksessa Simeon ja Hanna.
- Pääsiäisjakson päivänrukouksissa mainitaan toisen paastonajan sunnuntain rukouksessa nainen, joka oli valmis rikkomaan kallisarvoisen voidenpullon, hiljaisen viikon tiistaina Pilatus (kielteisenä esimerkkinä) ja ensimmäisen pääsiäisen jälkeisen sunnuntain rukouksessa Tuomas ja muut oppilaat.
- Helluntaijakson päivänrukouksista esikuvallisina kristittyinä mainitaan apostolien päivän yhdessä rukouksessa apostolit, Kirkastussunnuntain yhdessä rukouksessa opetuslapset ja 20. helluntain jälkeisen sunnuntain yhdessä rukouksessa Abraham. Erityispyhistä Marian ilmestyspäivän viidestä päivänrukouksesta neljässä Maria on nostettu esikuvaksi, Juhannuspäivän neljästä rukouksesta kolmessa Johannes Kastaja on nostettu esikuvaksi, pyhäinpäivän joissakin rukouksissa pyhät on nostettu esikuviksi ja Pyhän Henrikin muistopäivän rukouksissa apostolit ja piispa Henrik on nostettu esikuviksi.

Päivänrukouksissa mainitut henkilöt liittyvät useimmiten pyhän raamatunteksteihin, kuten päivänrukouksen luonteeseen kuuluu. Arvoista heidän myötänsä nostettiin esiin uskollisuus, anteeksiantaminen, rohkeus, totuudellisuus, lojaalisuus (uskossa pysyminen), rakkaus, vastuullisuus, nöyryys, luottavaisuus ja lapsen elämän ja oikeuksien puolustaminen. Kaikissa rukouksissa, joissa mainittiin esikuvallisia kristittyjä, ei nostettu esiin arvoja. Heitä käytettiin esikuvina myös uskosta.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset päivän rukouksen merkityksestä arvojen välittämisen kannalta vaihtelivat: kuusi piti sitä tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä.

Ensimmäinen lukukappale on johdettu evankeliumista käsin, jolloin sen tehtävänä itsessään saattaa olla arvojen esillä pitäminen. Se voi olla myös evankeliumin vastakertomus. Esimerkiksi ensimmäisen lukukappaleen moraalinen intention saattaa olla vastakohta evankeliumille, jolloin sen myötä tulee esille uuden ajan murtautuminen Jeesuksen myötä. Ensimmäisen lukukappaleen käyttö tukee siis yhteisöön kasvattamista paitsi yhteisön tarinan tunnetuksi tekemisessä, myös arvojen siirtämisessä.³²⁹

Ensimmäisessä lukukappaleessa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuista esillä 20 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa arvot olivat joulu- ja pääsiäisjaksoa useammin esillä (helluntaijakso 37 %, joulujakso 6 %, pääsiäisjakso 6 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,012$, Fisherin tarkka testi).

Koska Järvenpään seurakunnassa luettiin tekstit muutamaa poikkeusta (perhemessut) lukuun ottamatta Evankeliumikirjan mukaan, tulos kertoo arvojen esillä olosta messuissa laajemminkin toisen vuosikerran tekstien osalta. Useimmin arvona esiintyi Jumalan tahdon mukainen elämä tai Hänen käskyjensä noudattaminen

³²⁹ Vahtola, haastattelu 12.4.2011.

(viisi kertaa), rauha ja oikeudenmukaisuus olivat kolmessa tekstistä kumpikin, lähimmäisen hyvä esiintyi kahdesti ja nöyryys ja pahojen tekojen karttaminen kerran. Helluntaijakson lisäksi arvot olivat esillä jonkun verran paastonajan teksteissä. Se on kirkon opetuksen mukaista, onhan Evankeliumikirjassa asetettu yhdeksi paastonajan tavoitteeksi arvolähtöisesti, että ”ihminen pyrkii kasvamaan yhä vastuullisempaan elämän tapaan ja luopumaan omastaan hädänalaisten hyväksi.”³³⁰

Arvot näkyvät ensimmäisen lukukappaleen teksteissä toisen vuosikerran mukaan esimerkiksi seuraavasti:

- 2. sunnuntaina ennen paastonaikaa oikeudenmukaisuus (”Kylväkää oikeudenmukaisuutta, korjatkaa uskollisuutta...”),
- laskiaissunnuntaina ja 3. sunnuntaina helluntaista Jumalan tahdon mukainen elämä (”...Miksi tämä kansa on jatkuvasti eksyksissä... eikä suostu palaamaan luokseni...” ja ”...Palatkaa minun luokseni, niin minä palaa teidän luoksenne...”)
- 3. paastonajan sunnuntaina pahat teot (”...Kääntykää vääriä teiltänne, hylätkää pahat teot...”) ja 10. sunnuntaina helluntaista lähimmäisen hyvä (”Syntiä tekee, joka lähimmäistään halveksii...”)

Järvenpään seurakunnan papit pitivät ensimmäistä lukukappaleita arvojen välittämisen kannalta jossain määrin merkittävänä: neljä piti sitä tärkeänä ja seitsemän jossain määrin tärkeänä.

Toinen lukukappale sisältää apostolien opetuksen.³³¹ Vaikka pääasiana onkin julistus Kristuksesta, otetaan niissä kantaa myös elämäntapoihin ja alkuseurakunnan kiistoihin. Näin ollen näkemys oikeasta ja väärästä on myös näissä teksteissä esillä.

Arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 30 %:ssa toisesta lukukappaleista. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulu- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 46 %, joulujakso 13 %, pääsiäisjakso 24 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Vaikka ero ei ole tilastollisesti merkitsevä, helluntaijakso erottuu myös toisen lukukappaleen osalta. Sen aikana arvot olivat esillä lähes puolessa teksteistä, huomattavasti useammin kuin muiden kirkkovuoden jaksoiden aikana.

Tulos kuvaa arvojen esilläoloa toisessa lukukappaleessa laajemminkin, koska Järvenpään seurakunnan messuissa toisen lukukappaleen tekstit luettiin käsikirjan mukaisesti. Arvoista pahuus oli toisessa lukukappaleessa useimmin esillä (neljä kertaa). Lähimmäisen rakkaus, nöyryys ja anteliaisuus olivat esillä kaksi kertaa ja Jumalan tahdon mukainen elämä ja valheellisuus kerran.

Arvot näkyvät toisen lukukappaleen teksteissä toisen vuosikerran mukaan esimerkiksi seuraavasti:

³³⁰ Evankeliumikirja 2003, 164.

³³¹ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 13.

- 2. sunnuntaina joulusta Jumalan tahdon mukainen elämä (...”Älkää mukautuko tämän maailman menoon... uudistukaa mieleltänne, niin että osaatte arvioida, mikä on Jumalan tahto, mikä on hyvää...”)
- 4. paastonajan sunnuntaina ja 13. sunnuntaina helluntaista pahuus ja valheellisuus (“Jättäkää kaikki pahuus ja vilppi...” ja (“Kaikkihan me hairahdumme monin tavoin...”)
- 5. paastonajan sunnuntaina rauha (“...Kristus on meidän rauhamme...”), Pyhän Kolminaisuuden päivänä nöyryys (“...kehotan teitä siis elämään saamanne kutsun arvoisesti, aina nöyrinä, lempeinä ja kärsivällisinä...”)
- 2. sunnuntaina helluntaista anteliaisuus (“...Voin vakuuttaa... että he äärimmäisessä köyhyydessäänkin osoittivat runsasta anteliaisuutta...”)
- 7. sunnuntaina helluntaista lähimmäisen rakkaus (“Jos te noudatatte lain kuningaskäskyä... rakasta lähimmäistä niin kuin itseäsi...”)

Järvenpään seurakunnan papit pitivät toista lukukappaletta arvojen välittämisen kannalta merkittävänä: seitsemän piti sitä tärkeänä ja neljä jossain määrin tärkeänä.

Ensimmäinen ja toinen lukukappale ovat yhteydessä evankeliumiin, joten arvojen esillä olo niissä heijastaa evankeliumien sisältöä. On siis ymmärrettävää, että helluntaijakso poikkeaa myös kaikkien tekstien osalta muista kirkkovuoden jaksoista.

Päivän virsi liittyy pyhäpäivän teksteihin, joten arvojen esillä oleminen siinä riippuu pyhän teksteistä ja seurakunnan valinnasta.

Arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 13 %:ssa päivän virsistä. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulu- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 26 %, joulujakso 0 %, pääsiäisjakso 6 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,029$, Fisherin tarkka testi).

Ero selittyy päivän virren yhteydellä pyhän aiheeseen ja sitä kautta evankeliumitekstiin sekä helluntaijakson luonteella. Arvot olivat esillä päivän virsissä melko yleisellä tasolla. Jumalan tahdon mukainen elämä useimmin, pahuus ja vääryyden valta sekä lähimmäisen hyvä muutaman kerran.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät päivän virttä arvojen välittämisen kannalta jossain määrin merkittävänä: viisi piti sitä tärkeänä, viisi jokseenkin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Evankeliumissa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 26 %:ssa. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulu- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 52 %, joulujakso 0 %, pääsiäisjakso 11 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0,000$, Fisherin tarkka testi).

Tulos kuvaa yleisesti toisen vuosikerran evankeliumitekstejä, koska Järvenpään seurakunnassa noudatettiin evankeliumiteksteissä käsikirjaa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Helluntaijakso poikkeaa arvojen esillä olon suhteen voimakkaasti muista kirkkovuoden jaksoista. Tulos selittyy helluntaijakson luonteella. Joulu- ja pääsiäisjaksojen aikana messun teksteissä käydään läpi peruskertomuksen

avaintapahtumia, helluntaijaksolla keskitytään Jeesuksen elämän ja opetusten esillä pitämiseen.

Suurimmalta osalta evankeliumitekstien arvot liittyvät lähimmäiseen. Kolmasosassa teksteistä nostettiin esille lähimmäisen palveleminen, kolmasosassa lähimmäisen kunnioittaminen ja kolmasosassa erilaisia konkreettisempia valintoja (lähimmäisen hyvä ohi sääntöjen, hyvät teot ja ahneuden karttaminen).

Järvenpään seurakunnan papit pitivät evankeliumia arvojen välittämisen kannalta merkittävänä: 10 piti sitä tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä.

Saarnan yhtenä Jumalanpalvelusten oppaassa luetelluista viidestä tehtävästä on kehottaa ja kannustaa hyviin teoihin (muut tehtävät ovat evankelioida, opettaa, lohduttaa sekä puhutella ja vaikuttaa). Oppaan mukaan saarnan ei kuulu vain kuvata maailmaa, vaan muuttaa sitä kehottamalla välttämään syntiä, rakastamaan lähimmäistä ja olemaan hyvä toiselle.³³² Tehtävä on arvojen esillä pitäminen, sillä se ilmaisee tiettyjen tavoitteiden ja käyttäytymisen paremmuuden.

Arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 32 %:ssa saarnoista. Helluntaijakson jumalanpalveluksissa joulujakso- ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 42 %, joulujakso 13 %, pääsiäisjakso 33 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Vaikka ero arvojen esillä olossa kirkkovuoden jaksojen välillä ei ole tilastollisesti merkitsevä, helluntaijakso erottuu arvojen käsittelyn osalta myös saarnoissa. Arvot olivat eniten esillä helluntaijakson saarnoissa. Pääsiäisjakson saarnoissa käsiteltiin arvoja joulujakson saarvoja useammin. Sekä joulua että pääsiäistä edeltävät paastonajat voisivat tarjota luontevan tilaisuuden arvopohdintoihin. Erityisesti pääsiäistä edeltävään paaston aikaan on liittynyt kirkossa perinteisesti elämäntavan pohdinta. Evankeliumikirjan mukaan paastonajan tavoitteena on muun muassa syntien katuminen, pyrkimys kasvaa vastuullisempaan elämäntapaan ja omasta luopuminen hädänalaisen hyväksi. Myös elämäntapojen yksinkertaistaminen voi olla avuksi hengellisessä kilvoituksessa. Muun muassa nämä yleiset arvot voisivat vaikuttaa saarnojen sisältöön. Joulupaaston sisältö liittyy Evankeliumikirjan mukaan lähinnä Kristuksen odotukseen, joten sen osalta kirkko ei ohjaa arvojen käsittelyyn samalla tavalla kuin pääsiäistä edeltävän paastonajan osalta.³³³

Järvenpään messujen saarnoissa paastonajat eivät kuitenkaan erotu erityisen aktiivisella arvopohdinnalla. Joulua edeltäneen paastonajan saarnoissa ei käsitelty itsenäisyyspäivää lukuun ottamatta arvoja lainkaan. Pääsiäisen alla niitä käsiteltiin kolmessa ja pääsiäisen jälkeen kahdessa saarnassa. Järvenpään seurakunnan messujen saarnoissa käsiteltiin arvoja kahdesta näkökulmasta: Osassa saarnoista käsiteltiin arvojen perustaa ja osassa nostettiin esiin yksittäisiä arvoja. Kaikissa saarnoissa arvoihin liittyvä pohdinta oli yhteydessä peruskertomukseen ja johonkin pyhän teksteistä.

³³² Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 92.

³³³ Evankeliumikirja 2003, 13, 164.

Arvojen perustaa pohdittaessa nousi esiin neljä lähestymistapaa ja neljällä tavalla sanoitettu arvoperusta. Yksi niistä on yleinen pohdinta oikeasta ja väärästä. Tätä pohdittiin muun muassa yhteydessä tekstiin, jossa kerrotaan Jeesuksen kiusauksista autiomaassa. Saarnaaja pohti kristityn kiusauksia ja kestävyyttä sitoutua kristinuskon perussanomasta nouseviin arvoihin ja elämäntapaan. Hänen kysymyksensä oli: ”Mikä elämässä on tärkeää, mikä toisarvoista”³³⁴. Vastauksena arvoperustaksi tässä esimerkkisaarnassa ja muutamassa muussakin oli rakkauden kaksoiskäskey. ”Erilaisten houkutusten ja kiusausten keskellä on syytä pyrkiä kulkemaan tätä tietä eteenpäin...”, saarnaaja totesi. Paavalin pohdintaan hyvän tekemisen tahtomiseen ja pystymiseen liittyen saarnaaja mietti ihanteiden ja käytännön ristiriitaa arvojen toteuttamisessa: ”Ikuinen kysymys on millaisia meidän tulisi olla, että olisimme hyviä ihmisiä... Hyvänä pidetään sellaista ihmistä, jonka sanat ja teot pitävät yhtä.”

Toinen lähestymistapa oli elämän tarkasteleminen Jumalan sanan näkökulmasta. Tästä esimerkkinä on juhannuspäivän saarna, jossa saarnaaja käytti keskikesään liittyvää valon käsitettä Jumalan sanan kuvana: ”Raamattu ja Jumalan sana ovat kuin valokeila, joka saa ihmisen tutkimaan itseään ja kysymään; olenko toiminut oikein?³³⁵ Kymmenen käskyä ovat kuin valonheitin, joka valaisee tekemme ja tekemättä jättämistemme.” Jumalan sana on siis kristityn arvopohja, joka paitsi näyttää oikean ja väärän, myös ”...on opas ihmisen tiellä”.

Kolmas lähestymistapa arvojen perustaan oli Jeesuksen esimerkki ja ohjeet. Vuorisaarnaan liittyen saarnaaja pohti Jeesuksen näkemystä oikeasta elämäntavasta ja jatkuvasta valintojen tekemisestä. Hieman kärjistäen hän kuvasi Jeesuksen näkemystä: ”Eli tiivistettynä: Olkaa siis täydelliset”³³⁶ ja jatkoi pohdintaa rakkautellisuuden kekseliäisyyteen ja toisen hyvän huomaamiseen. Raamatun kertomukseen, jossa Maria voitelee Jeesuksen jalat nardusöljyllä, liittyen saarnaaja pohti Jeesuksen tapaa kyseenalaistaa ympäröivän yhteisön arvot: ”On epätavallista, juutalaisen perinteen vastaista, että Maria saa olla läsnä aterialla, miesten tavoin... Jeesus näkee Juudaksen ja Marian sydämeen... mikä on heidän sydämensä asenne”.

Arvoja pohdittiin joissakin saarnoissa myös suhteessa ajankohtaisiin tapahtumiin, esimerkiksi tämän saarnan yhteydessä samana päivänä pidettäviin eduskuntavaaleihin: ”Näin eduskuntavallipäivänä voimme kysyä, mitä näemme kansanedustajaehdokkaiden katseista... Näkyykö katseissa kansalaisten edun vai puolueen edun tavoittelua, yhteisen hyvän ja oikeudenmukaisuuden vai oman edun ajamista?” Esiin nousi myös kysymys yksilön ja yhteisön arvojen suhteesta.

Neljäntenä lähestymistapana ja arvoperustana nousi esiin usko. Sitä käsiteltiin esimerkiksi liittyen kertomukseen, jossa Jeesus parantaa sokean miehen. Tästä näkökulmasta kysymys on, miten usko vaikuttaa ja muuttaa elämää ja valintoja:

334 Aarto, saarna 13.3.2011

335 Aarto, saarna 25.6.2011

336 Seppänen T, saarna 17.4.2011

”Usko saa ihmisessä aikaan liikettä. Usko saa aikaan sen, että kristitty... suostuu kulkemaan Jumalan tietä... Ei voi olla niin, että usko ei näkyisi tekoina ihmisen tai kirkon elämässä”.³³⁷ Myös uskon näkökulmasta arvoja tarkasteltiin sekä yksilön että yhteisön valintojen perustana.

Arvojen perusta	Arvojen ohjeistus	Arvomaailman piirteitä
Oikea ja väärä yleisesti	Rakkauden kaksoiskäskey	Elämäntapa = valinta
Jumalan tahto	Jumalan sana	Ohje valintoihin = normi
Jeesuksen valinnat	Jeesuksen esimerkki ja ohjeet	Yhteisön arvojen kyseenalaistamien, toisen hyvä, kekseliäisyys = normien haastaminen ja uusien luominen
Uskonto	Kristinuskko	Uskon vaikutukset, yksilön ja yhteisön teot ja valinnat yhteisöllisellä pohjalla = sitoutuminen

Kuva 19. Arvojen käsittelyn näkökulmat Järvenpään seurakunnan messujen saarinoissa.

Yleisesti oikeaa ja väärää ohjeistetaan rakkauden kaksoiskäskeyssä. Lähes kaikista uskonnoista löytyy samansisältöinen ohjeistus, josta usein käytetään nimeä Kultainen sääntö. Siinä sanoitetaan rakkauden kaksoiskäskeyn lähimmäisen rakastamiseen liittyvän loppuosan sisältö toiminnan kautta: Mitä tahdot tehtävän itsellesi, tee sitä toisille. Se on pohjana myös Chicagossa vuonna 1993 annetulle maailmanuskontojen parlamentin julistukselle.³³⁸

Jumalan tahtoon pohjaavissa valinnoissa ohje löytyy Jumalan sanasta. Kirkon uskon mukaan messussa Jumalan sana on esillä erityisesti sanaosassa.³³⁹ Jeesuksen valintoihin pohjaavissa valinnoissa ohjeistus löytyy sekä Jeesuksen puheista ja opetuksista että hänen arvovalinnoistaan, joita on tallennettu ja kuvattu evankeliumeissa. Uskontoon pohjaavat arvovalinnat perustuvat tämän tutkimuksen aineistossa kristinuskoon ja ohjeistusta löytyy kaikista edellä mainitusta kolmesta lähteestä.

Jeesus haastoi toiminnallaan yhteisönsä arvoja. Myös alkuseurakunta joutui käymään arvopohdintaa. Yhteisöä kuvatessaan Järvenpään seurakunnan papit käyttivät ”paavalilaista” sanoitusta esimerkiksi tuodessaan arvovalintojen perustaksi Jumalan tahdon. He myös näyttivät jakavan hyvin pitkälle Paavalin näkemyksen kristillisen yhteisön luonteesta, jota kuvaa esimerkiksi yhteisen hyvän tärkeys. Arvojen perustassa voi nähdä Kari Kuulan kuvaamia ”paavalilaisia” piirteitä. Yleinen oikea ja väärä ja siihen liittyvä valinta on taustalla myös Paavalin etiikassa. Hän käyttää sekä hellenistisen etiikan perusteita että juutalaisuudesta nousevia eettisiä

³³⁷ Sorjonen, saarna 30.10.2011

³³⁸ Küng & Kuschel 1994, 26.

³³⁹ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 11.

periaatteita (esimerkiksi Apt 17: 18, 30). Jumalan tahto normina on esillä useissa Paavalin eettisiin ohjeisiin liittyvissä teksteissä (esimerkiksi Room 12: 2). Myös normien haastaminen ja uusien luominen Jeesuksen esimerkin ja Kristus-uskon pohjalta on osa Paavalin eettistä näkemystä. Esimerkiksi pyhien kirjoitusten säädökset eivät velvoita kristittyjä (esimerkiksi Room 7: 6). Paavali näyttää myös nojanneen etiikassaan voimakkaasti yhteisöön. Yhteisön hyvä ja sitoutuminen siihen on esillä myös useissa Paavalin ohjeissa (esimerkiksi Room 14: 19).³⁴⁰

Arvojen perusta kaikissa neljässä tapauksessa on peruskertomuksessa niin kuin se muistiyhteisössä tyypillisesti on. Erilaisilla näkökulma- tai esikuvavalinnoilla voidaan kuitenkin päätyä erilaisiin painotuksiin ja johtopäätöksiin. Järvenpään seurakunnan messujen saarnat näyttävät päätyvän kahdenlaiseen ratkaisuun. Toinen niistä on normatiivinen sanoitus yhteisön, myös sen yksittäisiä jäseniä koskevista arvoista. Toinen arvopohdinnan johtopäätös käsittelee arvojen pohjalta nousevia valintoja, Järvenpään pappien saarnoissa useimmiten yksilön valintoja.

On luontevaa, että saman peruskertomuksen pohjalta nousevat arvot kuvataan saarnoissa samoiksi. Niin useimmiten onkin. Yhden käyttäytymishanteen kohdalla Järvenpään kirkossa saarnattiin saman peruskertomuksen pohjalta kahdella eri tavalla.³⁴¹ Molemmissa saarnoissa yhtenä teemana oli hyvä ja paha ihmisessä ja niiden toteuttaminen käytännössä. Toisessa saarnassa nousi esiin Jumalan sanan valossa paljastuva paha ja sen kanssa kamppailu. Toisen näkökulma oli puolestaan se, että jokaisessa ihmisessä on paljon hyvää ja toiseen ihmiseen armollisesti suhtautumisen ihanne.

Useissa saarnoissa nöyryys ja kristillisten arvojen hyväksyminen nousivat kyseenalaistamatta ihanteeksi. Jeesuksen esimerkin mukainen yhteisön arvojen kyseenalaistaminen ja niiden noudattamatta jättäminen antaa kuitenkin päinvastaisen mallin. Tätä jännitettä ei saarnoissa käsitelty.

Yksittäisistä arvoista saarnoissa nousivat esiin totuus, vapaus, oikeudenmukaisuus, rehellisyys, avoimuus, rakkaus ja toisten palveleminen. Myös yksittäisiä arvoja käsiteltiin pyhän Raamatun teksteihin ja kirkkovuoden aikaan tai muuhun juhlapäivään liittyen.

Järvenpään seurakunnan saarnoissa käsiteltiin yksittäisiä arvoja esimerkiksi

- Itsenäisyyspäivänä³⁴² totuutta, vapautta ja oikeudenmukaisuutta ("Totuus on yhteisöllinen asia. Totuus haluaa olla suurempi kuin yhden yksilön tahto. Juuri tämän vuoksi totuus vaatii myös oikeudenmukaisuuden toteuttamista. Kristityn vapaus... on osallisuutta siihen syvään ihmisyyteen ja uskoon, jota Jeesus meille viitoitti.").

³⁴⁰ Kuula 2001, 374-383.

³⁴¹ Seppänen T, saarna 17.4.2011; Aarto, saarna 4.9.2011.

³⁴² Aarto, saarna 6.12.2010.

4. Peruskertomuksesta nousevat arvot, muutostarve ja tulevaisuuskäsitys

- Totuudellisuutta käsiteltiin myös liittyen Jaakobin kirjeen opetukseen, että samasta suusta tulee sekä kiros että kiitos.³⁴³ Ajankohtaisena näkökulmana esiin nostettiin nimimerkkien suojassa tapahtuva kirjoittelu.
- Juhannuksena³⁴⁴ esillä olivat rehellisyys ja avoimuus ("Paljastava valo pakottaa rehellisyyteen, avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen. Ei ole sattuma, että rikoksia ja vääryyksiä nimitetään pimeyden teoiksi").
- Toisen palvelemista ja toisen hyvän huomaamista käsiteltiin esimerkiksi rikas mies ja omaisuus -kertomuksen³⁴⁵ ja kiirastorstein³⁴⁶ jalkojenpesu -kertomuksen yhteydessä ("On sanottu, että tämän Jeesuksen luo tulleen miehen suurin puutos oli nimenomaan se, ettei häneltä puuttunut mitään, mutta sen sijaan hänen läheisiltään puuttui paljon", "Jeesus... otti tehtäväkseen sen, mitä kukaan muu ei ollut valmis tekemään... Jeesus halusi osoittaa, miten tärkeää meidän on rakastaen palvella toinen toisiamme...").

Avoimin kysymyksiin toteutetussa haastatteluissa kukaan papeista ei maininnut arvojen esillä pitämistä tai pohtimista tavoitteenaan saarnatessaan. Kuitenkin jumalanpalveluksen osia muistiyhteisön elementtien näkökulmasta arvioidessaan kaikki papit pitävä saarnaa arvojen välittämisen kannalta tärkeänä. Se, että arvot saarnan tavoitteina eivät nousseet esiin avoimin kysymyksiin toteutetuissa haastatteluissa voi kuvata sitä, etteivät ne olleet pappien erityinen henkilökohtainen kiinnostuksen kohde, mutta vaihtoehdon ollessa annettuna, niiden esillä pitäminen huomattiin saarnan tavoitteeksi. Tämän tutkimuksen aineistossa arvoja käsitellään yhden papin saarnoissa muita useammin, mutta aineisto on niin pieni, että siitä ei voida vetää yleistettäviä johtopäätöksiä saarnaajien erilaisista profileista.

Esirukous tekona on selkeästi yhteisöllisten arvojen esillä pitämistä. Siinä seurakunta tuo Jumalalle kirkon ja koko maailman asiat.³⁴⁷ Se ei kuitenkaan tarkoita välttämättä sitä, että rukouksessa sanoitettaisiin arvoja. Siihen ei myöskään kirkko ohjeista. Jumalanpalvelusten oppaassa ei viitata yhteisön arvoihin, mutta toteamusta, että seurakunta antaa äänen myös hiljaa kärsiville ja huutaa heidän hätäänsä Jumalalle, voi pitää yhteisön arvoista nousevana.

Arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 20, %:ssa esirukouksista. Pääsiäisjaksolla ja joulujaksolla helluntaijaksoa useammin (pääsiäisjakso 32 %, joulujakso 25 %, helluntaijakso 8, %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Arvot olivat esillä Järvenpään seurakunnan messujen esirukouksissa esimerkiksi

- tapaninpäivänä (rauha, ihmisoikeusloukkaukset, syrjintä)

³⁴³ Seppänen H, saarna 11.9.2011.

³⁴⁴ Aarto, saarna 25.6.2011.

³⁴⁵ Cox, saarna 31.7.2011.

³⁴⁶ Cox, saarna 21.4.2011.

³⁴⁷ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 86.

- 2. sunnuntaina loppiaisesta (hyvinvoinnin tasainen jakautuminen)
- 2. sunnuntaina pääsiäisestä (toimeentulon jakautuminen kaikille)
- pitkäperjantaina (Trishagion, rauha, oikeudenmukaisuus)
- 20. sunnuntaina helluntaista (luomakunta, sorretut)

Esirukouksessa arvot näyttäytyvät usein yhteisöllisinä, toisin kuin muissa messun osissa (esimerkiksi saarnoissa useimmiten yksilöllisinä). Rukouksissa sanoitetaan sekä lähiyhteisön että koko maailman asioita peruskertomuksen arvoista lähtien. Näkökulma on esirukouksen tehtävästä nouseva. Siinä on tarkoitus rukoilla nimenomaan yhteisten asioiden puolesta.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät esirukousta arvojen välittämisen kannalta merkittävänä: kahdeksan piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Messun ehtoollisosan aloittava **uhrivirsi** liittyy peruskertomuksen ja arvot yhteen sisällön ja toiminnan kautta. Uhrivirren sanoissa arvot olivat Järvenpään seurakunnan messuissa esillä 22 %:ssa. Myös tässä osassa helluntaijaksolla joulun ja pääsiäisjaksoa useammin (helluntaijakso 27 %, joulujakso 19 %, pääsiäisjakso 17 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Järvenpään seurakunnan messuissa arvot olivat esillä uhrivirsissä esimerkiksi

- 4. adventtisunnuntaina ”...Vaana valtaa, kunniaa ken etsii ainoastaan ja Kristusta on vastaan, se taivaan kadottaa.” vk 10
- Kynntilänpäivänä ”...Auta ettei kukaan yksin jää... Anna leipä jokapäiväinen... Rauha anna, viha sammuta...” vk 501
- 2. sunnuntaina ennen paastonaikaa ja 21. sunnuntaina helluntaista ”...Missä leipää murretaan, köyhää lasta ruokitaan... Missä vieras, suojaaton, heikko hoivan saanut on...” vk 416
- Palmusunnuntaina ”...Herramme, meidät kutsut palvelemaan...” vk 3
- Kirkastussunnuntaina ”Ylpeät aikeet, väärät pelkoni, oi Herrani, ne anna anteeksi.”
- 20. sunnuntaina helluntaista ”Sä kätes voima ja sydämes maan hyväks käytä ja veljies...”

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset uhrivirren merkityksestä arvojen välittämisen kannalta vaihtelivat: kolme piti tärkeänä, seitsemän jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä.

Uhrivirren aikana katetaan ehtoollispöytä ja kerätään kolehti eli valmistautuessaan aterialle kristityt antavat omastaan Jumalan käyttöön, lähimmäisten hyväksi.

Käytäntö kertoo osaltaan peruskertomusta ja välittää sen arvoja: Varhaiskristillisestä ajasta lähtien on ollut tapana aloittaa ehtoollisen vietto uhrilahjojen keräämisellä ja näin antaen lähimmäiselle omasta hyvästä jakamalla.³⁴⁸ Uhrivirren aikana siirrytään messussa kohti ydintä, ehtoollisen viettoa. Myös se vaikuttaa uhrivirren sisältöön. Jumalanpalvelusten oppaan mukaan uhrivirren valinnassa painotetaan ehtoolliseen tai kiitokseen liittyviä virsiä.³⁴⁹

Lähimmäisen hyvä on yksi kirkon perusarvoja ja tulee sanoitettuna esiin jumalanpalveluksen eri osissa. Kolehdin kerääminen on toiminnallinen ja seurakuntalaisille visuaalinen viesti tästä yhteisön arvosta. Koska uhrivirsi ohjeistetaan sisällöltään ehtoolliseen ja kiitokseen painottuvaksi, se ja kirkkosalissa tapahtuvat kolehdin kerääminen eivät viesti samaan suuntaan. Seurakuntalainen saa siis kaksi erilaista viestiä samaan aikaan ja voi osallistua molempiin, uhrivirteen laulamalla ja kolehtiin antamalla oman lahjansa.

Viestinnän häiriötekijöitä pohtiessaan Osmo A. Wiio on käyttänyt yhdestä häiriöstä nimeä kohina. Sillä hän kuvaa tilannetta, jolloin sanomaan sekoittuu muita sanomia tai häiriöitä.³⁵⁰ Uhrivirren aikana näin tapahtuu. Kaksi erilaista viestiä voi hämmentää vastaanottajan ja joka tapauksessa hän voi keskittyä vastaanottamaan vain toista niistä. Karkeasti voidaan todeta, että sanallinen viesti vetoaa ensisijaisesti älyyn ja sanaton viesti tunteisiin. Vain älyyn vetoava viesti jättää vastaanottajan helposti ulkopuoliseksi. Viestinnän tehokkuuden kannalta parasta olisi, että sanalliset ja sanattomat viestit tukisivat toisiaan.³⁵¹ Messussa on siis rakenteellisesti tilanne, jossa toiminnallisesti ja visuaalisesti läsnä oleva arvo asetetaan kilpailuasemaan yhteisöllisyyden vahvistamisen eli ehtoolliselle valmistautumisen kanssa. Kirkko ei ohjaa arvojen esillä pitämiseen uhrivirressä. Tämä lienee osaltaan vaikuttaneen siihen, että arvot olivat esillä vain viidesosassa uhrivirsien sanoista. Koska uhrivirren valinnasta on annettu ohjeet Jumalanpalvelusten oppaassa, ei ole kirkon näkökulmasta suositeltavaa, että seurakunnissa toimittaisiin toisin.

Vaikka **ehtoollisosa** on suurelta osin peruskertomuksen kertomista ja elämästä sekä yhteenkuuluvuuden vahvistamista, Järvenpään seurakunnan papit pitivät sitä jossain määrin merkittävänä myös arvojen välittämisen kannalta (ehtoollisrukous: neljä piti tärkeänä, viisi piti jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä, ehtoollisen vietto: kuusi piti tärkeänä, kaksi jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä).

Ehtoollisosa sisältää muistiyhteisön näkökulmasta tärkeän elementin, **Isä meidän -rukouksen**. Se tulee peruskertomuksen ytimestä, on yhteisön

348 Kotila 2004, 213.

349 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 22.

350 Wiio 1998, 213-215, 224.

351 Lindqvist 2007, 33.

keskushenkilön Jeesuksen opettama ja sisältää arvoulottuvuuden (...anna meille meidän syntimme anteeksi...äläkä saata meitä kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta...). Jumalanpalveluksen oppaan mukaan sen pyynnöt (anteeksiantamus) ilmaisevat myös ehtoollisen sisältöjä.³⁵² Rukous on sanoitettu yhteisölliseen muotoon. Siitä ei kuitenkaan käy ilmi, ovatko kysymyksessä yksilön vai yhteisön pahat teot. Myöskään arvoja ei rukouksessa yksilöidä ja rukoilijan ratkaistavaksi jää, mikä on paha, josta halutaan päästä ja mitkä kiusauksia, joita halutaan välttää. Tulkinnassa yhteisöllä on merkittävä rooli. Se voi vaikuttaa merkittävästi siihen, minkä arvojen mukaan pahuus määritetään.

Päätösosassa arvot olivat vain vähän esillä päätösmusiikissa (7 %). Kaiken kaikkiaan kirkon pääjumalanpalveluksessa arvot eivät ole kovin voimakkaasti esillä, eikä niiden määräysten ja ohjeiden pohjalta toivotakaan olevan. Ne eivät nousseet kovin paljon esille myöskään Järvenpään seurakunnan messuissa.

4.2. MUUTOKSEEN KEHOTTAMINEN

Arvot ovat peili yhteisön ja yksilön elämän tarkasteluun. Yhteisö arvioi elämäänsä ja toimintaansa niiden pohjalta ja tarvittaessa tarkistaa suuntaa. Yksi muistiyhteisön tunnusmerkeistä on, että se on valmis näkemään ja sanoittamaan itse aiheuttamansa pahan. Tällaiset kertomukset ovat yhteisölle vaativia, sillä ne edellyttävät muutosta. Elämän ja toiminnan arviointi sekä muutokseen kehottaminen ovat osa muistiyhteisön elämää ja voivat olla osa myös yhteisön keskeisintä riittä, messua.

Muutokseen kehottaminen on siis läheisesti yhteydessä arvoihin. Kuten edellisessä luvussa on todettu, arvot eivät ole jumalanpalveluksessa kovin voimakkaasti esillä. Silloinkin kun ovat, näkökulma on useammin yksilön kuin yhteisön. Tästä seuraa luonnollisesti se, ettei muutokseen kehottaminenkaan nouse messussa voimakkaasti esille, ei varsinkaan yhteisöön liittyen.

Rippi ei ole aina kuulunut liturgiaan. Alkuseurakunnassa messu jakautui kanteen osaan: opetettavien liturgiaan eli osaan, johon myös kasteelle valmistautuvat voivat osallistua ja ehtoollisen viettoon, joka oli avoin vain kasteen kautta seurakunnan jäseniksi tulleille. Matteuksen evankeliumissa (Matt. 5: 23-24) on kehoitus ennen uhrilahjan viemistä alttarille sopia riidat. Perinteisesti rippi ei ole ollut luonteeltaan yhteisöllinen, vaikka se toteutetaan yhteisön kokoontumisessa. Rippi on luonteeltaan yksilöllinen kirkollinen toimitus, joka on liittynyt kirkkokuriin ja joka on valmistautumista ehtoolliselle.³⁵³ Nykyisin rippi on osa messun johdanto-osaa. Vuoden 1933 kirkolliskokouksessa tehtiin muutamia muutoksia päiväjumalanpalvelukseen. Yksi niistä oli mahdollisuus yhdistää rippisaarna jumalanpalvelukseen

352 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 26.

353 Kotila 2004, 177-179.

siten, että synnintunnustuksen edellä pidetään lyhyt rippipuhe tai rippisanat. Sen myötä yleinen rippi erillisenä toimituksena hävisi jumalanpalveluksen alusta.³⁵⁴ Samaa linjausta toteutetaan nykyisessä Jumalanpalvelusten kirjassa. Yhteinen rippi liittyy messussa kasteeseen, se on palaamista kasteen armoon. Saarnan jälkeen toteutetussa ripissä puolestaan korostuu Jumalan sanan valossa tapahtuvan itse-tutkistelun luonne.³⁵⁵

Yhteisen ripin yhteisöluonne kiteytyy siis kirkon omassa tavoitteenasettelussa siihen, että se estää kirkkoa omaksumasta kulttuuria, jossa paha heijastetaan oman itsen ulkopuolelle toisiin ihmisiin. Muistiyhteisön näkökulmasta rippi nykymuodossa ei kovin hyvin palvele yhteisöllistä muutokseen kehottamista. Muutoksen tarve perustuu arvoihin ja koska niidenkin kohdalla yhteisöllinen näkökulma jää ohueksi, samoin tapahtuu muutokseen kehottamisen kohdalla.

Kai Vahtola on todennut, että synninpäästö on niin radikaali ja vastaansanomaton lupaus, että se vie puhtaalta pöydältä tulevaisuuteen.³⁵⁶ Vaikka synnintunnustuksessa tarkoituksena on itsekriittinen itsensä tutkminen Jumalan sanan valossa, joka paljastaa epäuskon ja synnin, ripin sanamuodot eivät sisällä varsinaisesti muutokseen kehottamista. Synninpäästön tavoitteena on vakuuttaa kristitylle, että hänen syntinsä on annettu anteeksi.³⁵⁷ Armon vakuutus synninpäästössä on niin vahva elementti, ettei siihen sisälly juurikaan muutokseen kehottamisen sanoitusta.

Vaikka nykyinen messussa käytettävä synnintunnustus lähteekin syllisen vapauttamisen näkökulmasta, myös muutokseen kehottaminen on osa kirkon näkemystä. Luterilaisen tunnustuksen pohjana olevan Augsburgin tunnustuksen 12. artiklassa todetaan, että ”parannus näet sisältää varsinaisesti seuraavat kaksi asiaa. Toinen on katumus eli synnintunnosta johtuva pelästyminen, joka ahdistaa omaatuntoa. Toinen on usko, joka syntyy evankeliumista eli synninpäästöstä ja joka luottaa siihen, että synnit annetaan anteeksi Kristuksen tähden, ja antaa omalle-tunnolle lohdutuksen ja vapauttaa sen pelosta. Tämän jälkeen tulee seurata hyvien tekojen, jotka ovat parannuksen hedelmiä.” Vaikka sekä Augsburgin tunnustuksessa että messussa armon ja vapahduksen näkökulma ripissä ovat vallitseva, Augsburgin tunnustus edellyttää muutosta, parannusta.³⁵⁸ Augsburgin tunnustuksen sanoitus ei anna selvää kuvaa siitä, koskeeko muutoskehoitus yksilöä vai yhteisöä. Asiayhteys kuitenkin viittaa yksilöille suunnattuun kehoitukseen. Tämä puoli kirkon tärkeimpänä pidetystä tunnustuskirjasta jää messussa piiloon.

Järvenpään seurakunnan messuissa muutokseen kehottamista oli vähän. Vain synnintunnustuksissa ja päivänrukouksissa sitä oli yli 20 %:ssa messuista.

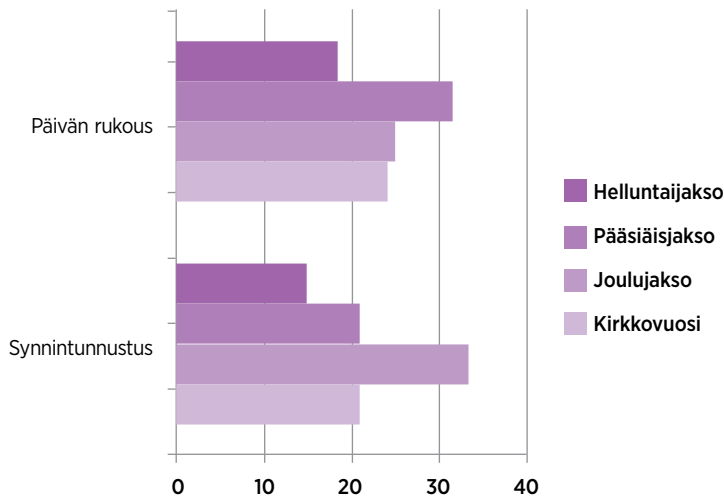
354 Jumalan kansan juhla 1992, 9.

355 Kasikirjakomitean perustelut 1997, 93.

356 Vahtola, haastattelu 12.4.2011.

357 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4-5.

358 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustus 1948, 28 tai <http://www.evl.fi/tunnustuskirjat/augstunn.html>, viitattu 3.1.2013

Kuva 20. Muutokseen kehottaminen merkittävänä sisältönä messun osissa %-yksikköinä

Messuun tullaan alkumusiikin ja johdantosanojen johdatteluina. Heti niiden jälkeen nostetaan esiin kaikki se, mikä on poikennut arvojen mukaisesta eli yhteisön hyväksymästä käyttäytymisestä. Kristillisen uskon mukaan muutos on aina mahdollinen peruskertomuksen ydinviestin, sovituksen vuoksi. Sovitus, vakuuttuneisuus muutoksen mahdollisuudesta avaa tien kohti uutta, vakaumuksen ja siitä nousevien arvojen mukaista elämää.

Yhteisessä ripissä ovat läsnä lankeemus ja sovitus, muistiyhteisön sanoin itse aiheutetun pahan näkeminen ja siitä nouseva muutostarpeen tunnustaminen. Rippi sisältää messussa synnintunnustuksen ja synninpäästön. Seurakunnan yhteinen rippi on valmistautumista messun huipennukseen, sana-osaan ja ehtoollisen viettoon, joissa yhteisön peruskertomusta kerrotaan ja eletään todeksi.³⁵⁹

Järvenpään seurakunnan messuihin valituista synnintunnustuksista muutos oli esillä 30 %:ssa. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää yhteisöllistä syntien tunnustamista ja tulevaisuuteen suuntaavaa muutosta. Muutos oli esillä yhteisöllisessä muodossa 21 %:ssa (joulujakso 31 %, pääsiäisjakso 21 %, helluntaijakso 15 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin useimmin synnintunnustusta 704 (13 kertaa). Se ei sisällä selkeää kehotusta muutokseen. Siinä tunnustetaan yksilömuodossa, että ”en ole... totellut tahtoasi...” ja pyydetään anteeksiantoa. Toiseksi useimmin käytettiin synnintunnustusta 708 (kahdeksan kertaa). Siinä muutoksen tarve on sanoitettu yhteisöllisestä näkökulmasta: ”Käännä mielemme...”. Kolmanneksi eniten käytettiin synnintunnustusta 707. Siinä tunnustetaan pahat teot, mutta muutoksen tarvetta ei sanoiteta selvästi.

359 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

Muutos on sanoitettuna esillä synnintunnustuksissa

- 700 (... jotka tahtovat tehdä parannuksen..., kerran Järvenpään seurakunnan messussa)
- 701 (...uudista minut..., kerran Järvenpään seurakunnan messussa)
- 703 ("...että luopuisimme syntisestä elämästäme..., kaksi kertaa Järvenpään seurakunnan messussa)
- 706 (...että minä... itkisin syntejäni... sinua rakastaisin..., neljä kertaa Järvenpään seurakunnan messussa)
- 710 ("...me tarvitsemme vapautusta..., ei kertaakaan Järvenpään seurakunnan messussa)
- 713 ("Vapauta meidät tuhoavasta käyttäytymisestä..., kerran Järvenpään seurakunnan messussa). Lisäksi kansanlaulumessun synnintunnustuslaulussa pyydetään muutosta (...vie meidät uuteen alkuun)

Tämän tutkimuksen kannalta huomionarvoista on, että ilmaiset käsikirjassa olevissa synnintunnustusvaihtoehdoissa painottuvat yhteisöllisen sijaan yksilöllisiin, vaikka rippi toteutetaan yhteisöllisesti. Kyseessä on kirkon tietoinen painotus. Jumalanpalveluksen oppaassa todetaan kuitenkin myös yhteisöllinen ulottuvuus; "Yhteisellä ripillä on myös sosiaalisia ulottuvuuksia: se estää kirkkoa omaksumasta kulttuuria, jossa kaikki paha heijastetaan oman itsen ulkopuolelle toisiin ihmisiin." Samassa yhteydessä tuodaan esiin myös yksilön näkökulma: "Yhteisessä ripissä seurakuntalainen lausuu tuhlaajalapsen tavoin: "Isä, minä olen tehnyt syntiä" (Luuk. 15:21).³⁶⁰

Järvenpään seurakunnan papit pitivät rippiä muutokseen kehottamisen kannalta merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä ja kaksi jossain määrin tärkeänä.

Samoin kuin synnintunnustuksessa, seurakunnan pääjumalanpalveluksessa tulee käyttää Jumalanpalvelusten kirjassa olevia sanamuotoja **synninpäästössä**. Kirja tarjoaa 11 vaihtoehtoa synninpäästökseksi, yksi niistä on virsi 279. Myös niissä painotus on henkilökohtaisessa synninpäästössä, mitä korostaa myös julistava sanamuoto.³⁶¹ Ensimmäinen vaihtoehto viittaa selkeästi tulevaisuuteen:

"...jottei yksikään, joka häneen uskoo, joutuisi kadotukseen, vaan saisi iankaikkisen elämän."

Toinen, kolmas, neljäs, viides, seitsemäs ja kymmenes vaihtoehto eivät viittaa tulevaisuuteen, ne sisältävät ainoastaan vakuutuksen syntien anteeksiantamisesta.

³⁶⁰ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

³⁶¹ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 5.

Samoin 11. vaihtoehto, virren 279 kuudes säkeistö sisältää vakuutuksen syntien anteeksi saamisesta. Kuudes synninpäästö sisältää viittauksen tulevaisuuteen, kuvakielen muodossa:

”Vaikka teidän syntinne ovat verenpunaiset, ne tulevat valkeiksi kuin lumi. Vaikka ne ovat purppuranpunaiset, ne tulevat valkeiksi kuin puhdas villa.”

Kahdeksannessa synninpäästöissä on myös kuva tulevasta puhdistamisesta:

”...hänen Poikansa, veri puhdistaa meidät kaikesta synnistä.”

Yhdeksänteen synninpäästöön sisältyy lupaus tulevasta:

”...mikään kadotustuomio ei kohtaa niitä, jotka ovat Kristuksessa Jeesuksessa.”

Ripissä on siis kysymys kristityn elämän peilaamisesta ideaaliin. Sen ja ripin välille ei messussa näytä syntyvän suhdetta, joka olisi sanoitettu. Jumalanpalvelusten oppaassa todetaan, että ”synnintunnustuksessa seurakuntalaiset tutkivat itseään Jumalan sanan valossa”³⁶². Tämä tutkiminen on toki osittain ihmisen ja Jumalan suhteeseen liittyvää uskonnollista tutkiskelua, mutta valintojen ja tekojen pohdinnan näkökulmasta viittaa myös Raamatun teksteihin arvopeilinä. Osittain ripin irrallisuus peruskertomuksen arvoista voi liittyä sen paikkaan messun alussa. Silloin ei yksittäisessä messussa ole vielä Raamatun tekstien ja saarnan muodostamaa kontekstia ripille. Rippi olisi mahdollista toteuttaa myös saarnan jälkeen. Näin ei menetelty kertaakaan tutkimusvuoden aikana Järvenpään seurakunnassa.

Uskon ja arvojen mukainen elämä on tulosta muutoksesta. Se on messussa esillä **päivän rukouksessa**. Päivän rukous on lyhyt pyhän aiheeseen liittyvä rukous, joka päättää johdanto-osan. Evankeliumikirjassa on kullekin kirkkovuoden pyhälle vaihtoehtoisia päivän rukouksia.³⁶³

Järvenpään seurakunnan messuihin valituissa päivän rukouksissa muutos oli esillä 24 %:ssa (joulujakso 25 %, pääsiäisjakso 32 %, helluntaijakso 19 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Evankeliumikirja tarjoaa kullekin pyhälle vaihtoehtoisia päivän rukouksia. Tarkoituksena on valita niistä yksi ja käyttää se sellaisenaan.³⁶⁴ Järvenpään seurakunnassa tästä poikettiin konfirmaatiomessussa 5. sunnuntaina helluntaista ja Mikkelinpäivän perhekirkossa, jolloin messuun oli laadittu tilanteeseen sopivat päivän rukoukset. Päivän rukouksissa muutos näyttäytyi kahdesta näkökulmasta: uskon ja arvojen.

362 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 4.

363 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 10.

364 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 10.

4. Peruskertomuksesta nousevat arvot, muutostarve ja tulevaisuuskäsitys

Uskon näkökulmasta muutos oli esillä esimerkiksi

- 2. adventtina ”Anna meille rohkeutta ja kestävyyttä elää luottaen ... siihen todellisuuteen, mikä ei vielä näy...”
- Tapaninpäivänä ”Pue meidätkin uskon taisteluvälineeseen, että jaksamme rohkeasti tunnustaa sinua.”
- pitkäperjantaina ”Anna siitä voimaa kilvoitukseemme...”
- 2. pääsiäispäivänä ”Liitä sydämemme ja ajatuksemme yhteiseen uskoon, toivoon ja ylistykseen.”
- 1. sunnuntai pääsiäisestä ”Karkota epäilyksemme ja vahvista uskomme...”
- 4 sunnuntaina pääsiäisestä ”Anna omillesi voimia hylätä kaikki mikä musertaa uskoa sinuun.”
- 11. sunnuntaina helluntaista ”... anna tahtoa ja voimaa parannukseen.

Arvojen näkökulmasta muutos oli esillä esimerkiksi messussa

- 4. adventtina ”Opetä meitä... antamaan yltykylläisyydestämme niille, joilla on tyhjät kädet...”
- 4. sunnuntaina loppiaisesta ”Auta meitä ylpeydessämme.”
- 3. sunnuntaina ennen paastonaikaa ”Auta meitä, ettemme kadehtisi tai hyljeksisi lähimmäisiämme...”
- 2. sunnuntaina pääsiäisestä ”Opetä meitä hänen esikuvansa mukaan pitämään huolta toinen toisestamme...”
- 2. sunnuntaina helluntaista ”Epäluulo, yksinäisyys ja viha ajavat meitä ikävöimään rakkautta, mutta me ahnehdimme rikkautta...”
- 9. sunnuntaina helluntaista ”Anna meille taito erottaa oikea ja väärä...”
- 12. sunnuntaina helluntaista ”Kasvata meitä aitoon ihmisyyteen ja tee meistä rakastavia lähimmäisiä.”
- 13. sunnuntaina helluntaista ”Opetä meitä puhumaan toisillemme sanoja, jotka ovat aitoja ja rakkautta täynnä.”
- 18. sunnuntaina helluntaista ”Tee meidät lujiksi ja auta meitä vastustamaan paha...”.

Koska päivän rukoukset liittyvät kirkkovuoden mukaisiin pyhän teemoihin, ne nousevat peruskertomusta. Myös niiden sanoittamat arvot nousevat siis suoraan

peruskertomuksesta. Päivän rukous näyttää tämän aineiston valossa olevan messussa ainoa osa, jossa yhteys arvojen ja muutokseen kehottamisen välillä on saumaton. Päivän rukouksessa paitsi sanoitetaan arvoja (25,8 %:ssa messuista), kehoitetaan myös muutokseen. Sanoitukset ovat myös konkreettisia elämänvalintoihin ja toimintaan liittyviä (esimerkiksi ”opeta meitä antamaan yltäkyläisyydestämme”, ”auta ettemme kadehtisi ja hyljeksisi lähimmäisiämme”). Kai Vahtola on todennut, että päivän rukous alkaa Jumalan tekojen ylistämisellä eli peruskertomuksen kertomisella. Jos käytetään klassista päivän rukousta, se usein päättyy ajatukseen, joka kehottaa muutokseen.³⁶⁵ Osmo Vatasen mukaan päivän rukous tunnustaa muutoksen tarpeen, kun pyydetään esimerkiksi rohkeutta johonkin.³⁶⁶

Havainnoitaessa päivän rukouksia muutos luokiteltiin merkittäväksi sisällöksi, jos se oli selkeästi sanoitettu. Osmo Vatasen esiin nostamasta näkökulmasta käsin useamman päivän rukouksen voisi tulkita kehottavan muutokseen. Tällöin muutoksen näkökulma puuttui viidestä päivänrukouksesta.

- 1. adventtisunnuntaina pyydettiin tilaa juhlan odotukselle
- jouluaamuna päivän rukous kertasi peruskertomusta
- uuden vuoden päivänä pyydettiin siunausta tulevaisuuteen
- 4. paastonajan sunnuntain päivän rukous oli peruskertomukseen liittyvä kiitosrukous
- Mikkelinpäivän perhemessussa pyydettiin varjelusta

Seurakuntalaisten näkökulmasta voi olla, että lyhyen rukouksen aikana viittauksen omaista pyyntöä ei koeta kehotukseksi muutokseen, siihen tarvittaisiin selkeämpää sanoitusta. Tuleeko esimerkiksi rukouksen ilmaisu ”anna voimaa kilvoitukseemme” tulkituksi muutokseen kehottamiseksi. Päivän rukouksen kohdalla seurakunnan tai liturgin mahdollisuudet voimakkaasti omiin linjauksiin ovat rajalliset, koska vaihtoehdot on annettu käsikirjassa.

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset päivän rukouksen merkityksestä muutoksen kehottamisen kannalta vaihtelivat: kuusi piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä.

Järvenpään seurakunnan messussa ei siis juurikaan ollut esillä yhteisön aiheuttama paha ja sen edellyttämä muutos. Painopiste, silloin kun muutokseen kehoitettiin, oli selvästi yksilön tekemässä tai aiheuttamassa pahassa. Järvenpään kirkossa ei kuultu montakaan muutokseen – kirkon sanoin parannukseen – kehottavaa **saarna**a. Saarnoista 8 %:ssa muutokseen kehottaminen oli merkittävä sisältö.

³⁶⁵ Vahtola, haastattelu 12.4.2011.

³⁶⁶ Vatanen, haastattelu 12.4.2011.

Muutosta sivuttiin saarnassa³⁶⁷ Itsenäisyyspäivänä Euroopan talouteen liittyvää uhkakuvaa vasten. ”Tätä itsenäisyyspäivää joudumme kuitenkin viettämään monenlaisten uhkakuvien edessä.” Euroopan taloustilanne siis haastaa muutokseen: ”Totuus ja totuudenmukainen käsitys maailman oloista ja elämän ehdoista kotimaassa on syytä omaksua osaksi oman elämän tavoitteita ja suuntaviittaa.” Ensimmäisen paastonajan sunnuntain saarna³⁶⁸ kokonaisuudessaan pohti kiusauksia ja niiden voittamista; vaikka muutosta ei suoraan sanoitettu, viestiksi kirkastui kiusauksia vastaan taisteleva eli muutos suhteessa tarjolla olevaan elämään. Viidentenä paastonajan sunnuntaina muutos oli saarnassa³⁶⁹ esillä kirkkovuoteen liittyen: ”Paastonaika on itsetutkiskelun, katumuksen ja parannuksen aikaa.” Tässä yhteydessä ei selkeästi eritelty, oliko kysymys yhteisön vai yksilön parannuksesta.

Selkeimmin tutkimusvuoden saarnoista muutoksen teemaan paneuduttiin Valvomisen sunnuntain saarnassa³⁷⁰, jossa kaikki muistiyhteisön elementit olivat mukana. Siinä saarnaaja avasi kysymyksen suoraan muistiyhteisön näkökulmasta: toivon ja sukupolvien ketjun kysymyksenä: ”onko ihmiskunnalla toivoa tässä maailmassa? Millainen on tulevaisuus? ... Haluamme, että lapsemme ja lastenlapsemme ja muutkin meitä seuraavat sukupolvet voisivat täällä elää.” Saarna on voimakkaasti kiinni peruskertomuksessa ja kirkon tulevaisuusnäkemyksessä: ”Mutta mitä sanoo Jeesus? Hän kehottaa tulevaisuuden edessä valvomaan. Tulevaisuuteen kuuluu myös Jeesuksen toinen tuleminen, kerran aikojen lopulla.” Toivon näkökulma on myös saarnassa: ”Vanha sanonta kuuluu, että kristityn parhaat päivät ovat edessäpäin. Se kertoo uskoomme kuuluvan tulevaisuuden näköalan valoisuudesta pimenevienkin näkymien keskellä.” Tulevaisuuteen liittyvä muutoksen elementti sanoitettiin myös saarnassa: ”Kristilliseen uskoon liittyvä toivon näköala ei avaudu toivotun paratiisin passiivisena odottamisena. Se avautuu tehtävinä, kutsuina, vastuina sekä valvomisena, siis elämisenä tässä ajassa sen merkkejä ja ilmiöitä tarkkaavaisesti seuraten, havainnoiden ja arvioiden.”

Järvenpään seurakunnan papit pitivät kuitenkin saarnaa merkittävänä muutokseen kehottamisen kannalta: 10 piti tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä. Mielenkiintoista on, etteivät he toimineet näkemyksensä mukaan saarnatessaan.

Muutoin muutos oli vähän esillä Järvenpään seurakunnan messujen muissa osissa.

Muutos oli esillä

- alkumusiikissa 11 %:ssa

367 Aarto, saarna 6.12.2010.

368 Aarto, saarna 13.3.2011.

369 Puotiniemi, saarna 10.4.2011.

370 Aarto, saarna 13.11.2011.

- johdantosanoissa 7 %:ssa
- ensimmäisessä lukukappaleessa 7 %:ssa
- vastausmusiikissa 2 %:ssa
- toisessa lukukappaleessa 5 %:ssa
- päivän virressä 5 %:ssa
- evankeliumissa 3 %:ssa
- esirukouksissa 12 %:ssa
- uhrivirsissä 12 %:ssa
- kiitosrukouksissa 5 %:ssa
- päätösmusiikeissa 3 %:ssa

Kirkkovuoden jaksojen välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja.

Kirkossa ei ole perinteisesti ollut tapana pohtia yhteisön aiheuttamaa pahaa. On kiinnitetty enemmän huomiota yksilöön, hänen pelastukseensa ja sen myötä hänen synteihinsä ja parannukseen niistä. Kirkkoyhteisö on mielletty Kristuksen ruumiiksi ja hengellisenä yhteisönä pyhäksi, joka ei yhteisönä tee pahaa. Näin ollen yhteisöllisten syntien tunnustaminen ja niihin liittyvä muutos ei näytä olevan kirkolle jumalanpalvelukseen liittyvien dokumenttien ja yhden seurakunnan jumalanpalvelusten pohjalta merkittävä lähestymistapa muutokseen.

Muutokseen kehottaminen nousee muistiyhteisön itsekriittisyydestä. Bellahin työryhmän sanoin: ”Jos yhteisö on rohkea, se tunnustaa itse aiheuttamansa pahan ja näin kehottaa muutokseen.”³⁷¹

Arkisesti ajatellen muutos on poikkeava tilanne, syystä tai toisesta ”normaaliin” tarvittavan korjauksen tekemistä. Japanilainen, toisen maailmansodan jälkeen tuotannon ja kilpailun tarpeisiin kehitetty Kaizen-malli hahmottaa muutoksen jatkuvana parannuksena. Kaizen-mallista on kehitetty myös elämän hallintaa soveltuva malli. Tämä malli tulee lähelle kristillistä ajatusta jatkuvasta parannuksen tekemisestä ja huomioi yhteisöllisen näkökulman.³⁷²

Kaizen- mallin mukaan muutos on asteittaista, päättymätöntä ja koko ajan korkeampien tavoitteiden asettamista ja saavuttamista. Robin Rowley ja Joseph Roevens ovat kehittäneet Kaizen-mallista organisaatioon soveltuvat muutosmallin, jonka

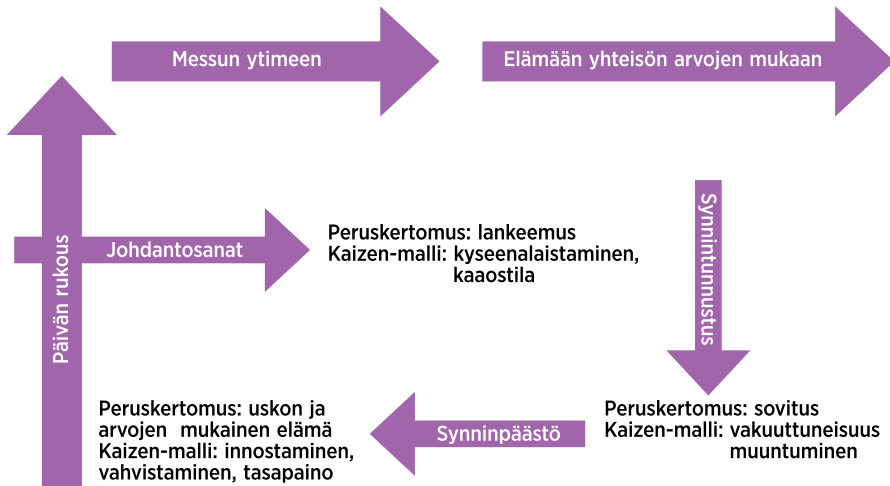
³⁷¹ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

³⁷² Mauerer 2004, 13.

kautta voi tarkastella organisaation muutosprosessia. Sen mukaan muutokseen liittyvät askeleet ovat kyseenalaistaminen (kaaostila), vakuuttuneisuus (muuntumistila), innostaminen (hallinnan tila) ja vahvistaminen (tasapainotila). Organisaation elämä on jatkuvaa prosessia näiden askeleiden tiellä. Organisaatio ohjaa toimintaa ohjein ja mallin oletus on, että organisaatio oppii virheistään.³⁷³

Muutosmallin voi nähdä myös kristillisen yhteisön ja messun sisällössä ja toiminnassa. Sen perustana ovat visio (yhteinen näkemys tulevasta) ja yhteiset arvot (käsitys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä). Nämä ohjaavat yhteisön elämää ja määrittävät yhteisön näkemyksen hyvästä elämästä ja osoittavat väärän, myös yhteisön aiheuttaman. Malli huomioi myös yhteisön merkityksen ohjaamisessa vision ja arvojen mukaiseen elämään. Muutoksen pysyvyyttä on kristillisellä terminologialla kuvattu muun muassa jatkuvaksi parannuksen tekemiseksi.

”Muutoksen kehä” on messussa johdanto-osassa. Se muodostuu ripistä ja päivän rukouksesta. Muutoksen kehällä tunnustetaan paha, saadaan se anteeksi ja pyydetään voimaa muutokseen parempaan. Kristillisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on jatkuvasti syntinen, mutta yhteys Kristukseen saa aikaan hänessä Hengen hedelmiä eli muutosta parempaan.³⁷⁴ Muutos on siis kristityn elämässä ”normaali tila”, jatkuvaa uudelleen arviointia.

Kuva 21. Muutoksen kehä messun johdanto-osassa

Johdantosanoilla on messussa kaksi tehtävää. Toisaalta ne johdattavat kunkin messun sisältöön ja tapahtumapaikalle eli tuovat esiin peruskertomusta. Muutoksen

³⁷³ Rowley & Roevens 1999, 93.

³⁷⁴ Katekismus 1997, 79.

näkökulmasta johdantosanoihin liittyy myös johdatus synnintunnustukseen eli motivointi elämän kriittiseen tarkasteluun ja aiheutetun pahan tunnustamiseen. Muutoksen kehällä kulkevat suunnannäyttäjinä peruskertomus ja arvot. Peruskertomuksesta nousee mahdollisuus uuteen, sovitus. Arvot näyttävät suunnan, johon sitoutua.

Muistiyhteisöajattelun tapaan muutoksen kehä messun alussa tähtää pidemmälle. Muutoksen kehä voisi jatkaa messussa pidemmällekin, esimerkiksi pohdintana saarnassa ja pyyntöinä esirukouksessa. Varsinainen tähtäyspiste on kuitenkin messun jälkeisessä elämässä. Jos muistiyhteisön muutokseen kehottava rooli otetaan vakavasti, sen vaikutus näkyy viime kädessä yhteisön jäsenten elämässä. Tätä vaikutusta on mahdollisuus tarkastella ja arvioida yhteisön keskeisimmässä rituaalissa, mutta käytännössä se toteutuu jäsenten arjen ratkaisuisissa. Tämän tutkimuksen aineiston valossa näyttää kuitenkin siltä, että muutokseen kehottaminen ei nouse messussa vahvasti esiin. Muistiyhteisöajattelun näkökulmasta voi kysyä, onko se esillä vahvemmin jollakin toisella yhteisön foorumilla.

4.3. TULEVAISUUTEEN SUUNTAAMINEN

Tulevaisuuteen suuntaaminen on yhteisöön kasvattamisen, arvojen siirtämisen ja yhteenkuuluvuuden lujittamisen rinnalla neljäs muistiyhteisön ominaisuuksista. Bellah työryhmineen on kuvannut muistiyhteisöä tulevaisuuden osalta kahdesta näkökulmasta: tulevaisuuteen toivon yhteisönä suuntaavaksi ja muutokseen kehottavaksi.³⁷⁵

Yhteisön tulevaisuutta määrittää kaksi tekijää: missio ja visio. Kirkon missio on sen peruskertomuksen ytimessä ja muuttumaton. Meidän kirkko -strategiassa todetaan, että kirkko ei voi valita tai määritellä annettua tehtävänsä toiseksi. Strategiassaan kirkko sanoittaa missionsa tehtäväksi kutsua ihmisiä armollisen Jumalan yhteyteen, tuoda elämään kestävä perusta ja rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.³⁷⁶ Kirkolla on siis nyt ja tulevaisuudessa peruskertomuksessa, tiiveimmillään lähetyskäskyssä, annettu tehtävä. Sen sijaan strategiaa – toimeenpanoa – voidaan pohtia aina uudelleen ja uudelleen, koska kirkko toteuttaa perustehtävänsä muuttuvassa maailmassa.

Kristillisen kirkon muistiyhteisön tekee omalaatuiseksi sen kaksiulotteinen näkemys tulevaisuudesta. Kirkon sanomassa ja elämässä on voimakkaasti esillä kuva kuoleman jälkeisestä todellisuudesta. Toisaalta kirkolla on visio tulevaisuudesta ajallisessa maailmassa.³⁷⁷

³⁷⁵ Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler, Tipton 2008, 153.

³⁷⁶ Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 4.

³⁷⁷ Vartiainen 2008, 28.

TULEVAISUUS AJALLISESSA MAAILMASSA

Kirkko on hahmottanut ajallista tulevaisuuttaan strategiassaan Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Jo otsikon sanat ”osallisuuden yhteisö” kertovat, että kirkon visiossa tulevaisuus hahmotetaan kirkon jäsenen elämän kautta: Vuonna 2015 jäsenet näkevät kirkkonsa arvon ja kuulevat siellä Jumalan äänen. Kirkkoon tullaan löytämään vastauksia elämän suuriin kysymyksiin ja sieltä lähdetään palvelemaan Jumalan maailmaa.³⁷⁸

Kirkon visio, kuva toivotusta tulevaisuudesta, ei nouse muistiyhteisön maailmasta. Visiossa näkökulma on yksilön. Yhteisöä, johon ihmiset tulevat ja josta lähtevät, ei ole kuvattu tarkemmin. Kirkko voi olla seurakuntalaisten yhteisö, työntekijöiden joukko tai fyysinen kirkkotila.

Kirkon näkökulmasta on tärkeää, miten sen jäsenet sitoutuvat yhteisöönsä ja sen tavoittelemaan tulevaisuuteen. Åberg on kuvannut sitoutumista muun muassa tunteena siitä, että yhteisön tavoitteet ovat saavuttamisen arvoiset. Tämä tunne saa aikaan sen, että yksilö on valmis antamaan panoksensa tavoitteiden saavuttamiseksi. Tätä yksilön sitoutumisesta yhteisöön ja sen tavoitteisiin voi kutsua vakaukseksi. Sen synnyttäminen edellyttää yhteisöltä motivointia ja selkeää viestiä siitä, että visio on tavoittelemisen arvoinen ja jokaista yhteisön jäsentä tarvitaan sen saavuttamiseen.³⁷⁹

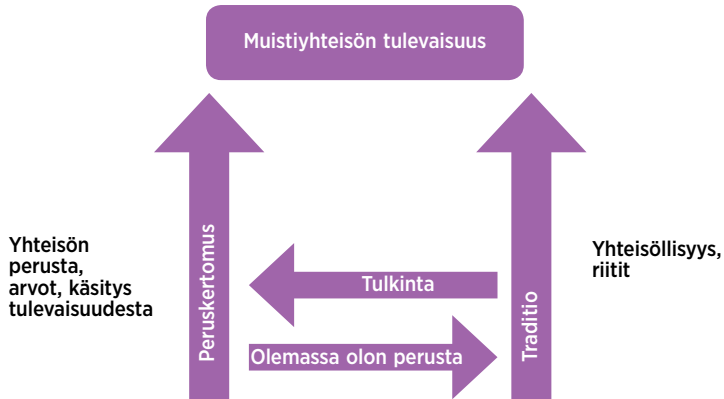
Peruskertomus välittää yhteisölle viestin menneiden sukupolvien tulevaisuuteen suuntaavista sitoumuksista, lupauksista ja liitoista (esimerkiksi 1. Moos. 9:12-17 Jumalan lupaus vedenpaisumuksen jälkeen Nooalle ja Matt. 28: 20 Jeesuksen lupaus oppilailleen). Yhteisö kertoo näitä viestejä ja rakentaa tulevaisuutta niihin ja peruskertomuksen kautta välittyviin arvoihin pohjautuen. Jokaisessa kontekstissa, missä yhteisö elää, se kohtaa myös ympäröivän todellisuuden ja sen muokkaamat jäsentensä muuttuvat elämäntilanteet ja -tavat. Nämä vaikuttavat kuvaan yhteisön ajallisesta tulevaisuudesta. Traditio muodostaa merkittävän kontaktipinnan ympäröivän yhteisön kanssa. Tradition ilmentymissä, esimerkiksi riiteissä ja symboleissa toisaalta kuljetetaan peruskertomusta, toisaalta suunnataan yhteisöä tulevaisuuteen, muuttuva konteksti huomioiden.

Traditio-termiä käytetään erilaisissa merkityksissä. Sitä on käytetty muun muassa nykyaikaisen vastakohtana. Danièle Hervieu-Léger toteaa, että tästä näkökulmasta katsoen uskontoa voidaan pitää sosiaalisen jatkuvuuden ilmaisijana. Yksi tämän tehtävän juonne on merkitys. Hervieu-Léger kuvaa uskonnon yhteyteen syntynyttä traditiota keskeiseltä tehtävältään kollektiivisen merkityksen tarjoajaksi. Merkitysten seulominen ja muotoileminen tuo tradition menneisyydestä

³⁷⁸ Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 37.

³⁷⁹ Åberg 2006, 28-30, 163-164.

nykyisyyden ja tulevaisuuden rajapinnalle.³⁸⁰ Tämä prosessi merkitsee uudenlaisen suhteen luomista myös menneisyyteen nykyisyyden lähtökohdista. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi peruskertomuksen tulkintaa. Tässä kohtaamisessa modernin ja muiden traditioiden kanssa uskonnollinen yhteisö luo nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan. Kristinusko ja messu ovat itse asiassa tulevaisuuteen liittyvän suunnitelman ja toimenpideohjelman osa. Kirkon uskon mukaan se on osa Jumalan pelastussuunnitelmaa.³⁸¹

Kuva 22. Muistiyhteisön tulevaisuuskäsityksen perusta

Kirkon tulevaisuuskäsityksen peruspilarit ovat peruskertomus ja traditio. Ne ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Messu on yksi foorumi, jolla tätä dialogia käydään. Kirkko kuvaa jumalanpalvelusta seurakunnan yhteisenä kokoontumisena, joka on ikään kuin uskon pidot, ravinnon jakamisen hetki. Jumalanpalveluksesta Jumala lähettää kristityt ihmisten keskelle arkeen, johon Hän lupaa mukaan johdatuksensa ja siunauksensa.³⁸² Näin todetessaan kirkko sanoittaa yhden muistiyhteisön tehtävistä, se suuntaa tulevaisuuteen toivon yhteisönä.

TULEVAISUUS KUOLEMAN JÄLKEEN

Kirkon uskoon perustuen tulevaisuus ulottuu myös tämän ajan yli, kirkon sanoin tuonpuoleiseen. Tämä näkemys on voimakkaasti läsnä messussa, erityisesti sen ehtoollisosassa, jossa kirkon uskon mukaan ovat läsnä menneisyys, nykyisyys ja tuleva todellisuus ajallisen elämän jälkeisessä, uskon näkökulmasta katsotussa uudessa todellisuudessa.

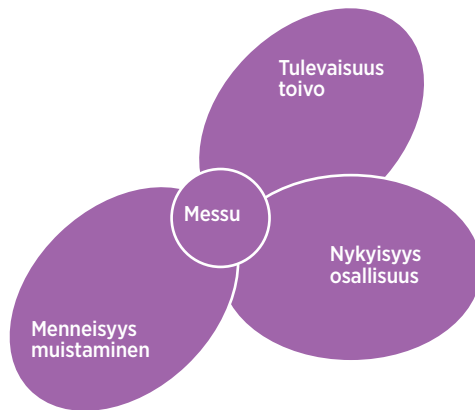
³⁸⁰ Hervieu-Léger 2000, 84-88.

³⁸¹ Jungmann & Mauritsson 1981, 47.

³⁸² evl.fi/usko ja arvot/mihin uskomme, viitattu 10.2.2012.

Vaikka ajan rajan ylittävä tulevaisuusperspektiivi on ollut osa kristillistä uskoa alusta saakka, se on saanut erilaisia tulkintoja. Voimakas murros suhteessa tulevaisuuteen tapahtui reformaation myötä. Katolinen kirkko kiirastuliopillaan loi yhteyden elävien ja kuolleiden välille. Elävien rukouksen uskottiin vaikuttavan kuolleiden tulevaisuuteen. Reformaation kirkot mursivat tämän linkin sanomalla, että kuolleiden tulevaisuus on yksin Jumalan käsissä.³⁸³

Kirkon näkemyksen mukaan messussa kohtaavat menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus.

Kuva 23. Messun aikakäsitys

Messun kolmiulotteisen aikakäsityksen luonne on sanoitettu Käsikirjakomitean mietinnössä. Siinä kuvataan jumalanpalvelus Jumalan pelastustekojen muistamisena, anamneesina. Mietinnön mukaan tässä anamneesissa nykyistyy myös tuleva. Jumalanpalvelus on jo nyt Karitsan hääateria.³⁸⁴ Tulevaisuus on tässä esillä toivon näkökulmasta, kristityn toivo on tulevaisuus Jumalan yhteydessä myös kuoleman jälkeen. Kristinuskossa tulevaisuus on toiminut myös tulkinnan kehyksenä. Juutalaisuuden pyhät tekstit siirtyivät kristityille, mutta niiden merkitystä tulkittiin uusien tapahtumien ja tulevaisuuteen liittyvien lupauksen kautta.

Erityisesti ehtoollispöydässä kolmiulotteinen aikakäsitys realisoituu: ehtoollisessa ovat läsnä menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus ja niiden myötä muistaminen, osallisuus ja toivo. Ann-Maarit Joenperä on kuvannut messun aikakäsitystä myyttisen preesensin ajaksi erottaessaan sen arjen historiallis-lineaarista ajasta. Vaikka Joenperä on hahmottanut messun aikakäsitystä yksilön näkökulmasta, se kuvaa myös yhteisön käsitystä silloin kun yksilöt yhdessä kokoontuvat messuun.

³⁸³ Sherlock 2010, 34.

³⁸⁴ Käsikirjakomitean perustelut 1997, 43.

Myyttistä preesensia eläessään ihminen voi kokea olevansa osa universaalia, kosmista aikaa.³⁸⁵

Messun aikakäsityksen myötä myös yhteisökäsitys on menneet, nykyiset ja tulevat sukupolvet yhteen liittävä. Ehtoollinen on muistoateria, nykyisen seurakunnan jakama ateria ja tuleva juhla-ateria. Nykyisyys on läsnäoloa tiettyssä messussa, ajassa ja paikassa, sekä osallisuutta ateriaan, jonka Jeesus aikanaan asetti ja vietti. Menneisyyden ja nykyisyyden leikkauskohdassa on läsnä peruskertomuksen muistaminen kerrottuna ja elettyinä. Nykyisyyden ja tulevaisuuden leikkauskohdassa seurakunta lähetetään siunauksella varustettuna tulevaisuuteen. Ehtoollinen yhdistää kirkon uskon mukaan sitä nauttivat myös siihen Karitsan hääateriaan, jota seurakunta viettää taivaan ilossa iankaikkisesti. Tämä kuoleman rajan ylittävä kuva tulevaisuudesta on kristillisen muistiyhteisön erityinen piirre.

Kirkon uskon mukaan tulevaisuus on läsnä jokaisessa messussa.³⁸⁶ Tulevaisuus toivon ja ajan rajat murtavasta näkökulmasta on kirkon uskon näkökulmasta messun ytimessä, erityisesti ehtoollisessa, jossa ollaan jo osallisina taivaallisesta ateriasta. Markuksen ja Matteuksen evankeliumeiden kertomuksissa Jeesuksen kerrotaan viittaavan ehtoollisen asettamisen yhteydessä uuteen aikaan Jumalan valtakunnassa.

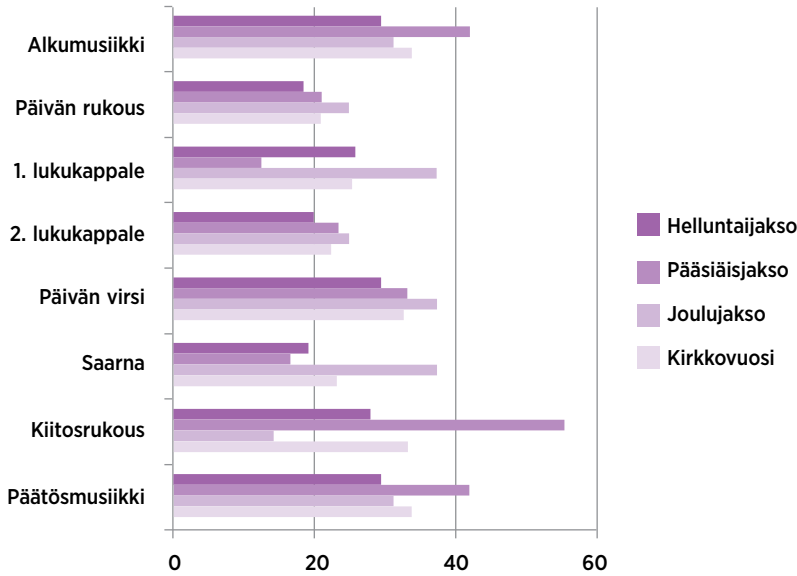
TULEVAISUUS MESSUSSA

Tulevaisuuteen liittyviä näkökulmia ei sanoteta messussa kovin voimakkaasti. Pyhien aiheet eivät ohjaa tähän suuntaan. Ne johdattavat tulevaisuuden käsitteeseen joulujaksolla kerran ja helluntaijaksolla kolme kertaa, yhteensä 4 kertaa 76:sta pyhän aiheista. Erityispyhinä tulevaisuus ei ole kertaakaan mukana aiheissa.

Jumalanpalveluksen osissa molemmat tulevaisuusperspektiivit, ajallinen ja kuoleman jälkeinen, ovat usein läsnä yhtä aikaa. Tulevaisuus oli esillä useimmiten (yli 20 %:ssa) alkumusiikissa, päivän rukouksessa, 1.lukukappaleessa, 2. lukukappaleessa, päivän virressä, saarnassa, kiitosrukouksessa ja päätösmusiikissa.

385 Joenperä 2013, 90.

386 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 21.

Kuva 24. Tulevaisuus toivon näkökulmasta merkittävänä sisältönä messun osissa %-yksikköinä

Järvenpään seurakunnan messuissa tulevaisuus oli esillä sekä ajallisen että kuoleman jälkeisen ajan näkökulmasta. Toisaalta toivoa sanoitettiin rohkaisun kautta, jotta kristityt seuraisivat kutsumustaan ja vaikeuksista huolimatta eläisivät elämänsä kristillisten arvojen mukaan. Toinen näkökulma oli kuoleman yli yltävä. Siihen liittyvissä sanoituksissa oli sekä uskon vakuuttamista että lohduttamista.

Kiitosrukouksessa, alku- ja päätösmusiikissa pääsiäisjakso erottuu muista kirkkovuoden jaksoista siinä, että silloin tulevaisuus on voimakkaimmin esillä. Joulujakson aikana se nousee muita kirkkovuoden jaksoja useammin merkittäväksi sisällöksi 1. lukukappaleessa, päivän virressä ja saarnassa.

Järvenpään seurakunnan messujen **alkumusiikissa** tulevaisuus oli merkittävä sisältö koko kirkkovuoden aineistossa 34 %:ssa. (joulujakso 31 %, pääsiäisjakso 42 % ja helluntaijakso 30 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

Vaikka kirkkovuoden jaksojen väliset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, huomion arvoista on, että tulevaisuus toivon näkökulmasta nousee voimakkaasti esiin nimenomaan pääsiäisjaksolla. Pääsiäisjakssoon kuuluu kolme paaston aikaa edeltävää ja kuusi paastonajan sunnuntaita, jolloin kirkkovuoden sisällöt käsittelevät kristityn elämäntavan ja uskon arviointia sekä Jeesuksen matkaa kohti ristiä. Varsinaisesti tulevaisuus toivon näkökulmasta nousee peruskertomuksesta pääsiäisen ja sitä seuraavien pyhien sisällöissä. Kirkkovuosi on pääsiäiskeskeinen ja -lähtöinen ja se selittää osaltaan sitä, että jo paastonaikaa edeltävissä ja paastonajan musiikeissa kuuluu viesti tulevaisuudesta toivon ja kuoleman jälkeisen elämän näkökulmasta.

Tulevaisuus oli sisältönä 19 alkuvirressä (virsi 484 laulettiin kahdessa messussa). Alkumusiikeissa tulevaisuus näyttäytyi kolmesta näkökulmasta: Kristuksen tulemisen, Jumalan vaikutuksen maailmassa ja kristityn tehtävän näkökulmista.

Kristuksen tulemisen näkökulma oli esimerkiksi

- virressä 9 ("Kristus tulee, kuningas...")
- 158 ("Vihan päivä kauhistava... taivas, maa kun häviää...")
- 161 ("Vain hetki, Kristus saapuu...") ja 444 ("Me käymme yhtä matkaa rukoillen kohti taivasta...")

Jumalan vaikutus maailmassa ja kristittyjen tulevaisuudessa oli esillä esimerkiksi virressä

- 173 ("Ilmoita, Herramme voimasi meille...")
- 340 ("Ne, jotka Herraa etsivät, löytävät lohdutuksen...")
- 483 ("Pyhä Henki oppaaksi anna, Herra, meille...")
- 484 ("Totuuden Henki, johda sinä meitä...")
- 508 ("Valkeus kirkas päällä synkän maa, nyt johdata...")
- 544 ("..valvo Jeesus puolestani loppuun saakka rinnallani...")
- 514 ("...älä hylkää kansaasi koskaan vaaroihin...")
- 580 ("Suo, Herra meille Henkesi, tee meissä armotyötäsi...")
- 600 ("Hyvyyden voiman ihmeelliseen suojaan olemme kaikki hiljaa kätkeyty...").

Tehtävä kristitylle oli esillä esimerkiksi virressä

- 426 ("Menkää maiden ääriin asti...")
- 92 ("Menkäämme Herran jäljissä... nyt viemään riemuviestiä...")
- 424 ("...Työvoimaa uutta kutsu viljaasi korjaamaan...").

Tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaavissa loppumusiikeissa käytettiin 15 virttä, yhtä Nuoren seurakunnan veisua, kerran Kansanlaulumessun loppulaulua ja kerran kuoron esittämää laulua. Virttä 61 käytettiin loppumusiikkina palmusunnuntaista alkaen kolmessa peräkkäisessä messussa ja virttä 814 kaksi kertaa. Loppumusiikit sanoittivat tulevaisuutta toisaalta paradoksien kautta: kuoleman ja elämän sekä köyhyyden ja kunnian ja toisaalta luottavaisen uskon kautta.

4. Peruskertomuksesta nousevat arvot, muutostarve ja tulevaisuuskäsitys

Kuoleman ja elämän paradoksin kautta tulevaisuutta sanoittivat esimerkiksi paastonajalla käytetyt virret

- 61 ("... kuin siemen hänkin kuolee... ja elämän se antaa...")
- 77 ("se tie vie viimein taivaaseen, mutta tie se on tuskien.").

Köyhyyden ja kunnian paradoksin kautta tulevaisuutta sanoittivat esimerkiksi virret

- 162 (Kristus kuningas, kaikkivaltias, joudu, voittoon vie jo valtakuntasi...")
- 170 ("...jos veis he henkemme, osamme, onnemme... vaan meidän iät on Jumalan valtakunta.").

Luottavaisen uskon kautta tulevaisuutta sanoittivat esimerkiksi virret

- 327 ("...Kautta sukupolvien kestää armo Kristuksen.")
- 329 ("Kiitos nyt Herran, kun nimeensä luottaa me saanne, eläissä, kuollessa turvata Vapahtajaamme.")
- 814 ("Kaipa us meihin vielä jää, kaukana siirtää määränpää.").

Myös Nuoren seurakunnan veisu ja Kansanlaulumessun loppulaulu sanoittivat tulevaisuutta luottamuksen näkökulmasta ("Lähde mielin luottavaisin..." ja "Lähdemme täältä päivään uuteen...").

Järvenpään seurakunnan pappien näkemykset alkumusiikin merkityksestä tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaamisen kannalta vaihtelivat: kaksi piti tärkeänä, kuusi jossain määrin tärkeänä ja kolme ei pitänyt tärkeänä. Pappien näkemykset loppumusiikin merkityksestä tulevaisuuteen suuntaamisen kannalta erosivat alkumusiikkiin liittyvistä näkemyksistä. Loppumusiikkia papeista kahdeksan piti tärkeänä, kolme jossain määrin tärkeänä ja yksi ei juurikaan tärkeänä tulevaisuuden sanoittamisen näkökulmasta.

Päivän rukouksessa tulevaisuus oli esillä toivon näkökulmasta 21 %:ssa. (joulujakso 25 %, pääsiäisjakso 21 %, helluntajakso 19 %, ero ei ole tilastollisesti merkitseviä).

Päivän rukouksissa tulevaisuutta sanoitettiin toivon ja johdatusen näkökulmista.

Toivo ja johdatus olivat esillä esimerkiksi:

- "...Tahtoisimme tuntea sinussa toivomme lähteen. Tule oppaaksemme..."
- "Jätämme koko elämämme sinun käsiisi ja pyydämme, että pidät meistä huolta..."
- "...Anna... elää luottaen sinuun..."

- "...Pidä meidät tällä tiellä..."
- "...Auta... elämään ylösnousemuksen ja ikuisen elämän toivossa..."

Ensimmäisen lukukappaleen teksteissä joka neljännessä tulevaisuus oli esillä toivon näkökulmasta (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 13 %, helluntaijakso 26 %, ero ei ole tilastollisesti merkitseviä).

Ensimmäisen lukukappaleen teksteissä tulevaisuutta kuvataan kolmesta näkökulmasta. Osa teksteistä kuvaa toivon uhan kautta. Yleensä asetelma on, että jumalattomia uhkaa ei toivuttu tulevaisuus, mutta Jumalalle uskollisille on tarjolla hyvä, nykyistä elämää parempi tulevaisuus. Toisen ryhmän muodostavat tekstit, joissa kuvataan tulevaa todellisuutta. Kolmantena ryhmänä ovat tekstit, joissa keskiössä on uskon näkökulmasta Jumalan turvaaman tulevaisuuden vakuuttaminen.

Uhkan näkökulmasta esimerkiksi:

- "...Kaikilta toreilta kuuluu valitus..."
- "Katso, se päivä tulee liekehtivänä kuin tuli... mutta teille, jotka pelkääte minun nimeäni, on nouseva pelastuksen aurinko..."
- "Kaikki kirjoitetaan muistiin hänen edessään. Se koituu iloksi niille, jotka kunnioittavat häntä..."

Kuvaus tulevasta esimerkiksi:

- "Hän muuttaa aution maan Eedenin puutarhan kaltaiseksi..."
- "...Pohjoisesta tulee kultainen hohde..."

Uskon näkökulmasta esimerkiksi:

- "Kuitenkin Herra vain odottaa, että voisi olla teille armollinen..."
- "...Älä pelkää. Minä olen lunastanut sinut."
- "Minä katselin yöllisiä näkyjä... ja hänelle annettiin valta, kunnia ja kuninkuus..."
- "Minä tiedän, että lunastajani elää. Hän sanoo viimeisen sanan..."

Toisen lukukappaleen teksteissä 22 % tulevaisuus oli esillä toivon näkökulmasta (joulujakso 25 %, pääsiäisjakso 24 %, helluntaijakso 20 %, ero ei ole tilastollisesti merkitseviä).

Toisen lukukappaleen teksteissä tulevaisuus oli esillä kahdesta näkökulmasta, toisaalta tekstit sisälsivät tulevaisuuteen liittyviä lupauksia, toisaalta ne kuvasivat kuoleman jälkeistä tulevaisuutta.

Lupauksia tulevaisuudesta esimerkiksi:

- ”Antaessaan Abrahamille lupauksensa Jumala vannoi omaan nimeensä... annan sinulle runsaasti jälkeläisiä.”
- ”Me voimme entistä lujemmin luottaa profetalliseen sanaan...”
- ”Tämä hetkellinen ja vähäinen ahdinkomme tuottaa meille määrättömän suuren, ikuisen kirkkauden.”
- ”Me tiedämme, että hän, joka herätti kuolleista Herran Jeesuksen, herättää Jeesuksen tullessa meidätkin...”

Kuvausta kuoleman jälkeisestä esimerkiksi:

- ”Tahdomme, veljet, teidän olevan selvillä siitä, mitä tapahtuu kuoleman uneen nukkuville...”
- ”Me emme ole niitä, jotka luopuvat ja joutuvat tuohon, vaan niitä, jota uskovat ja pelastavat sielunsa.”
- ”Meidät on pelastettu, se on varma toivomme.”
- ”Teillä on edessänne tuhansittain enkeleitä ja juhlaa viettävä esikoisten seurakunta...”
- ”Minä näin uuden taivaan ja uuden maan...”

Sekä ensimmäinen että toinen lukukappale sisälsivät kuvausta tulevasta, kuoleman jälkeisestä todellisuudesta. Sen sijaan muilta osin tekstien näkökulmat erosivat toisistaan. Ensimmäisen lukukappaleen uhkakuvista lähtevää tulevaisuuden käsittelyä ei toisen lukukappaleen teksteissä ollut. Niissä tarjottiin rohkaisevia lupauksia. Samaa rohkaisun sävyä löytyi myös ensimmäisen lukukappaleen teksteistä, kun ne rohkaisivat kuulijaa uskon näkökulmasta kestävään kilvoitukseen.

Päivän virsissä tulevaisuus oli esillä toivon näkökulmasta 33 %:ssa. (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 33 %, helluntaijakso 30 %, ero ei ole tilastollisesti merkitseviä).

Päivän virsissä tulevaisuus oli esillä lohdutuksen ja rohkaisun näkökulmista. Lohdutus liittyi vaikeuksiin, joita kristityt kokeva elämänsä aikana, mutta se ei ole viimeinen totuus, vaan heille on luvassa rauha, turva ja kunnia. Rohkaisu liittyi kristityn elämään ja tehtäviin, joihin virret kannustivat.

Lohdutus sanoitettiin esimerkiksi:

- ”Rauhan saivat pyhät Herran...”
- ”Jeesus, sinä uhrin annoit... meidät saatat kunniaan...”
- ”...Ja luoksensa kerran hän kokoaa, jotka hän tunsu tiellä.”

- "...hän kantaa Isän haltuun maailmamme..."
 - "Vaan ylösnousemukseen me täällä uskomme, sen kevään sarastukseen tähyilee toivomme..."
- Rohkaisua sanoitettiin esimerkiksi:
- "Herra Jeesus kun täällä vain kanssamme on, emme kauhistu vastustajaamme..."
 - "Joka aamu uudestaan... kutsut uuteen elämään..."
 - "Sun kätes, Herra voimakkaan suo olla turva Suomenmaan..."
 - "Jeesus, sinä tiedät kaikki harhatiet, silti meitä siedät, varjelet ja viet..."
 - "Menkää maitten ääriin asti... Teidätkin hän tahtoo viedä taisteluunsa voittoisaan..."

Saarnan tehtävänä on antaa voimaa arkeen ja auttaa turvautumaan Jumalan lupaukseen "Minä annan teille tulevaisuuden ja toivon." (Jer. 29:11)³⁸⁷

Järvenpään seurakunnan messujen saarnoissa tulevaisuus oli merkittävästi esillä 23 %:ssa (joulujakso 38 %, pääsiäisjakso 17 %, helluntaijakso 19 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Selkeimmin tulevaisuus oli sisältönä valvomisen sunnuntain saarnassa. Aiheena oli Jeesuksen toisen tulemisen odottaminen ja koko saarna käsitteli tulevaisuutta muutoksen näkökulmasta ja kehotti siihen.

Tulevaisuutta pohdittiin saarnoissa osana kokonaisuutta kolmesta näkökulmasta: Ensimmäinen valmistautumisen näkökulma oli esillä toisen adventtisunnuntain saarnassa³⁸⁸: "Kukaan ei tiedä miten ja milloin Herra palaa?" Saarnan sävy oli toiveikas, esillä oli lupaus siitä, että Kristus ottaa kantaakseen syntimme ja kristityt puetaan Kristuksen kirkkauteen ja puhtauteen. Toisena näkökulmana käsiteltiin toivon ja pelon jännitettä suhteessa tulevaisuuteen esimerkiksi kuudentena sunnuntaina loppiaisestä: "Miten minun tulisi käymään?" Raamatun kuvaukset Kristuksen paluusta ovat pelottavia, mutta Raamatusta löytyy myös armahtava Jumala. Kolmantena sunnuntaina ennen paastonaikaa oli esillä kolmas näkökulma, kuoleman jälkeinen elämä, jota pohdittiin huumorin keinoin. Aiheena on ansaitsematon armo ja saarnaaja kertoi vitsin taivaan portille tulleesta papista ja bussikus-kista. Sen kautta hän havainnollisti elämän aikana tehtyjä arvovalintoja.

Tulevaisuuteen viitattiin muutaman kerran myös saarnan lopetuksessa. Pitkäperjantain saarnassa³⁸⁹ toivon näkökulmaa avattiin lauseella "Kuolema ei ole pistä, vaan kaksoispiste... Alkaa uusi tarina, alkaa uusi toivo ja uusi elämä."

³⁸⁷ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 16.

³⁸⁸ Cox, saarna 5.12.2010.

³⁸⁹ Aho, saarna 22.4.2011.

Kolmantena sunnuntaina pääsiäisestä saarnan³⁹⁰ kiteytys oli: ”Lopullisia voitonjuhlia taivaan kodissa saamme ennakoida tänään ehtoollispöydässä.” Juhannuspäivänä tulevaisuuteen viitattiin saarnan³⁹¹ päätteeksi toteamalla, että ”Vaellamme varjojen keskellä, katse kuitenkin suunnattuna kohti taivasta.” Seitsemäntenä sunnuntaina helluntaista saarnan³⁹² pohdinnassa oli taivaaseen pääsemisen vaikeus: ”Helpompi on kamelin mennä neulansilmästä kuin rikkaan päästä Jumalan valtakuntaan.” 17. sunnuntaina helluntaista saarnaaja³⁹³ vakuutti seurakuntaa toivon näköalasta: ”Jos tiedämme, ettei kuolemassa ole viimeistä sanaa, voimme elää avoimna Jumalan lahjoille ja johdatukselle...”

Kaikki Järvenpään seurakunnan papit pitivät muistiyhteisön tehtäviä arvioidessaan saarnaa tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaamisen kannalta tärkeänä. Tosin haastatteluissa vain yksi pappi nosti tulevaisuuteen suuntaamisen esiin saarnan tavoitteena (”antaa suuntaa elämään”).

Ehtoollisen vietto itsessään on kirkon uskon mukaan viesti tulevaisuudesta toivon näkökulmasta. Sitä välitetään sekä sanallisesti että toiminnalla. Siihen liittyvä toivon näkökulma kiteytyy uskon näkökulmasta siihen, että Kristuksen ruumis annetaan kasteessa uudeksi syntyneelle ihmiselle hengelliseksi ravinnoksi. Vaikka kristityn elämässä on vaarana paholainen, Jumalan vastainen maailma ja ihmisen oma itsekkyyys, ehtoollisessa hän saa ravintoa, jonka turvin pääsee ikuiseen päämääräänsä. Kun nykyistä messukaavaa valmisteltiin, yhtenä tavoitteena oli ehtoollisen iäisyysmotiivin vahvistaminen muun muassa kiitosrukouksille valmistettavilla uusilla vaihtoehdoilla. Ehtoollista vietetään myös taivaan valtakunnan aterian ennakointina.³⁹⁴ Kirkon uskon mukaan ehtoollinen merkitsee siis osallisuutta iankaikkisesta elämästä ja Karitsan hääateriasta, jota seurakunta viettää taivaan ilossa iankaikkisesti.³⁹⁵

Tulevaisuus-näkökulma on ehtoollisrukouksessa. Se on esillä kirkkovuoden mukaan osassa vaihtuvista prefaation päätöksistä.

Yleinen prefaation päätös:

- ”...avannut meille tien ikuiseen elämään”
- adventtiaikana: ”Kerran hän ilmestyy kunniansaan tuomitsemaan elävät ja kuolleet.”
- jouluna: ”...lahjoitti meille ikuisen elämän toivon.”

390 Koivisto, saarna 15.5.2011.

391 Aarto, saarna 25.6.2011.

392 Cox, saarna 31.7.2011.

393 Cox, saarna 9.1.2011.

394 Jumalan kansan juhla 1992, 43-44.

395 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 21.

- joulunaikana, kynttilänpäivänä ja Marian ilmestyspäivänä: "...pääsisimme pimeydestä valoon."
- loppiaisenä: "...näyttää meille tien pimeydestä valoon.",
- pääsiäisyönä, pääsiäispäivänä ja pääsiäisen aikaan: "...ylösnousemisellaan avasi meille tien ikuisen elämään."
- valvomisen sunnuntaina ja tuomiosunnuntaina: "...että me voisimme turvallisesti mielin odottaa iankaikkista valtakuntaasi."

Tulevaisuus toivon näkökulmasta on lyhyesti sanoitettu myös ehtoollisrukouksen kaikissa vaihtoehdoissa asetussanojen jälkeen.

- "Me odotamme hänen paluutaan kirkkaudessa."
- "Häneen luottaen me odotamme pääsyä taivaan suureen juhlaan."
- "Me odotamme hänen paluutaan kirkkaudessa."
- "...kunnes kerran saamme kohdata hänet valtakunnassasi."

Tulevaisuus on esillä myös **Isä meidän -rukouksessa**. Samoin kuin ehtoollisrukouksessa, se on esillä kristilliselle muistiyhteisölle ominaisella tavalla viitaten sekä ajalliseen että kuoleman jälkeiseen tulevaisuuteen (...tulkoon sinun valtakuntasi... myös maan päällä niin kuin taivaassa.)

Kaikki Järvenpään seurakunnan papit pitivät ehtoollisen viettoa tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaamisen kannalta tärkeänä, myös ehtoollisrukousta pidettiin merkittävänä: yhdeksän piti tärkeänä ja kaksi jossain määrin tärkeänä.

Myös **kiitosrukous** sisältää toivon näkökulman tulevaisuuteen. Järvenpään seurakunnan messujen kiitosrukouksissa tulevaisuus oli merkittävästi esillä 33 %:ssa (joulujakso 14 %, pääsiäisjakso 56 %, helluntaijakso 28 %, ero on tilastollisesti merkitsevä, $p=0.045$, Fisherin tarkka testi).

Kiitosrukouksessa on kiitoksen lisäksi voimakkaana muistiyhteisöön oleellisesti kuuluva tulevaisuuteen suuntaava sävy. Kiitosrukouksessa painottuu tulevaisuus kuoleman jälkeiseen aikaan liittyen. Jumalanpalvelusten oppaan mukaan siinä ilmenee toivo päästä kerran osalliseksi taivaan juhla-ateriasta.

Yhdessä kolmessa yleisestä kiitosrukouksesta on selkeä tulevaisuuteen liittyvä rukouslause:

- "Tee meidät pyhiesi kanssa osallisiksi myös taivaan juhla-ateriasta"

Kahdessa paastonajan rukouksissa oli tulevaisuuteen liittyvät pyynnöt

- "Anna meidän kerran kaikkien pelastettujen joukossa palvella ja kiittää Jumalan Karitsaa..."

4. Peruskertomuksesta nousevat arvot, muutostarve ja tulevaisuuskäsitys

- ”... kiitos siitä, että annat pyhässä ehtoollisessa meille osallisuuden ikuiseen elämään.”

Pääsiäisajan kiitosrukouksessa oli pyyntö

- ”... jolloin kutsut meidät ikuiseen iloon.”

Muissa kiitosrukouksissa on viittauksia tulevaisuuteen, esimerkiksi

- ”...säilytä meissä ikuisen elämän toivo.”
- ”Vahvista uskoamme... Poikaasi Jeesukseen Kristukseen, joka elää ja hallitsee... aina ja ikuisesti.”

Adventtiajan kiitosrukouksessa on viittaus osallisuuteen uuden liiton ateriassa, joulunajan kiitosrukouksessa Jeesukseen Kristukseen, joka hallitsee ikuisesti.

Pääsiäisjakso poikkeaa muista kirkkovuoden jaksoista oleellisesti. Yli puolessa pääsiäisjakson kiitosrukouksista tulevaisuus oli merkittävä sisältö. Pääsiäisjakson pyhistä noin puolet (9) sijoittuu paastonaikaan ja sitä edeltäviin pyhiin ja toinen puoli (11) pääsiäisen jälkeiseen aikaan. Kiitosrukousten tulevaisuus-näkökulma ei ole riippuvainen siitä, kummalla puolella pääsiäistä messua vietetään. Pääsiäistä edeltävien messujen kiitosrukouksissa tulevaisuus toivon näkökulmasta oli merkittävä sisältö kuusi kertaa ja pääsiäisen jälkeisissä messuissa viisi kertaa.

Järvenpään seurakunnan papit pitivät kiitosrukousta tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaamisen kannalta tärkeänä: seitsemän piti tärkeänä ja neljä jossain määrin tärkeänä.

Messu päättyi tulevaisuuteen suuntaaviin osiin. **Siunauksessa** Jumala kirkon uskon mukaan siunaa seurakunnan nimensä suojaan ja varustaa sen rakkauden töihin.³⁹⁶ Tämän elementin tulee olla mukana jokaisessa messussa ja se oli kaikissa Järvenpää seurakunnan messuissa.

Päätösmusiikissa tilanne oli sama kuin alkumusiikissa: tulevaisuus oli merkittävä sisältö 34 %:ssa (joulujakso 31 %, pääsiäisjakso 42 % ja helluntaijakso 30 %, ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Messu päättyi päätösmusiikkiin ja lähettämiseen. Lähettämisen voi lausua diakoni tai liturgi.³⁹⁷ Muistiyhteisön näkökulmasta lähettäminen suuntaa seurakunnan tulevaisuuteen ja näyttää suunnan (Jumalan palveleminen). Lähettäminen siis suuntaa yhteisöä ajalliseen tulevaisuuteen. Järvenpään seurakunnan messut päättyivät useimmiten päätösmusiikkiin. Lähettämistä ei juurikaan käytetty. Silloin kun se oli mukana messussa, sen sanoi liturgi. Joissakin tilanteissa se yhdistyi joko ennen päätösmusiikkia tai sen jälkeen ilmoitukseen

³⁹⁶ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 32.

³⁹⁷ Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 33.

kirkkokahveista. Tällöin sen tulevaisuuteen suuntaava ja palvelemiseen kehottava viesti jäi kirkkokahvikutsun varjoon. Päätösmusiikkiin voi liittyä ristikulkue, joka toiminnallisesti kertoo seurakunnan suuntautumisesta tulevaisuuteen. Järvenpään seurakunnassa ristikulkue toteutettiin suurina, ns kuuden kynttilän pyhinä.

Muissa jumalanpalveluksen osissa tulevaisuus oli esillä vähän eikä kirkkovuoden jaksojen välillä ollut tilastollisesti merkitseviä eroja.

Tulevaisuus oli merkittävä sisältö

- johdantosanoissa 9 %:ssa
- synnintunnustuksessa 3 %:ssa
- kiitosvirressä 19 %:ssa
- evankeliumissa 12 %:ssa
- esirukouksessa 10 %:ssa
- uhrivirressä 15 %:ssa

Järvenpään seurakunnan papit pitivät tulevaisuuteen toivon näkökulmasta suuntaamisen kannalta tärkeinä myös evankeliumia (yhdeksän piti tärkeänä, yksi jossain määrin tärkeänä ja yksi ei pitänyt tärkeänä), uskontunnustusta (yhdeksän piti tärkeänä ja kaksi ei pitänyt tärkeänä) ja esirukousta (10 piti tärkeänä ja yksi jossain määrin tärkeänä).

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1. MESSU MUISTIYHTEISÖN ILMENTÄJÄNÄ

Muistaminen on aktiivinen, luova prosessi. Muistaminen, menneisyyden konstruointi nykyisyyden valossa, tarvitsee sekä mentaalisen että sosiaalisen tilan.³⁹⁸ Yhteisöjen identiteetin kannalta on tärkeää muistaa niiden omaa peruskertomusta ja historiaa. Usein yhteisöllä on instituutio/instituutioita, jotka huolehtivat muistamisesta kertomalla peruskertomusta sukupolvelta toiselle ja huolehtimalla rituaalisesta toiminnasta, jonka myötä muistaminen tapahtuu. Kristillisessä yhteisössä kirkot huolehtivat muistamisesta. Messu on keskeisin rituaali, jossa peruskertomusta kerrotaan sanoin, kuvin, musiikilla ja toiminnalla. Yhteinen kokoontuminen tarjoaa muistamiselle tilan ja ohjatun suunnan.

Tämän tutkimuksen teoreettisena taustana olevan Robert Bellahin ja hänen tutkimusryhmänsä määrittelyn mukaan muistiyhteisö on yhteisö, jolla on sen historiasta kertova peruskertomus, jota yhteisö kertoo, ettei unohda menneisyyttään. Muistiyhteisö ylläpitää ja vahvistaa yhteenkuuluvuutta yhteisillä kokoontumisilla, rituaaleilla ja juhlilla. Peruskertomus sisältää yhteisön ideaalin elämästä (arvot) ja näkemyksen tulevaisuudesta.

Tässä tutkimuksessa on selvitetty kristillisen muistiyhteisön luonnetta ja muistiyhteisön tehtävien toteutumista ja ilmenemistä Järvenpään seurakunnan yhden kirkkovuoden messuissa. Messu on seurakunnan keskeisin rituaali. Siinä ilmenee seurakunnan yhteisöluonne. Koska tutkimusaineistoon kuuluivat kirkon seurakuntia velvoittavat kirkkokäsikirja ja jumalanpalveluksen opas ja koska tutkimusaineistona ovat Järvenpään seurakunnan messut toteutettiin pääosin kirkkokäsikirjan mukaan, tutkimuksen tulos heijastelee myös kirkon muistiyhteisönäkemyksiä sen keskeisimpään rituaaliin liittyen.

Messu on voimakkaasti yhteydessä muistiyhteisön ytimeen, peruskertomukseen. Yhteisön peruskertomus rakentuu historiallisille tapahtumille ja henkilöille, keskuksena Jeesuksen elämä ja kuolema. Tapahtumat tapahtuivat tietyssä paikassa tiettyinä ajankohtana. Tapahtumia kerrataan sykleinä kolmella tasolla: Ensiksi yksittäiset messun osat liittyvät peruskertomukseen. Toiseksi messu kokonaisuutena on rakennettu peruskertomuksen ytimen ympärille. Kolmanneksi messua vietetään kirkkovuoden mukaan, joka on myös kertaa peruskertomusta.³⁹⁹ Peruskertomuksessa

³⁹⁸ Halbwachs 1992, 22, 34.

³⁹⁹ Connerton 2009, 46-47.

on myös messun yhteisöllisyyden perusta. Siinä on sanoitettu se kertomus ja ne asiat, joihin yhteisöön liittymällä liitytään. Se pohjalta nousevat arvot ja käsitys tulevaisuudesta.

PERUSKERTOMUS JA YHTEISÖÖN KASVATTAMINEN

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että peruskertomus on merkittävä sisältö Järvenpään seurakunnassa erityisesti messun johdanto- ja sanaosassa. Tulos heijastelee kirkon näkemystä peruskertomuksen roolista. Messun sisällön käsittelyä ohjataan muun muassa käsikirjan pyhän kuvauksilla. Näistä 4/5 liittyy peruskertomukseen. Erityisen voimakas painotus on joulun ja pääsiäisjaksoilla, missä yhtä lukuun ottamatta kaikki pyhän aiheet nousevat peruskertomuksesta. Pyhän aiheilla voidaan ohjata lähinnä johdantosanojen, saarnan sekä virsien ja muun musiikin sisältöä. Näissä osissa tekstien lisäksi yhteisön tarina onkin selkeimmin sanoitettuna esillä.

Järvenpään seurakunnan messuissa erityisesti saarnoissa pidettiin esillä peruskertomusta. Lähes 4/5 osassa saarnoista se oli merkittävin sisältö. Tulos selittyy toki saarnan tehtävästä käsin ja sen läheisestä yhteydestä erityisesti evankeliumiin, joka on peruskertomuksen ytimen kerrontaa. Vaikka erot kirkkovuoden jaksojen välillä eivät ole merkitseviä, mielenkiintoista on, että helluntaijakson saarnoissa peruskertomus nousi keskeiseksi sisällöksi muita kirkkovuoden jaksoja useammin. Helluntaijakson tekstien sisällöt olisivat tarjonneet aineistoa myös esimerkiksi arvopohdintaan, mutta sitä Järvenpään kirkossa kuultiin harvoin. Saarnaajina Järvenpään seurakunnan pappeja voi siis luonnehtia peruskertomuslähtöisiksi. Muistiyhteisön näkökulmasta he pitivät huolta yhteisön perustana olevan kertomuksen kertaamisesta ja näin toteuttivat yhtä muistiyhteisön perustehtävää. He itsekin pitivät peruskertomuksen kertomisen kautta yhteisöön kasvattamista saarnan tärkeänä tehtävänä.

Messussa peruskertomusta viestitään sekä sanoittamalla tekstejä lukien ja puhekielellä että rituaaleihin oleellisesti liittyvien symbolisen kielen ja toiminnan kautta. Monet messun osat nousevat suoraan peruskertomuksen tapahtumista ja näin ollen messu itsessään kertoo peruskertomusta. Esimerkiksi alkusiunauksen sanat ovat Jeesuksen kastekäskystä ja vuorotervehdys viittaa enkeli Gabrielin ja Marian kohtaamiseen, kun enkeli ilmoitti Jeesuksen syntymästä. Rippi toistaa kertomuksia, joissa Jeesus kertoo anteeksiantamisesta (tuhlaajapoikakertomus) tai antaa anteeksi kohtaamilleen ihmisille (parannettu halvaantunut). Herra, armahda viittaa Jeesuksen kohtaamiin häneltä apua pyytäneiden (10 spitaalista, kaksi sokeaa) kanssa ja kunnia enkelien lauluun paimenten kedolla jouluyönä. Tekstien lukeminen ja niiden selittäminen, saarna kertaavat Emmauksen tien tapahtumia. Yhteisen esirukouksen

ja uhrilahjan juuret ovat Jeesuksen opettamassa kultaisessa säännössä ja alkuseurakunnan käytännöissä.

Messun toiminnallisten ja symbolisten peruskertomukseen liittyvien yhteyksien huomaaminen ja ymmärtäminen edellyttää perustietoja peruskertomuksesta ja messusta. Ellei messuun osallistujilla ole riittäviä perustietoja, toiminnan ja symbolien kieli ei aukea. Messussa ei selitetä niiden merkityksiä ja yhteyttä yhteisön peruskertomukseen ja historiaan ehtoollisen asettamista lukuun ottamatta. Ehtoollisen vietto toistaa sekä kertomisen että toiminnan kautta peruskertomuksen tapahtumaa. Sen ymmärtäminen voi olla edellä mainittuja esimerkkejä helpompaa, koska asetussanoissa kerrotaan ehtoollisen vieton messussa pohjautuvat Jeesuksen käskyyn ja avataan hieman sen pohjana olevaa peruskertomuksessa kerrottua ateriaa.⁴⁰⁰

Rituaalien kautta tapahtuva muistaminen asettaa viestin perille menolle haasteita. Rituaalit eivät viesti vain merkkien vaan myös symbolien avulla. Symboleille on tyypillistä, että ne eivät kerro suoraan ja samanlaisena asiasta, johon viittaavat. Ne tyyllittelevät ja muokkaavat kohdettaan.⁴⁰¹ Näin toimii myös messun symbolinen kerronta. Esimerkiksi suomalainen arkinen ruisleipä poikkeaa Lähi-idän leivästä ja symbolissa se on etäännyntynyt molemmista. Samalla kun yhteisö opettaa jäsenilleen peruskertomusta, on tärkeää opettaa myös kertomisen kieltä, muun muassa symbolien taustaa. Kirkossa lisähaasteen tähän tuottaa se, että symboleilla viitataan nykyisestä kulttuurista voimakkaasti poikkeavaan kontekstiin, antiikin ajan Lähi-itään.

Symbolien kanssa samaan tapaan toimivat metaforat, kielikuvat. Niissä kirjaimellisen kielen sana saa muun kuin kirjaimellisen merkityksen. Metaforat ovat osa kieltä, jolla uskonnollista todellisuutta yritetään kuvata. Niiden kautta tuodaan myös peruskertomuksen sisältöjä nykyihmisille. Sekä symbolit että metaforat aukeavat parhaiten, kun kuva nousee yleisinhimillisestä elämästä, joka ei ole peruslähtökohdiltaan kulttuurisidonnainen, vaikka toteuttamisen tavat voivat vaihdella kulttuureista ja ajankohdista toiseen. Järvenpään seurakunnan messuissa käytettiin pääosin juuri edellä kuvatuunlaisia metaforia.

Samoilla linjoilla ollaan myös kirkon jumalanpalvelukseen liittyvässä materiaalissa. Esimerkiksi yhteisöllisyydestä päivän rukouksissa käytetyin metafora on perhe. Muita yhteisöllisyydestä käytettyjä kielikuvia olivat kansaan ja hallitsijaan liittyvät. Ne ovat kaikissa kulttuureissa ja kaikkina aikoina tuttuja asioita. Toimintaympäristön muuttuessa symbolien ja metaforien tulkinta voi muuttua. Esimerkiksi perhekäsityksen monimuotoistumisen myötä ydinperhelähtöinen kuva voi menettää kaikupohjaansa arjessa. Siitä voi tulla jopa torjuva elementti silloin, jos metaforan kuvaan liittyy yhteisössä jännitteitä. Tästä perhekäsitys kirkon sisällä on esimerkki.

400 Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 3-22.

401 Feuchtwang 2010, 281.

Kirkon peruskertomuksessa kulttuurista riippumattomia elämään liittyviä kuvia on myös esimerkiksi kulkeminen, jota messussa käytetään symbolisesti ristikulku- eessa ja metaforana vaikkapa kristityn elämän matkaa kohti taivaankotia kuvaamaan. Myös syöminen ja juominen toimivat sekä symboleina että metaforina. Kirkon keskeisin toiminnallinen muistaminen, ehtoollisen vietto rakentuu aterian pohjalle, vaikka onkin symbolisen toiminnan tapaan muokkaantunut melko kauaksi ravinnon tarvetta tyydyttävän aterian muodosta. Syömistä ja juomista käytetään myös metaforana, esimerkiksi ”taivaan manna” tai ”elämän leipä” Jumalan sanaa kuvaamaan.

Kirkkovuoden jaksojen väliset erot yhteisön tarinan kerronnassa messun eri osissa eivät ole kovin suuria. Peruskertomuksen ydintä kerrotaan pääsiäisjakson aikana. Se nouseekin tilastollisesti merkitsevästi esiin alkumusiikin ja uhrivirren kohdalla. Myös päivän rukouksissa peruskertomus oli pääsiäisjaksolla huomattavasti muita jaksoja enemmän esillä, vaikka ero jäikin juuri alle tilastollisen merkitsevyyden. Alkumusiikissa myös joulujaksolla peruskertomus oli merkittävästi esillä helluntaijaksoon verrattuna. Tulos selittyy joulujaksojen luonteella. Niiden keskiössä ovat yhteisön syntyvaiheen merkittävät tapahtumat, joiden myötä välittyi yhteisön keskeinen uskonnollinen sisältö.

Helluntaijakson teksteissä seurataan toki yhteisön elämää ja tapahtumia, mutta niissä on myös muita jaksoja enemmän aineistoa, joka välittää yhteisön arvoja esimerkiksi kertomalla Jeesuksen opetuksista ja esikuvallisista yhteisön jäsenistä. Siksi onkin mielenkiintoista, että kiitosvirsi poikkeaa muista messun osista siinä, että sen keskeinen sisältö oli helluntaijakson aikana 82 %:ssa peruskertomus. Tulos selittyy kiitosvirren luonteella. Siinä ilmaistavan kiitoksen kohteena on Jeesuksen elämä eli peruskertomuksen ydin eikä sen sisältö näin ollen vaihtelee kirkkovuoden jaksojen mukaan.

YHTEISÖLLISYYDEN VAHVISTAMINEN

Messu on kristillisen yhteisön yhteisöllisyyden ilmaus ja sen vahvistamista. Näin se pelkästään olemassa olollaan toteuttaa muistiyhteisön tehtävää yhteisöllisyyden vahvistamisesta. Kristillisen muistiyhteisön yhteisöllisyys rakentuu ateriasta, merkityksestä ja osallisuudesta. Ateria liittyy jäsenen peruskertomukseen, merkitys siinä välitettävään uskoon ja osallisuus sukupolvet sisäänsä sulkevaan ja ajan rajat ylittävään yhteisöön.

Ehtoollisen vietossa yhteisöllisyys ankkuroituu peruskertomukseen ja toteutuu yhteisön näkemyksen mukaan ajan ja paikan rajoista piittaamatta menneiden ja nykyisten sukupolvien kesken sekä on jo esimakua tulevasta taivaallisesta ateriasta. Uskontunnustus on samoin peruskertomukseen ankkuroitua yhteenkuuluvuuden perustan sanoitus ja yhteen ääneen lausuttuna sen ilmaus.

Ehtoollisen vietossa ja uskontunnustuksessa yhteisö, jota ilmentetään ja vahvistetaan, on seurakunta eli ”sisäpiiri”. Yhteisöllisyys nousee peruskertomuksesta. Ehtoollisessa toistetaan toiminnallisesti yksi yhteisön historian tapahtuma, sitä muistellaan ja samalla tullaan siitä osalliseksi. Uskontunnustuksessa määritellään yhteisön rajat ja sitä toistamalla yhteisön jäsenet vahvistavat sitoumustaan. Kristillisen muistiyhteisön erityispiirre on, että yhteisön rajat eivät noudata ajan rajoja, vaan yhteisö käsittää menneet ja tulevat sukupolvet.

Ehtoollisen vieton ja uskontunnustuksen lisäksi yhteisöllisyys oli esillä aina esirukouksissa. Järvenpään seurakunnan käytäntö on, että esirukouksen alussa kerrotaan kastettu, avioliittoon aikovat ja kuolleet, joten jo pelkästään tämän käytännön myötä esirukous toteutti aina yhteisöllisyyden vahvistamisen tehtävää. Myös esirukousten teksteissä yhteisöllisyys erilaisissa merkityksissä oli esillä seurakunnan sisäisestä yhteenkuuluvuudesta maailman laajuiseen yhteisöllisyyteen, myös kirkon ulkopuolelle ulottuvaan. Näin ollen Järvenpään seurakunnan messuissa noudatettiin jumalanpalvelusten ohjetta rukoilla kaikkien ihmisten, ei vain yhteisön jäsenten puolesta.

Esirukouksessa yhteisönäkemyks on toisenlainen kuin ehtoollisen ja uskontunnustuksen kohdalla. Kristillinen muistiyhteisö asettuu osaksi laajempaa yhteisöä, koko maailmaa. Yhteisö sisältää sekä ihmiset että muun luomakunnan. Yhteenkuuluvuus oli merkittävä sisältö noin kolmasosassa saarnoista. Erityisen voimakkaasti yhteenkuuluvuus oli esillä joulujuoksella, yli puolessa saarnoista. Helluntaijakso poikkesi muista kirkkovuoden jaksoista, sen aikana vain vajaassa viidesosassa saarnoista pohdittiin yhteenkuuluvuutta merkittävänä sisältönä. Järvenpään messujen saarnoissa yhteisöllisyys näyttäytyi kahdesta näkökulmasta, uskon ja kohtalon yhteyden. Näkökulmat ilmentävät erilaisia yhteisökäsityksiä. Järvenpäässä kohtalonyhteys liittyi useimmin kansalliseen yhteisöön ja suomalaisuuteen.

Kohtalon yhteyttä useammin saarnoissa tuotiin esiin uskon yhteys. Se sanoitettiin esimerkiksi liittymisenä peruskertomukseen tai seurakuntaan. Yhteenkuuluvuuden ja peruskertomuksen suhde voidaan nähdä usealla eri tavalla. Vaikka saarnalla on peruskertomuksen kertomista ja tulkintaa koskeva tehtävä, sillä on kirkon uskon mukaan myös osallisuuteen liittyvä funktio. Saarnaa kuunnellessaan seurakunta tulee osalliseksi Jumalan pelastusteoista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että se edellyttäisi osallisuuden sanallista pohdintaa, se voi tapahtua juuri peruskertomuksen tapahtumien äärellä. Tämän näkemyksen mukaan seurakuntalaisen rooli on melko passiivinen, kuunteleminen riittää osallistumiseksi. Osallisuus voidaan nähdä myös osallisuutena peruskertomuksen tapahtumista. Saarna voi vielä kuulijan tapahtumien paikalle – ja pidemmällekin, katsojasta osallistujaksi. Jos tällaisessa prosessissa kuulija omassa kontekstissaan asettuu vuorovaikutukseen tekstin ja sen kertoman sisällön kanssa, on mahdollista, että tekstistä avautuu uusia merkityksiä ja uudenlainen osallisuus yhteisöön.

Muutoin yhteenkuuluvuus ei ollut kovin usein merkittävä sanoitettu sisältö messuissa. Poikkeuksen muodostaa kiitosrukous, jossa yhteisöllisyys oli merkittävä sisältö yli puolessa rukouksista. Erityisen usein, 4/5 osassa rukouksesta se oli esillä helluntaijakson aikana. Näin oli myös yli puolessa helluntaijakson päätösmusiikkeista. Kiinnostavaa on, että vaikka uhrivirsi liittyy sekä yhteyden aterian kattamiseen että kärsivien muistamiseen eli yhteisölliseen vastuuseen, virren sanoissa yhteisöllisyys nousi vain kolmasosassa esiin.

ARVOT, MUUTOKSEEN KEHOTTAMINEN JA TULEVAISUUSKÄSITYS

Arvojen vähäinen esillä oleminen messussa osoittaa sen, miten voimakkaasti evankeliumiteksti ja sen peruskertomusluonne ohjaa messun sisältöä. Vain yhdellä koltasta kirkkovuoden jaksoista arvot ovat jossain määrin esillä. Helluntaijaksolla arvot ovat merkittävä sisältö noin puolessa evankeliumiteksteistä ja se heijastuu sanaosassa muihin teksteihin, päivän rukoukseen ja saarnaan. Joulujakso poikkeaa muista kirkkovuoden jaksoista erityisen vähäisellä arvojen esillä pitämishällä. Mielenkiintoista on, että edes joulua edeltävä paasto ei ainakaan Järvenpään seurakunnassa tuottanut paljoakaan arvopohdintaa. Toisaalta paastonajan pyhiin sijoituu myös peruskertomukseen liittyviä tapahtumia, jotka vievät huomiota. Toisaalta esimerkiksi kolmannen ja neljännen adventtisunnuntain tekstit nostavat esiin esikuvalliset kristityt Johannes Kastajan ja Jeesuksen äidin Marian, joiden valintojen kautta on mahdollista käsitellä arvoja.

Saarna voisi olla arvopohdinnan paikka messussa. Järvenpään seurakunnan messuissa näin oli harvoin. Toki peruskertomus sinänsä sisältää arvovalintoja, mutta ei niiden pohdintaa nykykontekstissa. Tämän tutkimuksen aineisto antaa pienen viitteen siitä, että arvojen esillä olo messussa ja erityisesti saarnoissa riippuu myös pappien henkilökohtaisesta kiinnostuksesta arvopohdintaan. Kirkko ei juuri messun ohjeistuksessa siihen ohjaa tai velvoita.

Esirukouksessa huomio kiinnittyy epäkohtiin ja vaikeuksiin, siinä rukoillaan ympärillä olevien kärsimyksen liennyttämisen ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Näin ollen esirukouksen taustalla on voimakas peruskertomuksesta nouseva arvovälhtökohta, käsitys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Esirukouksessa muistiyhteisö näyttäytyy arvovaikuttajana.

Uhrivirren aikana tapahtuva kolehdin kerääminen on yksi messun näkyvä merkki yhteisön arvoista. Siinä arvoja sanoitetaan kuitenkin vain noin viidesosassa virsistä. Poikkeuksen tässäkin muodostaa helluntaijakso, jolloin arvot ovat esillä muita kirkkovuoden jaksoja useammin.

Yksi muistiyhteisön ominaisuus on itsekriittisyys. Se on valmis näkemään itse aiheuttamansa pahan. Yhteisön aiheuttaman pahan tunnistaminen haastaa sen muutokseen, kysymys on siis aktiivisesta prosessista. Järvenpään seurakunnan

messut ja kirkon käsikirjaan ja jumalanpalvelusten oppaaseen kirjaamat näkemykset eivät tuo juurikaan esiin tätä puolta kirkko-muistiyhteisöstä. Vaikka messussa on osa pahuuden käsittelemistä varten, se keskittyy yksilöön ja tavoittelee syyllisen vapauttamista syyllisyydestä.

Isot kirkot kuten evankelis-luterilainen kirkko Suomessa ovat väistämättä osa yhteiskuntaa. Myös seurakunnat voivat olla omilla paikkakunnillaan niin halutesaan arvovaikuttajia. Niiden arvolinjaukset vaikuttavat uskonyhteisöä laajemmin. Kirkolla voi olla poliittista merkitystä, ei puoluepoliittisessa, vaan yhteiskunnallisiin linjauksiin vaikuttamisen merkityksessä. Siitä on esimerkkejä maailmalta vaikkapa Etelä-Afrikan rotusorron jälkeiseltä ajalta tai Suomesta 1990-luvun laman ajalta, jolloin piispat ottivat kantaa yhteiskunnan arvopohjaan. Tästä näkökulmasta olisi tärkeää, että jollakin foorumilla yhteisö pohtisi ja arvioisi toimintaansa, myös yhteisönä aiheuttamaansa pahaa. Silläkin uhalla, että se kehottaa muutokseen. Se ei olisi ristiriidassa myöskään messun tehtävien kanssa, onhan luterilaisen tunnustuksen pohjana olevassa Augsburgin tunnustuksessa selkeästi esillä synninpäästöä seuraava muutos.

Muistiyhteisön tehtävistä tulevaisuuteen suuntaamisessa toivon yhteisönä kristillinen muistiyhteisö poikkeaa muista perustavaa laatuisimmin, koska sen tulevaisuusnäkemyksellä on ajallisen toiselle puolelle. Tämä näkemys on myös messussa voimakkaasti esillä. Tulevaisuus on luonnollisesti voimakkaasti esillä pääsiäisjakson liturgisissa osissa, onhan se pääsiäisen peruskertomuksen ydinsanoma. Erityisen usein se on esillä kiitosrukouksissa. Mielenkiintoista on, että pääsiäisjakson saarnoissa tulevaisuus on kirkkovuoden jaksoista vähiten esillä. Se voi selittyä osittain sillä, että pääsiäisjakson peruskertomuksen tapahtumat ovat dramaattisia ja antavat näin aineksia puheisiin. Joulujakson saarnat pitävät voimakkaimmin esillä tulevaisuusnäkökulmaa. Se onkin luontevaa, koska joulun tapahtumat taustoittavat varsinaista kertomuksen ydintä, jota kerrotaan pääsiäisen ympäri.

MESSUN MUISTAMISEN TAPA

Käsitys muistamisesta on muuttunut aikojen kuluessa. Siihen on vaikuttanut merkittävästä siirtyminen kerronnan kulttuurista kirjalliseen muistamisen tapaan. Karkeasti hahmottaen kerronnan kulttuurin muistaminen on väline hahmottaa ja selvittää asioita. Tällaisessa muistamisessa on mukana paljon luovuutta ja sen suunta on tulevaisuus. Kerronnan kulttuuriin liittyvä muistaminen kiinnittyy usein myös paikkaan.

Kirjallisen kulttuurin muistaminen on yksinkertaistaen taltioivaa ja säilyttävää muistamista. Sen suuntana on menneisyys. Toki on tarpeen huomata, että myös kirjallinen kulttuuri tuottaa tulkitsevaa muistamista esimerkiksi kaunokirjallisuudessa.

Messussa käytetään kaikkia yllä mainittuja muistamisen tapoja. Tekstien lukeminen ja uskontunnustuksen lausuminen ovat kirjallisen kulttuurin säilyttävää muistamista. Muistettavia asioita toistetaan sanasta sanaan yhteisön kanonisoidussa muodossa.

Paikkoihin sitoutuva muistamisen tapa on myös käytössä messussa, tosin symbolisessa muodossa. Monilla kirkkosalin paikoilla on peruskertomuksesta nouseva tausta. Esimerkiksi alttari on muistuma Jeesuksen ja hänen oppilaidensa viimeisen yhteisen aterian ruokapöydästä. Tähän, samoin kuin messun muidenkin symbolien ja metaforien ymmärtämiseen liittyy vaatimus tuntee peruskertomusta ja kirkkosalin symboliikka, jotta viittaukset peruskertomuksen tapahtumapaikkoihin tulisivat ymmärretyiksi.

Myös kerronnan kulttuurin tulkitseva ja tulevaisuuteen suuntaava muistaminen on messussa käytössä. Erityisesti sitä edustavat saarna, rukoukset ja virsien sanat. Niissä kerrataan peruskertomusta messun ja sitä viettävän yhteisön konteksti huomioiden.

Messun muistamisessa limittyvät yhteisön ja yksilön muistaminen. Muistiyhteisöajattelun pioneeri Maurice Halbwachs on todennut, että kollektiivinen muisti syntyy, kun ihmiset tietyn ryhmän jäseninä muistavat. Halbwachs liittyy näkemyksessään luovaan, tulevaisuuteen suuntaavaan muistamisen tapaan, kun hän toteaa, että kollektiivinen muisti on menneisyyden konstruimista nykyisyyden valossa.⁴⁰²

Messussa yhteisö kertoo peruskertomustaan, mutta se on myös yksilön uskonharjoitusta ja muistamista, vaikkakin samassa paikassa muiden kanssa. Esimerkiksi apostolinen uskontunnustus on yksilömuotoinen peruskertomuksen kertaus, mutta se lausutaan yhteen ääneen yhteisön kokoontumisessa. Näin siitä tulee myös yhteisöllinen. Lähinnä juhla jumalanpalveluksissa käytettävä Nikean uskontunnustus on yhteisölliseen me-muotoon kirjoitettu eli se on selkeämmin yhteisöllistä muistamista.

Kirkon näkökulmasta messu on ennen kaikkea uskon harjoittamista, Jumalan palvomista ja Jumalan palveltavana olemista. Tämän tutkimuksen näkökulmasta voidaan todeta, että messu on monisyinen yhteisön muistamiseen liittyvä rituaali. Siinä on käytössä useita erilaisia muistamisen tapoja säilyttävästä todellisuutta konstruoivaan. Messussa käytetään myös erilaisia ilmaisutapoja puhutusta ja luetusta kielestä toimintaan ja symboleihin. Kaiken tämän ymmärtäminen vaatii jonkun verran messun ”lukutaitoa”.

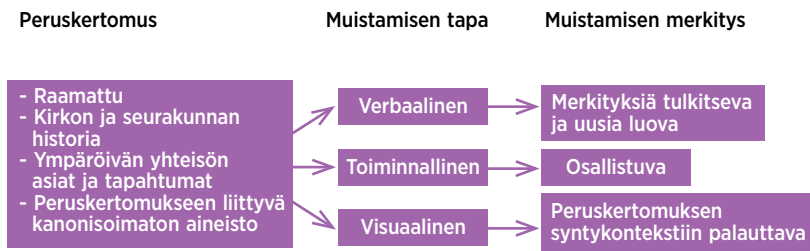
402 Halbwachs 1992, 22, 34, 38, 47.

5.2. KIRKKO – TYYPILLINEN MUISTIYHTEISÖ

Kirkko on Bellahin ja hänen työryhmänsä teorian mukainen tyypillinen muistiyhteisö. Se rakentuu peruskertomukselle, jota väitetään yhteisössä sukupolvelta toiselle kertomisen, opettamisen, rituaalien, symbolien, juhlien ja esikuvien myötä. Vaikka Suomen evankelis-luterilainen kirkko on elänyt pitkään varsin homogeenisessa ympäristössä ja suhteellisen kiinteänä yhteisönä noudattaen esimerkiksi samaa jumalanpalvelusjärjestystä kaikissa seurakunnissaan, se muodostaa erilaisten muistiyhteisöjen verkoston. Jokaisella seurakunnalla on yhteisen peruskertomuksen lisäksi omaa paikallista historiaa ja herätysliikkeillä omia painotuksia tulkinnassa ja traditiossa. Kirkko on myös osa laajempaa peruskertomusta. Uskonto on ollut ja on edelleen jossain määrin merkittävä kansakunnan peruskertomuksen ja sen myötä arvojen siirtäjä sukupolvelta toiselle. Lisäksi kirkko liittyy maailmanlaajuisen kristillisten yhteisöjen verkostoon.

Kirkko poikkeaa monista muista muistiyhteisöistä aikaperspektiivinsä vuoksi. Kirkon aikaperspektiivi ulottuu tulevaisuudessa tämän ajan rajan toiselle puolelle.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella kirkon muistaminen messussa rakentuu kolmelle perustalle: verbaaliselle, toiminnalliselle ja visuaaliselle muistamiselle. Peruskertomuksen muistamisen tavat ovat yhteydessä muistamisen merkitykseen.

Kuva 25. Peruskertomuksen muistaminen kirkon keskeisimmässä rituaalissa

VERBAALINEN MUISTAMINEN

Yhteisöllinen peruskertomuksen muistaminen on yhteisön säilymisen kannalta kriittisen tärkeää. Ehkäistäkseen unohtamista, muistiyhteisöt kertovat peruskertomustaan jatkuvasti. Kirkko on rakentanut yhteisön keskeisimmän kokoontumisen muistelemaan kertomisen pohjalle. Verbaalinen muistaminen jakautuu kahdenlaiseen kertomiseen, kanonisoidun kertomuksen toistamiseen sekä tulkinnalliseen ja kontekstualisoivaan kertomiseen. Kanonisoidun kertomuksen toistaminen tapahtuu messussa puhtaimmillaan Raamatun tekstejä lukemisessa ja uskontunnustuksen ja

Isä meidän – rukouksen lausumisessa. Tulkinallinen kertominen toteutuu esimerkiksi saarnassa ja virsien sanoissa. Jako kahteen genreen ei ole selkeä, esimerkiksi ehtoollisrukous on siinä mielessä lähellä kanonisoitua, että sen sanoitus on yhteisön päättämä ja yhteisö edellyttää, että se toteutetaan messussa juuri niillä sanoilla. Toisaalta ehtoollisrukouksen sanoitus voi kirkolliskokouksen päätöksellä muuttua.

Messussa on esillä myös muita, myöhemmin osaksi yhteisön peruskertomusta tulleita muistettavia tapahtumia ja asioita. Niitä ovat kirkon ja seurakunnan historiaan (esimerkiksi Pyhän Henrikin muistopäivä) sekä ympäröivään yhteisöön liittyvät asiat ja tapahtumat (esimerkiksi Itsenäisyyspäivä). Yhteisö kuljettaa mukanaan tätäkin laajempaa kertomusta, joka kasvaa jokaisen sukupolven myötä ja sulauttaa tarinaan vaikutteita erilaisista konteksteista. Esimerkiksi joissakin kristillisissä perinteissä on syntynyt laaja legendaperinne, jossa peruskertomusta varioidaan, kehitellään ja tulkitaan melko vapaasti. Tämän tutkimuksen kohteena olevalle kirkolle se ei ole tyyppillistä, mutta vähän mainitun tyyppistä aineistoa oli mukana myös tutkimusaineistossa (esimerkiksi Pyhän Henrikin tarina).

Kanonisoitua kerrontaa toteutetaan kirkkovuoden syklistä. Peruskertomuksen tapahtumia muistellaan vuosittain toistaen, mutta ydinkohdiltaan peruskertomus on esillä jokaisessa messussa. Raamatun tekstit luetaan kolmen vuosikerran syklistä, näin voidaan lukea suurempi määrä tekstejä kuin yhtä vuosikertaa käyttäen. Vaikka tekstit sinänsä luetaan kanonisoidussa muodossa, mukana on tulkintaa käännöksen ja vuosikertoihin valinnan osalta. Kirkon peruskertomuksen ytimen muodostavat Raamatun kertomukset Jeesuksen ja hänen oppilaidensa elämästä ja toiminnasta. Sen kanonisoituun muotoon sisältyy myös kertomuksia alkuseurakunnan toiminnasta ja siellä vaikuttaneista esikuvallisina pidetyistä kristityistä.

Kirkko on ympäristönsä kanssa kommunikoiva muistiyhteisö. Muistiyhteisön peruskertomusta tulkitaan suhteessa kontekstiin. Toisaalta kirkko vaikuttaa toimintaympäristöönsä. Tämä on nähtävissä esimerkiksi eurooppalaisessa kulttuurissa kristillisinä symboleina tai aiheina maalaustaiteesta musiikkiin ja kirjallisuudesta elokuvaan. Kristilliset arvot ovat pohjana monille yhteiskunnallisille ratkaisuille esimerkiksi sosiaalipolitiikassa.

Kristinusko on syntynyt vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteisön kanssa ja siitä on monia merkkejä kirkon toiminnassa alkaen kirkkovuoden rakentumisesta. Kirkko on rakentunut pääsiäisen tapahtumien perustalle. Sen historia ulottuu tosin vuosituhansia varhaisempaan historiaan, jonka perustalle kristillinen peruskertomuksen tapahtumat aikanaan tapahtuivat. Juutalainen pääsiäinen sai uuden tulkinnan kristillisessä kontekstissa. Myös uusissa konteksteissa on hyödynnetty paikallisia juhlia antamalla niille uusi tulkinta. Esimerkiksi joulu on sijoitettu roomalaisen kalenterin talvipäivän seisauksen ajankohtaan kirkon hallinnollisella päätöksellä 350-luvulla.

Vaikka peruskertomuksen ydin on kanonisoitu ja muuttumaton, myös se

kehitty tulkinnan kautta. Erilaisissa konteksteissa kertomuksen viestit saavat erilaisia merkityksiä. Yhteisössä on erilaisia tulkinnan käytäntöjä. Yhteisö on antanut tulkintavaltaa johdolle, sekä kirkolliskokoukselle että piispoille ja heidän ympärilleen muodostuvalle piispainkokoukselle. Toisaalta tulkintaa tehdään seurakunnissa esimerkiksi messujen saarnoissa. Tällöin tulkintamandaattiin liittyy yhteisön valtuutus pappisviran kautta. Kolmannella tasolla tulkintaa tekevät epävirallisesti yhteisön jäsenet tai muut. Esimerkiksi kulttuurin eri sektoreiden tuotteet ovat kautta vuosisatojen esittäneet omia tulkintojaan kristillisen uskon peruskertomuksesta. Monet, esimerkiksi kaunokirjallisuuden tulkinnat ovat levinneet kansan keskuuteen yhteisön virallista oppia tehokkaammin. Tästä yksi esimerkki on näkemys Jeesuksen äidistä Mariasta ja hänen asemastaan erityisesti naisten kansanhurskaudessa, voimakkaammin katolisen kirkon piirissä, mutta Suomessa ekumeenisesta, lähinnä ortodoksisen kirkon vaikutuksesta myös tämän tutkimuksen kohteena olevan kirkon piirissä. Näiden, välillä eri suuntiin vievien tulkintojen vuorovaikutuksessa muodostuvat rinnakkain yhteisön viralliset ja epäviralliset peruskertomuksen tulkinnat. Kirkko-muistiyhteisössä peruskertomuksen tulkinta ja kontekstualisointi on siis jatkuva prosessi, johon vaikuttavat toisaalta vuorovaikutus ympäröivän yhteisön kanssa, toisaalta yhteisön sisäiset erilaiset näkemykset.

Kieli on ollut tärkeä kysymys peruskertomuksen siirtämisessä, kontekstualisoinnissa ja tulkinnassa. Siitä muodostui identiteettiin vaikuttava tekijä reformaation aikana. Se oli oleellinen murros yhteisön elämässä, koska nyt tutkimuksen kohteena oleva kirkko tulkitsi peruskertomustaan ja yhteisöllisyytensä perustaa siinä määrin radikaalisti, että kirkko jakautui. Luterilaiselle kirkolle ja sen seurakunnalle nyt vuosisatoja myöhemmin on luonnollista, että yhteisö kommunikoi yhteisellä kielellä, jota sen jäsenet osaavat. Näin ollen tulkintaan liittyvä valta on jakautunut laajemmalle kuin tilanteessa, jossa peruskertomus on vain tietyn ryhmän ymmärrettävissä.

Peruskertomuksen tulkintaa tehdään eri tasoilla. Ensimmäinen taso on kielellinen. Kristillisen kirkon peruskertomus on etääntynyt saavuttamattomiin syntyvaiheensa kielellisestä versiosta, puhutusta arameankielisestä kerronnasta. Toinen tulkinnan taso on kulttuurinen ja maailmankatsomuksellinen. Antiikin ajan Lähi-idän agraarikulttuurista on pitkä matka nykyajan postmoderniin eurooppalaiseen kulttuuriin, vaikkakin kristillinen peruskertomus on kulkenut eurooppalaisten mukana kahden vuosituhannen matkan. Se on jättänyt kulttuuriin jälkensä ja kulttuurin ymmärtäminen edellyttää kristillisen maailman tuntemista. Kun kysymyksessä on uskonyhteisö, kolmas tulkinnan taso on vakaumuksellinen. Silloin peruskertomus asemoituu yksilön elämään toisaalta yhteisöön kiinnittävänä, toisaalta tulevaisuuteen suuntaavana tekijänä.

Peruskertomus ilmentää yhteisön todellisuuskäsitystä. Kristillinen muistiyhteisö poikkeaa todellisuuskäsityksensä osalta monista muista muistiyhteisöistä. Sen todellisuus sisältää paitsi reaali maailman, myös uskon todellisuuden eri aikaperspektiiveissä. Kirkko, kuten monet muut uskonnolliset yhteisöt, on vanha yhteisö.

Se merkitsee sitä, että antiikin aikana syntyneen yhteisön peruskertomuksen todellisuuskäsitys on toinen kuin modernin ajan todellisuuskäsitys. Tämä tuottaa haasteita peruskertomuksen tulkinnalle, välillä törmäyksiäkin esimerkiksi totuuskäsityksestä. Vuosisatojen aikana yhteisö on myös levinnyt erilaisiin toimintaympäristöihin. Myös ne haastavat tulkinnoillaan peruskertomusta. Kirkon muistamisessa on siis tulkinta voimakkaasti mukana. Kirkon verbaalinen muistaminen on näin ollen uusia merkityksiä luovaa.

TOIMINNALLINEN MUISTAMINEN

Kirkon toiminnallinen muistaminen messussa on tiukasti säädeltyä liturgista toimintaa. Roolit ovat selkeät ja ennalta määrätyt. Ne perustuvat osittain yhteisön laajempaan määritykseen rooleista (esimerkiksi papin ja seurakuntalaisten erilaiset tehtävät messussa). Toiminta nousee peruskertomuksesta tyylitellen sen tapahtumia (esimerkiksi ehtoollisen vietto Jeesuksen viimeistä aterialaillensa kanssa ja kolehdin kantaminen alkuseurakunnan tapaa köyhille avun viemistä jumalanpalvelusten yhteydessä).

Kirkon näkemyksen mukaan messussa seurakunta tulee osalliseksi yhteisön peruskertomuksesta. Liturgisen toiminnan kautta paitsi muistellaan peruskertomuksen tapahtumia, myös osallistutaan niihin. Toiminnallisella muistamisella luodaan siis siltaa peruskertomuksen tapahtumien ja nykyisyyden välille sekä liitetään yhteisön jäsenet sukupolvien yli ulottuvaan yhteisöön. Toiminnallisella muistamisella toteutetaan siis peruskertomuksen kertomisen lisäksi muistiyhteisön yhteisöllisyyden vahvistamiseen liittyvää tehtävää.

Toiminnallisen muistamisen haaste on, että toiminta on messussa usein niin tyyliteltyä, että ilman hyvää messun symboliikan tuntemusta sen yhteys peruskertomukseen ei avaudu seurakuntalaiselle eikä yhteyttä aina sanoiteta (esimerkiksi kunnian laulaminen seisten, kolehti). Ehtoollisen vietto on esimerkki selkeästä yhteyden sanoittamisesta, yhteys peruskertomukseen selviää ehtoollisen asetussanoista, jotka ovat sitaatti peruskertomuksesta.

VISUAALINEN MUISTAMINEN

Kirkko-muistiyhteisön muistamiseen on alusta alkaen kuulunut visuaalisuus. Alkuseurakunnan ensimmäinen tunnettu visuaalinen merkki oli kala. Peruskertomuksesta nousevasta rististä eri versioineen on tullut koko maailmanlaajan kirkkoyhteisön tunnus. Myös messussa visuaalisuus on käytössä sekä kirkkotilassa koristeineen että liturgisessa pukeutumisessa ja toiminnassa.

Tämän tutkimuksen tehtävään ei kuulunut visuaalisen muistamisen arviointi

muuten kuin erikseen kirkkosaliin tuotujen visuaalisten elementtien osalta. Niitä olivat palmusunnuntain kulkueessa olleet palmunlehvät, adventtiaikana kirkkoon vähitellen rakennettu seimiasetelma ja Mikkelin päivän lasten tekemä enkelikoristelu. Tämän tutkimuksen aineisto on niin pieni, ettei visuaalisesta muistamisesta voi vetää yleistettäviä johtopäätöksiä. Järvenpään kirkko on moderni ja sen visuaalisuus on hyvin niukka. Messuissa käytetyt, kirkon normaaliin sisustukseen tai koristeluun kuulumattomat elementit viittasivat peruskertomuksen syntyajan kontekstiin. Visuaalinen muistaminen Järvenpään seurakunnassa oli peruskertomuksen synty aikaan liittyvien mielikuvien luomista.

YHTEISÖLLISYYS

Kirkon yhteisöllisyys rakentuu peruskertomuksen varaan. Käytännössä se eletään todeksi tietyissä paikoissa. Paikallinen yhteisö liittyy jäsenensä globaaliin kristittyjen yhteisöön, joka uskonsa pohjalta ajan rajat ylittävä, siihen eri aikoina kuuluneiden ja kuuluvien yhteisö. Yhteisöllisyyden merkitys yksilölle muodostuu sen perustan pohjalta, mutta siihen vaikuttaa myös yhteisön olemisen tapa. Fyysisen paikkaan perustuvassa yhteisössä merkitys muodostuu toisin kuin yhteisen uskon tai toivon jakamiseen perustuvassa yhteisössä.

Yhteisön perusta	Yhteisö	Yhteisön merkitys
Yhteinen kokoontuminen	Paikallinen seurakunta, alueellinen kirkko	Osallistuminen
Yhteinen usko	Globaali kristillinen kirkko, kristikunta	Identiteetti
Yhteinen toivo	Pyhien yhteisö, ajan rajat ylittävä kristittyjen yhteisö	Näkemykset tulevaisuudesta

Kuva 26. Yhteisöllisyyden luonne kirkossa

Kirkossa on käyty viime vuosina keskustelua seurakunnan käsitteestä. On kysytty, pitäisikö sen tarkoittaa saman uskonnäkemyksen tarkoittavien yhteisöä (henkilöseurakunta) vai esimerkiksi Suomessa perinteistä näkemystä tietyn alueen ihmisistä (paikallisseurakunta). Tämän tutkimuksen aineistossa näkyy kumpikin käsitys. Toisaalta haastatteluissa papit sanoittavat yhteisön alueeseen liittyen, toisaalta nousee esiin näkemys seurakunnan toiminnassa aktiivisten yhteisöstä.

Kolmantena kristilliseen uskoon kuuluvana yhteisönä näkemys on messussa esillä ajan rajat ylittävä pyhien yhteisö. Tämä näkemys erottaa kristillisen muisti-yhteisön muista muistiyhteisöistä. Tällaisessa yhteisössä yhteisöllisyyden perustana on toivo.

Uskontunnustus on yhteisön virallinen sanoitus yhteisön rajoista. Se on rakentunut peruskertomuksen tapahtumien varaan ja siinä sanoidetaan myös yhteinen näkemys tulevaisuudesta. Yhteisöllisyyden luonne kiteytyy myös esirukouksessa: Järvenpään seurakunnassa sen yhteydessä huomioitiin oman seurakunnan tapahtumat, seurakuntaan liitetyt, avioliittoon aikovat ja kuolleet sekä kansalliset että kansainväliset asiat. Tämän tutkimuksen aineistosta piirtyy kuva kirkosta, joka on osin alueellinen, tietyssä paikassa toimiva ja osin globaali, kaikkien saman peruskertomuksen jakavien yhteisö, jonka usko sisältää näkemyksen ajan rajat ylittävästä uskonyhteisöstä. Yhteisö tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden osallistua sen toimintaan ja liittyä peruskertomukseen. Yhteisössä on myös mahdollisuus rakentaa peruskertomukseen liittyvä identiteetti.

Viime vuosikymmeninä yhteisöllisyys on irtaantunut paikasta muun muassa viestintäteknologian kehityksen myötä. On syntynyt suuri määrä virtuaalisia yhteisöjä. Myös kirkko on perustanut niitä ja on mukana muiden perustamissa virtuaaliyhteisöissä. Nähtäväksi jää, miten tämä kehitys tulevaisuudessa vaikuttaa seurakuntaan ja sen messussa kokoontuvaan yhteisöön. Mielenkiintoista on myös, millaisia yhteisöllisen muistamisen tapoja virtuaalisissa yhteisöissä syntyy.

ARVOT JA TULEVAISUUSKÄSITYS

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella kirkko muistiyhteisönä katsoo arvovalintoja suurelta osin yksilön, ei yhteisön näkökulmasta. Peruskertomuksen ja yhteisön rituaalin myötä välitetään toki myös yhteisön arvoja, esimerkiksi nostamalla esiin yhteisön esikuvallisten henkilöiden toimintaa ja ratkaisuja. Arvojen osalta kysymys ei ole ainoastaan suositeltavien valintojen ja toimintatointatapojen esillä pitämisestä. Rehellinen muistiyhteisö kertoo myös itse aiheuttamastaan pahasta ja haastaa näin itseään muutokseen. Kirkko pitää messussa tapahtuvassa kerronnassaan esillä yhteisön arvojen mukaista toimintaa. Vaikka yhteisön arvojen vastainen toiminta onkin esillä messun synnintunnustuksessa, sen painopiste on yksilön aiheuttamassa pahassa ja tavoite yksilön vapauttamisessa syyllisyydestä, ei muutoksen aikaansaamisessa. Kuoleman jälkeinen todellisuus heijastuu jossakin määrin myös arvoihin. Sillä perustellaan ja motivoidaan valintoja nykyisyydessä.

Kristillisen muistiyhteisön todellisuuskäsityksen erityispiirre on kuoleman jälkeisen todellisuuden läsnäolo yhteisön elämässä ja itseyttämyksessä. Se on peruskertomuksen ja siitä nouston myötä yhteisön olemassa olon perustan ytimessä. Kertomus, joka sitoo yhteisön menneeseen, suuntaa sen myös tulevaisuuteen. Näin ollen peruskertomus kannattelee ja kuljettaa yhteisöä sukupolven toiseen liittävällä matkalla. Kuoleman jälkeinen todellisuus heijastuu myös yhteisöllisyyden luonteeseen. Myös siltä osin se on erityinen piirre verrattuna moniin muihin

muistiyhteisöihin, joiden todellisuuskäsitys perustuu aistein havaittavaan todellisuuteen. Näkemys ilmenee messussa erityisesti ehtoollisen vietossa.

Vaikka yhteisön historiassa on monenlaisia sekä muiden että itse aiheutettuja vaikeita jaksoja, peruskertomus sisältää toivon näkökulman. Siitä nousten kirkkomuistiyhteisö osallistuu peruskertomuksestaan käsin yhteisen hyvän rakentamiseen.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LÄHTEET:

1992 Jumalan kansan juhla. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean välimietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon Sarja A 1992:1.

Katekismus

1997 Vuoden 1948 Katekismus. Kirjapaino Raamattutalo. Pieksämäki. Oy Edita Ab. Vilppula.

Kirkkokäsikirja I-II, Evankeliumikirja (II).

2003 Pieksämäki: Raamattutalo.

Kirkkokäsikirja I-II, Jumalanpalvelusten kirja (I).

2003 Pieksämäki: Raamattutalo.

Meidän kirkko

2007 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:10. Helsinki: Yliopistopaino.

Palvelkaa Herraa iloiten

2000 Jumalanpalveluksen opas. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2000:6. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

2009 Jumalanpalveluksen opas, 3. uudistettu painos. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2009:9. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tunnustuskirjat

1990 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä.

INTERNETLÄHTEET:

<http://www.evl.fi/tunnustuskirjat/>, viitattu 3.1.2013

evl.fi/evankeliumikirja, viitattu 20.3.2008

[evl.fi/hallinto ja päättäjät/kirkollinen lainsäädäntö/kirkkolaki](http://evl.fi/hallinto_ja_paattajat/kirkollinen_lainsaadanto/kirkkolaki), viitattu 25.10.2009

[evl.fi/ev.lut.kirkko/kirkko numeroina](http://evl.fi/ev.lut.kirkko/kirkko_numeroina), viitattu 25.10.2009

sakasti.evl.fi, viitattu 12.10.2010

evl.fi/sanasto, viitattu 19.10.2010

evl.fi/sakasti – jumalanpalvelus ja musiikki -oppaat ja muita ohjeita, viitattu 21.10.2011

[evl.fi/usko ja arvot/mihin uskomme](http://evl.fi/usko_ja_arvot/mihin_uskomme), viitattu 10.2.2012

evl.fi/uutiset 2012, Anteeksi pyyntö on askel yhteiseen vuoropuheluun 4.2.2012, viitattu 10.2.2012

[Katolinen.fi/katolilaisena eläminen](http://Katolinen.fi/katolilaisena_elaminen).

Kotimaa24:n verkkoessee Kirkon kiista uskontunnustuksesta (Kari Latvus) 30.12.2011, viitattu 31.12.2011

www.taize.fr, viitattu 7.1.2012

[www.chiefrabbi.org/ Writings, Speeches & Broadcasts](http://www.chiefrabbi.org/Writings_Speeches_Broadcasts), viitattu 1.4.2012

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET:

Erkkilä Lasse, Vahtola Kai, Vatanen Osmo, Vartiainen Anneli, Luonnos radio-jumalanpalveluskurssin oppimateriaaliksi, 2012. Tekijän hallussa.

Raunio Antti: Kirkko viestinä ja viestijänä. Luterilaisen kirkon viestinnän teologisia lähtökohtia. Tilaustyönä Kirkon tiedotuskeskukselle tehty pohdinta. Tekijän hallussa.

Koivisto Vesa, sähköpostitiedonanto 9.2.2012. Tekijän hallussa.

Seppänen Heli, sähköpostitiedonanto 10.2.2012. Tekijän hallussa.

Haastattelu: Kai Vahtola ja Osmo Vatanen 12.4.2011. Tekijän hallussa.

KIRJALLISUUS:

Adorno, Theodor W

- 1998 The Meaning of Working Through the Past. Artikkele kirjassa *Critical Models. Interventions and Catchwords*. Columbia University Press, New York.

Aejmelaeus, Lars

- 2000 Kristinopin synty. Kirjapaja, Gummerus, Jyväskylä.

Alasuutari, Pertti

- 1999 Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.

Anttonen, Veikko

- 1992 Uskonto ihmisen elämässä ja kulttuurin rakenteessa. Artikkele kirjassa *Uskonnot maailmassa, toim. Juha Pentikäinen ja Katja Pentikäinen*. WSOY. Porvoo

Apfelbaum, Erika

- 2010 Halbwachs and the Social Properties of Memory. Artikkele kirjassa *Memory. Histories, Theories, Debates*. Toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press. New York.

Aristoteles

- 2007 Runousoppi. Keuruu: Otava.

Assmann, Aleida

- 2004 Tid och Tradition. Preses Nams, Riga.
2011 Cultural Memory and Western Civilization. Cambridge University Press, USA.

Assmann, Jan

- 2006 Religion and Cultural Memory. Stanford University Press, Stanford, USA.

Bellah Robert N, Madsen Richard, Sullivan Willian M, Swidler Ann, Tipton Steven M

- 1985 Habits of the Heart. Berkley. University of California Press, USA.
2008 Habits of the Heart. Berkley. University of California Press, USA.

Carruthers Mary

- 2010 Memory-craft in Antiquity and in the Middle Ages. Artikkelikirjassa *Memory. Histories, Theories, Debates*. Toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press. New York.

Cicero

- 2001 *On the Ideal Orator*. Käännös James M. May ja Jakob Wisse. Oxford University Press. New York.

Connerton, Paul

- 2009 *How Societies Remember*. Cambridge University Press. UK (17. painos)

Draaisma, Douwe

- 2001 *Muistikirja. Ensimmäisistä muistoista unohtamisen usvaan*. Ateena Kustannus Oy. Jyväskylä.

Dunn, James D. G.

- 1990 *Unity and Diversity in the New Testament*. Trinity Press International, Harrisburg, Pennsylvania. (2. painos)

Durkheim, Émile

- 1980 *Uskontoelämän alkeismuodot*. Australialainen toteemijärjestelmä. Kustannusyhtiö Tammi. Helsinki.

Elliot van Liere, Katharine

- 2004 *Catholic Reform of the Divine Office in the Sixteenth Century*. Artikkelikirjassa *Worship in Medieval and Early Modern Europe* (toim. Karin Maag ja John D. Witvliet). University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat

- 1948 *Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys*. Turku.

Felch, Susan M.

- 2004 *The Development of the English Prayer Book*. Artikkelikirjassa *Worship in Medieval and Early Modern Europe* (toim. Karin Maag ja John D. Witvliet). University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Feuchtwang, Stephan

- 2010 *Ritual and Memory*. Artikkelikirjassa *Memory – Histories, Theories, Debates*. toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press, New York.

Geertz, Clifford

- 1974 Uskonto kulttuurijärjestelmänä. Artikkelit kirjassa Uskonto ja yhteisö. Tutkimuksia uskontososialogian alalta. toim. Juha Pentikäinen. Oy Gaudeamus Ab.

Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011.

- 2012 Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Bookwell Oy, Porvoo.

Haikarainen, Raine

- 2002 Informaatiosta kommunikaatioon. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura. Helsinki.

Halbwachs, Maurice

- 1992 On Collective Memory. The University Press, Chicago.

Hervieu-Léger, Danièle

- 2000 Religion as a Chain of Memory. Rutgers University Press. New Jersey.

Häkkinen, Seppo

- 2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja. Tampere.

Iona Abbey Worship Book

- 2001 Wild Goose Publications, Bell&Bain, UK.

Joensuu, Ann-Maarit

- 2013 Jumalan lapset Isän sylissä. Narratiivinen tutkimus jumalanpalveluksen merkityksellisyyden rakentumisesta kirkossakävijöille Tuusulan seurakunnassa. Yliopistopaino. Helsinki.

Jungmann, Josef Andreas & Mauritsson, Maxim

- 1981 Kyrkans liturgi. Katolska teologförening. Stockholm.

Järvinen, Pentti ja Järvinen, Annikki

- 2004 Tutkimustyön metodeista. Opinpaja, Tampere

Kalakoski, Virpi

- 2007 Muistikirja. Edita, Helsinki.

Karvonen, Raimo

- 1998 Kahdeksannen päivän ilo. Johdatus liturgiseen teologiaan. Kirjapaja Oy, Helsinki.

Keskitalo, Jukka

- 2004 Raamattu kirkon kertomuksena, Artikkelit kirjassa Raamattu ja kirkon usko tänään. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Tampere.

Kettunen, Paavo

- 1990 Ihmisolemuksen ongelma ja olemassaolon vaikeus. Suomalaisen kirjallisuudenseuran julkaisuja 171. Helsinki.

Ketola, Kimmo

- 2003 Uusi kansanomainen uskonnollisuus. Artikkelit kirjassa Moderni kirkkokansa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kindom, Robert

- 2004 Worship in Geneva Before and After the Reformation. Artikkelit kirjassa Worship in Medieval and Early Modern Europe (toim. Karin Maag ja John D. Witvliet). University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Käsikirjakomitean mietinnön perustelut.

- 1997 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja A 1997:5.

Kotila, Heikki

- 1994 Liturgian lähteillä. Juva: WSOY.
1996 Eukaristinen rukous. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 202. Helsinki.
2004 Liturgian lähteillä. 3. uudistettu painos. Kirjapaja OY. Helsinki.

Kovala, Urpo

- 2004 Modernistinen lukutapa ja sen kritiikki. Artikkelit kirjassa Katkos ja kytkös. Toim. Katriina Kajannes, Leena Kirstinä ja Annika Warnerberg. Suomalainen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Küng, Hans & Kuschel, Karl-Josef

- 1994 Elämää säilyttävät arvot. Maailman uskontojen parlamentin julistus ja sen tausta. Arator Oy. Hämeenlinna.

Kuula, Kari

- 2001 Paavali, kristinuskon ensimmäinen teologi. Edita. Helsinki.
2008 Uusi testamentti. Artikkelit kirjassa Johdatus Raamattuun, kirjoittaneet Martti Nissinen, Kari Kuula ja Wille Riekkinen. Kirjapaja. Helsinki.

Kääriäinen Kimmo

- 2003 Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta. Artikkelit kirjassa *Moderni kirkkokansa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Lampinen Tapio

- 1990 Yhteinen jumalanpalvelus. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 166. Vammalann kirjapaino Oy.

Lathrop Gordon

- 1994 *Reformation Models of Worship*. Artikkelit kirjassa *Twenty Centuries of Christian Worship*. Toim. Robert E. Webber. Hendrickson Publishers, Massachusetts, USA. Fortress Press. Minneapolis.
- 1999 *Holy People. A Liturgical Ecclesiology*. Fortress Press, Minneapolis.

Larsson-Miller Lizette

- 1994 *Links Between New Testament and Early Christian Worship*. Artikkelit kirjassa *Twenty Centuries of Christian Worship*. Toim. Robert E. Webber. Hendrickson Publishers, Massachusetts, USA.

Lehtonen, Heikki

- 1990 *Yhteisö*. Vastapaino, Jyväskylä.

Lindqvist, Ingmar

- 2007 *Luova hartauspuhe. – Kuunteleeko kukaan puhettasi?* Toimittaja Lisa Enckell. Helsinki: Kirjapaja.

Mauerer, Robert

- 2004 *One Small Step Can Change Your Life, The Kaizen Way*. Workman Publishing. New York.

McNeill, J.R. ja McNeill, William H.

- 2006 *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Vastapaino. Tampere.

Monikasvoinen kirkko

- 2007 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkko vuosina 2004-2007*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. WS Bookwell Oy. Porvoo.

Nicol, Martin

- 2006 *Saarnan taito*. Hämeenlinna: Kirjapaja.

Nischan, Bodo

- 2004 Becoming Protestant. Artikkelikirjassa *Worship in Medieval and Early Modern Europe* (toim. Karin Maag ja John D. Witvliet). University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Nissinen, Martti

- 2008 Vanhan testamentin kaanon. Artikkelikirjassa *Johdatus Raamattuun, kirjoittaneet Martti Nissinen, Kari Kuula ja Wille Riekkinen*. Kirjapaja. Helsinki.

Nora, Pierre

- 1997 *Realms of Memory*. Columbia University Press. USA.

O'Connor, Brian

- 2010 Adorno on the Destruction of Memory. Artikkelikirjassa *Memory. Histories, Theories, Debates*. Toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press. New York.

Pentikäinen, Juha

- 2004 Uskontoantropologinen syvätutkimus. Artikkelikirjassa *Katkos ja kytkös*. Toim. Katriina Kajannes, Leena Kirstinä ja Annika Warnerberg. Suomalainen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Pitkäranta, Reijo

- 2002 *Suomi-Latina-Suomi -sanakirja*. WSOY, Helsinki.

Prost Antoine

- 1997 *Monuments to the Dead*. Artikkelikirjassa *Realms of Memory*. toim. Pierre Nora, Columbia University Press. USA.

Riekkinen, Wille

- 2008 Raamatun tutkimus ja tulkinta. Artikkelikirjassa *Johdatus Raamattuun, kirjoittaneet Martti Nissinen, Kari Kuula ja Wille Riekkinen*. Kirjapaja. Helsinki.

Rouwhorst, Gerard

- 2010 *In Search of Vital Liturgical Communities: The Liturgical Movement Considered from a Social Anthropological Perspective*. Artikkelikirjassa *Worship*, no 2. ISSN 0043-941X.

Rowley, Robin & Roevens, Joseph

- 1999 *Organize with Chaos*. Biddles. Guildford.

Räisänen, Heikki

- 1984 Raamattunäkemyistä etsimässä. Gaudeamus. Hämeenlinna.
1992 Kristinusko. Artikkeliki kirjassa Uskonnot maailmassa, toim. Juha Pentikäinen ja Kaija Pentikäinen. WSOY. Porvoo.

Räsänen, Johanna

- 1996 Jumalanpalvelus minun makuuni. Kirkon tutkimuskeskus, sarja B nro 77. Jyväskylä.

Sacks Jonathan

- 1993 One People? Tradition, Modernity and Jewish Unity. Oxford-Portland, Oregon. The Littman Library of Jewish Civilization.
1995 Community of Faith. Bridgend: WBC Print.
2000 A Letter in the Scroll. Free Press, New York.
2003 Haggadah. The Continuum International Publishing Group Inc., New York.
2005 The Persistence of Faith. Continuum. London.
2007 (a) The Dignity of Difference. Continuum, London & New York.
2007 (b) Home we build together. Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire.

Sanders, E. P.

- 1993 The Historical Figure of Jesus. Penguin Books. England.

Senn, Trank C.

- 2004 The Mass in Sweden. Artikkeliki kirjassa Worship in Medieval and Early Modern Europe (toim. Karin Maag ja John D. Witvliet). University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Sherlock Peter

- 2010 The Reformation of Memory in Early Modern Europe. Artikkeliki kirjassa Memory. Histories, Theories, Debates. Toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press. New York.

Stroup, George W.

- 1984 The Promise of Narrative Theology. SCM Press LTD. Lontoo.

Taizen lauluja ja rukouksia

- 1996 Kirjaneliö, Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli

- 2003 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.
2009 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 11. uudistettu painos. Vantaa: Tammi.

Vartiainen, Anneli

- 2008 Kiirastorstai-ilta yläsalissa. Kirkon viestintä pääsiäiseen valmistavissa jumalanpalveluksissa Leif Åbergin viestintäajattelun mukaan. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
2013 Kirkon viestintä pääsiäiseen valmistavissa jumalanpalveluksissa. Artikkelikirjassa Olavin ja Mikaelin jalanjäljissä. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja. Hymnos 2013. Helsinki.

Wandel, Lee Palmer

- 2001 The Reformation, Towards a New History. Cambridge University Press. USA.

Wiio, Osmo A.

- 1998 Johdatus viestintään (6-8 painos). Porvoo: WSOY.

Wood, Michael

- 2010 Proust: The Music of Memory. Artikkelikirjassa Memory. Histories, Theories, Debates. Toim. Susannah Radstone ja Bill Schwarz. Fordham University Press. New York.

Åberg, Leif

- 2000 Viestintä – tuloksen tekijä (8. painos). Tampere: Inforviestintä Oy.
2006 Johtamisviestintää! Inforviestintä Oy, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

LIITTEET

LIITE 1

Saarnaajat ja liturgit Järvenpään seurakunnan jumalanpalveluksissa kirkkovuoden 2010–2011 aikana.

	Saarna	Liturgi
28.11.2010	Anu Sorjonen	Miika Heikinheimo
5.12.2010	James Cox	Heli Seppänen
6.12.2010	Juhani Aarto	Vesa Koivisto
12.12.2010	Anne Aho	James Cox
19.12.2010	lyhytaikainen sijainen	Juhani Aarto
25.12.2010	Krista Valtonen	Juhani Aarto
26.12.2010	Maria Puotiniemi	Heli Seppänen
1.1.2011	Heli Seppänen	James Cox
2.1.2011	Krista Valtonen	Miika Heikinheimo
6.1.2011	Vesa Koivisto	Maria Puotiniemi
9.1.2011	Miika Heikinheimo	Krista Valtonen
16.1.2011	Juhani Aarto	Tarja Seppänen
23.1.2011	Anu Sorjonen	Katri Kuusikallio
30.1.2011	Anne Aho	Vesa Koivisto
6.2.2011	Maria Puotiniemi	Juhani Aarto
13.2.2011	lyhytaikainen sijainen	Anne Aho
20.2.2011	Katri Kuusikallio	Miika Heikinheimo
27.2.2011	James Cox	Tarja Seppänen
6.3.2011	Tarja Seppänen	Anu Sorjonen
13.3.2011	Juhani Aarto	Vesa Koivisto
20.3.2011	Heli Seppänen	Tarja Seppänen
27.3.2011	draamasaarna, Seurakuntaopiston opiskelijat	vieraileva liturgi
3.4.2011	Anne Aho	Maria Puotiniemi
10.4.2011	Maria Puotiniemi	James Cox
17.4.2011	Tarja Seppänen	lyhytaikainen sijainen
21.4.2011	James Cox	Katri Kuusikallio
22.4.2011	Anne Aho	lyhytaikainen sijainen

24.4.2011	Anu Sorjonen ja Mia Malm (lastenohjaaja)	Maria Puotiniemi
25.4.2011	Miika Heikinheimo	Anne Aho
1.5.2011	Vesa Koivisto	Miika Heikinheimo
8.5.2011	James Cox	Anu Sorjonen
15.5.2011	Vesa Koivisto	Katri Kuusikallio
22.5.2011	vieraileva saarnaaja	lyhytaikainen sijainen
29.5.2011	Katri Kuusikallio	Maria Puotiniemi
2.6.2011	vieraileva saarnaaja	Maria Puotiniemi
5.6.2011	Miika Heikinheimo	Anne Aho
12.6.2011	Anne Aho	Juhani Aarto
19.6.2011	Tarja Seppänen	Tarja Seppänen
25.6.2011	Juhani Aarto	Katri Kuusikallio
26.6.2011	lyhytaikainen sijainen	Miika Heikinheimo
3.7.2011	Vesa Koivisto	lyhytaikainen sijainen
10.7.2011	vieraileva saarnaaja	Miika Heikinheimo
17.7.2011	lyhytaikainen sijainen	Maria Puotiniemi
24.7.2011	Maria Puotiniemi	Tarja Seppänen
31.7.2011	James Cox	Krista Valtonen
7.8.2011	Krista Valtonen	Anu Sorjonen
14.8.2011	Katri Kuusikallio	Heli Seppänen
21.8.2011	vieraileva saarnaaja	Katri Kuusikallio
28.8.2011	Anne Aho	James Cox
4.9.2011	Juhani Aarto	Vesa Koivisto
11.9.2011	Heli Seppänen	Anne Aho
18.9.2011	Miika Heikinheimo	Juhani Aarto
25.9.2011	James Cox	Maria Puotiniemi
2.10.2011	Anu Sorjonen	Anne Aho
9.10.2011	James Cox	Tarja Seppänen
16.10.2011	vieraileva saarnaaja	Heli Seppänen
23.10.2011	Katri Kuusikallio	Juhani Aarto
30.10.2011	Anu Sorjonen	Katri Kuusikallio
5.11.2011	Anne Aho	Heli Seppänen
6.11.2011	Katri Kuusikallio	Maria Puotiniemi
13.11.2011	Juhani Aarto	Heli Seppänen
20.11.2011	vieraileva saarnaaja	Vesa Koivisto

LIITE 2

Havaintopäiväkirja

28.11.2010 jp1, 1. adventtisunnuntai

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Anu Sorjonen (2)

Kirkossa tavallista enemmän väkeä, toimittajia tavallista enemmän (4 ehtoollisen jakoparia), musiikissa trumpetti, alun kulkueessa kirkkokuoro ja toimittajat tulevat palmunlehviä käsissään ja heittävät ne kirkon käytävälle.

Koska juhlapäivä, myös evankeliumikulkue, seurakunta mukana evankeliumissa laulamalla Hoosiannaa.

Saarna toteutettu poikkeavalla tavalla, mukana seurakuntalaisia valmistamisessa ja toteutuksessa, saarnan lopussa saarnaaja sytyttää ensimmäisen adventtikynttilän ja seurakunta laulaa virren Nyt sytytämme kynttilän 1. säkeistön.

Ehtoollisrukokouksen prefaation loppuosa Käsikirjan joulun ajan, kynttilänpäivän ja Marian ilmestyspäivän rukouksesta, viittaus profeettoihin (joka adventin loppuosassa) jää pois.

5.12.2010 jp2, 2. adventtisunnuntai

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = James Cox (4)

Aika vähän väkeä kirkossa, musiikki kahden kanttorin voimin.

Toiminnallisuutta: kahden adventtikynttilän sytyttäminen saarnan aluksi ja kulleiden kynttilät

Prefaation päätös käsikirjoituksesta poiketen käsikirjan adventtiajalle suosittelma.

6.12.2010, Itsenäisyyspäivä jp3, havainnot äänityksen pohjalta

p1 = Vesa Koivisto (6), p2 = Juhani Aarto (5)

Yhteisönäkemyks voimakkaasti isänmaahan painottunut (vain teksteissä kristillinen yhteisö esillä), jp:ssa ei esillä sisällissodan muisto eli jp-yhteisä ei kuljeta ”haavaa”.

12.12.2010 jp4, 3. adventti

p1 = James Cox (4), p2 = Anne Aho (7)

Kirkkoon on rakennettu seimen alkua, talli/luola ja muutamia eläimiä.

Toiminnallisuutta: kolmen adventtikynttilän sytyttäminen saarnan aluksi.

Prefaation lopussa ei käytetty adventin versiota.

19.12.2010 jp5, 4. adventti

p1 = Juhani Aarto (5), p2 = Antti Kurkola (8)

Kirkkotilassa edelleen seimiasetelma eläimiseen, lisäksi tullut alttarin vasemmalle puolelle (kirkkosalista katsottuna) iso tähti. Saarnan alussa pappi syytti neljännen adventtikynttilä, Nyt sytämme kynttilän virsi tosin laulettiin alkuvirtenä.

Kirkkovuodessa sunnuntai on omistettu Marialle, sekä liturgi että saarnaaja olivat miehiä.

25.12.2010 jp6, Jouluaamu

p1 = Juhani Aarto (5), p2 = Krista Valtonen (9)

Kirkko melkein täynnä, puhavalkeat kukat (valkea liturginen väri, punainen voi viitata jouluun), saarnatuolin vieressä oleva seimiasetelma on täydentynyt valmiiksi, lukupulpetin vieressä joulukuusi. Saarnaaja siirtyy kesken saarna saarnatuolista seimen ääreen ja kohdistaa puheensa seimen lapselle, sanoittaa, että on täällä mukanaan joulukirkkoon tullut väki.

Synnintunnustus mukana – tarvitaanko jouluaamuna?

26.12.2010 jp7, Tapaninpäivä

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = Maria Puotiniemi (10)

Vähän väkeä kirkossa, samat punavalkeat kukat kuin jouluaamuna, nyt punainen väri saa päivän aiheen kanssa toisenlaisen merkityksen. Kirkossa edelleen seimiasetelma ja joulukuusi.

1.1.2011 jp8, havainnot äänityksen perusteella. Uuden vuoden päivä

p1 = James Cox (4), p2 = Heli Seppänen (3)

2.1.2011 jp9

p1 = Miikka Heikinheimo (1), p2 = Krista Valtonen (9)

Jouluasetelma ja -kuusi edelleen kirkossa.

Saarna Vanhan testamentin tekstistä, tekstit luettiin poikkeavassa järjestyksessä: 2. lukukappale, päivän virsi, evankeliumi (srk seiso), vastausmusiikki (urut), VT:n teksti (saarnatuolista, srk seiso)

Kolehti Gideonille, esittelivät kolehtikohteen esirukouksen jälkeen.

6.1.2011 jp10. loppiainen, havainnot äänityksen pohjalta

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Vesa Koivisto (6)

Ristikulkue ja evankeliumikulkue, vastausmusiikkina itämainen lasten laulama peruskertomusta toistava laulu, seurakunta tapautti, mikä on poikkeuksellista jp:ssa.

Nikean uskontunnustus

9.1.2011 jp11

p1 = Krista Valtonen (9), p2 = Miika Heikinheimo (1)

Vain yksi kirkkomuusikko, yleensä kaksi, esirukouksessa pappi, ei maallikkoa, usein pappi kertoo kastetut, kuulutetut ja kuolleet, mutta varsinaisen esirukouksen rukoilee seurakuntalainen.

Pientä epävarmuutta, kuka laulaa kunnian, lopulta saarnaava pappi lauloi penkistä.

16.1.2011 jp12

p1 = Tarja Seppänen, p2 = Juhani Aarto

23.1.2011 jp13

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = Anu Sorjonen (2)

Altтари siirretty seinästä alttarialueen keskelle ja alttarikaiteella ollut ”alttari” poistettu. Asiaa ei mitenkään sanoitettu jumalanpalveluksessa. Olisi tarjonnut hyvän mahdollisuuden linkittää alttari kirkon peruskertomukseen ja siirto sen merkityksen kirkastamiseen.

30.1.2011 jp14

p1 = Vesa Koivisto (6), p2 = Anne Aho

Seurakunnan uusien luottamushenkilöiden tehtävään siunaaminen. Vaikka kahden kynttilän pyhä, ristikulkue ja evankeliumikulkua. Uusittu alttarialue huomioitiin ennen jumalanpalvelusta ja kiitosrukouksessa. Sen sijaan alttarin muutoksen perusteita ja sen yhteyttä peruskertomukseen ei sanoitettu.

6.2.2011 jp15

p1 = Juhani Aarto 5, p2 = Maria Puotiniemi 10

Kynttilänpäivä, 6 kynttilää alttarilla, mutta ei ristikulkuetta eikä evankeliumikulkuetta.

YV-keräyksen avaus, esillä saarnassa ja kolehdin esittelyssä.

Isoskoulutuksessa olevat avustamassa virsikirjojen jaossa, esirukouksessa ja saarnan valmistamisessa.

13.2.2011 jp16

p1 = Anne Aho (7), p2 = Antti Kurkola (8)

Harvinainen 6. sunnuntai loppiaisesta, niin harvinainen, ettei tekstejä kirkkokäsikirjassa. Käytettiin 26. sunnuntain helluntaista tekstejä.

Joulujakso takana. Siihen sisältyi kolme poikkeuksellista pyhää: uudistetun alttarin käyttöönotto, uusien luottamushenkilöiden siunaaminen ja 6. loppiaisen jälkeinen sunnuntai.

20.2.2011 jp17

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Katri Kuusikallio (12)

Pääsiäisjakso alkaa, kirkossa puna-lilat kukat, seurakuntaharjoittelua suorittamassa kanttoriksi valmistuva opiskelija.

27.2.2011 jp18

p1 = Tarja Seppänen (11), p2 = James Cox (4)

Tutkija tekstinlukijana ja kolehdinkerääjänä. Lilasävyiset kukat (ennakoiden paastonaikaa?)

6.3.2011 jp19, laskiaissunnuntai, perhemessu

Paljon toiminnallisuutta ja konkretiaa, esim. käsileikki synnin- ja uskontunnustuksessa ja päätösvirressä, päivän virren kohdalla Raamatuntekstiin perustuva laulu (sanat heijastettiin kankaalle alttariseinälle), 2. lukukappale selkokielellä, päivänvirren paikalla olleen laulun jälkeen, evankeliumitekstiä ei luettu, saarnassa kuvasymboleja: päivänkakkara, avaimet, ankkuri, sydän ja risti, papin kanssa kaksi muuta ihmistä (pappi ja lastenohjaajia) toteuttamassa saarnaa.

13.3.2011 jp20, ensimmäinen paastonajan sunnuntai, 71. talvisodan päättymisen muistopäivä, edellisenä perjantaina Japanin maanjäristys ja tsunami

p1 = Vesa Koivisto (6), p2 = Juhani Aarto (5)

Paastonajan vuoksi Kyrie-litania ja Trishagion. Trishagionin jälkeen vielä esirukouksen kohdalla rukous, jossa muistettiin Japanin maanjäristyksen uhreja ja pelastustyöntekijöitä sekä muita kriisien uhreja Libyan sisällissota nimeltä mainiten. Rukoukseen liitettiin myös maininta talvisodan päättymisen muistopäivästä ja rukoiltiin rauhaa. Japanin tapahtumiin viitattiin myös saarnassa. Kunnia ja kiitosvirsi jäivät paastonajan vuoksi pois.

Ensimmäisenä lukukappaleena luettiin noin puolet ensimmäisen vuosikerran tekstistä (vaikka eletään toisen vuosikerran mukaan). Muut tekstit olivat toisen vuosikerran mukaan.

20.3.2011 jp21, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Tarja Seppänen (11), p2 = Heli Seppänen (3)

Paastonaika: kunnia ja kiitosvirsi jäi pois, yhteisenä esirukouksena Trishagion.

27.3.2011 jp22, Marian ilmestyspäivä, seurakuntaopiston kampuksen kirkkopyhä

Kuorona naiskuoro Ainottaret.

Ennen messun alkua liturgi kertoi yleisiä asioita ja mainitsi kolehtikohteen (Herättäjäyhdistyksen nuorisotyö) ja kertoi, ettei se ole mukana Älä alistu – kampanjassa, joka homokielteisyydellään on herättänyt keskustelua mediassa.

Kuuden kynttilän pyhä, ristikulku, ei evankeliumikulkuetta, mutta liturgi luki evankeliumin evankeliumikirjasta alttarin edestä keskeltä, kukkina orkideat (ei liljoja kuten usein Marian päivänä), ensimmäisen lukukappaleen luki maahanmuuttajaopiskelija jollakin eksoottisella vieraalla kielellä, sitä ennen liturgi kertoi, että se tulee suomeksi saarnassa, saarna olikin dramatisoitu 1.lukukappaleen teksti (tekstikuoro ja näyttelijät), Marian ilmestyspäivä tai Maria ei siis mitenkään ollut esillä saarnassa.

3.4.2011 jp23s, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = ensiksi tieto, että Heli Seppänen, mutta aineiston puhdistamisen yhteydessä (23.11.2011) selvisi, että Seppäsen virkavapaan vuoksi Maria Puotiniemi (10), p2 = Anne Aho

Saarna tekstinä, liturgia tekstinä johdantosanoja lukuunottamatta.

10.4.2011 jp24

p1 = James Cox (4), p2 = Maria Puotiniemi (10)

Jumalanpalveluksessa isos- ja avustajakoulutettujen nuorten siunaaminen, musiikissa kohderyhmä huomioitu; alkusoittona ilmeisesti Lennon-McCartney –musiikkia ja lauluina osaksi Nuoren seurakunnan veisuja, sanat heijastettu alttariseinän screenille

17.4.2011 jp25

p1 = Antti Kurkola (8), p2 = Tarja Seppänen (11)

Kukkina kahden seurakuntalaisen tuomat pajunkissat (yleensä kukkakaupan kimppejä). Harmonia-kuoro. Tiedotuksia alkusiunauksen jälkeen gluteiinittomasta leivästä ja alkoholittomasta viinistä sekä kirkkopyhäkoulusta (yleensä ennen jp:n alkua). Eduskuntavaalipäivä, asia huomioitiin saarnassa ja yhteisessä esirukouksessa. Pappi lausui synnintunnustuksen yksin (705).

21.4.2011 Kiirastorstai klo 19 jp26

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = James Cox (4)

Kaava poikkeaa normaalin messun kaavasta. Puhe on yhdistetty rippisanoihin, mutta koska se on johdantosanoja laajempi, se on arvioitu saarnan kohdassa. Visuaaliset viestit puhuvat poikkeuksellisen paljon: jumalanpalveluksen alussa saarnatuolin reunalla palaa yksi iso kynttilä ja 12 pientä. Niistä pienet sammutetaan jumalanpalveluksen loppuessa siten, että yksi, Juudaksen kynttilä sammutetaan ehtoollisen vieton yhteydessä ja muut sen jälkeen. Vain Jeesuksen kynttilä jää palamaan tyhjäin kirkkoon. Jumalanpalveluksen lopuksi myös alttari riisutaan ja valot sammutetaan.

Synnintunnustus oli käsikirjan numero 706, joka on suoraan Raamatusta ja yksilömuotoon kirjoitettu. Se on ainoa synnintunnustus, jossa on selkeä viittaus esikuvalliseen kristittyyn, Pietariin. Havaintoarvioinnissa se ei näy, koska yksilömuotoinen lähestymistapa ei näy yhteisön havainnoinnissa. Jumalanpalveluksen rukous on arvioitu päivän rukouksen paikalla. Se on luonteeltaan sellainen, eikä esimerkiksi yhteisen esirukouksen kaltainen.

Tutkija pyydettiin kantamaan kolehtia, minkä hän myös teki. Äänentoisto rikkoi hieman tunnelmaa viimeksi luetun psalmin yhteydessä. Kahdessa kohtaa kierto aiheutti voimakkaan vingun hyvin sensitiivisessä kohdassa. Jumalanpalveluksessa palvelevat jatkoivat kuitenkin tilanteen hyvin halliten.

22.4.2011 Pitkäperjantai jp27

p1 = Antti Kurkola (8), p2 = Anne Aho (7)

Sanajumalanpalvelus, kirkko pimeä, urut tai muut soittimet eivät ole käytössä, Järvenpään mieslaulajat, alttarilla 5 punaista ruusua, liturgilla alba ja musta stola, saarnaajalla musta jakkupuku ja pantapaita, päivän rukoukseen vain papin aamen, srk ei osallistunut, 1. lukukappale kanttorin ja liturgin yhdessä toteuttama.

24.4.2011 Pääsiäissunnuntai jp28, perhemessu

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Anu Sorjonen (2)

Ristikulkue (6 kynttilää alttarilla lukutelineen edessä), narsissit kukkina,

soitinyhtye ja urut musiikissa, käsiliikkeet synnintunnustuksessa (kaikuna) ja uskontunnustuksessa, tyhjä hauta rakennettu saarnastuolin viereen, evankeliumi ennen päivän virttä, evankeliumi dramatisoituna: kerrottu, symboleja avattiin, heijastettu varjokuvina skreenille, srk kuunteli istuen, evankeliumi ja saarna olivat sama, saarnan päätös arvioitu saarnana, evankeliumin dramatisointi evankeliumina.

25.4.2011 Pääsiäismaanantai jp29

p1 = Anne Aho (7), p2 = Miika Heikinheimo (1)

Kirkko koristeltu kuten pääsiäissunnuntaina, pääsiäiskynttilä palaa alttarin edessä. Teologiharjoittelija toimitti liturgian ehtoollisosaa lukuun ottamatta. Liturgiksi on kuitenkin havaintotaulukossa merkitty vastuullinen pappi. Yhteinen esirukous ei sisältänyt kastettuja, avioliittoon aikovia tai kuolleita, ne tiedot kerrotaan sunnuntaisin.

1.5.2011 jp30

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Vesa Koivisto (6)

Ensimmäinen pääsiäisen jälkeinen sunnuntai sattui Vapun päivään. Se näkyi jumalanpalveluksen toteutuksessa vain saarnassa, johon sisältyi työelämään liittyvää pohdintaa. Seurakuntalaisista muutamalla oli ylioppilaslakki päässä. Vastausmusiikkina kanttorin laulama päivän psalmi, yksilömuotoinen.

8.5.2011 jp31, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Anu Sorjonen (2), p2 = James Cox (4)

Liturgiasta käytettävissä käsikirjoitus ja liturgin sähköpostissa tullut kuvaus messun toteutuksesta: Harmi, ettet päässyt äitienpäivän messuun. Kirkossa oli paljon ihmisiä ja äitienpäivän lounastakin kävi syömässä 250 ihmistä messun jälkeen. Kutsuimme tähän messuun erityisesti kouluikäisiä perheineen. Kirkon etuosaan rakennettiin lampaiden keto ja dataprojektorilla heijastettiin erilaisia aiheeseen liittyviä kuvia messun aikana seinälle. Idea lasten osallistumisesta saarnaan (lampaita oli piilotettu ympäri kirkkoa ja paimeneksi pukeutunut henkilö pyysi lapsia auttamaan lampaiden kokoamisessa) tuli Meilahden seurakunnasta, jossa vastaava saarna on pidetty puuhamesussa.

15.5.2011 jp32

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = Vesa Koivisto (6)

Kansanlaulu kirkko, Kaatuneiden muistopäivä, alussa kulkue ilman kuoroja, lopussa kuorolaiset taluttivat seurakuntaa loppulaulun aikana kulkueena ulos.

Kaatuneiden muistopäivä huomioitiin lyhyesti saarnan alussa ja pidemmin esirukouksessa.

Saarnaaja huomio illalla pelattavan jääkiekon maailmanmestaruuskisojen loppuottelun (jossa Suomi mukana) ottamalla jääkiekosta kielikuvia päivän evankeliumitekstiin: joukkue = Jeesuksen opetuslapset, valmentaja = Jeesus, valmennussuunnitelma, pelikenttä, voittojuhlat Senaatintorilla – taivaan torilla.

22.5.2011 jp33

p1 = Antti Kurkola (8), p2 = Arto Hukari, ei srk:n pappi, vaan Kansanlähetyksestä

Kansanlähetyksen kirkkopyhä, sieltä saarnaaja, ehtoollista jakamassa vain miehiä, oliko järjestetty?

Saarna pietistihenkistä todistusta uskosta ja vakuutusta Raamatun ehdottamasta totuudesta. Tutkijalla ei tekstiä käytettävissä, vaikutti vapaasti puhutulta.

Prima Vista –kuoro sai jp:n päätteeksi aplodit.

29.5.2011 jp34

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Katri Kuusikallio (12)

Urkurilla pitkiä, omituisia intonaatioita liturgille. Saarnassa uskontunnustuksen taustaa, yleensä peruskertomus jää Raamatun kertomuksiin, kirkon historiaa on esillä harvoin.

Urkuri sai loppusoitostaan aplodit.

2.6.2011 Helatorstai jp35

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Markus Tirranen, antaa saarnanäytettä, ei Järvenpään seurakunnan pappi

Kulkue ja evankeliumikulkue, kuuden alttarikynttilän pyhä.

5.6.2011 jp36

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Anne Aho (7)

Koulujen päättyminen eilen huomioitiin laulamalla lopuksi suvivirsi, koululaiset esillä myös esirukouksessa. Yksi seurakuntamestareista avusti ehtoollisen jakamisessa.

12.6.2011 Helluntai jp37

p1 = Juhani Aarto (5), p2 = Anne Aho (7)

Kuuden kynttilän pyhä, Nikean uskontunnustus, mutta ei evankeliumikulkuetta, sen sijaan Hallelujat ennen ja jälkeen evankeliumia. Käytäntö seurakunnassa vaihtelee ja seurakunta on välillä hieman hämmentynyt, esim. tänään Hallelujan laulamissa ja seisomisissa. Johdantosanat ja rippi lukupulpetista. Esirukouksena Pyhän Hengen kirkkorukous.

19.6.2011, konfirmaatiomessu jp38, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Tarja Seppänen (11), p2 = Tarja Seppänen (11)

Seinälle heijastettu power point virren sanoineen ja Lapin vaellusriippikoulun aiheeseen liittyvine kuvineen). Nuorten tekemät synnintunnustus ja esirukous. Ei vastausmusiikkia ja 2. lukukappaletta.

25.6.2011 Juhannuspäivä, sanajumalanpalvelus jp39

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = Juhani Aarto (5)

Synnintunnustus 714 papin lukemana, ei ilmoitettu virsitaululla.

26.6.2011 jp40

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Antti Kurkola (8)

Liturgisen värin pitäisi olla vihreä, kirkossa se oli valkoinen (alttarivaatteissa, saarnastuolissa, pappien asuissa). Synnintunnustusta (704) ei ollut virsitaululla, mutta liturgi ilmoitti se, joten seurakunta pystyi osallistumaan. Lopussa vuorolistyksen ja siunauksen aikana etupenkissä istuvat saarnaaja ja ehtoollisavustajat istuivat, seurakunta seiso.

3.7.2011 jp41

p1 = Antti Kurkola (8), p2 = Vesa Koivisto (6)

Vastausmusiikkina kanttorin laulama antifoni ja psalmi ja kuolleiden jälkeen ”Pyhäaamun rauha”. Toisen lukukappaleen lukemissa pientä sähläämistä.

10.7.2011 konfirmaatiomessu jp42

p1 = Miika Heikinheimo (1), p2 = Eveliina Laakso

Rippikoululaiset ja isokset lukivat kaikki raamatuntekstit, myös evankeliumin. Kummit osallistuivat konfirmoitavien siunaamiseen. Rippikoulu oli pidetty Virossa Pöltsämaan ystävyysseurakunnassa, mikä kuului myös esirukouksessa.

17.7.2011 jp43

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Antti Kurkola (8)

1. ja 2. lukukappaleiden luennassa hapuilua, eivät menneet ihan tekstin mukaan.

24.7.2011 jp44

p1 = Tarja Seppänen (11), p2 = Maria Puotiniemi (10)

Apostolien päivän messun liturginen väri punainen, alttarin ja saarnatuolin kukat valkeat, vainajien kynttilöiden pöydällä vaalean punaiset kukat. Messu osa uuden lähetystyöntekijän lähtöjuhlaa. Perjantaina tapahtuneita Norjan pommiräjähdyistä ja ampumisia muistettiin alkusoitossa (surumusiikki), pienellä

viittauksella saarnassa, esirukouksessa ja ehtoollismusiikissa (uruilla virsi Oi Herra luoksein jää). Normaaliin käytäntöön poikkeuksen myös saarnavirsi (600: 1,3 ja 4, tutkijan tulkinta, että liittyi Norjan tapahtumiin). Esirukouksessa huomiointiin myös Afrikan sarven nälkäkriisi.

31.7.2011 jp45, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Krista Valtonen (9), p2 = James Cox (4)

7.8.2011 jp46

p1 = Anu Sorjonen (2), p2 = Krista Valtonen (9)

Tekstinluvussa takkuilua, mikrofoni ei toiminut.

14.8.2011 jp47, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = Katri Kuusikallio (12)

Käsikirjoituksessa ei ole johdantosanoja, joten niitä ei ole mahdollista havainnoida.

21.8.2011 jp48

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = vierailija

Rauhanyhdistyksen kirkkopyhä ja saarnaaja sieltä.

28.8.2012 jp49

p1 = James Cox (7), p2 = Anne Aho (4)

Jumalanpalvelus valmisteltu nuorten kanssa, bändi soittamassa, kahden laulun sanat heijastettiin skriinille. Synnintunnustus ja esirukous nuorten valmistamia.

4.9.2011 jp50

p1 = Vesa Koivisto (6), p2 = Juhani Aarto (5)

Uusien työntekijöiden tehtävään siunaaminen. Risti- ja evankeliumikulkue. Uhrivirren paikalla kanttorien laulama psalmi.

11.9.2011 jp51, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Anne Aho (7), p2 = Heli Seppänen (3)

Messussa käytettiin merisunnuntain esirukousta ja meri-teemaan viitattiin myös johdantosanoissa. Merisunnuntaita vietettiin viikkoa ennen Merimieskirkon suosittellemaa ajankohtaa.

18.9.2011 jp52

p1 = Juhani Aarto (5), p2 = Miika Heikinheimo (1)

Kappalainen Miika Heikinheimon lähtösaarna. Kirkossa tavallista enemmän väkeä ja kolme ehtoollisen jakoparia (normaalisti kaksi). Yleensä liturgi toimittaa Herran siunauksen, nyt eläkkeelle jäävä kappalainen lauloi sen vanhan käänkösen mukaisin sanoin.

25.9.2011 jp53

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = James Cox (4)

Lions Clubin tempaus, tuovat vanhuksia kirkkoon. Ehtoollista jaettiin myös penkkeihin.

2.10.2011 jp54

p1 = Anne Aho (7), p2 = Anu Sorjonen (2)

Mikkeli päivä, lapsi kuoro Kyrölän koululta, alttariseinälle heijastettu enkelin kuva ja teksti ”Tervetuloa perhemessuun”. Takana lasten enkeliaskarteluja. Alttariseinälle heijastettiin myös laulujen sanat ja synnintunnustuksen teksti. Saarna alttarin edestä, siihen liittyi seinälle heijastettuja lasten piirtämiä kuvia.

9.10.2011 jp55, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Tarja Seppänen (11), p2 = James Cox (4)

Kiitosvirreksi oli liturgin kertoman mukaan tullut lyöntivirheestä johtuen toinen kuin ajateltu virsi.

16.10.2011 jp56, havainnot käsikirjoituksen pohjalta

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = Katja Nieminen (ei seurakunnan oma pappi)

Käsikirjoitukseen ei ole kirjattu johdantosanoja ja esirukousta. Rovastikunnallinen kehitysvammaisten kirkkopyhä.

23.10.2011 jp57

p1 = Juhani Aarto (5), p2 = Katri Kuusikallio (12)

Seurakunnan uusien lähettien lähtöjuhla.

30.10.2011 jp58

p1 = Katri Kuusikallio (12), p2 = Anu Sorjonen (2)

Vastuuviikon jumalanpalvelus, uskontunnustuksena virsi 733, esirukouksessa ja ehtoollisavustajina diakonit.

5.11.2011 Pyhäinpäivä jp59

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = Anne Aho (7)

Evankeliumi ja päivän virsi lomitettiin toisiinsa. Avustaja alttarille seurakunnan käytännöstä poiketen jo uhrivirren lopussa, ei Isä meidän –rukouksen jälkeen – vai onko uusi käytäntö.

6.11.2011 jp60

p1 = Maria Puotiniemi (10), p2 = Katri Kuusikallio (12)

Sanajumalanpalvelus, joten liturgilla ei kasukkaa. Saarnan osana yhteen ääneen lausuttu virsi 510 ja kanttorin laulama ”Mitä silmät ei nää, sen sydän ymmärtää...”. Siunaus Isä meidän –rukouksen jälkeen, seurakunta istui. Ylistysvirsi laulettiin siunauksen jälkeen, seurakunta istui, virsi on arvioitu päätösmusiikkina.

13.11.2011 jp61

p1 = Heli Seppänen (3), p2 = Juhani Aarto (5)

Isänpäivä. Palvelutehtävissä miesten saunaillan porukka, myös lauluryhmänä. Lauluryhmä sai messun päätteeksi aplodit. Liturgi puhui johdantosanat vapaasti, ilman tekstiä, tutkija kirjasi asian.

20.11.2011 jp62

p1 = Vesa Koivisto (6), p2 = Olavi Rimpiläinen (13)

Herättäjähdistyksen kirkkopyhä. Saarnaajana emerituspiispa Olavi Rimpiläinen, joka tunnetaan naispappeuden vastustajana. Alttarilla kolme miespappia ja maallikkonainen. Saarna lukupulpetista. Alttarilla kolme kynttilää, joista yksi korkeammalla, käsikirjoituksen mukaan piispankynttilä. Nikean uskontunnustus.

LIITE 3

HAASTATTELULOMAKE

Nimi:

Sukupuoli: 1=mies, 2=nainen

Ikä:

Pappina: 0–9 vuotta, 10–19 vuotta, 20–29 vuotta, yli 30 vuotta

Kirkollinen, esim. herätysliike tausta:

Miten luonnehdit seurakuntaa, mikä se on?

Miten luonnehdit Järvenpään seurakuntaa?

Millaisia tavoitteita sinulla on kun toimitat jumalanpalvelusta liturgina?

Millaisia tavoitteita sinulla on kun saarnaat jumalanpalveluksessa?

Miten luonnehdit itseäsi/tavoitettasi pappina?

LIITE 4

KYSELY- JA HAVAINNOINTILOMAKE

Jumalanpalveluksen osan tehtävä asteikolla 1-5: 1 = ei ole tärkeä ja 5= erittäin tärkeä

1. kasvattaa seurakuntalaisia tuntemaan kristinuskon peruskertomus
2. pitää esillä kristinuskosta nousevia arvoja
3. tukee ihmisten kokemusta seurakuntaan kuulumisesta
4. kehottaa ihmisiä muutokseen ja paremmin kristinuskon ihanteita vastaavaan elämään
5. pitää esillä tulevaisuutta ja toivoa

	1. kasvattaminen	2. arvojen siirtäminen	3. yhteenkuuluvuus	4. muutos	5. tulevaisuus
alkumusiikki					
alkusiunaus					
johdantosanat					
yhteinen rippi					
päivän psalmi					
Herra armahda					
kunnia ja kiitosvirsi					
päivän rukous					
1. lukukappale					
vastaus					
2. lukukappale					
päivän virsi					
evankeliumi					
virsi					
saarna					
uskontunnustus					
virsi					
yhteinen esirukous					
uhrivirsi					
ehtoollisrukous					
Isä meidän					
Herran rauha					
Jumalan karitsa					
ehtoollisen vietto					
kiitosrukous					
ylistys					
siunaus					
päätösmusiikki					

